

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/147837>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-05 and may be subject to change.

2379

ANALYTICITEIT

M. Perrick

ERRATUM

Ad 2 op pagina 3 laatste regel – pagina 4 eerste regel leze men:
Analytische oordelen zijn in tegenstelling tot synthetische oordelen
„Erläuterungsurteile”; zij verhelderen onze kennis wel maar breiden
die niet uit¹⁰.

ANALYTICITEIT

Promotor

Prof. Dr. J. Plat C.M.

Proefschrift
ter verkrijging van de graad van
doctor in de wijsbegeerte aan de
Katholieke Universiteit van Nijmegen,
op gezag van de Rector Magnificus
prof. dr. P.G.A.B. Wijdeveld
volgens besluit van het College van Decanen
in het openbaar te verdedigen
op woensdag 12 september 1979
des namiddags te 4.00 uur

door

Michaël Perrick
geboren te Heerlen

Druk: De Witte Studentenpers
Nijmegen

Inhoudsopgave

Woord vooraf	p. 1
Hoofdstuk I. Kant's opvatting over analytische oordelen	
Par. 1. Inleiding	p. 3
Par. 2. De subject-predikaat-relatie in het analytisch oordeel	p. 28
Par. 3. Kennisoordelen of objectief-geldige oordelen	p. 46
Par. 4. Objectieve geldigheid en analyticiteit	p. 51
Par. 5. Variabiliteit in het onderscheid A - S	p. 53
Par. 6. Analyticiteit en logische waarheid	p. 60
Par. 7. Korte samenvatting	p. 63
Hoofdstuk II. Quine's verwerping van het onderscheid Analytisch - Synthetisch.	
Par. 8. 'Two Dogmas'	p. 66
Par. 9. Quine's behavioristische betekenis-theorie	p. 81
Par. 10. Quine's these van de 'Indeterminacy of Radical Translation'	p. 103
Par. 11. Logische waarheid en reviseerbaarheid	p. 121
Par. 12. Terug naar 'Two Dogmas'. Onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component. Naturalisme	p. 139
Hoofdstuk III. Zijn de distincties 'analytisch-synthetisch' en 'a priori-a posteriori' onvolledig?	
Par. 13. De opvattingen van Delius	p. 156
Par. 14. Kripke	p. 188
Conclusie	p. 215
Noten	p. 216
Gebruikte afkortingen	p. 244
Geciteerde literatuur	p. 245
Summary	p. 250

WOORD VOORAF.

Kant's onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen is vanaf het moment dat het werd ingevoerd - in Kant's Kritik der reinen Vernunft uit 1781 - tot op de dag van vandaag het onderwerp van aanhoudende discussies en kritiek geweest.

Veel van deze discussies en kritiek betreffen de synthetische oordelen a priori die in Kant's onderscheid 'analytisch-synthetisch' centraal staan.

Het is niet de bedoeling in deze studie een historisch overzicht te geven van de wederwaardigheden van het onderscheid 'analytisch-synthetisch', en ook zal het synthetische a priori niet centraal staan. Deze studie stelt zich primair ten doel een antwoord te geven op de vraag of de bezwaren, die tegen het onderscheid 'analytisch-synthetisch' zijn ingebracht door de Amerikaanse filosoof Quine (het meest nadrukkelijk in zijn 'Two Dogmas of Empiricism' uit 1951), steekhoudend zijn.

In Quine's aanval op het onderscheid 'analytisch-synthetisch' staat het begrip analyticiteit centraal. Dit betekent - gezien het doel van deze studie - dat de nadruk zal komen te liggen op analytische oordelen.

Het onderscheid 'analytisch-synthetisch' wordt gehanteerd door filosofen van de meest uiteenlopende richtingen. Als 'hetzelfde' onderscheid gehanteerd wordt door filosofen van niet alleen verschillende, maar ook elkaar bestrijdende richtingen, dan kan dit twee dingen betekenen. Ofwel het onderscheid 'analytisch-synthetisch' is zo vaag, heeft zulk een geringe inhoudelijke betekenis dat zelfs diametraal tegenover elkaar staande filosofen zich erin kunnen vinden; ofwel dezelfde benaming wordt gebruikt ter aanduiding van inhoudelijk verschillende distincties.

Hoe dit ook zij, de aard van het onderscheid 'analytisch-synthetisch' lijkt allesbehalve duidelijk te zijn.

Voor een goed begrip van het onderscheid 'analytisch-synthetisch' en van de bezwaren tegen dit onderscheid, is een uiteenzetting van Kant's conceptie van dit onderscheid en met name - gezien de doelstelling van deze studie - een uiteenzetting van Kant's

opvatting over analytische oordelen onontbeerlijk.

Kant's opvattingen worden besproken in het eerste hoofdstuk. In het tweede, en meest uitvoerige, hoofdstuk gaan we in op Quine's bezwaren tegen het onderscheid 'analytisch-synthetisch'.

Quine's argumenten tegen het onderscheid 'analytisch-synthetisch' hebben niet alleen tot veel misverstanden aanleiding gegeven - met name met betrekking tot de vraag of hij ontkent dat er überhaupt van een dergelijk onderscheid sprake kan zijn dan wel dat hij slechts ontkent dat het hier een scherp onderscheid betreft - maar bovendien zijn zijn argumenten, prima facie althans, van nogal uiteenlopende aard. We zullen in het tweede hoofdstuk proberen vast te stellen waartegen Quine's argumenten precies zijn gericht en nagaan of zij niet tot één fundamenteel uitgangspunt zijn terug te voeren.

Tenslotte zullen we in het derde hoofdstuk de opvattingen van Delius en Kripke bespreken.

Deze filosofen voeren argumenten aan die tot gevolg lijken te hebben dat het onderscheid 'analytisch-synthetisch' (en hetzelfde geldt voor het onderscheid 'a priori-a posteriori') niet langer als een volledige disjunctie kan worden opgevat.

HOOFDSTUK I

Kant's opvatting over analytische oordelen.

Par. 1. Inleiding.

Het onderscheid tussen de aan elkaar tegengestelde begrippen 'analytisch' en 'synthetisch' wordt door Kant veelvuldig gemaakt en het gebruik van deze termen blijft niet beperkt tot het classificeren van oordeelsoorten.

Zo wordt het onderscheid 'analytisch - synthetisch' (verder afgekort A - S) ook toegepast op de eenheid van het bewustzijn¹, op definities², op de methode³ en op Merkmale⁴ van begrippen.

We zullen ons in het hiernavolgende voornamelijk bezighouden met analytische en synthetische oordelen; anders dan bij Kant het geval is, zullen wij de nadruk leggen op analytische oordelen.

1.1

In de Einleitung van de Kritik der reinen Vernunft past Kant het onderscheid A - S toe op oordelen die 1) een relatie uitdrukken tussen subject(-begrip) en predikaat(-begrip)⁵ - we spreken in het vervolg van S - begrip en P - begrip - en die 2) bevestigend zijn⁶. Genoemde relatie tussen S - begrip en P - begrip is op tweeërlei wijze mogelijk⁷:

1. Het P - begrip behoort tot het S - begrip, dat wil zeggen, het P - begrip is bevat ('enthalt') in het S - begrip of wordt daarin reeds gedacht, zij het ook impliciet.

In dit geval spreken we van een analytisch oordeel.

2. Het P - begrip ligt geheel buiten het S - begrip, al staan beide met elkaar in verband. In dit geval hebben we te maken met een synthetisch oordeel.

Kant licht dit onderscheid op twee manieren toe⁸.

1. In analytische oordelen wordt de relatie tussen subject en predikaat gedacht door (minstens partiële) identiteit, in synthetische oordelen is dit niet het geval⁹.

2. Analytische oordelen zijn 'Erläuterungsurteile', zij verhel-

deren onze kennis niet, maar breiden die wel uit¹⁰.

Alvorens een aantal termen nader toe te lichten en nader te bepalen van welke aard het onderscheid A - S is, moeten we ingaan op een tweede onderscheiding die Kant aanbrengt en waardoor hij van zijn voorgangers afwijkt.

Deze onderscheiding betreft de indeling der synthetische oordelen in die welke a priori en die welke a posteriori zijn¹¹.

Willen we de waarheidswaarde van een analytisch oordeel bepalen, dan kunnen we volstaan met het vergelijken van S - begrip en P - begrip, immers het P - begrip ligt vervat in het S - begrip.

Zodra men aldus bekend is met inhoud van S - begrip en P - begrip kan men onafhankelijk van de ervaring, dus a priori, de waarheidswaarde van het analytisch oordeel in kwestie bepalen.

Bij synthetische oordelen ligt de zaak anders. Het P - begrip ligt geheel buiten het S - begrip. Wil men de waarheidswaarde van een synthetisch oordeel kunnen bepalen, dan kan niet worden volstaan met het vergelijken van S - begrip en P - begrip; de relatie tussen beide berust immers niet op (partiële) identiteit. Derhalve zal een beroep gedaan moeten worden op 'ein Drittes'¹², een bemiddelende instantie op basis waarvan we de relatie tussen S - begrip en P - begrip kunnen bepalen.

Deze derde instantie wordt gevormd door ofwel de ervaring ofwel de noodzakelijke voorwaarden voor de mogelijkheid van ervaring¹³.

Is ervaring de bemiddelende instantie dan is het synthetische oordeel a posteriori.

Berust het oordeel daarentegen op de noodzakelijke voorwaarden voor de mogelijkheid der ervaring dan is het een synthetisch oordeel a priori, immers de noodzakelijke voorwaarden voor de mogelijkheid der ervaring maken de ervaring eerst mogelijk, gaan aan de ervaring vooraf en zijn er derhalve onafhankelijk van.

Alle oordelen a priori worden, aldus Kant, gekenmerkt door noodzakelijkheid en strenge algemeenheid dat wil zeggen uitzonderingen op het in a priori oordelen gestelde zijn onmogelijk¹⁴.

Uit het voorafgaande kunnen we concluderen tot de volgende driedeling der oordelen:

1. analytische oordelen (a priori),

2. synthetische oordelen a posteriori,
3. synthetische oordelen a priori.

De synthetische oordelen a posteriori onderscheiden zich van de twee andere soorten door het feit dat ze berusten op de ervaring.

Analytische oordelen en synthetische oordelen a priori komen met elkaar overeen in zoverre ze onafhankelijk van de ervaring zijn (a priori), streng universeel en noodzakelijk. Ze verschillen van elkaar in zoverre in de analytische oordelen de relatie tussen S - begrip en P - begrip berust op identiteit, wat in de synthetische oordelen niet het geval is.

Bovendien is de noodzakelijkheid waardoor beide gekenmerkt worden van verschillende aard.

Dit wordt duidelijk wanneer men de negatie van een analytisch oordeel met die van een synthetisch oordeel a priori vergeleekt. In het eerste geval krijgen we een zelfcontradictorisch oordeel, in het tweede geval een oordeel dat weliswaar niet zelfcontradictorisch is, maar dat in strijd is met de mogelijkhedenvoorwaarden voor de ervaring of kennis.

1.2

Tot dusver hebben we niets anders gedaan dan het geven van een nominale definitie van het onderscheid A - S in zoverre het van toepassing is op oordelen.

De vraag of er analytische en synthetische oordelen bestaan en, belangrijker nog - gezien het feit dat Kant ten aanzien van het daadwerkelijke bestaan van genoemde oordelen niet de geringste twijfel koesterde - de vraag hoe genoemde oordelen mogelijk zijn, daarover is met het geven van een nominale definitie nog niets beslist.

Proberen we een antwoord te vinden op de vraag van welke aard het onderscheid A - S is.

Uit wat we tot dusver gezien hebben blijkt dat Kant de termen 'analytisch' en 'synthetisch' opvat als contradictorisch aan elkaar tegengestelde termen.

Bovendien lijkt Kant het onderscheid A - S toepasbaar op alle oordelen te achten¹⁵.

Hieruit zou men kunnen afleiden dat het onderscheid A - S formeel-logisch van aard is. We kunnen het immers als volgt weer-geven: 'Alle oordelen zijn ofwel analytisch ofwel niet-analytisch (d.i. synthetisch)' en dit oordeel kan beschouwd worden als een substitutievoorbeld van een logische wet¹⁶.

Zouden we aldus het onderscheid A - S kunnen opvatten als formeel-logisch van aard, met deze kwalificatie komen we nog steeds niet boven het niveau van een nominale definitie uit.

Analoog aan Kant's gezegde dat we kunnen denken wat we willen zolang we onszelf maar niet tegenspreken, zouden we hier kunnen zeggen: we kunnen naar willekeur nominale definities opstellen mits we ons niet schuldig maken aan logische tegenspraak. De vraag of de gedefiniëerde zaak ook 'objectieve geldigheid' of 'reële mogelijkheid' bezit is daarmee geenszins beantwoord¹⁷.

Gezien het alles overheersende belang van deze vraag, die, toegespitst op oordelen, luidt: Hoe zijn analytische en synthetische oordelen mogelijk?, is het wellicht beter de kwalificatie van het onderscheid A - S als formeel-logisch van aard niet te gebruiken; deze kwalificatie kan namelijk tot misverstanden aanleiding geven en is geneigd het werkelijke probleem te versluieren, wat met name dan gebeurt als men het formeel-logisch aspect benadrukt door te spreken van analytische versus niet-analytische beweringen of van 'identische' en 'nicht-identische' uitspraken¹⁸.

Kant daarentegen wenst nadrukkelijk ter karakterisering van niet-analytische oordelen de term 'synthetisch' te gebruiken, daar deze term verwijst naar een 'synthesis' en daarmee aanleiding geeft tot het stellen van de vraag hoe synthetische oordelen mogelijk zijn, een vraag die zoals hij benadrukt, niet van formeel-logische aard is¹⁹. Bovendien stelt Kant nadrukkelijk dat het onderscheid A - S als een formeel-logisch onderscheid van geen enkel nut is zolang men niet de vraag hoe dit onderscheid reeël mogelijk is, beantwoordt²⁰.

Alvorens iets nader in te gaan op de vraag hoe analytische en synthetische oordelen mogelijk zijn, wijzen we erop dat we ons in het hiernavolgende zullen beperken tot analytische en synthe-

tische oordelen voorzover ze een rol spelen in Kant's kenkritiek. Dit houdt in dat het onderscheid A - S, zoals later door Kant toegepast op bijv. esthetische oordelen, hier buiten beschouwing wordt gelaten, daar het berust op geheel andere fundamente²¹.

Wat nu de mogelijkheid van analytische oordelen en synthetische oordelen a posteriori betreft, merkt Kant op dat deze geen bijzondere verklaring behoeven²².

De eerstgenoemde berusten uitsluitend op het beginsel van niet-tegenspraak en de laatste op ervaring.

Dat analytische oordelen naar de mening van Kant zo gemakkelijk verklaarbaar zijn, zal wel de reden zijn waarom Kant in de Prolegomena de 'reële definitie' van analytische oordelen direct laat volgen op de nominale definitie²³.

Wat de gemakkelijke verklaarbaarheid van synthetische oordelen a posteriori betreft lijken er twee interpretaties mogelijk:

1. Kant zou hier kunnen wijzen op de ervaring als een vrijwel algemeen aanvaarde en voor iedereen toegankelijke bron van kennis.
2. Gegeven de verklaring van synthetische oordelen a priori behoeven de synthetische oordelen a posteriori geen verdere toelichting daar ze op eerstgenoemde oordelen berusten. Dit geldt in ieder geval voor die synthetische oordelen a posteriori waar het Kant om te doen is namelijk de 'objectiv-gültige', anders gezegd de 'Erfahrungsurteile', waarover later meer. Verder pleit voor deze tweede interpretatie het feit dat die synthetische oordelen a posteriori die geen ervaringsoordelen zijn - en die dit ook niet kunnen worden door ze onder een categorie te subsumeren - niet anders gekarakteriseerd kunnen worden dan in termen van hun nominale definitie namelijk als oordelen die niet a priori zijn en waarvan het P - begrip buiten het S - begrip ligt.

Geheel anders liggen de zaken wanneer het gaat om de reële mogelijkheid van synthetische oordelen a priori. De beantwoording van de vraag hoe deze oordelen reëel mogelijk zijn vereist niets minder dan een volkomen nieuwe discipline, door Kant ter onderscheiding van de algemeine of formale Logik, transzendentale Logik genoemd²⁴.

We willen ons hier wat de transcendentale logica betreft beperken tot twee punten waarin zij fundamenteel afwijkt van de algemeine of formale Logik.

1. De formale Logik abstraheert volgens Kant van alle inhoud van onze kennis²⁵.

De transcendentale logica daarentegen abstraheert niet van alle inhoud van onze kennis, maar alleen van empirische kenninhouden; zij beperkt zich tot het kennen van objecten voorzover dat niet empirisch is en voorzover daarin zuivere elementen aanwezig zijn, afkomstig uit het zuivere denken²⁶.

2. In het kader van de transcendentale logica is het mogelijk een klasse van oordelen te definiëren die in de formele logica niet gedefiniëerd kan worden. De formele logica kan van een oordeel slechts zeggen dat het een verbinding van begrippen (of deel-oordelen) is. Waarin die verbinding bestaat kan zij niet bepalen.

Het naderbepalen van die verbinding geschiedt door de transcendentale logica, die genoemde verbinding naderbepaalt als de objectieve eenheid van de apperceptie van de daarin bevatte begrippen, en die aldus komt tot een definitie van objectief-geldige oordelen²⁷.

Met de mededeling dat de vraag, hoe synthetische oordelen a priori mogelijk zijn, beantwoord wordt in de transcendentale logica, is die vraag zelf nog niet beantwoord.

Heel summier kunnen we zeggen dat synthetische oordelen a priori berusten op de voorwaarden voor de mogelijkheid der ervaring die tevens de voorwaarden voor de mogelijkheid van ervaringsobjecten zijn²⁸.

Proberen we nu tot een afsluitend antwoord te komen op de vraag naar de aard van het onderscheid A - S.

Uit het feit dat 'analytisch' en 'synthetisch' als aan elkaar contradictorisch tegengestelde begrippen worden opgevat, kunnen we afleiden dat het onderscheid A - S inzoverre formeel-logisch van aard is als de bewering die het onderscheid tot uitdrukking brengt namelijk 'Alle oordelen zijn ofwel analytisch ofwel synthetisch' een substitutievoorbeld van een formeel-logisch

beginsel is, en derhalve zelf logisch waar is²⁹.

Hieruit mag evenwel niet worden geconcludeerd dat het onderscheid - dat wordt uitgedrukt in een logisch ware bewering - ook deel zou uitmaken van de formele logica; integendeel, het onderscheid behoort tot Kant's transcendentiaalfilosofie.

Voor het feit dat het onderscheid A - S niet tot de formele logica behoort, zijn de volgende argumenten aan te voeren:

1. Inzoverre het onderscheid puur formeel-logisch is, acht Kant het van geen nut³⁰.
2. Het onderscheid A - S is een onderscheid naar de oordeels-materie en niet naar de oordeelsvorm³¹.
De formele logica abstraheert van alle inhoud, zoals we hebben gezien, en houdt zich uitsluitend bezig met de vorm van ons denken³².
3. De kernvraag voor Kant is hoe analytische en synthetische oordelen mogelijk zijn.

Deze vraag is niet van formeel-logische aard, maar dient beantwoord te worden door de transcendentale logica³³ of door de transcendentale filosofie³⁴.

Samenvattend kunnen we de vraag naar de status van het onderscheid A - S als volgt beantwoorden:

Het onderscheid behoort niet tot de formele logica, maar tot de transcendentiaalfilosofie of kennisleer. Inzoverre het onderscheid twee, elkaar wederzijds uitsluitende (hoofd-)klassen van oordelen formuleert, is het formeel-logisch van aard, beter: heeft het een formeel-logisch aspect, dat echter van ondergeschikt belang is.

Ter beantwoording van de kernvraag namelijk die naar de reële mogelijkheid van het onderscheid, is een nieuwe discipline vereist, die niet van formeel-logische aard is, namelijk de transcendentale logica. Gezien het feit dat het in de transcendentale logica primair gaat om de vraag, hoe we aanspraken op geldigheid van kennis kunnen rechtvaardigen, kunnen we ook zeggen dat het onderscheid A - S een onderscheid is naar de verschillende wijzen waarop kennis wordt gerechtvaardigd.

1.3

We zullen nu proberen nader te verklaren wat het betekent dat het onderscheid A - S een onderscheid is naar de oordeels-materie.

De menselijke kennis ontstaat volgens Kant uit twee 'Grundquellen des Gemüths'³⁵ namelijk Sinnlichkeit en Verstand.

De Sinnlichkeit (of de Receptivität) levert de materie, het Verstand (of de Spontaneität) verschaft de vorm³⁶.

Daar het onderscheid A - S betrekking heeft op oordelen, en oordelen in laatste instantie altijd zijn opgebouwd uit begrippen, dienen we na te gaan wat de vorm is van respectievelijk oordelen en begrippen, dit teneinde duidelijker te kunnen bepalen waarop het onderscheid A - S, dat een onderscheid is naar de oordeels-materie, precies betrekking heeft.

Wat oordelen betreft zullen we proberen aan te tonen, dat alle oordelen qua vorm gemaakt zijn en synthetisch van aard; wat begrippen betreft, dat zij qua vorm, evenals oordelen gemaakt zijn, maar dat ze in tegenstelling tot oordelen analytisch van aard zijn³⁷. Hebben we dit eenmaal aangetoond, dan is ook duidelijk waarom het onderscheid A - S niet op de vorm van 'Erkenntnisse' georiënteerd kan zijn.

Beginnen we met de begrippen.

Onder een begrip verstaat Kant een 'repraesentatio per notas communes' of een 'repraesentatio discursiva'³⁸. Het begrip heeft, indien het niet leeg is, indirect betrekking op het object en wel door middel van een kenmerk (Merkmal) dat meer dingen gemeenschappelijk hebben. Het begrip is derhalve algemeen en onderscheidt zich hierin van de Anschauung ('repraesentatio singularis') die rechtstreeks op het object betrokken is, en individueel van aard is.

Hoe komen we nu aan begrippen? De materie van onze kennis - en dus ook van onze begrippen - is altijd afkomstig van de Sinnlichkeit, de vorm daarentegen van het verstand.

De vraag waar het om gaat is niet hoe een kennend subject zich feitelijk begrippen verwerft - een dergelijke vraag zou Kant ongetwijfeld terugverwijzen naar de empirische psychologie of fy-

siologie³⁹ - maar: Welke functies moet het verstand uitoefenen wil het uit voorstellingen begrippen kunnen vormen?

De vraag hoe we aan begrippen komen, dient dus niet in kennis-genetische maar in logische zin begrepen te worden⁴⁰.

Gegeven dat de vorm van het begrip altijd van het verstand afkomstig is, het verstand door Kant verder bepaald wordt als het vermogen van de begrippen⁴¹, gegeven verder dat het verstand een actief vermogen is, en dat, volgens Kant, de vorm altijd wordt aangebracht ('hineingelegt') in de materie, ligt het voor de hand, dat Kant stelt dat de vorm van een begrip altijd is gemaakt⁴².

(De drie akten waardoor het verstand gegeven voorstellingen transformeert in begrippen zijn 'Comparison', 'Reflexion' en 'Abstraktion')⁴³.

Gaan we nu in op de vraag waarom Kant stelt dat de begripsvorming op analytische wijze tot stand komt⁴⁴, en waarom hij in verband met begrippen spreekt van de analytische eenheid van het bewustzijn, om welke redenen we kunnen stellen dat begrippen qua vorm analytisch zijn.

Volgens Kant zijn - zoals we gezien hebben - alle begrippen per definitie algemeen, en aan alle algemene begrippen is de analytische eenheid van het bewustzijn inherent⁴⁵. Van analytische eenheid spreekt Kant dan, als er sprake is van de identiteit van een deelvoorstelling in verschillende voorstellingen, of, wat op hetzelfde neerkomt, als verschillende voorstellingen een deelvoorstelling gemeenschappelijk hebben⁴⁶.

Denken wij aan 'rood' überhaupt⁴⁷. Daardoor stellen wij ons een eigenschap voor die als een Merkmal in alle verschillende voorstellingen van rode objecten identiek is⁴⁸.

Voorondersteld⁴⁹ is hier dat het denkend subject een aantal voorstellingen gegeven krijgt, waaruit het subject dan een aan die verschillende voorstellingen gemeenschappelijk element of deelvoorstelling (een nota communis) 'analyseert'.

Begrippen komen met andere woorden tot stand door een analytische akt van het bewustzijn en daarom kunnen we stellen dat de vorm van het begrip niet alleen gemaakt maar ook analytisch is⁵⁰.

Gaan we nu in op oordelen en proberen we duidelijk te maken dat alle oordelen qua vorm gemaakt en synthetisch zijn. Na wat we over begrippen hebben gezegd kunnen we hier met enkele korte opmerkingen en verwijzingen volstaan. Het verstand is niet alleen het vermogen van de begrippen maar ook het vermogen tot oordelen⁵¹ en het vermogen (a priori) te verbinden⁵².

De functie van het verstand met betrekking tot oordelen is het menigvuldige, ons in de Anschauung gegeven, tot een synthetische eenheid te brengen. Deze synthesis komt tot stand door een verstandsakt (namelijk verbinding) en wordt in het 'Mannigfaltige' aangebracht. Deze synthesis of synthetische eenheid wordt in de materie als haar vorm aangebracht door het verstand.

Hiermee is gegeven dat de vorm, die door het verstand wordt aangebracht, gemaakt is⁵³.

Het verstand brengt aldus een verbinding tot stand en deze verbinding is de voorstelling van de synthetische eenheid van het 'Mannigfaltige'⁵⁴.

Dat het verstand in het oordeel de verschillende voorstellingen van het Mannigfaltige tot een synthetische eenheid brengt is de beslissende factor; of de voorstellingen zelf identiek zijn - op grond waarvan het oordeel naar de inhoud analytisch zou zijn - is hier irrelevant.

Het bewustzijn van de ene voorstelling is - in zoverre van een Mannigfaltiges sprake is - nog altijd van het bewustzijn van de andere voorstellingen te onderscheiden, aldus Kant⁵⁵.

Uit het voorafgaande volgt dat de vorm van ieder oordeel synthetisch is.

Niettegenstaande het voorafgaande waaruit ons inziens blijkt dat alle oordelen qua vorm synthetisch zijn, is er bij Kant een tekst te vinden die er aanleiding toe zou kunnen geven alle oordelen qua vorm als analytisch te interpreteren⁵⁶.

Kant stelt immers in de bewuste passage dat de eenheid van het bewustzijn die in oordelen heerst, de analytische eenheid is.

Op grond van het feit dat in alle oordelen de analytische eenheid van het bewustzijn heerst zou men kunnen menen dat alle oordelen qua vorm analytisch zijn.

Tegen deze opvatting kan men het volgende aanvoeren⁵⁷:

De tot het oordeel behorende analytische eenheid van het bewustzijn of van de apperceptie heet slechts daarom analytisch omdat volgens Kant minstens het predikaat van het oordeel een algemeen begrip moet zijn⁵⁸, en we hebben gezien dat en waarom aan ieder algemeen begrip de analytische eenheid van het bewustzijn inherent is.

Kant's opvatting dat er in ieder oordeel minstens één algemeen begrip (namelijk als P - begrip) is, impliceert dat alle oordelen als zodanig de analyse van aanschouwelijke voorstellingsgehele insluiten of die in ieder geval vooronderstellen; deze analyse mag men echter - zoals Hoche terecht stelt⁵⁹ - niet verwisselen of verwarren met de analyse van het S - begrip die er in analytische oordelen nog bijkomt en die hen van synthetische oordelen onderscheidt.

Tegen genoemde opvatting valt nog het volgende in te brengen:

De analytische eenheid van het bewustzijn vooronderstelt en is slechts mogelijk krachtens de synthetische eenheid van het bewustzijn⁶⁰.

Zou men nu alle oordelen qua vorm analytisch noemen omdat in alle oordelen de analytische eenheid van het bewustzijn heerst, dan zou men alleen al op grond van dit feit (namelijk de vooronderstelde synthetische eenheid) met evenveel - zo niet meer - recht kunnen beweren dat alle oordelen synthetisch zijn.

Bovendien zou men - daar in alle oordelen zowel sprake is van synthetische als ook van analytische eenheid - alle oordelen zowel analytisch als synthetisch kunnen noemen, wat een onaanvaardbare consequentie is.

Concluderend kunnen we stellen dat het onderscheid A - S georiënteerd dient te zijn op de oordeelsmaterie en niet op de oordeelsvorm (qua vorm zijn immers alle oordelen synthetisch). Evenmin dient het onderscheid A - S gekoppeld te worden aan het onderscheid tussen analytische en synthetische eenheid van het bewustzijn.

1.4

In 1.3 zijn we de termen 'analytisch' en 'synthetisch' tegengekomen in andere betekenissen dan die uit de naamsverklaring van het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen.

Het is wellicht nuttig in aansluiting bij het vorige nummer kort in te gaan op het feit dat Kant de 'Grundsatz der nothwendigen Einheit der Apperception' in de eerste uitgave van de Kritik der reinen Vernunft synthetisch⁶¹ noemt en in de tweede editie analytisch⁶².

Dat Kant een en dezelfde bewering nu eens analytisch dan weer synthetisch noemt, komt helaas vaker voor⁶³. Alleen zou men toch mogen verwachten, dat Kant tenminste bij de karakterisering van deze meest fundamentele Grundsatz consequent is. Nu dit op het eerste gezicht niet het geval lijkt te zijn en we ons van de andere kant moeilijk kunnen voorstellen dat het verschil in kwalificatie Kant zou zijn ontgaan, zou dit wellicht kunnen wijzen op de mogelijkheid dat Kant hier de termen 'analytisch' en 'synthetisch' niet in de betekenis van de naamsverklaring van het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen gebruikt maar om andere aspecten aan te duiden. Willen beide kwalificaties niet met elkaar in strijd zijn, dan zal aannemelijk moeten worden gemaakt dat de kwalificatie 'synthetisch' op een ander aspect van de Grundsatz slaat dan de kwalificatie 'analytisch'. Verder moet worden aangetoond dat beide aspecten in genoemde Grundsatz aanwezig zijn zodat de vermeende tegenstrijdigheid verklaarbaar wordt uit een verschillende accentuering.

In beide edities kunnen aan genoemde Grundsatz inderdaad twee aspecten worden onderscheiden:

1. de identiteit van het ik of van het 'ich denke' of van het zelfbewustzijn in al onze voorstellingen⁶⁴.
2. de Grundsatz brengt tot uitdrukking de synthetische eenheid van het Mannigfaltige in één subject, verklaart deze synthetis als noodzakelijk en maakt haar tot voorwaarde van al het denken alsmede van de onder 1. genoemde identiteit⁶⁵.

Dat in de 2e editie de Grundsatz analytisch wordt genoemd lijkt dan verklaarbaar uit het feit dat Kant in deze editie het

accent legt op het eerste aspect⁶⁶.

Aangenomen dat Kant in de 2e editie de Grundsatz analytisch noemt op grond van het feit dat hij hier het eerste aspect benadrukt, blijft de vraag wat we hier dan onder analytisch moeten verstaan.

We hebben in 1.3 bij de bespreking van de vorm en de totstandkoming van begrippen gesteld dat Kant de term 'analytisch' dan gebruikt als er sprake is van een deelvoorstelling die in andere voorstellingen bevat is, of, anders gezegd, als verschillende voorstellingen een deelvoorstelling gemeenschappelijk hebben.

Deze betekenis van 'analytisch' lijkt ook op te gaan voor de identiteit van het 'Ich denke' dat in alle verschillende voorstellingen 'ik denk iets' hetzelfde is.

In de eerste editie lijkt daarentegen het tweede aspect op de voorgrond te staan⁶⁷.

Aangenomen dat Kant de Grundsatz in de eerste editie synthetisch noemt op grond van een beklemtoning van het tweede aspect, lijkt de benaming 'synthetisch' hier verwantschap te vertonen met de betekenis van de term zoals we die gebruikt hebben in 1.3 toen we stelden dat alle oordelen qua vorm (of als zodanig) synthetisch zijn.

Ten gunste van onze interpretatie - die niet meer dan een hypothese pretendeert te zijn - kunnen we aanvoeren dat ze niet in strijd is met de teksten van Kant. Bovendien benadrukken de termen 'analytisch' en 'synthetisch', zoals door ons gebruikt, een verschillend aspect^{67a}, wat impliceert dat de kwalificatie van de Grundsatz als zowel analytisch als synthetisch geen contradictie oplevert; dit laatste zou ongetwijfeld wel het geval zijn geweest als we genoemde termen hadden gebruikt in de betekenis die ze hebben in de naamsverklaring van het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen.

Geven we tot slot nog aan waarom genoemde Grundsatz ons inziens in de zin van de oordeelonderscheiding noch als analytisch noch als synthetisch kan worden aangemerkt.

Het onderscheid A - S heeft betrekking op de oordeelsmaterie; dit houdt in dat er een 'Mannigfaltiges' gegeven moet zijn wil

het onderscheid kunnen worden toegepast.

Het is precies dit Mannigfaltiges dat in genoemde Grundsatz ontbreekt^{67b}.

1.5

We zullen nu nader ingaan op het principe waarop volgens Kant alle analytische oordelen berusten.

Kant behandelt dit principe in de Kritik der reinen Vernunft onder de titel 'Von dem obersten Grundsatzte aller analytischen Urteilen'⁶⁸.

Het principe waarop alle analytische oordelen berusten is het beginsel van niet-tegenspraak dat door Kant als volgt wordt geformuleerd: 'Keinem Dinge kommt ein Prädikat zu, welches ihm widerspricht'⁶⁹.

De jurisdictie van dit beginsel is niet beperkt tot analytische oordelen - al is het met betrekking tot deze van bijzonder belang - maar strekt zich over alle oordelen of, algemener, over alle 'Erkenntnisse'⁷⁰ uit. Dit houdt in dat geen enkel oordeel - of het nu analytisch of synthetisch is - in strijd mag zijn met het beginsel van niet-tegenspraak.

Het beginsel van niet-tegenspraak of het principium non contradictionis (verder afgekort p.n.c.) is met andere woorden een algemeen, zij het negatief waarheidscriterium.

Een negatief waarheidscriterium is het p.n.c. in zoverre een oordeel dat vrij van tegenspraak is toch nog onwaar of 'grundlos' zijn kan⁷¹.

Geldt het p.n.c. in zijn algemeenheid als een negatief waarheidscriterium, dit neemt niet weg dat we er ook een positief gebruik van kunnen maken, dat wil zeggen tot waarheid respectievelijk onwaarheid kunnen besluiten.

Dit laatste is dan het geval als het oordeel analytisch is. Van een analytisch oordeel kan de waarheid met behulp van het p.n.c. alleen worden vastgesteld.

Dit vloeit voort uit de omstandigheid dat de negatie van een analytisch oordeel altijd zelfcontradictorisch is - dit in tegenstelling tot wat het geval is bij synthetische oordelen. Een (on-

waar) synthetisch oordeel is nooit met zichzelf in strijd maar altijd met een ander oordeel.

Dat de negatie van een analytisch oordeel zelfcontradictorisch is geldt zowel voor bevestigende als ontkennende analytische oordelen.

Zowel de negatie van 'Alle lichamen zijn uitgebreid' als die van 'Geen lichaam is on-uitgebreid' is zelfcontradictorisch.

Is het p.n.c. voor synthetische oordelen weliswaar een noodzakelijke voorwaarde (een conditio sine qua non) maar geen voldoende voorwaarde, voor analytische oordelen is het p.n.c. een zowel noodzakelijke als voldoende voorwaarde⁷².

Nemen we Kant's formulering van het p.n.c. ('Keinem Dinge kommt ein Prädikat zu, welches ihm widerspricht') in letterlijke zin, dan lijkt het p.n.c. alleen te gelden voor de ontkennende analytische oordelen⁷³.

Immers, deze formulering van het p.n.c. ontkent precies de relatie die er in een negatief-analytisch oordeel tussen subject en predikaat bestaat - waar immers S - begrip en P - begrip met elkaar in strijd zijn, zoals in het oordeel: 'Geen lichaam is onuitgebreid' de begrippen 'lichaam' en 'onuitgebreid' met elkaar in strijd zijn - welke relatie ook in het negatief-analytische oordeel ontkend wordt, op grond waarvan we het negatief-analytische oordeel kunnen opvatten als een substitutievoorbeld van genoemde formulering van het p.n.c.

In bevestigende analytische oordelen heerst daarentegen tussen S - begrip en P - begrip een geheel andere relatie namelijk die van een gehele of gedeeltelijke identiteit. Vandaar wellicht dat Kant naast het p.n.c. vaak het identiteitsbeginsel als basis van analytische oordelen noemt⁷⁴.

Als we nu proberen p.n.c. en identiteitsbeginsel samen te voegen tot één criterium voor analytische oordelen dan zouden we dit, met Marc Wogau⁷⁵, als volgt kunnen formuleren:

In analytische oordelen heerst - indien ze bevestigend zijn - de relatie van (partiële) identiteit tussen S - begrip en P - begrip, en - indien ze ontkennend zijn - een relatie die als volgt kan worden uitgedrukt:

het P - begrip is in strijd met het S - begrip.

Hiermee hebben we inderdaad met behulp van beide beginselen één criterium voor analytische oordelen waarin beide beginselen met elkaar verbonden zijn, immers, als het P - begrip van het negatieve oordeel in strijd is met het S - begrip, dan heerst tussen de negatie van het P - begrip en het S - begrip een relatie van (partiële) identiteit; omgekeerd, als er identiteit heerst tussen P - begrip en S - begrip van een bevestigend oordeel, dan is de negatie van het P - begrip in strijd met het S - begrip. (Het nader bepalen van de relatie tussen S - begrip en P - begrip in analytische oordelen is een moeilijker zaak, waarmee we ons in par. 2 zullen bezighouden.)

We willen in verband met het p.n.c. nog op twee moeilijkheden wijzen:

1. De relatie tussen p.n.c. en contradicties, dat wil zeggen zelfcontradictorische beweringen,
2. de relatie tussen synthetische oordelen en het p.n.c.

Wat het eerste punt betreft wordt Kant wel verweten dat hij contradicties, dat wil zeggen negaties van (hetzij bevestigende hetzij ontkennende) analytische oordelen over het hoofd heeft gezien⁷⁶. Dit verwijt is niet terecht. In Reflexion 6327⁷⁷ bespreekt Kant de bewering: 'Ein ruhiger Körper ist bewegt' die hij als analytisch en vals bestempelt. Niettemin doet zich ten aanzien van contradicties een serieuze moeilijkheid voor.

Het onderscheid A - S is van toepassing op oordelen en deze moeten voldoen aan de basisvoorwaarde dat ze niet in strijd zijn met het p.n.c.; juist deze basisvoorwaarde wordt door de contradicties geschonden. Dit is vermoedelijk de reden waarom Kant bij zijn indeling der oordelen contradicties niet als een aparte oordeelsoort vermeldt.

Met betrekking tot de relatie tussen p.n.c. en synthetische oordelen willen we ingaan op een moeilijkheid die door Koppelmann naar voren wordt gebracht⁷⁸.

Koppelmann stelt, dat moeilijk valt in te zien hoe synthetische oordelen überhaupt in strijd kunnen zijn met het 'unverletzliche' p.n.c.

Immers, synthetische oordelen zijn daardoor gedefinieerd dat daarin de relatie tussen S - begrip en P - begrip noch op het identiteitsbeginsel noch op het p.n.c. berust.

Als nu in synthetische oordelen, zoals Kant stelt, het P - begrip geheel buiten het S - begrip ligt, dan is niet in te zien hoe beide begrippen met elkaar in tegenspraak kunnen zijn.

Hieruit lijkt te volgen dat álle synthetische oordelen in overeenstemming zijn met het p.n.c. Een oordeel kan immers, zo lijkt het, alleen in strijd zijn met het p.n.c. als er een tegenspraak bestaat tussen S - begrip en P - begrip; een dergelijke tegenspraak nu kan er alleen zijn in analytische oordelen.

Als synthetische oordelen gezien hun relatie tussen S - begrip en P - begrip als het ware 'per definitie' niet in strijd kunnen zijn met het p.n.c., dan dient inderdaad de vraag gesteld te worden hoe het p.n.c. als een - zij het negatieve - waarheidsvoorwaarde voor synthetische oordelen kan dienen.

Gegeven dat synthetische oordelen wat hun subject-predikaatrelatie betreft niet met het p.n.c. in strijd kunnen zijn, lijkt er voor de jurisdictie van het p.n.c. wat synthetische oordelen betreft nog één mogelijkheid over te blijven: niet naar hun subject-predikaatrelatie maar wel wat betreft hun S - begrip en P - begrip afzonderlijk genomen vallen synthetische oordelen onder de jurisdictie van het p.n.c.

Dit zou inhouden dat noch het S - begrip afzonderlijk genomen noch het P - begrip afzonderlijk genomen zelfcontradictorisch mag zijn.

Zou deze interpretatie houdbaar zijn, dan geldt zij voor alle oordelen; zij abstraheert immers van de subject-predikaatrelatie, en het is de aard van juist deze relatie die beslissend is voor de vraag of het oordeel in kwestie analytisch dan wel synthetisch is.

Bovendien zou deze interpretatie - juist omdat zij voor alle oordelen geldt, en geen enkel oordeel in strijd mag zijn met het p.n.c. - duidelijk kunnen maken in hoeverre het p.n.c. een noodzakelijke (ter onderscheiding van voldoende) voorwaarde is voor analytische oordelen. Een noodzakelijke voorwaarde voor analytische

oordelen zou het p.n.c. dan zijn inzoverre ook het analytische oordeel geen zelfcontradictorische begrippen mag bevatten; een voldoende voorwaarde bovendien is het p.n.c. voor analytische oordelen omdat het ons in staat stelt - gezien de eigenaard van de subject-predikaat-relatie in analytische oordelen - hun waarheid te bepalen.

Ter rechtvaardiging van deze interpretatie kunnen we aanvoeren dat het p.n.c. volgens Kant ook betrekking heeft op begrippen⁷⁹. Aangenomen dat deze interpretatie acceptabel is, volgt hier dan uit, dat we nu in staat zijn aan te geven onder welke voorwaarde een synthetisch oordeel in strijd is met het p.n.c.? Tegen een bevestigend antwoord lijken twee bezwaren ingebracht te kunnen worden.

1. Kant's onderscheid A - S is strikt genomen alleen toepasbaar op oordelen die in overeenstemming zijn met het p.n.c.

We hebben reeds gezien dat dit vermoedelijk de reden was waarom Kant in zijn indeling in oordeelsoorten de contradicties niet opnam.

Als nu contradicties buiten de indeling in oordeelsoorten vallen op grond van het feit dat ze een tegenspraak tussen S - begrip en P - begrip affirmeren⁸⁰, waardoor ze in strijd zijn met het p.n.c. en geen 'Erkenntnisse' kunnen zijn, dan moeten we ons afvragen of uit onze interpretatie niet volgt, dat ook die 'oordelen', die een zelf-contradictorisch begrip bevatten en die op grond daarvan ook in strijd zijn met het p.n.c. evenmin als hetzij analytisch hetzij synthetisch gekwalificeerd kunnen worden. Met andere woorden, zou men op de vraag: Hoe kan een synthetisch oordeel in strijd zijn met het p.n.c.?

antwoorden dat dit kan doordat een van zijn begrippen zelf-contradictorisch is, dan kan daar tegenin worden gebracht dat een 'oordeel' met een zelf-contradictorisch begrip überhaupt geen oordeel is, en derhalve noch analytisch noch synthetisch kan zijn^{80a}.

2. Zouden we, niettegenstaande het onder 1 genoemde bezwaar, een oordeel waarin een zelf-contradictorisch begrip voorkomt, toch voor lief willen nemen, dan rijst onmiddellijk de vraag hoe we in dat oordeel de relatie tussen het zelf-contradictorisch begrip en het andere begrip moeten bepalen. Daar het

gaat om een synthetisch oordeel zullen de begrippen buiten elkaar moeten liggen. Dit betekent dat we moeten zoeken naar criteria op grond waarvan de relatie tussen genoemde begrippen bepaald kan worden, wat echter een hopeloze en zinloze zaak is. Immers, van een zelf-contradictorisch begrip kan men alles prediceren, van een niet-zelf-contradictorisch begrip kan geen enkel wél zelf-contradictorisch begrip geprediceerd worden. Neemt men beide genoemde bezwaren serieus dan lijkt onze interpretatie geen oplossing te bieden voor het door Koppelman gestelde probleem.

Niettemin kunnen we met inachtneming van beide genoemde bezwaren en uitgaande van onze interpretatie misschien een oplossing bieden voor Koppelman's probleem, mits we niet langer de nadruk leggen op de relatie tussen p.n.c. en synthetische oordelen maar op de relatie tussen p.n.c. en oordelen überhaupt.

Is deze relatie eenmaal bepaald, dan is zij naderhand ook van toepassing op synthetische oordelen, zij het op synthetische oordelen als oordelen en niet in zoverre ze synthetisch zijn. Uit onze interpretatie volgt dat een oordeel dat een zelf-contradictorisch begrip bevat - ongeacht of het analytisch of synthetisch is - in strijd is met het p.n.c. en ipso facto zijn status van oordeel verliest.

Dit vloeit voort uit het feit dat volgens Kant alle oordelen aan de basisvoorwaarde moeten voldoen vrij te zijn van tegenspraak en wel op straffe van diskwalificatie als zodanig. We hebben gezien dat een synthetisch oordeel als een synthetisch oordeel niet in strijd kan zijn met het p.n.c. Een synthetisch oordeel kan echter wel als oordeel in strijd zijn met het p.n.c. in de - wellicht triviaal aandoende - zin dat het geen echt oordeel is, wat namelijk dan het geval is wanneer het een zelf-contradictorisch begrip blijkt te bevatten.

Op deze manier blijft niet alleen - in overeenstemming met Kant - de jurisdictie van het p.n.c. gehandhaafd met betrekking tot alle oordelen, maar wordt ook een oplossing geboden voor Koppelman's probleem.

Voor analytische oordelen volgt uit onze interpretatie dat

zij op twee manieren in strijd kunnen zijn met het p.n.c.:

1. wanneer zij - en dit geldt voor oordelen überhaupt - een zelf-contradictorisch begrip bevatten.
2. wanneer zij een tegenspraak tussen subject en predikaat af-firmeren⁸¹.

Dit laatste vloeit voort uit de eigenaard van hun subject-predikaat-relatie.

Onze interpretatie heeft enige merkwaardige consequenties voor analytische en synthetische oordelen wat betreft hun status als oordeel.

Voor alle oordelen - zo hebben we gesteld - is het een noodzakelijke voorwaarde dat ze geen zelf-contradictorisch begrip bevatten.

Wat nu de rol van het p.n.c. betreft, dat wil zeggen in zoverre als het p.n.c. in ieder oordeel een constituerende factor vormt, is het vrijzijn van contradictorische begrippen voor synthetische oordelen niet alleen een noodzakelijke voorwaarde maar ook een voldoende voorwaarde (voor wat betreft de status als oordeel); immers qua subject-predikaat-relatie kan het synthetische oordeel nooit in strijd zijn met het p.n.c. wat betekent dat het er altijd mee in overeenstemming is. Analytisch oordelen daarentegen kunnen ook wat betreft hun subject-predikaat-relatie in strijd zijn met het p.n.c.. Dit houdt in dat het p.n.c. - voor wat betreft de status van oordeel - aan analytische oordelen hogere eisen stelt dan aan synthetische.

Een oordeel kan immers dan pas als analytisch gekwalificeerd worden als het én geen zelf-tegenstrijdige begrippen bevat én geen tegenspraak tussen S - begrip en P - begrip affirmeert.

Onderscheidt het analytische oordeel zich aldus in negatieve zin van het synthetische oordeel - in zoverre het eerstgenoemde aan strengere eisen moet voldoen om als oordeel⁸² gekwalificeerd te kunnen worden - daar staan twee positieve punten tegenover. Heeft een oordeel zich namelijk als analytisch gekwalificeerd dan kunnen we én op basis van het p.n.c. alleen de waarheid ervan bepalen (anders dan bij synthetische oordelen het geval is) én stellen dat het 'objectiv-gültig' is, en wel ongeacht de vraag

of de erin voorkomende begrippen objectief zijn, dat wil zeggen 'Beziehung auf ein Objekt' hebben. Dit kunnen we als volgt duidelijk maken: de negatie van een analytisch oordeel, dat wil zeggen een contradictie, is in strijd met ieder object, of het nu een 'Gedankending' of een object van mogelijke ervaring of kennis is.

Daarentegen is een analytisch oordeel met geen enkel object - van welke aard ook - in strijd⁸³.

Positiever uitgedrukt komt dat hierop neer dat het analytisch oordeel met ieder willekeurig object in overeenstemming is. We zullen hier echter niet verder ingaan op de relatie tussen 'objectieve geldigheid' en het onderscheid A - S. We komen hierop terug in de paragrafen 3 en 4.

1.6

In het vorige nummer hebben we gezien dat het p.n.c. de basis vormt voor alle analytische oordelen.

Als alle oordelen volgens Kant analytisch of synthetisch zijn, dan lijkt hieruit te volgen dat ook het p.n.c. onder deze classificatie valt.

De vraag die we derhalve moeten stellen, is, of het p.n.c. een analytisch dan wel synthetisch oordeel is.

Vat men het p.n.c. op als een analytisch oordeel, dan verklaart men niets. Een oordeel zou volgens deze opvatting analytisch zijn omdat het berust op een ander oordeel dat zelf analytisch is.

Gezien het feit dat het p.n.c. behoort tot de formele logica⁸⁴, die een wetenschap a priori is, kan het p.n.c. in ieder geval ook geen synthetisch oordeel a posteriori zijn.

Als enige mogelijkheid lijkt over te blijven het p.n.c. te kwalificeren als synthetisch a priori.

Tegen de interpretatie van het p.n.c. als een synthetisch oordeel a priori zou men kunnen inbrengen dat de negatie van een synthetisch oordeel (a priori) nooit zelf-contradictorisch is; dat daarentegen de negatie van het p.n.c. wel degelijk een zelf-contradictorische bewering oplevert. Als er überhaupt een bewering

zelf-contradictorisch is - zo zou men kunnen betogen - dan is het wel de negatie van het p.n.c.

We moeten hier, dunkt ons, een onderscheid aanbrengen.

Onder negatie van het p.n.c. kan men twee zaken verstaan:

1. Men zondigt tegen het p.n.c., anders gezegd men druist in tegen een door het p.n.c. gestelde voorwaarde en maakt zich schuldig aan een contradictie. In dit geval ontkent men niet het p.n.c. zelf of als beginsel; integendeel, men erkent en vooronderstelt het p.n.c., anders zou er geen sprake van een contradictie kunnen zijn; het p.n.c. formuleert immers de maatstaf aan de hand waarvan men pas kan bepalen of er al dan niet van een contradictie sprake is.

Wanneer men zich aan een contradictie schuldig maakt, betekent dit dat men in een concreet geval - bijv. wanneer men een analytisch oordeel ontkent of twee elkaar tegensprekende synthetische oordelen gelijktijdig als waar poneert - tegen een door het p.n.c. gestelde eis in gaat. In zo'n geval heeft men inderdaad met een contradictie te maken, maar het is onhoudbaar te stellen dat men dan het p.n.c. zelf ontkent.

2. Men ontkent het p.n.c. zelf, als beginsel. In dit geval zou inderdaad - naar de opzet althans - sprake zijn van een echte negatie van het p.n.c.

Hier kan echter niet meer worden gesproken van een contradictie of een zelf-contradictorische bewering.

Immers, met de ontkenning van het p.n.c. als beginsel wordt de maatstaf opgeheven aan de hand waarvan men kan bepalen of iets als (zelf)contradictorisch gekwalificeerd moet worden.

Samenvattend kunnen we stellen dat ingeval van een zelf-contradictie niet gesproken kan worden van een ontkenning van het p.n.c.; omgekeerd, indien er sprake is van een ontkenning van het p.n.c. kunnen we niet langer spreken van een zelf-contradictie.

Hiermee lijkt ons dit bezwaar tegen de kwalificatie van het p.n.c. als een synthetisch oordeel a priori van de baan.

Niettegenstaande het bezwaar dat wij eerder naar voren hebben gebracht tegen de kwalificatie van het p.n.c. als een analytisch oordeel, wordt toch aangevoerd dat het p.n.c. analytisch

moet zijn en wel op grond van het feit dat het een bewering is die tot de logica behoort en die als logisch waar gekwalificeerd moet worden.

Voorondersteld wordt dan dat er zo al niet een equivalentie dan toch minstens een nauwe band bestaat tussen analytische en logisch-ware beweringen.

Dat het p.n.c. tot de formele logica behoort is onbetwistbaar juist. Dat beweringen die tot de formele logica behoren analytisch zouden zijn, wordt, voorzover wij weten, nergens door Kant beweed.

De opvatting dat er een nauwe band zou bestaan tussen analytische oordelen en logisch ware beweringen, vindt wellicht haar oorsprong in de omstandigheid dat analytische oordelen in laatste instantie gefundeerd worden door het p.n.c. dat hét formeel-logische beginsel bij uitstek is.

Die veronderstelde nauwe band tussen analyticiteit en logische waarheid zou echter alleen dan bestaan, als de termen 'analytisch' en 'gebaseerd op het p.n.c.' equivalent waren. Kant nu stelt wel, dat de waarheid van analytische oordelen bewezen kan worden op basis van het p.n.c., maar niet dat een oordeel waarvan de waarheid op basis van het p.n.c. wordt bewezen analytisch is⁸⁵.

Dat het p.n.c. 'logisch waar' is willen we niet ontkennen, ook al is dit niet-aantoonbaar, daar iedere (poging tot) bewijsvoering het p.n.c. reeds vooronderstelt.

Vatten we het voorafgaande samen. Tegen een kwalificatie van het p.n.c. als analytisch of synthetisch a posteriori zijn fundamentele bezwaren in te brengen.

Voor een kwalificatie als synthetisch a priori lijkt dit niet te gelden. Toch valt moeilijk in te zien in welke zin het p.n.c. als synthetisch a priori kan worden beschouwd. Anders dan bij wiskundige oordelen is er bij het p.n.c. geen sprake van constructie van begrippen in de reine Anschauung, en anders dan transcendentale oordelen maakt het p.n.c. niet duidelijk hoe onze kennis zich op haar object betreft. Wellicht valt het p.n.c. in deze te vergelijken met de in 1.4 besproken 'Grundsatz der nothwendigen Einheit der Apperception' die in de terminologie van

het onderscheid A - S ook niet kwalificeerbaar bleek.

Kant zelf laat zich over de status van het p.n.c. niet uit.

1.7

De procedure die Kant doorgaans volgt wanneer hij zijn onderscheid A - S uiteenzet is eerst te bepalen wat analytische oordelen zijn; vervolgens worden dan - negatief - de synthetische oordelen bepaald⁸⁶.

Analytische oordelen worden dan - positief - bepaald als die oordelen waarin de relatie tussen S - begrip en P - begrip gedacht wordt door identiteit, synthetische oordelen als oordelen waarin genoemde relatie niet door identiteit wordt bepaald.

Anders gezegd, het verschil tussen analytische en synthetische oordelen wordt bepaald naar hun subject-predikaat-relatie. In beide gevallen spreekt Kant van S - begrip en P - begrip en begrippen zijn volgens Kant per definitie algemeen⁸⁷.

Hieruit zou men kunnen afleiden dat het onderscheid A - S uitsluitend van toepassing is op oordelen waarin zowel op de S - plaats als op de P - plaats begrippen voorkomen. Dit heeft dan de consequentie dat singuliere oordelen⁸⁸ - die gekenmerkt worden door het feit dat op hun S - plaats geen begrip maar een Anschauung voorkomt - buiten het onderscheid A - S zouden vallen; deze consequentie moet echter, daar het onderscheid A - S volgens Kant op alle oordelen van toepassing is, als onhoudbaar worden gekwalificeerd. De vraag is dan hoe singuliere oordelen gekwalificeerd moeten worden als we er vanuit gaan dat het onderscheid A - S op alle oordelen van toepassing is.

We hebben in 1.3 gezien dat in alle oordelen sprake is van de analytische eenheid van het bewustzijn en we hebben dit toegeschreven aan de omstandigheid dat volgens Kant in alle oordelen minstens het predikaat een algemeen begrip moet zijn.

Tevens hebben we toen gesteld dat hieruit niet geconcludeerd moet worden dat alle oordelen qua vorm analytisch zijn; immers, alle oordelen bevatten of vooronderstellen de analyse van aanschouwelijke gehelen en analytische oordelen onderscheiden zich van

synthetische door het feit dat er in eerstgenoemde nog een analyse bijkomt namelijk die van het S- begrip. Uit het feit dat in analytische oordelen een analyse van het S - begrip plaatsvindt en uit het feit dat in singuliere oordelen geen begrip maar een 'Anschauung' op de S - plaats staat lijkt te volgen dat singuliere oordelen in ieder geval niet analytisch kunnen zijn.

Houden we nu vast aan de volledigheid van de disjunctie 'analytisch-synthetisch' dan volgt hieruit dat alle singuliere oordelen synthetisch zijn, niettegenstaande het feit dat Kant's formulering van het onderscheid A - S strikt genomen op singuliere oordelen niet van toepassing lijkt te zijn.

We zien hier dan twee schijnbaar tegenstrijdige tendenties in Kant's opvatting van het onderscheid A - S.

Enerzijds wordt het onderscheid zelf georiënteerd op de subject-predikaat-relatie met als gevolg dat een aantal oordelen buiten het onderscheid dreigt te vallen, anderzijds houdt Kant vast aan de universele toepasbaarheid van het onderscheid. Beide kunnen ons inziens met elkaar verzoend worden door niet alleen die oordelen die een andere subject-predikaat-relatie hebben dan analytische oordelen, synthetisch te noemen maar ook die oordelen die anderszins van analytische oordelen afwijken als synthetisch te kwalificeren bijv. singuliere oordelen.

Dat hiermee alles zou zijn opgelost moge overigens betwijfeld worden. Onze mening dat singuliere oordelen als synthetisch dienen te worden opgevat berustte op twee vooronderstellingen die beide bij Kant zijn aan te treffen:

- 1, In alle oordelen is minstens het predikaat een algemeen begrip.
2. In singuliere oordelen is het subject een 'Anschauung' en het predikaat een algemeen begrip.

Tegen deze vooronderstellingen kan evenwel een andere tekst van Kant worden aangevoerd waar hij stelt dat als logisch predikaat álles kan dienen en dat zelfs het subject van zichzelf kan worden geprediceerd⁸⁹.

Als we nu een oordeel vormen met op de S - plaats een 'Anschauung' en op de P - plaats diezelfde 'Anschauung' bijv. 'So-

crates is Socrates', dan hebben we te maken met een oordeel dat zowel singulier is - het subject is immers een Anschauung - als ook analytisch, de subject-predikaat-relatie wordt door identiteit gedacht.

Al kan men moeilijk betwisten dat een dergelijk oordeel analytisch is, dit neemt niet weg dat deze oordelen voor Kant volstrekt onbelangrijk zijn.

Wanneer Kant spreekt over analytische oordelen bedoelt hij primair de zogenaamde Erläuterungsurteile, en in deze is wel degelijk sprake van een analyse van het S - begrip. Verder zullen we zien (in par. 5) dat het onderscheid A - S strikt genomen beperkt dient te blijven tot zogenaamde 'kennisoordelen' (zie par. 3), al blijft het formeel op alle oordelen van toepassing.

Vatten we deze inleidende paragraaf summier samen, dan kunnen we stellen dat twee punten van bijzonder belang zijn gebleken.

1. Het onderscheid A - S behoort tot de transcendentiaalfilosofie; het is een kennistheoretisch onderscheid. Dit onderscheid heeft weliswaar een formeel-logisch aspect - in zoverre namelijk 'analytisch' en 'synthetisch' als contradictorisch aan elkaar tegengestelde begrippen bepaald worden - maar dit is van ondergeschikt belang.
2. Het onderscheid A - S heeft betrekking op de oordeelsmaterie en niet op de oordeelsvorm. Qua vorm zijn alle oordelen synthetisch.

Par. 2. De subject-predikaat-relatie in het analytische oordeel.

We zullen in deze par. proberen vast te stellen wat de relatie is tussen S - begrip en P - begrip in het analytische oordeel. We beperken ons hierbij tot categorische oordelen, waarin het gaat om de relatie tussen twee begrippen.

2.1

We hebben gezien dat analytische oordelen die oordelen zijn, waarvan de subject-predikaat-relatie berust op (partiële) identi-

teit van S - begrip en P - begrip of, anders gezegd, waarvan de subject-predikaat-relatie door identiteit gedacht wordt. Deze bepaling van analytische oordelen (en analyticiteit) zullen we in het vervolg de standaard-definitie van analyticiteit noemen, en wel om de volgende redenen.

In de eerste plaats omdat deze bepaling van analyticiteit voor Kant fundamenteel is, en als uitgangspunt zal dienen bij onze pogingen de subject-predikaat-relatie in analytische oordelen nader te bepalen.

In de tweede plaats omdat we zullen aantonen dat deze bepaling van analyticiteit, wat de subject-predikaat-relatie betreft, niet strikter bepaalbaar is, en dat ook definities - zelfs die in strenge zin¹ - geen bijdrage leveren tot een scherpere bepaling van het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen. Op analoge wijze kunnen we ook spreken van een standaard-methode voor de vaststelling van (niet-) analyticiteit. Stellen we vast dat in een oordeel de relatie tussen subject en predikaat gedacht wordt door identiteit, dan is het oordeel analytisch; zo dit niet het geval is, moet het oordeel als synthetisch gekwalificeerd worden.

Wijzen we ter inleiding nog op het volgende punt.

In de moderne literatuur komt men veelvuldig de opvatting tegen dat analytische oordelen tautologieën zijn.

Al spreekt ook Kant van tautologieën en al valt niet te ontkennen dat zijn tautologieën als analytische oordelen gekwalificeerd dienen te worden, dit alles neemt niet weg dat wanneer Kant het heeft over analytische oordelen hij geen tautologieën op het oog heeft.

Dit moge blijken uit het feit dat naar Kant's opvatting in analytische oordelen het P - begrip 'verworren', 'versteckterweise', 'nicht so klar' etc. in het S - begrip bevat of gedacht is².

Analytische oordelen hebben tot taak datgene wat in het S - begrip 'werkelijk' doch impliciet of onduidelijk vervat ligt te verhelderen of expliciet te maken; vandaar dat Kant ook spreekt van 'Erläuterungsurteile', die we wellicht het best kunnen karakteriseren als explicatief-analytische oordelen ter onderscheiding van tautologisch-analytische oordelen.

Bovendien maakt Kant op niet mis te verstane wijze duidelijk dat hij in tautologisch-analytische oordelen zoals bijv. 'ein jeder Körper ist ein körperliches Wesen' of 'der Mensch ist Mensch' - waarin sprake is van een expliciete identiteit tussen S - begrip en P - begrip - totaal niet geïnteresseerd is³.

2.2

Na de constatering dat in analytische oordelen naar Kant's opvatting tussen S - begrip en P - begrip een impliciete identiteit heerst moeten we nu proberen de relatie tussen S - begrip en P - begrip nader te bepalen.

Kant stelt op vele plaatsen dat het P - begrip 'werkelijk' gedacht (bevat) is in het S - begrip⁴.

Daar het in analytische oordelen om een analyse van het S - begrip gaat, dient bepaald te worden van welke aard het S - begrip is.

Kant onderscheidt tussen het 'werkelijke' begrip en het 'louter mogelijke totale begrip'⁵ en laat er geen twijfel over bestaan dat het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen slechts mogelijk is als we als uitgangspunt het 'werkelijke begrip' nemen. Zouden we dit niet doen, dan wordt het onderscheid A - S - tegen Kant's bedoeling in - volkomen willekeurig en relatief⁶.

Kant wijst er op diverse plaatsen op dat voor het onderscheid A - S beslissend is niet wat men aan een gegeven begrip moet toevoegen of er bij moet denken, maar wat men reeds werkelijk in dat begrip denkt⁷.

Wat moeten we nu onder het 'werkelijke begrip' verstaan? Volgens sommige auteurs is Kant in deze niet vrij te pleiten van een zeker psychologisme⁸. Dit neemt echter niet weg dat Kant op een aantal plaatsen het 'werkelijke begrip' in een strikt objectieve of, zo men wil, logische zin opvat. Het 'werkelijke begrip' of beter, wat werkelijk in een begrip wordt gedacht, wordt daar gelijkgesteld met het logisch wezen van het begrip⁹ of met de definitie van het begrip¹⁰.

Beginnen we met het logisch wezen van een begrip¹¹.

Is de bewering 'S is P' a priori dan betekent dit dat het predikaat P noodzakelijk tot het subject behoort, dat het P - begrip onafscheidelijk is van het S - begrip.

Alle begrippen die in een (waar) a priori oordeel als predikaat fungeren, behoren tot het wezen dat wil zeggen de innerlijke mogelijkheid van het begrip, zijn met andere woorden 'ad essentiam pertinentia' of 'ad internam possibilitatem pertinentia'. Behalve dat Kant deze noodzakelijke kenmerken (Merkmale) afgrenst tegen de niet-noodzakelijke kenmerken (extra-essentialia) maakt hij binnen de noodzakelijke Merkmale een tweedeling, en wel in constitutiva en rationata. De constitutiva maken deel uit of zijn 'Bestandstücke' van het wezen van het begrip, de rationata zijn die Merkmale, die, op voldoende wijze in het wezen gefundeerd, uit het wezen kunnen worden afgeleid.

De constitutiva worden ook wel essentialia genoemd en zijn ten opzichte van elkaar onafhankelijk, wat impliceert dat ze niet onderling uit elkaar afleidbaar mogen zijn. Het logische wezen van het begrip kan nu worden bepaald als het totaal van de essentialia.

Wanneer we beschikken over het logisch wezen van een begrip en vervolgens een oordeel vormen waarin op de S - plaats dat begrip staat en op de P - plaats een van zijn essentialia, dan hebben we ongetwijfeld te maken met een analytisch oordeel. De vraag is echter of we, beschikkend over het logisch wezen van een begrip A, de analytische oordelen waarin A op de S - plaats staat kunnen afgrenzen van de synthetische oordelen waarin A op de S - plaats staat.

Gesteld dat het logisch wezen van een begrip uit drie essentialia bestaat. Telkens wanneer we dan op de S - plaats van een oordeel dat begrip plaatsen en op de P - plaats een van zijn drie essentialia (of een combinatie daarvan) krijgen we een analytisch oordeel.

De vraag is nu of we op deze wijze tot een uitputtende opsomming van de klasse der analytische oordelen, geveld op basis van het logische wezen van het begrip, kunnen komen, dat wil zeggen of we de klasse van alle oordelen waarin op de S - plaats

het begrip in kwestie staat, kunnen onderverdelen in twee deelklassen namelijk een klasse van analytische en een klasse van synthetische oordelen.

Mocht dit laatste het geval zijn, dan zouden we op basis van het logisch wezen een scherp onderscheid kunnen maken tussen analytische en synthetische oordelen.

Genoemde vraag moet echter ontkennend worden beantwoord. De reden hiervan is gelegen in het feit dat Kant in de rationata of attributa een onderscheid aanbrengt en hen onderverdeelt in analytisch afleidbare en synthetisch afleidbare attributen.

Gegeven een oordeel waarin op de P - plaats een attribuut van het S - begrip staat. Het enige wat we dan weten is dat we met een oordeel a priori te maken hebben, en dat het predikaat uit het subject is afgeleid.

Is de afleiding geschied 'nach dem Satze des Widerspruchs' dan hebben we te maken met een analytisch oordeel en dan is ook het attribuut analytisch; is de afleiding geschied 'nach irgend einem anderen Grundsatz' dan is het oordeel synthetisch en het attribuut ook.

Kant licht het voorafgaande met enige voorbeelden toe:

1. Het oordeel 'Alle lichamen zijn uitgebreid' is analytisch en wel omdat 'uitgebreidheid' tot het logische wezen van 'lichaam' behoort, met andere woorden, een essentiale is.
2. In het oordeel 'alle lichamen zijn deelbaar' is het predikaat 'deelbaar' geen essentiale, behoort met andere woorden niet tot het logische wezen van 'lichaam'; het predikaat 'deelbaar' is als een noodzakelijk gevolg (Folge) afgeleid uit een van de essentialia van 'lichaam' namelijk 'uitgebreidheid' en is, met andere woorden, een attribuut.
Het is een analytisch attribuut omdat we op basis van het p.n.c. alleen inzien dat 'deelbaar' tot het begrip 'lichaam' behoort; genoemde bewering is derhalve analytisch¹².
3. Het oordeel 'Eine jede Substanz ist beharrlich' is a priori. 'Beharrlichkeit' is echter noch een essentiale van 'Substanz' (behoort dus niet tot het logische wezen van 'Substanz') noch een analytisch (op basis van het p.n.c. alleen) uit 'Substanz' afleidbaar attribuut; het is met andere woorden

een synthetisch attribuut en de bewering is derhalve synthetisch a priori.

Vatten we het voorafgaande kort samen, dan kunnen we stellen, dat, uitgaande van het logische wezen van een begrip, al die oordelen, waarin op de S - plaats dat begrip staat en op de P - plaats een of meer van zijn essentialia analytisch zijn; staat op de P - plaats een attribuut, dan is het oordeel wederom analytisch als het een analytisch afleidbaar attribuut betreft, synthetisch daarentegen wanneer het gaat om een synthetisch afleidbaar attribuut.

Vatten we de relatie tussen logisch wezen en analyticiteit samen dan kunnen we het volgende stellen:

Hebben we eenmaal de beschikking over het logisch wezen van een begrip (dat wil zeggen de som van zijn essentialia) dan zijn we in staat oordelen te vellen die onbetwijfelbaar analytisch zijn namelijk al die oordelen waarin op de S - plaats dat begrip voorkomt en op de P - plaats een van zijn essentialia. Men zou hier kunnen opmerken dat dit betrekkelijk onbelangrijke gevallen zijn, immers, gegeven eenmaal het logisch wezen van een begrip, dat wil zeggen het totaal van zijn essentialia, heeft het weinig zin een van zijn essentialia nog eens nadrukkelijk in een analytisch oordeel te prediceren van het begrip.

Interessanter in ieder geval lijken die oordelen waarin op de P - plaats geen essentialia maar een attribuut voorkomt. In deze gevallen heeft men echter geen andere methode om uit te maken of het oordeel in kwestie analytisch dan wel synthetisch is, dan wat we analoog aan en afgeleid van de standaarddefinitie de standaardmethode hebben genoemd: nagaan of de relatie tussen subject en predikaat al dan niet door identiteit gedacht wordt.

Derhalve moeten we concluderen, dat we - uitgaande van het logische wezen van het begrip - geen strikter methode dan de standaardmethode hebben om de klasse van alle oordelen waarin dat begrip op de S - plaats staat, te splitsen in een analytische en een synthetische deelklasse.

2.3

In 2.2 hebben we het werkelijke begrip opgevat als het logische wezen, en zijn we nader ingegaan op de relatie die er bestaat tussen logisch wezen en analyticiteit.

We zullen nu het werkelijke begrip, of, nauwkeuriger, wat werkelijk in het begrip gedacht wordt, opvatten als de definitie van het begrip, en nader ingaan op de relatie tussen definitie en analyticiteit.

In de Kritik der reinen Vernunft is een passage¹³, die handelt over analytische en synthetische oordelen in de wiskunde; Kant stelt daar dat wat in het begrip werkelijk gedacht wordt, niets anders is dan 'die bloße Definition'.

Aangezien genoemde passage betrekking heeft op de wiskunde en het gaat om de definitie van een wiskundig begrip, menen we te mogen stellen dat Kant het begrip definitie hier in strenge zin bedoelt¹⁴.

In de literatuur over analytische en synthetische oordelen is er wellicht geen enkele opvatting zo wijd verbreid als de opvatting dat er een nauwe band zou bestaan tussen analyticiteit en definitie, met dien verstande dat analytische oordelen zouden berusten op definities¹⁵, daaruit voort zouden vloeien.

We hebben in 2.2 reeds gesteld dat het vertrekpunt voor het onderscheid A - S het werkelijke begrip moet zijn, dat wil zeggen. dat we met een analytisch oordeel te maken hebben als het predikaat werkelijk gedacht (bevat) is in het subject, en met een synthetisch wanneer dit niet het geval is.

Daar Kant in genoemde passage nu inderdaad stelt dat het werkelijke begrip niets anders is dan de definitie, lijkt de opvatting dat er een nauwe band tussen analyticiteit en definitie bestaat, gerechtvaardigd.

Deze opvatting houdt in, dat alle oordelen waarin op de S - plaats het gedefiniëerde begrip staat en op de P - plaats een tot de definitie (dit is definiens) behorend Merkmal (of een combinatie daarvan) analytisch zijn, en alle andere oordelen synthetisch.

Niettemin moeten we ertegen waarschuwen aan Kant de opvatting toe te schrijven dat we in het algemeen eerst op basis van

definitie kunnen onderscheiden tussen analytische en synthetische oordelen.

Het begrip definitie is bij Kant veelzinnig. Hij erkent alleen in de wiskunde definities in strenge zin, al spreekt hij ook buiten het gebied van de wiskunde van definities¹⁶.

We hebben er reeds op gewezen dat de passus waarin genoemde relatie tussen definitie en analyticiteit gelegd wordt, zich bevindt in een wiskundige context; dit zou wel eens kunnen betekenen dat genoemde relatie alleen geldt voor de wiskunde.

Ter ondersteuning van dit laatste willen we twee punten aanvoeren:

1. Er is een de metaphysica betreffende tekst¹⁷ waar Kant weliswaar ook een relatie tussen definities en analyticiteit legt, maar waar die relatie precies de omgekeerde is van de boven weergegevene. Kant stelt in deze tekst (in de Prolegomena) dat we met behulp van analytische oordelen tot de definitie van een begrip trachten te komen en niet - zoals in eerder genoemde passage - dat we op basis van definitie(s) analyticiteit kunnen vaststellen.
2. Kant's voorbeelden van een analytisch oordeel zijn doorgaans niet aan de wiskunde ontleend. Dit betekent dat ze afkomstig zijn van gebieden waar definitie in strenge zin niet mogelijk is.

Deze twee punten lijken ons voldoende reden om Kant's - voor zover we weten - éénmalige uittaling dat analyticiteit op definitie berust, niet te generaliseren.

Dit neemt inmiddels niet weg dat de relatie nu eenmaal is gelegd. We zullen derhalve moeten nagaan of we op basis van definitie in strenge zin in staat zijn een scherp¹⁸ onderscheid te maken tussen analytische en synthetische oordelen.

We beperken ons tot definitie in strenge zin, en wel om de volgende reden: mocht blijken dat we op basis van definitie in strenge zin niet tot een scherp onderscheid A - S kunnen komen, dan is niet in te zien hoe dit wel zou kunnen op basis van zwakkere definities; zouden we er echter wel in slagen aldus tot een scherp onderscheid A - S te komen, dan kunnen we naderhand nog

altijd nagaan of en in hoeverre dit ook opgaat wanneer we van zwakkere definities uitgaan.

De eenvoudigste manier om te laten zien dat we zelfs op basis van definitie in strenge zin niet in staat zijn tot een scherper onderscheid A - S te komen dan we hebben geformuleerd in de standaarddefinitie, is aan te tonen dat de definitie in strenge zin niets anders bevat dan het logische wezen¹⁹.

Tonen wij dit aan.

Definiëren is, aldus Kant, niets anders dan het uitvoerige begrip van een ding binnen zijn grenzen oorspronkelijk weergeven²⁰.

Een definitie (in strenge zin) moet aan drie vereisten voldoen die onderling ten nauwste samenhangen, namelijk uitvoerigheid, precisie en oorspronkelijkheid. Zo wordt het vereiste van uitvoerigheid ingeperkt door het vereiste van precisie, dat stelt dat in de definitie geen overbodige elementen mogen worden opgenomen, en alleen zo is het mogelijk dat de definitie oorspronkelijk is, dat wil zeggen 'an der Spitze aller Urteile über einen Gegenstand' kan staan²¹.

Gaan we kort in op het eerste vereiste, uitvoerigheid ('Ausführlichkeit') dat stelt, dat al die Merkmale moeten worden opgenomen, die nodig zijn om het gedefiniëerde begrip van alle andere te kunnen onderscheiden.

Dat een definitie (bedoeld wordt het definiëns) uitvoerig is, daarvan moet men apodictisch zeker zijn²².

Uit het feit dat men de uitvoerigheid met apodictische zekerheid moet kunnen vaststellen, volgt dat men de vraag of een definitie uitvoerig is a priori moet kunnen bepalen, en aangezien men dit alleen kan ten aanzien van noodzakelijke Merkmale, volgt dat het definiëns uitsluitend noodzakelijke Merkmale mag bevatten²³.

Dit houdt in dat met name empirische begrippen, zowel de gegevenene als de gemaakte, niet gedefiniëerd kunnen worden²⁴. Behalve empirische begrippen kunnen echter, volgens Kant, ook die a priori begrippen die gegeven zijn niet worden gedefiniëerd²⁵.

In dit geval kan men - daar het gegeven begrippen betreft nooit zeker zijn dat men te doen heeft met een conjunctie van Merkmale waaruit alle andere Merkmale kunnen worden afgeleid²⁶.

De enige begrippen die overblijven en die wel gedefinieerd kunnen worden zijn de a priori gemaakte begrippen. Dit zijn begrippen die een willekeurige synthesis bevatten en die a priori geconstrueerd kunnen worden²⁷ dat wil zeggen begrippen die niet leeg zijn, waarvan men met andere woorden a priori kan aantonen dat er een object mee correspondeert, namelijk de wiskundige begrippen.

Tot dusver hebben we vastgesteld dat het definiëns uitsluitend noodzakelijke Merkmale mag bevatten en wel - de naam 'uitvoerigheid' wijst er al op - al die noodzakelijke kenmerken die nodig zijn om het gedefinieerde begrip van alle andere te kunnen onderscheiden.

Volgens het tweede vereiste moet de definitie precies zijn dat wil zeggen zij mag geen overbodige elementen bevatten.

Dit vereiste houdt in dat in de definitie geen Merkmale mogen worden opgenomen die uit andere Merkmale hetzij analytisch hetzij synthetisch afleidbaar zijn²⁸.

In 2.2 hebben we, bij de bespreking van het logisch wezen, gezien dat Kant de noodzakelijke Merkmale verdeelde in constitutiva (of essentialia) en rationata²⁹. De rationata of attributa waren afgeleide (uit de essentialia hetzij analytisch hetzij synthetisch afleidbare) Merkmale.

Zouden we nu op grond van het eerste vereiste (uitvoerigheid) in het definiëns van een begrip ál zijn noodzakelijke kenmerken moeten opnemen, het tweede vereiste perkt het eerste in door te stellen dat alleen de niet - afleidbare noodzakelijke Merkmale - dit zijn de essentialia - mogen worden opgenomen in het definiëns.

Uit het eerste en tweede vereiste samen genomen volgt dat in de definitie van een begrip al zijn niet - afleidbare noodzakelijke Merkmale moeten worden opgenomen, anders gezegd, de definitie van een begrip moet de som van zijn essentialia bevatten.

De som van de essentialia van een begrip is nu precies het logische wezen van een begrip³⁰.

Wijzen we ter afsluiting van dit tweede vereiste nog op het belang van het feit dat dit tweede vereiste het eerste (uitvoerigheid) inperkt.

Zouden namelijk op grond van het eerste vereiste in de definitie alle noodzakelijke Merkmale (dus essentialia en attributa) worden opgenomen dan waren er - uitgaande van de definitie - geen synthetische oordelen a priori meer mogelijk.

Immers, als het definiëns alle noodzakelijke kenmerken zou moeten bevatten, houdt dit in dat alle a priori ware oordelen waarin op de S - plaats het gedefiniëerde begrip staat, noodzakelijk analytisch zijn.

Na het voorafgaande behoeft het derde vereiste namelijk oorspronkelijkheid geen verdere toelichting, immers het eerste en het tweede vereiste samen genomen stellen dat alle kenmerken van een begrip uit zijn definiëns hetzij analytisch hetzij synthetisch afleidbaar moeten zijn; en dit houdt precies in dat de definitie in staat is 'an der Spitze aller Urteile über einen Gegenstand zu stehen'³¹.

We menen duidelijk te hebben gemaakt dat de definitie in strenge zin het logische wezen van een begrip uitdrukt. Dit houdt in - zie 2.2 - dat we, ook als we de beschikking hebben over definities in strenge zin, geen scherper onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen kunnen maken dan in de standaarddefinitie tot uitdrukking wordt gebracht.

Lichten we dit aan de hand van een voorbeeld toe:

Stel dat we een vierkant definiëren als een vierhoek (a) met gelijke zijden (b) en rechte hoeken (c).

Telkens wanneer we een oordeel vormen door op de S - plaats 'vierkant' te zetten en op de P - plaats een van de Merkmale a, b en c (of een combinatie daarvan) krijgen we een analytisch oordeel. Vormen we echter een oordeel met op de P - plaats een predikaat dat niet tot de in het definiëns opgenomen Merkmale behoort, dan moeten we een beroep doen op de standaardmethode, zoals bijv. in het oordeel: 'Ieder vierkant is uitgebreid' of 'Ieder vierkant heeft loodrecht op elkaar staande diagonalen'.

Dit betekent dat we, uitgaande van een definitie in strenge zin, geen strikter methode dan de standaardmethode hebben om de klasse van alle mogelijke oordelen, waarin op de S - plaats het gedefiniëerde begrip staat, te splitsen in een analytische en een synthetische deelklasse. Hierbij dient men nog het volgende te

bedenken: Kant acht alleen in de wiskunde definities in strenge zin mogelijk. Alle echte oordelen in de wiskunde (ter onderscheiding van bijv. de slechts 'zur Kette der Methode'³² dienende analytische oordelen) zijn synthetisch a priori.

Dit betekent, zoals Kant ook nadrukkelijk stelt,³³ dat we niet moeten letten op wat werkelijk in het begrip (dit is de definitie) gedacht wordt, maar op wat daarbuiten ligt.

Hieruit volgt, dat in alle interessante, belangrijke gevallen een beroep op de standaardmethode moet worden gedaan.

Het voorafgaande heeft verstrekkende consequenties.

Het toont aan dat het een illusie is te menen, dat men op basis van definitie in strenge zin de klasse van alle met betrekking tot een bepaald begrip mogelijke oordelen scherp kan onderverdelen in een analytische en een synthetische deelklasse.

Als nu - zoals we menen te hebben aangetoond - zelfs in het gunstigste geval, namelijk wanneer we beschikken over definities in strenge zin, het onderscheid A - S wat betreft de subject-predikaat-relatie van een oordeel niet strikter kan worden bepaald dan in termen van de standaarddefinitie mogelijk is, dan betekent dit, dat het onderscheid A - S - wat de subject-predikaat-relatie betreft - überhaupt niet strikter bepaald kan worden.

Derhalve zullen we moeten nagaan of het onderscheid A - S anderszins nader bepaalbaar is, en wel wat de toepasbaarheid ervan betreft. Deze kwestie zal in de volgende paragrafen aan de orde komen. Alvorens deze kwestie te behandelen, moeten we kort op een tweetal punten ingaan.

2.4

In 2.1 hebben we een onderscheid gemaakt tussen tautologisch-analytische oordelen en explicatief - analytische oordelen.

We hebben er toen op gewezen dat Kant in tautologieën niet geïnteresseerd is, en dat het hem uitsluitend te doen is om de de explicatief-analytische oordelen.

De vraag is nu of we een criterium kunnen formuleren aan de hand waarvan tautologieën van explicatief-analytische oordelen onderscheiden kunnen worden.

Bij analytische oordelen gaat het, zoals we gezien hebben, om het 'werkelijke begrip'.

Dit 'werkelijke' begrip hebben we nader bepaald als het logische wezen of de definitie van een begrip.

Wanneer we beschikken over het logisch wezen of de definitie van een begrip, dan kunnen we op tweeërlei wijze analytische oordelen vormen:

1. door op de S - plaats het begrip in kwestie en op de P - plaats een van zijn essentialia (of een combinatie daarvan) te zetten,
2. door op de S - plaats het begrip in kwestie en op de P - plaats een analytisch afleidbaar attribuut te zetten.

Zouden we nu de tautologieën met die analytische oordelen die als predikaat een essentiale hebben, en de explicatief-analytische met die welke als predikaat een analytisch afleidbaar attribuut hebben, mogen identificeren, dan hebben we in het onderscheid tussen essentialia en analytisch afleidbare attributen een criterium aan de hand waarvan we tautologieën van explicatief-analytische oordelen kunnen afgrenzen.

Ten gunste van een identificatie van tautologieën met die analytische oordelen waarvan het predikaat een essentiale is, lijkt het volgende te pleiten: gegeven eenmaal het logisch wezen of de definitie van een begrip (als de som van zijn essentialia) zou men kunnen stellen dat een analytisch oordeel waarin het predikaat een essentiale van het S - begrip is, een expliciete identiteitsrelatie tussen subject en predikaat tot uitdrukking brengt. Voor de identificatie van explicatief-analytische oordelen met die analytische oordelen waarvan het predikaat een analytisch attribuut is, kan worden aangevoerd dat het predikaat zeker niet expliciet vervat ligt in het subject-begrip, maar daaruit moet worden afgeleid.

De poging om, uitgaande van het logisch wezen of de definitie van een begrip, het onderscheid tussen tautologieën en explicatief-analytische oordelen te baseren op het onderscheid tussen essentialia en (analytische) attributen en het aldus te verduidelijken, is echter tot mislukken gedoemd.

Dit wordt duidelijk wanneer we nader ingaan op Kant's standaardvoorbeeld van een analytisch oordeel namelijk 'Alle lichamen zijn uitgebreid'.

Dit oordeel is volgens Kant een 'Erläuterungsurteil' met andere woorden een explicatief-analytisch oordeel.

Wanneer de door ons voorgestelde identificatie van explicatief-analytische oordelen met die oordelen waarvan het predikaat een analytisch attribuut van het subject is, juist was, dan zou 'uitgebreid' een analytisch attribuut van 'lichaam' moeten zijn.

Dit nu blijkt geenszins het geval te zijn. Kant laat er geen twijfel over bestaan dat 'uitgebreid' een essentiale is van 'lichaam'³⁴. Vergelijken we met Kant's standaardvoorbeeld het volgende oordeel: 'Ieder lichaam is deelbaar'.

Dit oordeel is volgens Kant eveneens analytisch³⁵; 'deelbaar' is echter geen essentiale, maar een analytisch uit 'lichaam' afleidbaar attribuut.

Wanneer nu - uitgaande van het logisch wezen - een analytisch oordeel met op de P - plaats een essentiale, geen tautologie is dan zal dat zeker ook niet het geval zijn als op de P - plaats een uit zo'n essentiale eerst analytisch af te leiden attribuut staat. We moeten derhalve concluderen, dat het onmogelijk is met behulp van het onderscheid 'essentialia - analytische attributen', tautologieën van explicatief-analytische oordelen af te grenzen.

Letten we op Kant's voorbeelden van een tautologie³⁶, dan lijkt Kant onder tautologieën die analytische oordelen te verstaan, waarin het predikaat het subject - geheel of gedeeltelijk - letterlijk herhaalt.

Of we met deze kwalificatie veel verder komen lijkt zeer twijfelachtig. We moeten ons immers afvragen, of niet ook bij een aantal door Kant als explicatief-analytisch gepresenteerde oordelen in feite sprake is van een tautologie. Nemen we weer Kant's standaardvoorbeeld: 'Alle lichamen zijn uitgebreid'.

Onbetwijfelbaar is, dat Kant onder 'lichaam' de 'res extensa' van Descartes verstond.

Geven we nu 'lichaam' en 'uitgebreid' in hun latijnse ver-

sie weer, dan komt Kant's standaardvoorbeeld neer op het volgende: 'Iedere res extensa is extensa', en dit is duidelijk een tautologie.

Verder gebruikt Kant de term 'tautologie' wel ter karakterisering van die vermeende kennisaanspraken die niets anders dan produkten van 'blosses denken' blijken te zijn³⁷.

Concluderend kunnen we stellen dat Kant onder analytische oordelen weliswaar geen tautologieën wenste te verstaan, maar dat het onderscheid tussen tautologieën en explicatief-analytische oordelen uiterst vaag of intuïtief blijft. Dat dit onderscheid vaag blijft kunnen we nog als volgt adstrueren. Kant merkt ten aanzien van tautologieën op dat ze onbewijsbaar zijn en verder ook geen bewijs behoeven³⁸. Niet-tautologische, analytische oordelen daarentegen zijn wel bewijsbaar, en wel door de daarin uitgedrukte impliciete identiteit tussen S - begrip en P - begrip in een expliciete te veranderen.

Kant: 'Den implicite identischen Satz muss ich zergliedern, dass er explicite identisch wird. Der Beweis beruht also darauf: identitatem implicite in explicite zu verwandeln'³⁹. Wanneer we, met andere woorden, zoals Kant stelt het explicatief-analytisch oordeel nog moeten ontleden, dan zal het resultaat een tautologie zijn.

2.5

We willen in dit nummer kort ingaan op enige misverstanden die kunnen ontstaan doordat men twee totaal verschillende relaties met elkaar verwart. Deze twee relaties zijn de volgende:

1. de relatie tussen essentialia onderling binnen het logisch wezen of de definitie (dit is definiens) van een begrip.
2. de relatie tussen een begrip enerzijds en (een van) de tot zijn logisch wezen of definitie behorende essentialia anderzijds.

Wat de eerste relatie betreft hebben we gezien, dat de Merkmale die deel uitmaken van het logisch wezen (of van de definitie) van een begrip, onderling onafhankelijk van elkaar, niet uit el-

kaar afleidbaar dienen te zijn, dat wil zeggen de essentialia onderling staan ten opzichte van elkaar in een toevallige of willekeurige verbinding.

Heel anders liggen de zaken bij de onder 2. genoemde relatie. Vormt men een oordeel met op de S - plaats een begrip en op de P - plaats een van zijn essentialia, dan krijgt men een noodzakelijk waar oordeel, dat wil zeggen subject en predikaat staan in een noodzakelijk verband met elkaar en zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden⁴⁰.

(Hetzelfde geldt wanneer we op de P - plaats niet een essentiale maar een hetzij analytisch hetzij synthetisch attribuut zetten).

Een voorbeeld van de misverstanden die kunnen ontstaan door die beide relaties te verwarren, vinden we bij Hoche⁴¹.

Hoche stelt - terecht - dat de Merkmale die het logisch wezen⁴² van een begrip uitmaken onderling niet in een noodzakelijk verband mogen staan. Hieraan verbindt hij echter de onjuiste conclusie dat genoemde Merkmale - behorend tot het logisch wezen van een op de S - plaats van een oordeel geplaatst begrip - slechts in een noodzakelijk verband kunnen staan met die predikaten die aan dat begrip in een synthetisch oordeel a priori worden toegeschreven.

In de eerste plaats ziet Hoche hier de analytisch afleidbare attributen over het hoofd, maar belangrijker is dat hij beide onder 1. en 2. genoemde fundamenteel verschillende relaties door elkaar haalt. Dit kunnen we als volgt verduidelijken. Gaan we uit van een oordeel waarin op de S - plaats het begrip V staat. We nemen aan dat tot het logisch wezen van V de essentialia a, b en c behoren. Deze essentialia moeten binnen het logisch wezen van V onderling onafhankelijk zijn, zoals we hebben gezien. Dit neemt niet weg dat wanneer we een oordeel vormen met op de S - plaats V en op de P - plaats bijv. het essentiale a, met andere woorden 'V is a', we te maken hebben met een analytisch oordeel, waarin een noodzakelijke relatie tussen V en a tot uitdrukking wordt gebracht.

Wat de gevolgen van een dergelijke confusie zijn, kunnen we illustreren aan Hoche's opvatting over de status van Kant's

standaardvoorbeeld van een analytisch oordeel 'Alle Körper sind ausgedehnt'.

Hoche acht 'ausgedehnt' een predikaat dat noodzakelijk aan 'Körper' toekomt, waaruit hij concludeert dat het oordeel niet analytisch maar synthetisch a priori is⁴³.

Dezelfde fout ligt ook ten grondslag aan een onderscheiding binnen de klasse der analytische oordelen, die gemaakt wordt door sommige filosofen, omdat zij van mening zijn dat sommige analytische oordelen (in tegenstelling tot sommige andere analytische oordelen) een 'wezensinzicht' of een 'wezensnoodzakelijkheid' tot uitdrukking brengen.

Ter verduidelijking zullen we hier een ad-hoc onderscheid invoeren tussen nominaal-analytische oordelen waarin het slechts zou gaan om de analyse van een begrip, en reeël-analytische oordelen waarin het (bovendien) gaat om de onder het begrip vallende zaak.

Om het geïntendeerde onderscheid te verduidelijken en om te laten zien dat het in Kant's conceptie van analyticiteit iedere grond mist, gaan we uit van de twee volgende definities:⁴⁴

1. Ieder vierkant is een vierhoek (a) met gelijke zijden (b) en rechte hoeken (c).

'Vierkant' is het definiendum, a, b en c zijn de definientia die samen het definiens uitmaken.

2. Iedere vrijgezel is een ongehuwd (a) man (b).

Hier is 'vrijgezel' het definiendum, terwijl a en b het definiens uitmaken.

Vormen we nu op basis van deze definities de twee volgende analytische oordelen:

1. Ieder vierkant is gelijkzijdig,
2. Iedere vrijgezel is een ongehuwd man.

Volgens voorstanders van genoemd onderscheid zou het in het eerste geval gaan om een reeël-analytisch oordeel en in het tweede om een nominaal-analytisch oordeel. Dit onderscheid wordt dan als volgt beargumenteerd: 'ongehuwd-zijn' en 'man-zijn' staan in een niet-noodzakelijke, toevallige verbinding met elkaar. Men kan bijv. het 'ongehuwd-zijn' opheffen zonder noodzakelijk daardoor ook het

'man-zijn' op te heffen. Heel anders is het gesteld met de relatie tussen 'vierkant-zijn' en 'gelijkzijdig-zijn'. Deze twee staan in een noodzakelijk verband met elkaar: men kan niet 'gelijkzijdig-zijn' opheffen zonder daardoor ook noodzakelijk het 'vierkant-zijn' op te heffen.

De aldus geschetste argumentatie berust op een confusie van twee totaal verschillende relaties.

Het onder 2. genoemde analytische oordeel wordt nominaal genoemd omdat de definientia onderling in een niet-noodzakelijk verband staan.

Dit is op zich genomen juist maar nietszeggend; immers, ook de definientia van 'vierkant' staan onderling in een niet-noodzakelijke relatie tot elkaar⁴⁵.

Het onder 1. genoemde analytische oordeel wordt daarentegen reëel genoemd omdat er een noodzakelijke relatie bestaat tussen het gedefiniëerde begrip en een van zijn definientia. Ook dit is op zich genomen juist maar nietszeggend; het geldt namelijk evenzeer voor de relatie tussen het gedefiniëerde begrip 'vrijgezel' en zijn definientia.

We moeten derhalve concluderen dat er tussen beide analytische oordelen geen verschil bestaat. Het vermeende verschil en het daaruit voortvloeiende onderscheid is te wijten aan het verwarren van twee fundamenteel verschillende relaties.

In beide gevallen kunnen in het definiëns van het begrip zonder tegenspraak een of meer definierende Merkmale worden opgegeven.

Een vierhoek met ongelijke zijden en niet-rechte hoeken stelt niets-tegenstrijdigs voor, evenmin als dat het geval is bij een wezen dat wel ongetrouwd maar geen man is. Anderzijds is in beide gevallen de relatie tussen het gedefiniëerde begrip en (een van) zijn definientia noodzakelijk. Wie beweert dat een vierkant niet gelijkzijdig is of dat een vrijgezel niet ongetrouwd is, maakt zich schuldig aan een zelfcontradictorische bewering.

Het door ons ad hoc ingevoerde onderscheid mist derhalve iedere grond.

2.6

Vatten we het in deze paragraaf behandelde kort samen. Ons uitgangspunt was wat we genoemd hebben de 'standaarddefinitie' (en analoog daaraan de 'standaardmethode') van analyticiteit. We hebben gezien dat het onderscheid A - S alleen dan mogelijk is als we uitgaan van het 'werkelijke' begrip.

Dit 'werkelijke' begrip hebben we op tweeërlei wijze gepreciseerd namelijk door het te identificeren met respectievelijk het logische wezen en de definitie van het begrip.

Zelfs in het meest ideale geval namelijk wanneer we beschikken over definitie in strenge zin, is gebleken dat we niet in staat zijn tot een scherper onderscheid A - S te komen dan we in de standaarddefinitie hebben geformuleerd.

Dit is ons inziens een gegronde reden om te stellen dat in Kant's filosofie het onderscheid A - S überhaupt niet strikter te bepalen is dan in termen van de standaarddefinitie.

Moeten we aldus concluderen dat het onderscheid A - S als zodanig, dat wil zeggen wat de subject-predikaat-relatie van het oordeel betreft, niet strikter bepaalbaar is, een heel andere vraag is of we het onderscheid niet anderszins en wel wat zijn toepasbaarheid betreft nader kunnen preciseren. Deze kwestie zal in de volgende paragrafen aan de orde komen.

Par. 3. Kennisoordelen of objectief-geldige oordelen.

In de Prolegomena stelt Kant dat het onderscheid A - S op alle oordelen van toepassing is¹.

Dit lijkt de mogelijkheid om het onderscheid A - S nader te preciseren, en wel wat de toepasbaarheid ervan betreft, op het eerste gezicht uit te sluiten.

Niettemin zijn er redenen om tot een precisering van de toepasbaarheid van het onderscheid A - S te komen.

De belangrijkste reden is het feit, dat bij ongebreidelde toepassing van het onderscheid A - S relativiteit en variabiliteit in dit onderscheid onvermijdelijk zijn.

De moeilijkheid is dat Kant enerzijds het onderscheid A - S

op alle oordelen van toepassing verklaart en anderzijds van een relatief of variabel onderscheid A - S niets wil weten.

Deze twee punten lijken ons alleen met elkaar te verzoenen als we kunnen aantonen, dat er een bepaalde categorie van beweringen is, waarop het onderscheid A - S van toepassing is zonder dat er relativiteit en variabiliteit in dit onderscheid optreedt, en dat tevens die gevallen, waarin bij toepassing van het onderscheid A - S relativiteit of variabiliteit wel kan optreden, van ondergeschikt belang zijn.

We zullen in paragraaf 5 zien dat er naar de mening van Kant inderdaad een categorie van oordelen is waarop het onderscheid A - S kan worden toegepast zonder dat dit tot relativiteit of variabiliteit leidt, en dat die gevallen, waarin wel sprake is van relativiteit of variabiliteit - door Kant overigens volmondig erkend -, van geen of ondergeschikt belang zijn.

Die categorie van oordelen, waarop het onderscheid A - S kan worden toegepast zonder dat dit leidt tot relativiteit of variabiliteit in de distinctie, betreft de zogenaamde 'objectiv-gültige' oordelen, anders gezegd kennisoordelen.

Indien nu het onderscheid A - S bij toepassing op oordelen die geen kennisoordelen zijn, relatief en variabel wordt en derhalve willekeurig - zoals we in paragraaf 5 nog zullen zien - dan kan men formeel nog wel volhouden dat het van toepassing is op alle oordelen; niettemin kan men met evenveel recht stellen dat het onderscheid A - S in eigenlijke zin slechts op kennisoordelen van toepassing is.

Een beperking van het onderscheid A - S tot kennisoordelen ligt ons inziens het meest voor de hand.

We hebben gezien dat het onderscheid A - S van kentheoretische aard is, en dat synthetische oordelen a priori daarin centraal staan.

Kennisoordelen worden gekenmerkt, zoals we hierna zullen zien, door hun 'Beziehung auf ein Objekt'.

Kant's vraag: 'Hoe zijn synthetische oordelen a priori mogelijk?'² - de kernvraag uit de Kritik der reinen Vernunft - is equivalent met de vraag: 'Hoe betreft onze kennis zich op haar

object?'

Verder maakt Kant een nadrukkelijk onderscheid tussen kennen en denken³, met dien verstande dat alleen kennen betrekking op een object heeft. Voor denken kunnen we volstaan met logische mogelijkheid en derhalve met de wetten van de formele logica. Een kennisoordeel daarentegen dient gesubsumeerd te worden onder een categorie, welke laatste tot uitdrukking wordt gebracht in een synthetisch oordeel a priori.

Wanneer nu het onderscheid A - S in eigenlijke zin alleen met betrekking tot kennisoordelen van belang is, maar niettemin van toepassing wordt verklaard op alle oordelen, dan ligt de veronderstelling voor de hand, dat Kant de term 'oordeel' in meer dan één betekenis gebruikt.

Gaan we na wat Kant onder een oordeel verstaat.

Wanneer we stellen dat Kant de term 'oordeel' in meer dan één betekenis gebruikt, impliceert dit niet dat Kant er meer dan één definitie van een oordeel op na zou houden.

Integendeel, als echte oordelen erkent Kant slechts de zogenaamde 'objectiv-gültige' oordelen, die hij voor het eerst definieert in de tweede editie van de Kritik der reinen Vernunft⁴, en wel in de transzendente Logik.

Kant maakt daar duidelijk dat slechts de 'objectiv-gültige' oordelen de naam 'oordeel' terecht dragen⁵.

Dit neemt niet weg dat Kant ook die 'oordelen' die strikt genomen de naam 'oordeel' niet (of nog niet) waardig zijn, als zodanig aanduidt. Men denke slechts aan de Wahrnehmungsurteile uit de Prolegomena⁶.

In par. 1.3 hebben we gesteld dat alle oordelen qua vorm synthetisch zijn volgens Kant. We gebruikten daar de formulering 'qua vorm' teneinde duidelijker in het licht te kunnen stellen, dat het onderscheid A - S een onderscheid naar de oordeelsmaterie is.

Dat alle oordelen qua vorm synthetisch zijn, kunnen we ook anders weergeven - wellicht adequater - namelijk door te stellen dat een oordeel überhaupt een synthese is, dat wil zeggen een

verbinding, en wel een verbinding van begrippen, of een verbinding van een verbinding van begrippen, dat wil zeggen een verbinding van (deel-)oordelen.

Zo'n verbinding vindt plaats in een bewustzijn, hetzij in een louter subjectief bewustzijn, hetzij in een bewustzijn überhaupt⁷. Alleen wanneer genoemde verbinding plaats vindt in een bewustzijn überhaupt hebben we te maken met 'objectiv-gültige' oordelen.

We kunnen nu een oordeel überhaupt bepalen als een verbinding van voorstellingen, waarbij 'voorstelling' zowel een begrip als een (deel-)oordeel kan aanduiden.

Het behoeft geen betoog dat de klasse van oordelen überhaupt omvattender is dan de klasse van 'objectiv-gültige' of kennisoordelen - in engere zin door Kant ervaringsoordelen ter onderscheiding van waarnemingsoordelen genoemd - en deze laatste mede omvat.

Gaan we nu na wat Kant onder kennisoordelen verstaat.

Blijkens par. 19 van de Kritik der reinen Vernunft⁸ verstaat Kant onder een 'objectiv-gültig' oordeel een oordeel waarin de begrippen (voorstellingen) gebracht zijn onder de objectieve eenheid van de apperceptie, dat wil zeggen de begrippen (voorstellingen) zijn - uitgedrukt in de terminologie van de Prolegomena⁹ - verbonden in een bewustzijn überhaupt, volgens noodzakelijke en voor alle menselijke kenners gelijke regels, en niet in een subjectief bewustzijn volgens willekeurige of toevallige associaties. Door de voorstellingen te brengen onder de objectieve eenheid van de apperceptie, krijgen ze betrekking op een object en worden ze in het object verbonden¹⁰.

De verstandsakt, waardoor het in de voorstellingen gegeven menigvuldige onder de apperceptie wordt gebracht, noemt Kant de logische functie der oordelen¹¹.

Al het menigvuldige, voorzover het in een empirische Anschauung is gegeven, is ten aanzien van een van de logische¹² oordeelsfuncties bepaald, en wordt door deze tot een bewustzijn überhaupt gebracht.

De categorieën zijn nu precies genoemde oordeelsfuncties, in zoverre het menigvuldige in een voorstelling gegevene ten aan-

zien van hen bepaald is, en dit betekent dat ook het menigvuldige van een gegeven voorstelling, aldus Kant, noodzakelijk onder de categorieën valt¹³.

Uit het voorafgaande kunnen we concluderen, dat als een oordeel 'objectiv-gültig' is, de voorstellingen ervan onder een categorie zijn gebracht, en omgekeerd, dat als de voorstellingen van een oordeel onder een categorie zijn gesubsumeerd, het oordeel 'objectiv-gültig' is, anders gezegd een kennisoordeel is.

(Voor een moeilijkheid met betrekking tot de identificatie van 'objectiv-gültig' oordelen met die oordelen waarvan de voorstellingen onder de eenheid van een categorie zijn gebracht, vergelijk men par. 4)

Proberen we, heel in het kort, nog iets te verduidelijken van het verschil tussen oordelen überhaupt¹⁴ en 'objectiv-gültig' of kennisoordelen¹⁵.

De categorieën worden, zoals bekend, door Kant afgeleid uit de oordeelsfuncties¹⁶ of 'formale Verstandeshandlungen' van de formele logica, met dien verstande, dat met ieder van de (twaalf) oordeelsfuncties een van de (twaalf) categorieën correspondeert (althans zou moeten corresponderen)¹⁷.

Zo correspondeert, aldus Kant, met de categorische oordeelsfunctie de categorie substantie en met de hypothetische de categorie causaliteit.

Wanneer we nu een oordeel überhaupt vellen of, anders gezegd, een formale Verstandeshandlung uitoefenen; dan blijft dit oordeel ten aanzien van ieder object 'unbestimmt'¹⁸.

Pas wanneer het oordeel gesubsumeerd wordt onder een categorie - die weer wordt uitgedrukt in een synthetisch oordeel a priori - wordt het oordeel 'bestimmt' dat wil zeggen krijgt het betrekking op een object, en wordt het 'objectiv-gültig'¹⁹.

Dit wil overigens niet zeggen dat ieder oordeel tot de status van objectief-geldig oordeel verheven kan worden. Wil een oordeel gekwalificeerd kunnen worden als objectief-geldig, dan zal het een in de 'Anschauung' gegeven 'Mannigfaltiges' moeten bevatten.

Is aan deze voorwaarde voldaan, dan hangt het af van de wijze waarop dit aanschouwelijk gegevene zich voordoet (het zogenaam-

de schema) welke categorie het verstand moet toepassen op het oordeel in kwestie.

Par. 4. Objectieve geldigheid en analyticitet.

Aan het einde van par. 1.5 hebben we gesteld dat ieder analytisch oordeel objectieve geldigheid bezit. We zijn daarbij uitgegaan van de volgende, op Kant steunende, overweging: een contradictie (de negatie van een hetzij bevestigend hetzij ontkenkend analytisch oordeel) is met ieder mogelijk object (zowel van kennen als van denken) in strijd. Gezien nu de bijzondere subject-predikaat-relatie in het analytische oordeel, betekent dit, dat geen enkel analytisch oordeel (als de negatie van een zelf-contradictorische bewering) met enig object in strijd kan zijn¹.

We kunnen dit ook positiever uitdrukken door te stellen dat een analytisch oordeel met ieder mogelijk object in overeenstemming is.

Hieruit lijkt te volgen dat ook die analytische oordelen, waarvan de begrippen subjectief zijn, dat wil zeggen geen objectieve geldigheid bezitten², niettemin objectief en algemeengeldig zijn.

Kant stelt dit expliciet in Reflexion 3950³. In deze Reflexion beweert Kant dat een analytisch oordeel waarvan de begrippen subjectief zijn, dat wil zeggen geen betrekking op een object hebben, objectief en algemeengeldig is.

Onder subjectieve begrippen lijkt Kant in genoemde Reflexion begrippen te verstaan waarvan de reële mogelijkheid⁴ niet aantoonbaar is (noch a priori noch a posteriori), met andere woorden begrippen waarvan geen deductie mogelijk is.

De vraag is natuurlijk of we nu gedwongen zijn onze in de vorige paragraaf naar voren gebrachte identificatie van objectief-geldige oordelen en oordelen waarvan het 'Mannigfaltige' onder de eenheid van een categorie is gebracht, te laten vallen.

Strikt genomen valt tegen de kwalificatie van die analytische oordelen, waarvan de begrippen slechts subjectief geldig zijn, als objectief-geldige oordelen niets in te brengen.

Het gaat ons inziens echter te ver om op grond van het be-

staan van deze oordelen genoemde identificatie voor onjuist te houden, en wel om de volgende redenen:

1. Het gaat Kant primair, zo niet uitsluitend, om synthetische kennis en oordelen⁵.
2. In Kant's kenkritiek staan analytische oordelen volledig in functie van synthetische kennis en synthetische oordelen.

Lichten we dit laatste punt nader toe.

Globaal genomen kunnen we stellen dat het analytische oordeel bij Kant twee functies verricht.

1. Analytische oordelen dienen ertoe onze begrippen te verduidelijken teneinde daarna synthetische oordelen te kunnen vormen en derhalve te komen tot een uitbreiding van onze kennis⁶. In dit geval zullen de begrippen, die in analytische oordelen ontleed en verduidelijkt worden objectieve geldigheid moeten bezitten.
2. Verder maakt Kant van analytische oordelen gebruik om vermeende aanspraken op kennis van objecten, die de ervaring te boven gaan, te ontzenuwen. Zo volgt Kant wel de strategie om de uitspraken van bijv. de rationele psychologie en de uitspraken van diegenen, die menen een bewijs voor het bestaan van God te kunnen leveren, te reduceren tot (slechts) analytische oordelen, met andere woorden tot oordelen die geen enkele informatie verschaffen⁷.

De aldus tot louter analytische oordelen gereduceerde kennis-aanspraken, zijn niets anders dan produkten van 'blosses denken'⁸.

In dit tweede geval hebben de begrippen die in analytische oordelen voorkomen geen objectieve geldigheid.

Wordt het analytisch oordeel in de eerste functie positief gewaardeerd door Kant, in de tweede functie is dit niet het geval.

In beide functies die het analytisch oordeel vervult, zien we dat het in dienst staat van synthetische kennis en oordelen. Al zijn er oordelen die als objectief-geldig gekwalificeerd moeten worden niettegenstaande het feit dat zij subjectieve begrippen bevatten, dat wil zeggen begrippen waarvan geen deductie mogelijk is, dit neemt niet weg dat wij kunnen vasthouden aan de identi-

catie van objectief-geldige oordelen en oordelen waarvan het 'Manigfaltige' onder de eenheid van een categorie is gebracht. Immers, die objectief-geldige oordelen, waarvan de begrippen subjectief zijn, zijn analytisch, en analytische oordelen vervullen slechts een dienende en ondergeschikte functie.

Par. 5 Variabiliteit in het onderscheid A - S.

In par. 3 hebben we geprobeerd een antwoord te geven op de vraag hoe - gegeven het feit dat bij ongebreidelde toepassing van het onderscheid A - S variabiliteit en relativiteit onvermijdelijk zijn - de twee volgende opvattingen van Kant met elkaar verzoenbaar zijn:

1. Het onderscheid A - S is van toepassing op alle oordelen,
2. het onderscheid A - S dient niet als een relatief of een variabel onderscheid opgevat te worden.

We zullen in deze paragraaf laten zien dat Kant de mogelijkheid van relativiteit en variabiliteit in het onderscheid A - S onderkende¹ doch tevens van mening was dat deze mogelijkheid vermeden kon worden door het onderscheid A - S te beperken tot het gebied van objectief-geldige kennis. We zullen het standpunt van Kant in deze illustreren aan de hand van de volgende tekst, voorzover ons bekend de uitvoerigste die er met betrekking tot deze kwestie is².

'Gesetzt nun, ich finde bei einem Urteile, welches zwei Philosophen mit einerlei Worten ausdrücken, der eine verknüpfte mit dem Subjecte einen reichhaltigen Begriff, dass das Prädikat in diesem schon mit enthalten ist, der andere hingegen einen solchen, worin das Prädikat nicht liegt; so werde ich ganz bestimmt sagen: das Urteil des ersten ist analytisch und des anderen synthetisch, denn obgleich ihre Urteile, da sie mit einerlei Worten ausgedrückt sind, ein und eben dasselbe zu sein scheinen, so sind sie in diesem Falle es doch in der That nicht, sondern zwei verschiedene Urtheile. Mag also immerhin jemand in den Begriff des Subjects so viele Merkmale legen, dass das Prädikat, welches er vom Subjekt beweisen will, sich aus dem Begriffe desselben durch

den blossen Satz des Widerspruchs herleiten lässt. Dieses Kunststück hilft ihm nichts.

Denn die Kritik gibt ihm ein dergleichen analytisches Urteil zwar ohne Bedenken zu, aber nun nimmt sie den Begriff des Subjects selbst in Anspruch und sagt: Wie kommst du dazu, dass du in diesen so verschiedene Merkmale gelegt hast, dass er schon synthetische Sätze enthält? beweise also erst die objective Realität deines Begriffs, beweise nämlich zuerst, dass irgend eins von seinen Merkmalen in der Tat einem möglichen Gegenstande zukomme, und wenn du dieses dargetan hast, dann beweise nun ferner dass demselben Dinge, welchem das eine Merkmal zukommt, auch die andern zukommen, die nicht in jenem enthalten sind. Der ganze Streit, wieviel oder wiewenig der Begriff des Subjects enthalten soll, hat daher in die bloss metaphysische Frage: wie sind synthetische Urteile a priori möglich? nicht den geringsten Einfluss, sondern gehört bloss in die logische Lehre von den Definitionen, und diese fordert ohne Zweifel, dass man in die Definition nicht mehr Merkmale bringe, als zur Unterscheidung des definierten Dinges von allen übrigen nötig sind, folglich alle diejenigen Merkmale ausschliesse, von denen man schon Beweis fordern kann, wie und woher sie zu jenen mitgehören'.

In de eerste plaats blijkt uit deze tekst dat twee verschillende beweringen of proposities - de een analytisch, de ander synthetisch - door een en dezelfde taaluiting kunnen worden uitgedrukt.

Verder blijkt dat synthetische oordelen analytisch kunnen worden gemaakt. Deze mogelijkheid wordt principieel erkend. Van groter belang lijkt ons evenwel het direct erop volgende, waar gesteld wordt dat een dergelijke procedure ons niets verder helpt en dat met name de metafysisch genoemde vraag (en dat is de kernvraag) namelijk: Hoe zijn synthetische oordelen a priori mogelijk? niet in het minst door een dergelijke procedure wordt beïnvloed.

Uitgaande van Kant's onderscheid tussen kennen en denken³ kunnen we het in de tekst gestelde als volgt interpreteren. Zolang we ons niet bekommeren om de vraag of een begrip objectieve realiteit bezit en er enkel op toezien dat we onszelf niet tegen-

spreken, kunnen we aan een begrip naar believen nieuwe Merkmale toevoegen, met als gevolg dat oordelen - met op de S - plaats het begrip in kwestie - die aanvankelijk synthetisch waren nú - na toevoeging van nieuwe Merkmale aan het begrip - analytisch worden. Analooq aan wat Kant stelt met betrekking tot het denken, kunnen we zeggen dat we - nominaal - kunnen definiëren wat we willen, zolang we ons zelf maar niet tegenspreken. Op deze wijze kunnen we door middel van her-definitie een aanvankelijk synthetisch oordeel transformeren in een analytisch. Op het kennisprobleem hebben dit soort procedures geen invloed.

Uit het voorafgaande blijkt dat, zolang we ons bevinden op het niveau van 'blosses denken' of, algemener, zolang we ons buiten het gebied van kennis of objectieve geldigheid bevinden, relativiteit in het onderscheid A - S niet uit te sluiten is, en ook wordt erkend door Kant. Dit lijkt ons een doorslaggevende reden om het onderscheid A - S te beperken tot kennisoordelen.

Belangrijker is de vraag of ook op het niveau van het kennen een dergelijke relativiteit mogelijk is.

Bij het zoeken naar een antwoord op deze vraag wordt dan uiteraard voorondersteld dat het gaat om begrippen die objectieve realiteit hebben.

Op welke wijze zouden we nu een synthetisch oordeel, waarvan de begrippen objectieve realiteit bezitten, kunnen transformeren in een analytisch oordeel?

De door de tekst gesuggereerde wijze waarop we dit zouden kunnen doen is het her-definiëren van het S - begrip, waarbij we aan twee eisen moeten voldoen:

1. We zullen moeten aantonen dat de denotaties van het oorspronkelijke begrip en die van het nieuwe, rijkere begrip identiek zijn. Dit houdt in dat bijv. onder een begrip V met de Merkmale A, B en C dezelfde objecten moeten vallen als onder het begrip V dat slechts de Merkmale A en B heeft, niet meer en niet minder.
2. We zullen de regels van het correcte definiëren in acht moeten nemen.

A. Gaan we uit van het volgende oordeel: 'V is C', waarbij we aannemen dat V de Merkmale A en B bezit.

We zullen nu eerst het geval onderzoeken dat 'V is C' een synthetisch oordeel a priori is.

De kwalificatie van 'V is C' als een synthetisch oordeel a priori houdt in dat C noodzakelijk aan V toekomt. C is een synthetisch uit V afleidbaar attribuut⁴.

De bedoeling is nu dat op grond van een herdefinitie van V het oordeel in kwestie analytisch wordt.

De kwalificatie van 'V is C' als een analytisch oordeel laat twee interpretaties toe:

- a. C is een analytisch attribuut van V. Daar het gaat om een herdefinitie van V kunnen we deze mogelijkheid hier verder buiten beschouwing laten, daar een analytisch attribuut nooit in het definiens van een begrip mag worden opgenomen. Zouden we het synthetisch attribuut C opvatten als een analytisch attribuut, dan brengen we geen herdefinitie van V tot stand, en daar gaat het om.
- b. C is een essentiële van V. Dit betekent dat we C interpreteren als deel uitmakend van het definiens van V. Verder houdt dit in dat C onafhankelijk is van zowel A als van B welke beide laatste onderling ook onafhankelijk zijn.

De vraag hoe het synthetisch oordeel a priori 'V is C' tot een analytisch gemaakt kan worden, kunnen we nu als volgt beantwoorden: C moet niet langer worden opgevat als een synthetisch attribuut maar als een essentiële van V, met andere woorden het definiens van V moet worden uitgebreid door er C in op te nemen.

Vatten we het begrip V op als bestaande uit de Merkmale A, B en C. Dit betekent dat 'V is C' nu als analytisch gekwalificeerd moet worden. Gaan we na of we aan de beide genoemde eisen hebben voldaan.

Wat de eerste eis betreft is dit inderdaad het geval. Of men het oordeel 'V is C' opvat als analytisch of als synthetisch a priori, in beide gevallen komt het predikaat noodzakelijk toe aan het subject, dat wil zeggen het predikaat is onlosmakelijk met het subject verbonden.

Lichten we dit toe aan de hand van een concreet voorbeeld:

'Alle cirkels zijn rond'.

'Rond zijn' en 'cirkel zijn' zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, en wel ongeacht de vraag of 'rond' een (synthetisch) attribuut dan wel een essentiale van 'cirkel' is.

Dit betekent dat het voor de denotatie van het begrip 'cirkel', dat wil zeggen voor de klasse van objecten die onder het begrip 'cirkel' vallen, niets uitmaakt of het oordeel in kwestie synthetisch a priori of analytisch is.

Immers, ieder object dat een cirkel is, is noodzakelijk rond. Aan de eerste eis is dus voldaan.

Anders liggen de zaken als we letten op de tweede eis.

Door C, dat ex hypothesi een synthetisch attribuut is, op te nemen in het definiens van V hebben we gezondigd tegen een van de vereisten van correct definiëren namelijk het vereiste van precisie⁵, dat stelt dat geen overbodige, dat wil zeggen (hetzij analytisch hetzij synthetisch) afleidbare Merkmale in de definitie mogen worden opgenomen.

De poging het synthetische oordeel a priori 'V is C' door middel van herdefinitie tot een analytisch te herleiden kan de toets der kritiek derhalve niet doorstaan.

B. Gaan we na hoe de zaken er voor staan als we 'V is C' opvatten als een synthetisch oordeel a posteriori.

Deze kwalificatie impliceert dat C in ieder geval geen noodzakelijke eigenschap van V is, en ook niet in een relatie van noodzakelijke of a priori afleidbaarheid tot V of een van de Merkmale van V staat. Willen we 'V is C' interpreteren als een analytisch oordeel, dan zullen we net als in het vorige geval C moeten opvatten als deel uitmakend van het definiens van V, met andere woorden als een essentiale.

De in het definiens opgenomen essentialia moeten onderling onafhankelijk zijn van elkaar, een eis waaraan C in dit geval voldoet.

Liep de poging 'V is C' te reduceren tot een analytisch oordeel in het vorige geval stuk op de vereisten van correct definiëren, in het onderhavige geval lijkt daar geen gevaar voor te bestaan.

Anders is het gesteld met de eerste eis namelijk dat het

oorspronkelijke begrip en het door herdefinitie uitgebreide begrip dezelfde denotatie moeten hebben.

In het vorige geval was gemakkelijk aantoonbaar dat deze eis vervuld werd. Onder beide interpretaties kwam daar het predikaat noodzakelijk toe aan het subject.

In het huidige geval is dit niet met zekerheid aantoonbaar. Lichten we dit toe aan het volgende voorbeeld:
'Alle mensen zijn sterfelijk'.

Willen we dit synthetisch oordeel a posteriori doen overgaan in aan analytisch oordeel, dan zullen we krachtens de eerste eis moeten aantonen, dat de klasse van 'objecten' waaraan de eigenschap 'mens' toekomt, identiek is met de klasse van die 'objecten' die bovendien sterfelijk zijn.

Dit kan echter nooit met (apodictische) zekerheid worden aangetoond. Derhalve moeten we ook in dit geval concluderen dat een reductie van een synthetisch oordeel tot een analytisch op basis van herdefinitie van het S - begrip, niet aan de gestelde eisen voldoet.

We hebben in het voorafgaande Kant's opvatting met betrekking tot de mogelijkheid van variabiliteit en relativiteit in het onderscheid A - S weergegeven, en geprobeerd die aan de hand van enige voorbeelden te verduidelijken.

Uit het voorafgaande is, naar wij hopen, duidelijk geworden dat Kant, in theorie althans, bij beperking tot kennisoordelen, dat wil zeggen oordelen waarvan de begrippen objectieve geldigheid bezitten, relativiteit en variabiliteit in het onderscheid A - S uitgesloten acht.

De vraag is natuurlijk of Kant in deze gelijk heeft.

Merken we in de eerste plaats op dat Kant in de geciteerde passus begrippen op het oog heeft die een connotatie hebben. Daarnaast erkent Kant begrippen (de zogenaamde empirische) die geen connotatie hebben⁶ en die, op de S - plaats van een oordeel gezet, tot relativiteit en variabiliteit in het onderscheid A - S kunnen leiden⁷.

Al lijkt de boven weergegeven opvatting van Kant in eerste instantie niet van toepassing op empirische begrippen, dit neemt niet weg dat uit de gehele context waarin deze besproken worden⁸,

blijkt dat Kant de echte kennisoordelen waarin empirische begrippen figureren zonder uitzondering als synthetisch a posteriori wenst te kwalificeren, en die oordelen, waarin genoemde begrippen voorkomen, en ten aanzien waarvan het onderscheid A - S relatief of variabel kan zijn, niet tot de kennisoordelen rekent⁹.

Een andere beperking in Kant's weergegeven opvatting is de volgende.

Een synthetisch oordeel wordt analytisch gemaakt door in het S - begrip een nieuw Merkmal op te nemen. Keren we terug naar geval A. Nemen we weer aan dat het oordeel 'V is C' synthetisch a priori is.

Maken we dit oordeel analytisch door C op te vatten als een analytisch attribuut, dan zondigen we noch tegen het vereiste van gelijke denotatie noch tegen het vereiste van correct definiëren. Voor dit geval biedt Kant's opvatting geen oplossing.

(Zouden we daarentegen 'V is C' opvatten als een synthetisch oordeel a posteriori, dan maakt het niets uit of we bij een poging dit oordeel analytisch te maken C opvatten als een essentiële of als een analytisch afleidbaar attribuut).

Al valt, gezien Kant's opvatting, een overgang van synthetisch a priori naar analytisch niet uit te sluiten indien het Merkmal in kwestie wordt opgevat als een analytisch attribuut, toch valt niet in te zien wat met een dergelijke procedure wordt gewonnen.

Het gaat Kant om objectief-geldige kennis.

In par. 4 hebben we gezien dat ieder analytisch oordeel objectief-geldig is, ook al zijn de erin voorkomende begrippen niet objectief geldig. Dit betekent dat men, ongeacht de objectieve geldigheid van het analytische oordeel als zodanig, nog altijd met betrekking tot analytische oordelen de vraag moet stellen of het niet louter produkten van 'blosses denken' zijn, dit in tegenstelling tot wat bij synthetische oordelen a priori het geval is.

Vatten we het voorafgaande kort samen, dan kunnen we stellen dat Kant van oordeel is dat relativiteit en variabiliteit in het onderscheid A - S vermeden kan worden door dit onderscheid te beperken tot kennisoordelen.

In de praktijk liggen de zaken echter anders.

Kant zelf verschilt op diverse plaatsen in zijn kwalificatie van een en hetzelfde (kennis-) oordeel als hetzij analytisch hetzij synthetisch¹⁰.

Behalve het feit dat Kant zijn begrippen niet altijd op dezelfde wijze definiëert, zal ook de omstandigheid dat we over geen beter instrument dan de standaardmethode beschikken, hier debet aan zijn.

Par. 6 Analyticiteit en logische waarheid.

Veelvuldig komt men de opvatting tegen dat er een zeer nauwe band zou bestaan tussen logische waarheid¹ en analyticiteit. We zullen in deze paragraaf nagaan of dit ook volgens Kant zo is.

Merken we eerst op dat Kant's begrip 'logische waarheid' of 'logische werkelijkheid' niet correspondeert met het hedendaagse begrip 'logische waarheid'.

Bij Kant neemt 'logische waarheid' een tussenpositie in tussen 'logische mogelijkheid' en 'logische noodzakelijkheid'.²

Gezien het feit dat alle analytische oordelen apodictisch zijn en dat, wat de modaliteit betreft, alleen de logisch noodzakelijke oordelen door een apodictisch karakter worden gekenmerkt, komen voor een vergelijking met analytische oordelen slechts de logisch noodzakelijke oordelen in aanmerking.

We zullen in het hiernavolgende het specifieke karakter van Kant's begrip 'logische waarheid' buiten beschouwing laten en in overeenstemming met het hedendaagse taalgebruik de begrippen 'logische waarheid' en 'logische noodzakelijkheid' als synoniem opvatten.

Van fundamenteel belang is op te merken dat Kant zich schuldig maakt aan een verwarring tussen de begrippen 'logische bewijsbaarheid' (of 'afleidbaarheid') en 'logische waarheid' ('noodzakelijkheid').

Deze verwarring leidt tot een identificatie van logische noodzakelijkheid en logische bewijsbaarheid. We kunnen dit als volgt duidelijk maken.

Kant kent aan de conclusie van een syllogisme noodzakelijk-

heid toe³. Derhalve is de conclusie van een syllogisme een apodictische bewering⁴.

Dit houdt in dat aan een bewering, die volgens de regels van de logica bewezen is, uitgaande van ware premissen, dezelfde eigenschappen toekomen als aan een logisch noodzakelijke bewering, waaruit volgt dat logische bewijsbaarheid en logische noodzakelijkheid bij Kant samenvallen.

Dat deze identificatie, die voortvloeit uit het toekennen van noodzakelijkheid aan de conclusie van een syllogisme, onhoudbaar is moge blijken uit het volgende voorbeeld.

De bewering 'Socrates is sterfelijk' zou als een noodzakelijke, apodictische bewering gekwalificeerd moeten worden alleen op grond van het feit dat deze bewering afgeleid kan worden uit de (ware) premissen 'Alle mensen zijn sterfelijk' en 'Socrates is een mens'.

Daar iedere (ware) bewering als conclusie uit een (ware) premisse namelijk de bewering in kwestie zelf kan worden afgeleid komt genoemde opvatting van Kant erop neer dat men van iedere willekeurige (ware) bewering kan aantonen dat ze logisch noodzakelijk is.

We zullen op deze kwestie niet verder ingaan.

Nu we hebben aangetoond dat Kant - zij het ten onrechte - logische bewijsbaarheid en logische noodzakelijkheid identificeert, moeten we de relatie van deze begrippen tot het begrip analyticitet bepalen.

In de Einleitung van de Kritik der reinen Vernunft gaat Kant in op de relatie tussen logische bewijsbaarheid en analyticitet⁵.

Hij stelt daar dat alle wiskundige beweringen synthetisch zijn, dit in tegenstelling tot de gangbare opvatting volgens welke ze - in Kant's terminologie - analytisch zouden zijn.

De omstandigheid dat wiskundige beweringen als analytisch werden beschouwd, schrijft Kant toe aan het feit dat wiskundige bewijzen 'strikt logisch' (nach dem Satze des Widerspruchs) verlopen.

Dat dit laatste zo is, ontkent Kant niet, alleen volgt uit het feit dat een bewering logisch bewijsbaar is niet dat zij daarom ook analytisch is. Ook een synthetische bewering kan logisch

worden bewezen.

Hieruit blijkt dat Kant de begrippen analyticititeit en logische bewijsbaarheid niet alleen scherp onderscheidde maar ook als onafhankelijk van elkaar beschouwde.

Dit wordt bevestigd in een andere passage⁶.

Kant stelt daar dat (de waarheid van) de bewering: 'Cajus is sterfelijk' aan de ervaring ontleend kan worden. Uitgaande van het onderscheid A - S betekent dit, dat deze bewering gekwalificeerd moet worden als synthetisch a posteriori.

Dezelfde bewering kan ook verkregen worden door twee (ware) premissen te zoeken waaronder zij gesubsumeerd kan worden, waardoor we een syllogisme verkrijgen met als conclusie de bewering in kwestie.

Moet de genoemde bewering in het eerste geval synthetisch a posteriori genoemd worden, in het tweede geval is zij logisch noodzakelijk waar.

Hoe onjuist Kant's opvatting op zich ook is, we zien in ieder geval dat hij de vraag of een bewering al dan niet analytisch is scherp onderscheidt van de vraag of een bewering al dan niet logisch bewijsbaar is.

Wat nu geldt voor de relatie tussen logische bewijsbaarheid en analyticititeit moet ook gelden voor de relatie tussen logische noodzakelijkheid en analyticititeit.

We hebben immers gezien dat een logisch noodzakelijke bewering volgens Kant dezelfde eigenschappen heeft als een logisch bewijsbare bewering, op grond waarvan we hebben gesteld dat de begrippen logische bewijsbaarheid en logische noodzakelijkheid bij Kant geïdentificeerd worden.

We zien aldus dat de bij vele moderne auteurs voorkomende opvatting dat er een nauwe band - zo al geen identiteit - bestaat tussen de begrippen analyticititeit en logische waarheid bij Kant geen basis vindt.

Dat die band niet bestaat bij Kant behoeft geen verwondering te wekken.

De vraag of een bewering wel of niet logisch bewijsbaar is moet door de formele logica beantwoord worden.

Het onderscheid A - S daarentegen behoort tot de transcen-

dentaalfilosofie. Het heeft weliswaar een formeel-logisch aspect, maar dit neemt niet weg dat als een puur formeel-logisch onderscheid het onderscheid A - S voor Kant geen nut heeft (vgl. par. 2.1).

De gedachte dat er een nauwe band zou bestaan tussen analytische en logische waarheid vloeit voort uit een misvatting met betrekking tot de relatie tussen de formele logica (in het bijzonder het principium non contradictionis) en analytische oordelen. Uit het feit dat analytische oordelen in laatste instantie berusten op het p.n.c., het p.n.c. het grondbeginsel is van de formele logica, trekt men de conclusie dat analytische oordelen logisch waar zijn en behoren tot de formele logica, in die zin dat de formele logica zich zou bezighouden met analytische oordelen, of een theorie aangaande analytische oordelen zou zijn.

Zelfs indien alle analytische oordelen volgens de maatstaven van de formele logica als logisch ware beweringen gekwalificeerd moeten worden volgt daaruit geenszins dat er tussen de begrippen analytische en logische waarheid een nauwe band zou bestaan of dat deze begrippen identiek zijn. Dat het p.n.c. in laatste instantie analytische oordelen fundeert vloeit voort uit de bijzondere subject-predikaat-relatie die er in analytische oordelen heerst⁷.

Een oordeel is niet analytisch omdat de waarheid ervan is in te zien of te bewijzen op basis van het p.n.c.; veeleer is het volgende het geval: omdat een oordeel analytisch is, dat wil zeggen omdat er sprake is van een bijzondere subject-predikaat-relatie namelijk een relatie van (partiële) identiteit, daarom berust het in laatste instantie op het p.n.c. Dat het p.n.c. toereikend is om analytische oordelen te funderen berust met andere woorden op een toevallige omstandigheid. Als zodanig is de formele logica - juist omdat ze van alle inhoud abstraheert en het onderscheid A - S een onderscheid naar de oordeelsmaterie is - noch met analytische noch met synthetische oordelen bekend⁸.

Par. 7 Korte samenvatting.

In de eerste - inleidende - paragraaf hebben we geprobeerd duidelijk te maken dat en waarom het onderscheid A - S een tot de

transcendentiaalfilosofie, of, concreter, kennistheorie behorend onderscheid is, alsmede wat het wil zeggen dat het onderscheid A - S een onderscheid naar de oordeelsmaterie is.

In par. 2 hebben we vastgesteld dat het onderscheid A - S niet scherper is te formuleren dan in termen van wat we genoemd hebben de standaarddefinitie van dit onderscheid. Naar aanleiding van de in par. 2 bereikte conclusies hebben we onderzocht of het onderscheid A - S niet anderszins, dat wil zeggen op een andere wijze dan qua subject-predikaat-relatie nader bepaalbaar was.

We menen in par. 5 aannemelijk te hebben gemaakt dat het onderscheid A - S eigenlijk beperkt dient te blijven tot zogenaamde kennisoordelen of objectief-geldige oordelen, die we in par. 3 besproken hebben.

In par. 5 hebben we tevens gezien dat bij ongebreidelde toepassing het onderscheid A - S onvermijdelijk variabel wordt, wat niet strookt met Kant's intenties.

Tenslotte zijn we in par. 6 op een veel voorkomende misvatting ingegaan betreffende de relatie tussen analyticiteit en logische waarheid.

Kant's transcendentiaalfilosofie stelt zich tot taak duidelijk te maken hoe onze kennis zich op haar object betreft.

Uit het feit dat het onderscheid A - S tot de transcendentiaalfilosofie behoort volgt dat dit onderscheid alsmede de onderscheiden oordeelssoorten altijd beschouwd moeten worden in functie van de taak van de transcendentiaalfilosofie.

Koppelt men het onderscheid A - S van genoemde taak los - door dit onderscheid bijv. op te vatten als een puur formeel-logisch onderscheid - dan gaat het meest wezenlijke aspect ervan verloren.

Dat het onderscheid A - S tot de transcendentiaalfilosofie behoort impliceert dat het een onderscheid is naar de verschillende wijzen waarop kennis wordt gerechtvaardigd. Aldus is het onderscheid door Kant geconcipeerd en alleen zo is het voor hem van belang.

Voorondersteld is uiteraard dat we algemeengeldige kennis kunnen rechtvaardigen. Mocht deze vooronderstelling onjuist blijken dan vervalt daarmee de mogelijkheid van het onderscheid A - S

als een kentheoretische distinctie.

De mogelijkheid van het onderscheid A - S staat of valt met andere woorden met de mogelijkheid van de kennistheorie.

In het volgende hoofdstuk zullen we proberen aan te tonen dat Quine's verwerping van het onderscheid A - S in laatste instantie voortvloeit uit Quine's opvatting dat kennistheorie onmogelijk is.

Wat betreft de samenhang die er bestaat tussen het onderscheid A - S en de mogelijkheid van de kennistheorie lijken Kant en Quine overeen te stemmen.

Analytische oordelen staan bij Kant volledig in dienst van synthetische oordelen en zijn daaraan ondergeschikt. Voor Kant zijn analytische oordelen geen bij-produkten van de taal of van het denken en evenmin zijn analytische oordelen uit willekeurig opgestelde regels (bijv. 'semantical rules' of 'meaning-postulates') voortvloeiende beweringen.

Ook bestaat er, naar onze mening, bij Kant geen intrinsieke band tussen analyticiteit en logische waarheid, en verder staat of valt het onderscheid A - S niet met de mogelijkheid al dan niet een adequate definitie van synonymie te geven.

HOOFDSTUK II

Quine's verwerping van het onderscheid Analytisch - Synthetisch.

Par. 8 'Two Dogmas'.

In het vorige hoofdstuk hebben we gezien dat het onderscheid A - S een kentheoretisch onderscheid is, en bedoeld om antwoord te geven op de vraag hoe geldige kennis mogelijk is. Sedert het begin van de vijftiger jaren van deze eeuw staat het onderscheid A - S opnieuw sterk in de belangstelling, en wel met name door een publicatie van de Amerikaanse filosoof W.V.O. Quine, die in zijn 'Two Dogmas of Empiricism'¹ een felle aanval lanceerde op dit onderscheid, en het betitelde als een 'metaphysical article of faith'.

8.1

Ondanks de enorme belangstelling die Quine's artikel heeft getrokken is ons inziens de ware bedoeling ervan een aantal critici ontgaan.

Dit laatste moet voor een groot deel worden toegeschreven aan Quine zelf, en wel om de volgende redenen:

1. Het grootste deel van 'Two Dogmas' is gewijd aan een kritiek op bepaalde, met name in logisch-empiristische kringen gangbare, opvattingen over analyticiteit. Quine acht deze opvattingen ofwel circulair ofwel onduidelijk. Hieruit zou de indruk kunnen ontstaan dat Quine zich slechts richt tegen bepaalde concepties van analyticiteit, of dat men er, naar zijn mening, tot dusver niet in geslaagd is een scherp onderscheid te maken tussen analytische en synthetische oordelen.
2. Quine's opvatting met betrekking tot de status van logisch ware beweringen is allesbehalve duidelijk in genoemd artikel.
3. Quine's alternatief voor beide gehekeldde dogma's blijft vaag.

We zullen in dit hoofdstuk proberen aan te tonen (1) dat Quine zich niet slechts richt tegen bepaalde analyticiteitsopvattingen, maar tegen de mogelijkheid überhaupt om een onderscheid te maken tussen analytische en synthetische oordelen, en (2) dat

Quine's afwijzing van het onderscheid A - S voortvloeit uit of de uitdrukking is van de onmogelijkheid van wat hij noemt een 'prior' of 'first philosophy' namelijk een discipline die logisch aan de diverse wetenschappen voorafgaat en deze rechtvaardigt en fundeert. Gegeven dat de kennistheorie traditioneel de discipline is die poogt onze wetenschappelijke kennis te rechtvaardigen, komt Quine's standpunt in laatste instantie neer op het volgende: kennistheorie en een kennistheoretische fundering en rechtvaardiging van onze wetenschappelijke kennis zijn onmogelijk.

8.2

Alvorens tot de bespreking van 'Two Dogmas' over te gaan willen we iets zeggen over de door Quine gevolgde strategie in 'Two Dogmas', en het misleidende karakter van die strategie, dit teneinde voor de lezer het volgen van het betoog te vergemakkelijken.

Volgens Quine kunnen we twee klassen van oordelen onderscheiden, die algemeen ('by general philosophical acclaim') als analytisch gekwalificeerd worden.

We zullen deze twee klassen zonder nadere kwalificaties met Stegmüller² voorlopig aanduiden als respectievelijk formeel-analytische en materieel-analytische beweringen.

De eerstgenoemde oordelen namelijk de formeel-analytische, acht Quine onproblematisch en duidelijk, dit in tegenstelling tot de materieel-analytische.

Indien we de materieel-analytische beweringen (de problematische) konden herleiden tot de formeel-analytische beweringen, dan zouden alle analytische beweringen onproblematisch en duidelijk zijn, en hadden we de mogelijkheid een scherp onderscheid te maken tussen analytische en niet-analytische of synthetische oordelen.

Alle pogingen en gevolgde methoden om de problematische analytische oordelen tot de niet problematische te herleiden, worden door Quine als inadequaaf bestempeld, ofwel omdat die pogingen en methoden circulair zijn (vooronderstellen wat nog aangetoond moet worden) ofwel omdat daarbij gebruik gemaakt wordt van begrippen die even obscuur zijn als het ter discussie staande be-

grip analyticiteit zelf.

Het misleidende van Quine's strategie is gelegen in de suggestie dat er met de herleiding van de problematische analytische oordelen tot de niet problematische - aangenomen dat deze herleiding door te voeren was - winst geboekt zou worden bij het oplossen van het analyticiteitsprobleem, wat geenszins het geval is.

Quine wenst namelijk de door ons in navolging van Stegmüller als formeel-analytisch aangeduide beweringen geenszins als analytische oordelen te kwalificeren³.

Zelfs als men zou kunnen aantonen dat de argumenten, die Quine aanvoert tegen de pogingen om materieel-analytische oordelen te herleiden tot de formeel-analytische, volledig misplaatst en onjuist zijn, dan nog mist deze kritiek haar doel.

Een bewering is analytisch, aldus Quine, wanneer zij waar is op grond van betekenissen en onafhankelijk van feiten⁴.

Zoals gezegd kunnen we volgens Quine twee klassen van algemeen als analytisch erkende oordelen onderscheiden.

De eerste - hierboven aangeduid als formeel-analytische - kunnen logisch ware beweringen of logische waarheden worden genoemd.

Bijv.: Geen ongehuwd man is gehuwd (1).

Deze bewering is en blijft waar bij alle willekeurige herinterpretaties van 'man' en 'gehuwd'.

In het algemeen kunnen we stellen dat, gegeven een lijst van logische termen, zoals 'en', 'of', 'niet' etc., een logisch ware bewering een bewering is die waar is en blijft bij alle herinterpretaties van de erin voorkomende uitdrukkingen, met uitzondering van de logische termen. De waarheidswaarde van een logisch ware bewering hangt uitsluitend van de betekenissen der logische termen af.

Behalve deze eerste groep is er nog een tweede klasse van analytische oordelen, die we kunnen illustreren aan de hand van het volgende voorbeeld:

Geen vrijgezel is gehuwd (2).

Het kenmerkende van een bewering als (2) is dat deze omgevormd kan worden tot een logisch ware bewering door synoniemen

door synoniemen te vervangen.

Op grond van de synonymie van 'vrijgezel' en 'ongetrouwd man' kan bewering (2) tot de logisch ware bewering (1) herleid worden.

Volgens Quine is echter het begrip 'synonymie' even obscuur als het begrip analytischeiteit dat ter discussie staat. Zolang als het begrip 'synonymie' niet verduidelijkt is, blijft de tweede klasse van analytische oordelen onduidelijk en daarmee het begrip analytischeiteit in het algemeen.

Gaan we nader in op Quine's kritiek op pogingen om het begrip analytischeiteit in zijn algemeenheid te verklaren.

a. state-descriptions⁵,

Quine begint met een bespreking van Carnap's verklaring van analytischeiteit in termen van zogenaamde 'state-descriptions'⁶.

Een state-description of toestandsbeschrijving is iedere willekeurige, uitputtende toekenning van waarheidswaarden aan alle atomaire (niet-samengestelde) beweringen van een gespecificeerde taal. Alle niet-atomaire (samengestelde) beweringen van die taal zijn afhankelijk van hun componenten (de atomaire beweringen), zodanig dat hun waarheidswaarde eveneens voor iedere state-description vastligt. Een bewering wordt dan analytisch genoemd wanneer zij waar is in iedere state-description.

Een dergelijke karakterisering van analytischeiteit levert, aldus Quine, uitsluitend iets op indien de atomaire beweringen van de taal, anders dan het geval is met 'Jan is vrijgezel' en 'Jan is getrouwd', onderling onafhankelijk zijn van elkaar.

Indien die atomaire beweringen niet onafhankelijk van elkaar waren, zouden we een state-description kunnen krijgen waarin de waarheidswaarde 'waar' zowel wordt toegekend aan 'Jan is vrijgezel' alsook aan 'Jan is getrouwd', met als gevolg, aldus Quine, dat op grond van het voorgestelde criterium een bewering als 'Geen vrijgezel is getrouwd' eerder synthetisch dan analytisch zou blijken te zijn.

Volgens Quine kan Carnap's analytischeiteitscriterium in termen van state-descriptions alleen dienen voor talen die geen extra-logische synoniemeparen (zoals 'vrijgezel' en 'ongetrouwd man') bevatten⁷, en dit betekent dat Carnap's criterium hoogstens kan

dienen ter verklaring van logisch ware beweringen, maar niet ter verklaring van de problematische groep van analytische oordelen.

b. definitie⁸,

Soms wordt wel, aldus Quine, het begrip definitie beschouwd als een middel om de moeilijkheden te overwinnen. Men stelt dan dat de analytische beweringen van de tweede klasse (de problematische) reduceerbaar zijn tot die van de eerste en wel door middel van definitie, bijv. 'vrijgezel' wordt gedefiniëerd als 'ongetrouwd man'.

Hoe vinden we echter uit dat 'vrijgezel' gedefiniëerd wordt als 'ongetrouwd man'?

Een beroep doen op een woordenboek lost niets op; de lexicograaf verricht empirisch onderzoek, het is zijn taak vaststaande feiten te registreren. Indien de lexicograaf 'vrijgezel' omschrijft als 'ongetrouwd man', dan doet hij dit op grond van zijn overtuiging dat er een synoniem-relatie bestaat tussen de genoemde termen. Met andere woorden, het begrip synoniem wordt hier niet verklaard maar is voorondersteld.

Er is niettemin een soort definitie die zich niet beperkt tot het rapporteren van voorafbestaande synoniemen, zoals dat met woordenboeken het geval is.

Quine heeft hier de begripsexplicatie van Carnap op het oog. In een dergelijke explicatie gaat het er niet enkel om een uitdrukking door een daarmee volledig synonieme andere uitdrukking te vervangen, veeleer is het de bedoeling een min of meer vage term te vervangen door een andere term waarvan de betekenis veel scherper bepaald is.

Hoewel een dergelijke begripsverklaring niet enkel een van te voren bestaande synoniem tussen definiendum en definiens weergeeft, berust zij toch, aldus Quine, op andere van te voren bestaande synoniemen.

Kortom, in het algemeen verklaren definities geen synoniem, veeleer vooronderstellen zij synoniem.

Er bestaat evenwel een uitzondering, door Quine een extreem soort van definitie genoemd, die niet berust op voorafbestaande synoniemen. Quine doelt hier op de expliciet conventionele invoering van nieuwe notaties enkel voor afkortingsdoeleinden. Hier

hebben we inderdaad een duidelijk geval van synonymie, voortgebracht door definitie⁹.

c. verwisselbaarheid¹⁰,

Na geconstateerd te hebben dat het begrip definitie in het algemeen niets bijdraagt tot de verheldering van de begrippen synonymie en analyticititeit onderzoekt Quine of synonymie van twee linguïstische vormen niet eenvoudigweg bestaat in hun onderlinge verwisselbaarheid in alle contexten met behoud van waarheidswaarde ('salva veritate').

De vraag waar het nu om gaat is of onderlinge verwisselbaarheid salva veritate een voldoende strenge voorwaarde voor synonymie is. Quine bedoelt hier niet synonymie in de zin van volledige identiteit wat betreft psychologische associaties of poëtische kwaliteit, maar wat genoemd kan worden cognitieve synonymie.

Wat dit precies is, valt nu nog niet te zeggen. Iets weten we er echter wel van: bij het bepalen van het analytisch karakter van de tweede groep van oordelen moesten we een beroep doen op synonymie. Wanneer we nu omgekeerd niet synonymie maar analyticititeit vooronderstellen, kunnen we zeggen dat analyticititeit van de bewering 'Alle vrijgezellen zijn ongehuwd' equivalent is met de cognitieve synonymie van de termen 'vrijgezel' en 'ongehuwd man'.

Wat we nodig hebben, is, volgens Quine, een verklaring van het begrip 'cognitieve synonymie' die het begrip analyticititeit niet vooronderstelt. Quine onderzoekt eerst of onderlinge verwisselbaarheid salva veritate een voldoende voorwaarde is voor cognitieve synonymie waar het gaat om een extensionele taal, dat wil zeggen een taal zonder modale operatoren als 'mogelijk' en 'noodzakelijk'. Dit is zijns inziens niet het geval: in een extensionele taal zijn iedere twee willekeurige predikaten die extensioneel overeenstemmen, dat wil zeggen als waar geprediceerd kunnen worden van dezelfde objecten, onderling substitueerbaar salva veritate. In een extensionele taal is, aldus Quine, onderlinge verwisselbaarheid salva veritate geen garantie voor cognitieve synonymie omdat we niet kunnen uitmaken of het extensioneel overeenstemmen van bijv. 'vrijgezel' en 'ongehuwd man' op 'betekenis' berust of op toevallige feitelijke omstandigheden, zoals dat het geval is bij het extensioneel overeenstemmen van 'schepsel met een hart'

en 'schepsel met nieren'.

In een intensionele taal (een taal die één of meer intensionele partikels bevat zoals bijv. 'noodzakelijk') is onderlinge verwisselbaarheid *salva veritate* wel een voldoende voorwaarde. Evenwel: een dergelijke taal is eerst begrijpelijk als het begrip analytischeit van te voren begrepen is.

Volgens Quine immers zijn de beweringen 'Het is noodzakelijk dat alle vrijgezellen ongehuwd zijn' en "De bewering 'Alle vrijgezellen zijn ongehuwd' is analytisch" equivalent.

Vatten we het voorafgaande kort samen, dan kunnen we stellen, aldus Quine, dat twee linguïstische uitdrukkingen cognitief synoniem zijn indien beide onderling substitueerbaar zijn niet *salva veritate* maar salva analyticitate. Dit betekent dat de poging om met behulp van cognitieve synonymie analytischeit te verklaren circulair is.

d. semantische regels¹¹,

Nu de pogingen om analytischeit met behulp van synonymie te verklaren op niets zijn uitgelopen wenst Quine het begrip analytischeit zelf aan te vatten.

Quine bestrijdt de opvatting, dat de moeilijkheden die men ondervindt bij het maken van een onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen in de omgangstaal, te wijten zijn aan de vaagheid van genoemde taal, en dat het onderscheid A - S wel duidelijk is zodra we te maken hebben met een nauwkeurige kunstmatige taal, die voorzien is van expliciete semantische regels.

Quine maakt onderscheid tussen twee gevallen:

1. Semantische regels van de vorm: 'Bewering S is analytisch voor L_0 ' (waar L_0 een kunstmatige taal is).

In de eerste plaats valt hier tegenin te brengen dat een dergelijke regel de term 'analytisch' bevat, die we niet begrijpen. Proberen we genoemde regel op te vatten als een conventionele definitie voor een nieuw enkelvoudig symbool 'analytisch voor L_0 ', afgekort 'K'.

Het is duidelijk, aldus Quine, dat we een willekeurig aantal klassen K, M, N etc. van beweringen van L_0 kunnen specificeren. Maar wat betekent het nu dat K in tegenstelling tot bijv. M en

N de klasse is van de 'analytische' beweringen van L_0 ? Door aan te geven welke beweringen analytisch voor L_0 zijn, verklaren we 'analytisch voor L_0 ' maar niet 'analytisch', noch 'analytisch voor'.

In feite weten we echter genoeg omtrent de geïntendeerde betekenis van 'analytisch' om te weten dat analytische beweringen waar zijn. Dit brengt ons tot het tweede geval.

2. Een tweede vorm van een semantische regel beweert niet dat die en die beweringen analytisch zijn, maar dat die en die beweringen tot de waarheden (van het taalsysteem in kwestie) behoren. Dit leidt tot de volgende opvatting van analytici-teit: een bewering is analytisch indien zij waar is volgens een semantische regel. Deze opvatting brengt ons, aldus Quine, ook niets verder. Immers, in plaats van een beroep te doen op een onverklaarde term 'analytisch' wordt nu een beroep gedaan op een onverklaarde term 'semantische regel'. Semantische regels zijn volgens Quine alleen herkenbaar aan het feit dat ze op een pagina verschijnen onder de titel 'semantische regels', en deze benaming zelf is zonder betekenis.

Dit laatste punt heeft tot een storm van kritiek geleid¹², en Quine's uitlating lijkt niet erg gelukkig wanneer men bedenkt dat hetzelfde gezegd kan worden van de specificatie van logische termen of axioma's. Quine's uitlating wordt niettemin begrijpelijker wanneer we de bedoeling die er ons inziens achter steekt achterhalen.

Voorzover de semantische regels een specificatie van de in het taalsysteem voorkomende logische termen geven kan Quine moeilijk bezwaar hebben tegen semantische regels en het opschrift waaronder ze verschijnen.

Anders liggen de zaken als onder het opschrift 'semantische regels' ook regels worden opgenomen die de synonymie van extra-logische termen tot uitdrukking brengen.

Heeft men eenmaal de semantische regels van een taal gespecificeerd, dan kan men een onderscheid maken tussen die beweringen, die waar zijn krachtens de semantische regels (deze beweringen worden dan L- waar of analytisch genoemd¹³) en die waarvoor dit niet

geldt.

Indien onder de semantische regels regels worden opgenomen die de synonymie van extra-logische termen tot uitdrukking brengen, dan betekent dit dat men binnen de klasse der analytische oordelen (namelijk die oordelen die waar zijn krachtens de semantische regels van het systeem) geen onderscheid meer kan maken tussen wat Quine genoemd heeft de logisch-ware beweringen en de (problematische) analytische oordelen van de tweede klasse.

We hebben in het voorafgaande een aantal pogingen gezien om de problematische analytische oordelen (die van de tweede groep) te reduceren tot de niet-problematische. Verklaart men analyticiteit in termen van semantische regels, dan is er strikt genomen geen sprake van een reductie in voornoemde zin, maar men stelt wel, zonder verder onderscheid te maken en zonder rechtvaardiging, de problematische analytische oordelen op één lijn met de niet problematische logische waarheden. Dit lijkt ons de kern te zijn van Quine's bezwaar tegen semantische regels.

Semantische regels, als regels die de klasse van analytische oordelen van een bepaalde kunstmatige taal bepalen en afbakenen, kunnen, zo stelt Quine verder, alleen van enig belang zijn als wij van te voren reeds weten wat analyticiteit is. Tot een begripen van wat analyticiteit is dragen ze niets bij.

Sluiten we Quine's bespreking van het eerste dogma af met een citaat, waarin Quine een van zijn kernargumenten tegen analyticiteit naar voren brengt en waarin hij preludeert op het tweede dogma.

Quine: 'It is obvious that truth in general depends on both language and extralinguistic fact. The statement 'Brutus killed Caesar' would be false if the world had been different in certain ways, but it would also be false if the word 'killed' happened rather to have the sense of 'begat'. Thus one is tempted to suppose in general that the truth of a statement is somehow analyzable into a linguistic component and a factual component. Given this supposition, it next seems reasonable that in some statements the factual component should be null; and these are the analytic statements. But, for all its a priori reasonableness, a boundary between analytic and synthetic statements simply has not been drawn. That there is such a distinction to be drawn at all is an unempirical dogma of

empiricists, a metaphysical article of faith'¹⁴.

8.3

Het tweede dogma: de verificatietheorie en het reductionisme¹⁵. Tot dusver zijn alle pogingen om de klasse van analytische oordelen af te bakenen mislukt.

Zouden we erin slagen de synthetische (of ervarings-) oordelen scherp af te bakenen, dan lijkt, niettegenstaande de mislukte pogingen tot dusver, een onderscheiding A - S houdbaar te zijn, en zouden we bovendien - zij het negatief - het begrip analytische kunnen bepalen.

Quine gaat nu na of de sinds Peirce gangbare zogenaamde verificatie-theorie van betekenis geen oplossing biedt voor de moeilijkheden met betrekking tot het onderscheid A - S.

Volgens genoemde verificatie-theorie bestaat de betekenis van een bewering in de wijze waarop we die bewering empirisch bevestigen of ontkennen.

Analytische oordelen kunnen vanuit deze opvatting dan beschouwd worden als grensgevallen namelijk als oordelen die hoe dan ook geaffirmeerd worden.

Volgens de verificatie-theorie zijn twee beweringen synoniem dan en slechts dan als zij op dezelfde wijze empirisch bevestigd of ontkend worden.

Zou synonymie van beweringen een houdbaar begrip blijken te zijn, dan is het begrip analytische gered.

Immers, uit synonymie van beweringen kan gemakkelijk synonymie van linguïstische vormen in het algemeen worden afgeleid¹⁶, en we hebben in het voorafgaande gezien dat met behulp van de begrippen logische waarheid en synonymie het begrip analytische in het algemeen bepaald kan worden.

Nu berust, aldus Quine, de verificatie-theorie van betekenis en daarmee de boven genoemde synonymie van beweringen op een fundament, reductionisme genaamd, dat zelf een dogma is en wel een dogma dat even onhoudbaar is als het eerste.

Wat behelst dit dogma?

In de verificatie-theorie van betekenis wordt een relatie

gelegd tussen een bewering en ervaringen die ons ertoe brengen (of ons ervan weerhouden) die bewering te bevestigen.

Volgens het reductionisme komt de bepaling van genoemde relatie op het volgende neer: Iedere zinvolle (synthetische) bewering moet vertaald kunnen worden in een uitspraak (of die nu waar is of onwaar) over wat onmiddellijk ervaren wordt.

Alle pogingen van Hume tot en met die van Carnap, om genoemd reductionisme door te voeren, moeten, aldus Quine, als mislukt gekwalificeerd worden, omdat men in laatste instantie altijd op onherleidbare termen stuit. Niettegenstaande het feit dat het programma van het reductionisme onuitvoerbaar is gebleken, is, zo stelt Quine, het dogma van het reductionisme blijven bestaan en wel in de veronderstelling dat iedere bewering, op zich genomen, geïsoleerd van andere beweringen, bevestigd of ontkend kan worden.

Quine stelt hiertegenover, in navolging van Duhem¹⁷, de opvatting dat beweringen over de buitentalige werkelijkheid niet ieder afzonderlijk maar slechts als een samenhangend geheel getest kunnen worden.

Het dogma van het reductionisme hangt, aldus Quine, ten nauwste samen met het andere dogma namelijk dat er een fundamenteel onderscheid bestaat tussen analytische en synthetische oordelen.

Quine licht dit als volgt toe: zolang men het zinvol acht in het algemeen te blijven spreken van de bevestiging of de ontkenning van een bewering afzonderlijk genomen, lijkt het ook zinvol te spreken van een grensgeval namelijk een oordeel dat hoe dan ook bevestigd wordt, en een dergelijk oordeel is dan analytisch.

In de kern van de zaak zijn volgens Quine de twee dogma's identiek. In het algemeen berust de waarheid van beweringen zowel op taal als op buitentalige feiten. (Zie het citaat aan het eind van 8.2). Deze omstandigheid heeft ertoe bij gedragen dat men ging menen dat de waarheid van een bewering op de een of andere manier analyseerbaar is in een feitelijke en in een linguïstische component. Als men empirist is betekent dit dat de feitelijke component neerkomt op een reeks van bevestigende ervaringen; in het ex-

treme geval dat alleen de linguistische component telt, is de bewering analytisch.

De beide dogma's, volgens Quine in wezen identiek, gaan van dezelfde vooronderstelling uit namelijk dat de twee componenten, waarvan onze wetenschappelijke kennis in haar totaliteit afhankelijk is, te weten linguistische en feitelijke component, in iedere bewering afzonderlijk genomen onderscheidbaar zijn. Quine's verwerping van het reductionisme komt derhalve neer op de stelling dat het onmogelijk is feitelijke en linguistische component in beweringen afzonderlijk genomen te onderscheiden.

Gezien de belangrijke rol, die Quine's verwerping van het reductionisme speelt in zijn kritiek op het onderscheid A - S, moeten we heel in het kort nagaan of het reductionisme de peiler, of een van de peilers, is waarop het onderscheid A - S berust.

In Kant's onderscheid A - S wordt het reductionisme geenszins voorondersteld, integendeel.

Een van de aanzetten tot Kant's conceptie van de kritische filosofie, waarin het onderscheid A - S een sleutelpositie inneemt, was Kant's poging Hume's scepticisme met betrekking tot het causaliteitsprobleem te overwinnen. De sceptische houding van Hume ten aanzien van causaliteit vloeide voort uit zijn reductionisme. Dit reductionisme van Hume wordt door Kant expliciet verworpen.

We hebben in het vorige hoofdstuk gezien dat die synthetische oordelen a posteriori waar het Kant om te doen is namelijk de ervaringsoordelen (ter onderscheiding van de waarnemingsoordelen) zonder uitzondering een a priori, dat wil zeggen een empirisch onherleidbaar element bevatten namelijk een categoriale synthese..

Dit betekent dat in het traditionele onderscheid A - S het reductionisme geenszins de rol speelt die Quine eraan toekent.

8.4

Empirisme zonder de twee dogma's¹⁸.

In 8.3 hebben we gezien dat Quine het dogma van het reductionisme verwierp en daartegenover - in navolging van Duhem - stelde, dat alleen het totaal van onze kennis empirische beteke-

nis heeft.

Quine: 'The unit of empirical significance is the whole of science'¹⁹.

Quine stelt het totaal van onze wetenschappelijke kennis voor als een krachtenveld, waarvan de uiteinden worden gevormd door de ervaring. Aan de omtrek (periferie) van dit krachtenveld, dat door Quine wordt voorgesteld als een soort netwerk van onderling samenhangende en met elkaar verbonden beweringen, liggen wat traditioneel genoemd worden de waarnemingsbeweringen, logisch verbonden met beweringen die meer centraal staan in het systeem²⁰.

Doet zich aan de periferie een conflict voor met de ervaring, dan houdt dit in dat we ons wetenschappelijk systeem moeten aanpassen, wat er op neerkomt, dat we een aantal beweringen moeten herzien; immers, wanneer we de waarheidswaarde van één bewering herzien, dan betekent dit dat we ook van andere beweringen de waarheidswaarden moeten herzien, omdat de beweringen onderling verbonden zijn en van elkaar afhankelijk zijn. Dat we in het geval dat zich een recalcitrante ervaring voordoet niet kunnen volstaan met het reviseren van een enkele bewering, volgt uit Quine's opvatting dat geen enkele bewering afzonderlijk een geheel eigen inhoud heeft, en dat alleen theorieën in hun totaliteit getest kunnen worden. Quine voert nu in de slotparagraaf van 'Two Dogmas' een totaal nieuw element in, dat van fundamenteel belang is voor het onderscheid A - S.

Volgens Quine is het totaal van onze kennis zo onderbepaald, dat wil zeggen onvolledig bepaald door de ervaring, dat we, in geval van een recalcitrante ervaring, een grote vrijheid hebben bij de keuze welke beweringen we reviseren en welke niet.

Deze opvatting die we verder de onderbepaaldheid van theorie zullen noemen en die in het kort neerkomt op de stelling dat logisch onverenigbare theorieën empirisch equivalent kunnen zijn, heeft verstrekkende consequenties.

Uit de onderbepaaldheid van theorie volgt, aldus Quine, dat we, in het geval dat zich een recalcitrante ervaring voordoet, enerzijds vast kunnen houden aan de waarheidswaarde van willekeurig welke bewering - mits we elders in het systeem de nodige wijzigingen aanbrengen - en dat anderzijds geen enkele bewering

- een logisch ware bewering niet uitgezonderd - immuun is voor revisie.

Indien, zoals Quine stelt, in principe geen enkele bewering immuun is voor revisie, dan betekent dit, dat de vraag welke wijzigingen we in geval van een recalcitrante ervaring moeten aanbrengen, van pragmatische aard is.

Weliswaar hebben we van nature de neiging het totale systeem zoveel mogelijk in tact te laten, wat er in de praktijk op neer komt, dat we eerder wijzigingen in de aan de periferie van het systeem gelegen beweringen zullen aanbrengen dan in de centraal gelegen beweringen van logica, wiskunde en theoretische fysica, dit neemt echter niet weg dat ook de laatstgenoemde categorieën van beweringen principieel voor revisie in aanmerking kunnen komen.

Hoe men het begrip analyticiteit ook nader wenst te bepalen, in één opzicht lijken alle analyticiteitsconcepties overeen te stemmen: analytische beweringen zijn a priori, dat wil zeggen onafhankelijk van de ervaring, met andere woorden immuun voor weerlegging op grond van ervaringsgegevens.

Wanneer Quine stelt dat geen enkele bewering, zelfs niet de meest fundamentele logische beginselen, gevrijwaard is tegen revisie, dan betekent dit dat geen enkele bewering analytisch kan zijn.

Hieruit volgt, we hebben er reeds op gewezen, dat iedere poging om tot een demarcatie van analytische oordelen te komen en wel door de kwestieuze analytische oordelen te herleiden tot de logische waarheden, aan haar doel voorbij schiet en tot mislukken is gedoemd.

8.5

Proberen we na het voorafgaande kort weer te geven wat Quine's belangrijkste argumenten zijn tegen het onderscheid A - S.

Wanneer we afzien van Quine's kritiek op pogingen om de ene groep van vermeende analytische oordelen te reduceren tot of op één lijn te stellen met de andere groep van vermeende analytische oordelen, dan kunnen we stellen dat Quine de volgende punten aanvoert tegen het onderscheid A - S.

1. Wetenschap in haar totaliteit berust op twee fundamenteën of componenten namelijk taal en werkelijkheid. Linguïstische en feitelijke component zijn echter niet traceerbaar in afzonderlijke beweringen. Aan deze opvatting dat het in het algemeen onmogelijk is linguïstische en feitelijke component in afzonderlijke beweringen te onderscheiden, voegt Quine toe dat 'the unit of empirical significance is the whole of science'.

Met andere woorden, de afwijzing van het dogma van het reductionisme gaat gepaard met een extreem holisme, de opvatting dat alleen het geheel betekenis heeft en het alleen het geheel is dat telt.

2. Het totaal van onze kennis is zo onderbepaald dat geen enkele bewering, ook een logisch ware bewering niet, gevrijwaard is tegen revisie. Uit de onderbepaaldheid van onze kennis volgt met andere woorden de principiële reviseerbaarheid van iedere bewering. Uit de onderbepaaldheid van theorie lijkt aldus de onmogelijkheid van a priori kennis voort te vloeien. We kunnen dit ook anders formuleren: indien a priori kennis onmogelijk is en analytische kennis a priori kennis is, dan is er geen explanandum voor analyticiteit.

Willen we tot een juist inzicht komen in Quine's bezwaren tegen analyticiteit dan zullen we nader in moeten gaan op de volgende punten:

1. De onscheidbaarheid van linguïstische en feitelijke component in beweringen afzonderlijk. We zullen zien dat de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component in laatste instantie voortvloeit uit de onmogelijkheid van wat Quine een 'eerste filosofie' noemt. De afwijzing van een eerste filosofie, of van de kennistheorie, vormt de kern van Quine's filosofie, van waaruit al zijn argumenten tegen het onderscheid A - S begrepen dienen te worden.
2. De principiële reviseerbaarheid van iedere bewering. Deze kwestie zullen we behandelen aan de hand van de logica en logische waarheid. Quine acht 'logische waarheid' een duidelijk begrip en is verder van mening dat de logica ons de meest zekere kennis

verschafft.

Indien de uitspraken van de logica niet als a priori waar gekwalificeerd kunnen worden, dan kan geen enkele bewering als zodanig gekwalificeerd worden. Bovendien, indien een logisch ware bewering niet als analytisch gekwalificeerd kan worden, dan geldt hetzelfde voor al die beweringen waarvan men het analytisch karakter poogt aan te tonen door hen tot logisch ware beweringen te herleiden.

Alvorens de onder (1) en (2) genoemde kwesties te behandelen, die aan de orde zullen komen in de paragrafen 11 en 12, zullen we nader moeten ingaan op Quine's behavioristische betekenis-theorie, in par. 9, die culmineert in zijn beroemde, of, zo men wil, beruchte stelling van de 'indeterminacy of radical translation' die we in par. 10 aan een nader onderzoek zullen onderwerpen.

Een - nogal uitvoerige - bespreking van Quine's behavioristische betekenis-theorie en van zijn stelling van de 'indeterminacy of radical translation' lijkt ons om de volgende redenen gerechtvaardigd.

1. De wijze waarop revisie van logica en logische waarheid mogelijk is kan alleen begrepen worden vanuit Quine's betekenis-theorie.
2. Quine definiëert het begrip analyticiteit in termen van 'betekenis'. Zijn betekenis-theorie behelst de afwijzing van het gangbare, 'intuïtieve' begrip 'betekenis' dat naar zijn mening ten grondslag ligt aan de gebruikelijke analyticiteits-concepties.
3. Quine's betekenis-theorie is kentheoretisch van fundamenteel belang: zij pretendeert een nauwkeurige bepaling te geven van de grenzen van de menselijke intersubjectiviteit.

Par. 9 Quine's behavioristische betekenis-theorie.

In deze paragraaf zullen we een overzicht geven van de belangrijkste elementen van Quine's behavioristische betekenis-theorie, ten einde tot een beter begrip van inhoud en implicaties

van Quine's these van de onbepaaldheid van radicale vertaling te komen.

Laatstgenoemde stelling heeft - anders dan de naam wellicht doet vermoeden - niet alleen betrekking op vertaling in gebruikelijke zin, maar op communicatie überhaupt. Met andere woorden, genoemde stelling van Quine is ook van toepassing waar het sprekers van één en dezelfde taal betreft en waar er dus - hoe paradoxaal dat ook lijkt - van vertaling in gebruikelijke zin geen sprake is¹.

9.1

Taal wordt door Quine opgevat als een sociale vaardigheid, als een vorm van menselijk gedrag.

Willen we ons een taal meester maken, dan zijn we volledig afhankelijk van intersubjectief beschikbare aanwijzingen met betrekking tot wat we moeten zeggen en wanneer we iets moeten zeggen.

Wat Quine beoogt na te gaan² is in hoeverre we taal en betekenis in strikt objectieve, algemeen geldige termen kunnen verklaren.

Een verklaring van taal en betekenis in objectieve termen betekent voor Quine een verklaring in termen van empirie of, nauwkeuriger, in termen van stimulus en respons.

Quine: 'Empirical meaning is what remains when, given discourse together with all its stimulatory conditions, we peel away the verbiage'³.

De procedure die Quine volgt om het gestelde doel te bereiken is wat hij noemt radicale vertaling, dat wil zeggen vertaling van een taal van een tot dusver onbekend volk. Quine stelt zich deze vertaling zo voor dat de linguïst, die deze taak op zich neemt, uitsluitend kan afgaan op de gedragingen en uitingen van de inboorlingen, zonder enige verdere steun⁴.

De uitingen die de linguïst in een dergelijke situatie het eerst kan vertalen zijn, aldus Quine, noodzakelijk mededelingen over door linguïst en informant gedeelde waarnemingen.

Lichten we dit toe aan een voorbeeld. Een konijn rent voorbij, de informant roept uit 'Gavagai' en de linguist noteert als (tentatieve) vertaling 'Konijn' (of 'Kijk, een konijn'). De linguist kan met andere woorden in eerste instantie slechts - tentatief - de uitingen van een inboorling vertalen die deze geeft als reactie op een voor beide gelijke (althans gelijk geachte) stimulus (in casu het langskomen van een konijn).

Alvorens nader in te gaan op Quine's methode van radicale vertaling lijkt het nuttig in het kort weer te geven wat Quine met deze methode probeert aan te tonen.

De stelling die Quine aannemelijk wil maken is de reeds genoemde stelling van de onbepaaldheid van radicale vertaling, anders gezegd de onbepaaldheid van betekenis in alledaagse of intuïtieve zin. Lichten we dit toe.

Wanneer we met Quine taal opvatten als 'the complex of present dispositions to verbal behavior'⁵, dan zegt genoemde stelling dat voor vertaling van de ene taal in de andere verschillende woordenboeken kunnen worden samengesteld die allemaal verenigbaar zijn met de totaliteit van voornoemde disposities tot verbaal gedrag, maar die onderling onverenigbaar zijn⁶.

Gegeven dat voor Quine de totaliteit van disposities tot verbaal gedrag het empirische element van taal vormt, kunnen we naar aanleiding van de juist geformuleerde onbepaaldheid van vertaling de volgende opmerkingen maken.

1. De onbepaaldheid van vertaling, zoals tot dusver weergegeven, loopt volledig parallel met, of is een bijzonder geval van de eerder genoemde⁷ onderbepaaldheid van theorie in het algemeen, volgens welke logisch onverenigbare theorieën (in casu de onderling onverenigbare woordenboeken) empirisch equivalent kunnen zijn (in casu verenigbaar met dezelfde totaliteit van disposities tot verbaal gedrag).
2. Wil Quine zijn stelling van de onbepaaldheid van radicale vertaling überhaupt kunnen formuleren, dan zal hij een ruimere of bredere opvatting van taal en betekenis moeten vooronderstellen, dan die hij in empirisch-behavioristische termen kan verklaren. Was dit namelijk niet het geval, dan zouden genoemde woordenboeken niet slechts empirisch equivalent,

maar überhaupt equivalent zijn, en er zou geen ruimte zijn voor onderlinge tegenstrijdigheden.

Dat ruimere begrip betekenis, dat wordt voorondersteld, wordt door Quine genoemd betekenis in intuïtieve⁸ of in onkritische zin.

Gegeven het begrip betekenis in intuïtieve zin en het nader uit te werken begrip 'empirische betekenis' of 'stimulusbetekenis' wil Quine's these van de onbepaaldheid van radicale vertaling het volgende aannemelijk maken: uitsluitend datgene wat we kunnen verklaren in termen van stimulusbetekenis kan aanspraak maken op objectiviteit of algemeengeldigheid; over betekenis in alledaagse of intuïtieve zin valt niets objectiefs mede te delen. Gezien het feit dat deze stelling niet alleen betekenis en taal in vertaling betreft, maar op de intersubjectiviteit überhaupt betrekking heeft, volgt uit het voorafgaande dat met het aangeven van de grenzen van de toepasbaarheid van stimulusbetekenis ook de grenzen van de menselijke intersubjectiviteit gegeven zijn. Dit laatste punt zullen we voorlopig evenwel buiten beschouwing laten.

9.2 Stimulusbetekenis.

Gaan we nader in op het begrip empirische- of stimulusbetekenis. Gezien het voorafgaande ligt de veronderstelling voor de hand dat het begrip stimulusbetekenis niet volledig recht zal kunnen doen aan het begrip betekenis in intuïtieve zin. Keren we terug naar de linguïst en nemen we aan dat die er inmiddels in geslaagd is, door gericht vragen en door gissingen, achter de betekenissen te komen van de inheemse woorden voor bevestiging en ontkenning (of instemming en afkeuring)⁹. De linguïst is dan in staat de tentatief opgestelde hypothese 'Gavagai = Konijn' nader te testen, door op verschillende plaatsen en tijdstippen, bij het passeren van een konijn, de inboorling 'Gavagai?' voor te houden.

Van belang is, aldus Quine, in het oog te houden, dat wat de inboorling ertoe brengt 'Gavagai?' te affirmeren, niet konijnen zijn maar prikkelingen. De prikkeling kan hetzelfde blijven ook al vervangen we het konijn door een namaak-konijn. Quine definieert

de affirmatieve stimulusbetekenis van een bewering of uiting S voor een gegeven spreker als de klasse van alle prikkelingen die hem ertoe zouden aanzetten in te stemmen met S.

Op analoge wijze kunnen we ook negatieve stimulusbetekenis bepalen en vervolgens stimulusbetekenis überhaupt als het geordend paar van affirmatieve en negatieve stimulusbetekenis¹⁰. Nauwkeuriger bepaald is een stimulusbetekenis de stimulusbetekenis van een bewering voor een spreker op een bepaalde datum. We moeten de spreker immers toestaan van gedrag te veranderen; verder is de stimulusbetekenis afhankelijk van de modulus of maximale duur die we voor prikkelingen erkennen.

Volledig geëtiketteerd is een stimulusbetekenis de stimulusbetekenis modulo n seconden van bewering S voor spreker a op tijdstip t ¹¹.

We moeten ons afvragen hoe het spreken over de (stimulus-) betekenis van een afzonderlijke bewering te rijmen valt met Quine's standpunt in 'Two Dogmas' namelijk dat 'the unit of empirical significance is the whole of science'¹².

Quine houdt ook in 'Word and Object' vast aan zijn opvatting dat een taal of een theorie een systeem is van onderling van elkaar afhankelijke beweringen¹³.

We kunnen de moeilijkheid als volgt weergeven: enerzijds kan men niet spreken van de betekenis van een bewering afzonderlijk anders dan in relatie tot de overige beweringen van een omvattende theorie, terwijl men anderszijds uitsluitend toegang heeft tot de omvattende theorie door middel van de individuele componenten namelijk de afzonderlijke beweringen.

Deze moeilijkheid meent Quine voor een deel te kunnen oplossen juist door middel van het begrip stimulusbetekenis, dat een soort netto empirische inhoud van ieder van de verschillende beweringen isoleert zonder te letten op de omvattende theorie, maar toch zo dat dit niet gepaard gaat met verlies van datgene wat de bewering aan de omvattende theorie te danken heeft¹⁴.

In 8.4 hebben we gezien dat Quine het totaal van onze kennis voorstelt als een krachtenveld, waarvan de uiteinden gevormd worden door de ervaring. Aan de periferie van dit krachtenveld liggen de waarnemingsbeweringen.

Dit begrip periferie is wat Quine in 'Word and Object' bedoelt als hij spreekt van stimulus¹⁵.

Het behoeft derhalve geen verwondering te wekken dat Quine meent dat het begrip stimulusbetekenis het meeste recht doet aan het begrip betekenis in intuïtieve of onkritische zin wanneer het gaat om aan de periferie gelegen beweringen, anders gezegd: waarnemingsbeweringen.

9.3 'Occasion sentences' en 'standing sentences'.

De door Quine geschetste methode van de linguïst namelijk eerst de door de informant geuite bewering in een voor beide gelijke stimulusituatie tentatief gelijkstellen met een bewering van zijn eigen taal, en vervolgens de aldus gevormde hypothese te testen, gaat slechts op voor een bepaald soort beweringen.

Beweringen als 'Gavagai' worden door Quine 'occasion sentences' genoemd ter onderscheiding van 'standing sentences'¹⁶. Occasion sentences of 'gelegenheidsbeweringen' eisen bevestiging of ontkenning uitsluitend indien daarom gevraagd wordt nadat er een geschikte aansporende stimulus heeft plaats gevonden. Dit wil niet zeggen dat met betrekking tot 'standing sentences' of 'blijvende beweringen' niet om instemming of afkeuring kan worden gezocht; het verschil tussen beide soorten beweringen is dat het subject zijn oude uitspraak met betrekking tot blijvende beweringen kan herhalen wanneer hem daarom wordt gevraagd, zonder dat hij hiertoe door een prikkeling wordt aangespoord. Het onderscheid tussen gelegenheidsbeweringen en blijvende beweringen hangt af van de modulus; een gelegenheidsbewering modulo n seconden kan een blijvende bewering zijn modulo n-1¹⁷.

De stimulusbetekenis is, aldus Quine, een volledige dwarsdoorsnede van de zich ontwikkelende disposities van het subject tot het bevestigen of ontkennen van een bewering mits die bewering een gelegenheidsbewering is; immers, gelegenheidsbeweringen vereisen instemming of afkeuring uitsluitend na een geschikte aansporende prikkeling.

Derhalve is het begrip stimulusbetekenis het belangrijkste voor gelegenheidsbeweringen.

Keren we terug naar de linguïst, die 'Gavagai' vertaald heeft door 'Konijn' na een ex hypothesi voor beide gelijke stimulus.

Met betrekking tot dit soort van gelegenheidsbeweringen als 'Gavagai' en 'Konijn' zullen we twee vragen moeten beantwoorden.

1. Hebben 'Konijn' en 'Gavagai' dezelfde stimulusbetekenis?
2. Indien dit het geval is en zij met andere woorden stimulus-synoniem zijn, in hoeverre kunnen we dan zeggen dat stimulus-synonymie recht doet aan synonymie in intuïtieve¹⁸ zin?

Volgens Quine zou het zelfs met betrekking tot bevoorrechte¹⁹ gelegenheidsbeweringen als 'Gavagai' en 'Konijn' te ver gaan om te stellen dat de stimulusbetekenis van 'Gavagai' voor de inboorling(en) gelijk is aan de stimulusbetekenis van 'Konijn' voor de linguïst.

Er kunnen namelijk discrepanties optreden in de stimulusbetekenissen van beide beweringen die moeten worden toegeschreven aan de invloed of het binnendringen van vooraf bestaande 'zijdelingse informatie' ('collateral information'), als aanvulling op de aansprekende stimulus.

Quine noemt als voorbeeld de aanwezigheid van een plaatselijke konijnevlieg, van het bestaan waarvan de inboorlingen op de hoogte zijn, maar die onbekend is aan de linguïst²⁰. In een dergelijk geval zou de waarneming van konijnevliegen en een zeer vage glimp van een konijn behoren tot de stimulusbetekenis van 'Gavagai' voor de inboorling, maar niet tot de stimulusbetekenis van 'Konijn' voor de linguïst. En zo zijn er meer mogelijke gevallen te noemen.

Intuïtief gesproken zou het ideaal zijn precies die prikkels tot de (affirmatieve) betekenis van 'Gavagai' toe te laten die tot instemming met 'Gavagai?' zouden aansporen enkel krachtens een begrijpen van 'Gavagai' zonder enige hulp van zijdelingse informatie.

Er is echter volgens Quine geen duidelijk criterium op grond waarvan we dergelijke bijverschijnselen als het binnendringen van zijdelingse informatie kunnen uitbannen, zodanig dat we de 'eigenlijke' betekenis - wat dat ook moge zijn - van 'Gavagai' overhouden.

Laten we, om de kwestie te verduidelijken, aannemen dat we over een criterium beschikken volgens hetwelk een bepaalde klasse S juist die stimuli bevat, waarvan ieder op zich voldoende is om instemming met een bewering P rechtstreeks te bewerkstelligen zonder hulp van zijdelingse informatie. Veronderstellen we verder dat volgens genoemd criterium stimuli, bevat in een andere klasse, S' , eveneens voldoende om instemming met P tot stand te brengen, hun doeltreffendheid eerder te danken hebben aan bepaalde wijdverspreide, zijdelingse informatie, C.

Zouden we nu niet evengoed in plaats daarvan kunnen zeggen dat men, met het verwerven van C, het goed vond uitkomen om impliciet de 'betekenis' zelf van P te veranderen, zodanig dat de leden van S' nu, net als de leden van S, rechtstreeks voldoen?

Quine suggereert dat we beide kunnen zeggen; zelfs historische helderziendheid, ofschoon die alle stadia in het verwerven van C zou onthullen, zou geen onderscheid tonen, daar betekenis zich pari passu kan ontwikkelen. Het onderscheid is, aldus Quine, illusoir²¹.

In de hier weergegeven onmogelijkheid om te onderscheiden tussen dat, wat strikt tot de stimulusbetekenis behoort en dat, wat moet worden toegeschreven aan zijdelingse informatie, beschikken we over een pendant van Quine's these in 'Two Dogmas' namelijk dat het onmogelijk is in beweringen afzonderlijk feitelijke en linguïstische component te isoleren.

Na het voorafgaande moge duidelijk zijn dat met betrekking tot gelegenheidsbeweringen als 'Gavagai' en 'Konijn' gelijkheid van stimulusbetekenis of stimulussynonymie een te strikte relatie is dan dat wij die mogen verwachten tussen een inheemse gelegenheidsbewering en haar vertaling.

Niettemin wenst Quine aan het begrip stimulusbetekenis, als de objectieve realiteit die de linguïst heeft te onderzoeken, vast te houden. Niet het begrip stimulusbetekenis dient herzien te worden maar onze voorstelling van wat de linguïst met stimulusbetekenis doet: de linguïst vertaalt niet op grond van identiteit van stimulusbetekenissen, maar 'by significant approximation of stimulus meanings'²².

Met de beantwoording van de eerste, hierboven gestelde, vraag

(of gelegenheidsbeweringen als 'Gavagai' en 'Konijn' dezelfde stimulusbetekenissen hebben) is, strikt genomen, ook een antwoord gegeven op de tweede vraag (of stimulus synonieme beweringen ook in intuïtieve zin synoniem zijn), of beter: de tweede vraag lijkt, gezien het antwoord op de eerste, overbodig te zijn geworden; immers, gelijkheid van stimulusbetekenis als een relatie tussen een inheemse gelegenheidsbewering en haar vertaling mogen we niet verwachten.

9.4 Observation sentences²³.

In 9.3 hebben we gezien dat het volgens Quine onmogelijk is stimulusbetekenis en zijdelingse informatie te onderscheiden.

Dit neemt echter niet weg dat Quine de zogenaamde 'observation sentences' of waarnemingsbeweringen omschrijft als gelegenheidsbeweringen waarvan de stimulusbetekenissen niet variëren onder invloed van zijdelingse informatie²⁴. Deze omschrijving lijkt te impliceren dat we toch in staat zijn stimulusbetekenis en zijdelingse informatie te onderscheiden en wellicht laatstgenoemde zelfs kunnen elimineren.

Verder stelt Quine dat stimulusbetekenis volledig recht doet aan betekenis in intuïtieve zin waar het gaat om waarnemingsbeweringen²⁵. Deze punten lijken in strijd met de conclusies in 9.3. Immers, wanneer we in staat zijn stimulusbetekenis en zijdelingse informatie te onderscheiden, dan moeten we kunnen vaststellen, zo lijkt het, welke beweringen op grond van gelijkheid van stimulusbetekenissen vertaalbaar zijn en of stimulus synonymie recht doet aan synonymie in intuïtieve zin.

Aan de hand van het voorbeeld van de konijnevlieg in 9.3 heeft Quine betoogd dat er discrepanties kunnen optreden in de stimulusbetekenissen van 'Gavagai' en 'Konijn'. Het betrof hier een extreem geval van collaterale informatie, daar deze ex hypothesi door de gehele gemeenschap van inboorlingen werd gedeeld.

Tegen invloeden van een dergelijke vorm van zijdelingse informatie is, aldus Quine, zelfs een waarnemingsbewering niet gevrijwaard²⁶.

Dit neemt niet weg dat blijkens de definitie van een waarne-
mingsbewering in minder extreme gevallen wel onderscheiden moet
kunnen worden tussen stimulusbetekenis en zijdelingse informatie.

Invloed van zijdelingse informatie manifesteert zich, zoals
gezegd, in discrepantie in stimulusbetekenissen. Wat als een dis-
crepantie in stimulusbetekenissen gekwalificeerd moet worden, is
afhankelijk van de vraag wat we onder stimulusbetekenis verstaan.

Het begrip stimulusbetekenis is bij Quine niet eenzinnig
bepaald. In 9.3 hebben we gezien dat Quine concludeerde tot dis-
crepantie in de stimulusbetekenissen van 'Gavagai' en 'Konijn'
op grond van een verschillende reactie na een gelijke stimulus.
De vraag is of deze conclusie dwingend is.

We zullen deze kwestie behandelen aan de hand van het vol-
gende citaat van Quine, waarin we gemakshalve drie delen zullen
onderscheiden.

1. 'A typical case of discrepancy between the stimulus meanings
of 'Gavagai', for two natives, is the case where one native
and not the other has lately seen rabbits near the spot that
they are now viewing. An illoglimpsed movement would now
prompt the one native and not the other to assent to 'Gavagai?'
2. But if we make the modulus long enough to include as part of
the one native's present stimulation his recent observation
of rabbits near the spot,
3. then what had been a discrepancy between stimulus meanings
is a mere difference of stimulations: the one stimulation is
such as would prompt either native to assent, and the other
neither'²⁷.

Merken we eerst op dat hier, anders dan in het voorbeeld van
de konijnevlieg, geen sprake is van algemeen gedeelde zijdelingse
informatie. Net als in het voorbeeld van de konijnevlieg stelt
Quine in (1) dat er sprake is van discrepantie in stimulusbeteke-
nissen. Dit betekent het volgende: na een ex hypothesi voor bei-
de inboorlingen identieke stimulus (een vaag waargenomen beweging)
reageren beide verschillend op 'Gavagai?'.

Beslissend is in (1) dat er wordt uitgegaan van een voor
beide inboorlingen identiek geachte stimulus. Stimulusbetekenis

is in (1) de reactie op een voor beide inboorlingen identiek geachte stimulus. Reageren beide hetzelfde dan spreken we van gelijkheid van stimulusbetekenissen, in het andere geval van discrepantie. We zullen het begrip stimulusbetekenis, zoals dat in (1) gehanteerd wordt, intersubjectief noemen, omdat uitgegaan wordt van een voor alle betrokkenen identiek geachte stimulus en er geen rekening wordt gehouden met de mogelijkheid van voor verschillende personen verschillende stimuli of, wat op hetzelfde neerkomt, moduli. Het begrip stimulusbetekenis zoals Quine dat omschrijft in zijn meest volledige definitie is daarentegen gerelateerd aan een bepaalde persoon: een stimulusbetekenis is een stimulusbetekenis modulo n seconden van bewering S voor spreker a op tijdstip t . Laten we dit begrip stimulusbetekenis subjectief noemen, in de zin van 'gerelateerd aan een bepaalde persoon'.

Moeten we in (1) spreken van discrepantie in stimulusbetekenissen omdat er geen rekening wordt gehouden met voor verschillende personen verschillende moduli (anders gezegd: er is discrepantie in stimulusbetekenissen in intersubjectieve zin), dit betekent niet dat we, wanneer we stimulusbetekenis in subjectieve zin nemen, dat wil zeggen rekening houden met voor verschillende personen verschillende moduli, moeten concluderen tot verschillen in stimulusbetekenissen in subjectieve zin.

Quine stelt het zelfs scherper in (3): indien de inboorling die in (1) negatief reageert op 'Gavagai?' zou reageren op een stimulus met dezelfde modulus als waarop de ander reageert (voor wie de recente waarneming van konijnen tot de modulus behoort) dan zou ook hij met 'Gavagai?' instemmen.

We zien aldus dat Quine het begrip stimulusbetekenis niet eenzinnig gebruikt, en dat discrepantie in stimulusbetekenissen, genomen in intersubjectieve zin, verenigbaar is met gelijkheid van stimulusbetekenissen in subjectieve zin. Gaan we uit van stimulusbetekenis in subjectieve zin, dan hoeven we in (1) niet te concluderen tot discrepantie in stimulusbetekenissen, evenmin als we dat behoeven te doen in het eerder besproken voorbeeld van de konijnevlieg.

Een andere kwestie is of Quine's in (2) genoemde methode van

uitbreiding van de modulus als een middel om de invloeden van collaterale informatie te elimineren, vruchtbaar genoemd kan worden. Wij menen van niet. Een dergelijke methode levert uitsluitend iets op indien het begrip stimulusbetekenis in subjectieve zin genomen wordt, met andere woorden, als men rekening zou willen houden met voor verschillende personen verschillende moduli. Indien de linguïst uit verschillende reacties op een voor alle betrokkenen identiek geachte stimulus niet meer mag concluderen tot discrepantie in stimulusbetekenissen (in intersubjectieve zin genomen) maar zou moeten nagaan of, door rekening te houden met voor verschillende personen verschillende moduli, niet toch gesproken kan worden van gelijkheid van stimulusbetekenissen (in subjectieve zin), dan houdt dit in dat hij zich in allerlei speculaties moet gaan verliezen, wat betekent dat zijn taak bijzonder gecompliceerd wordt.

Waarnemingsbeweringen, door Quine behandeld aan de hand van voorbeelden als 'Rood', zijn gelegenheidsbeweringen waarvan de stimulusbetekenissen niet variëren onder invloed van zijdelingse informatie.

Kenmerkend voor waarnemingsbeweringen is 'waarneembaarheid', wellicht beter '(hoge) graad van waarneembaarheid', omdat Quine ook met betrekking tot waarnemingsbeweringen zekere fluctuaties in betekenis als gevolg van zijdelingse informatie niet wenst uit te sluiten²⁸.

Een bewering heeft een grotere graad van waarneembaarheid naarmate de stimulusbetekenissen van die bewering voor verschillende sprekers neigen samen te vallen.

Hieruit blijkt dat het begrip '(graad van) waarneembaarheid' niet alleen in termen van gedrag kan worden weergegeven²⁹, maar ook dat dit begrip een sociaal begrip is, het vooronderstelt een veelheid van sprekers³⁰.

We hebben in het voorafgaande onze twijfels uitgesproken over Quine's methode van uitbreiding van de modulus, om aldus tot overeenstemming van stimulusbetekenissen te komen, of, zoals we nu ook kunnen zeggen, om een grotere graad van waarneembaarheid te bewerkstelligen.

Als Quine's methode om invloeden van zijdelingse informatie

uit te bannen inadequaaf is, betekent dit dan dat we niet meer van waarnemingsbeweringen kunnen spreken als gelegenheidsbeweringen waarvan de stimulusbetekenissen niet variëren onder invloed van zijdelingse informatie?

Indien na een voor alle betrokkenen identiek geachte stimulus iedereen instemt met een bepaalde bewering (bijv. met 'Rood?' na het zien van een rood vlak), dan moeten we concluderen dat we met een waarnemingsbewering te maken hebben, en zullen we moeten toegeven dat er van invloed van zijdelingse informatie geen sprake is; deze zou zich namelijk manifesteren in verschil van reacties.

Met betrekking tot waarnemingsbeweringen lijkt het voorlopig derhalve niet ongerechtvaardigd om te stellen dat stimulusbetekenis op redelijke wijze recht doet aan het begrip betekenis überhaupt.

En dit betekent dat we in de waarnemingsbeweringen beschikken over een categorie van beweringen die radicaal vertaald kunnen worden.

9.5 'Inscrutability of terms'.

In het voorafgaande hebben we gezien dat waarnemingsbeweringen radicaal vertaalbaar zijn en dat stimulusbetekenis een redelijk betekenisconcept lijkt te vormen voor deze beweringen.

De waarnemingsbeweringen die we tot dusver gezien hebben, waren beweringen bestaande uit één woord zoals 'Rood' en 'Konijn'. Aangenomen met Quine dat stimulusbetekenis een betekenisconcept vormt voor 'Konijn' en 'Rood' als beweringen³¹, moeten we nagaan of dit ook het geval is voor 'konijn' en 'rood' als termen³².

Behandelen we deze kwestie weer aan de hand van het 'Gavagai'- voorbeeld.

Mag de linguïst uit de veronderstelde gelijkheid van stimulusbetekenissen van 'Gavagai' en 'Konijn' (als beweringen) concluderen dat 'gavagai' en 'konijn' als termen coextensief zijn dat wil zeggen als waar geprediceerd kunnen worden van dezelfde objecten?

Deze vraag dient volgens Quine ontkennend te worden beantwoord. Hoe kan de linguïst weten dat de term 'gavagai' naar ko-

nijnen verwijst? Is het niet evengoed mogelijk dat deze term verwijst naar louter stadia, of korte temporele segmenten, of integrale bestanddelen van konijnen? In al deze gevallen zouden de stimulusituaties die aansporen tot instemming met 'Gavagai?' gelijk zijn aan die voor 'Konijn?'; met andere woorden, de stimulusbetekenissen onthullen geen dergelijke verschillen en bevatten ook geen aanwijzingen voor beantwoording van de vraag welke vertaling boven welke andere te prefereren valt.

Wanneer de linguïst uit de gelijkheid van stimulusbetekenissen van 'Gavagai' en 'Konijn' concludeert dat een 'gavagai' een geheel, duurzaam konijn is, dan neemt hij aan dat de inboorling genoeg op ons lijkt om er - net als wij - een korte algemene term voor konijnen op na te houden en niet voor stadia, delen etc. van konijnen.

Wat Quine met het voorafgaande duidelijk wil maken is, dat ons gehele individuatie- en referentie-apparaat van enkelvoud en meervoud, lidwoorden, voornaamwoorden, copula, identiteitspredikaat en wat dies meer zij cultuur-gebonden is, dat wil zeggen afhankelijk van een bepaalde taal of van een bepaald conceptueel schema; gelegenheidsbeweringen en stimulusbetekenis zijn daarentegen algemeen en objectief, dat wil zeggen niet cultuur-gebonden, niet afhankelijk van een bepaalde taal of van een bepaald conceptueel schema. Wanneer we aldus uitgaan van stimulus-synonymie van 'Gavagai' en 'Konijn' als beweringen, dan weten we niet of 'gavagai' en 'konijn' als termen wel op dezelfde objecten slaan³³.

Het zou een misvatting zijn, aldus Quine, voornoemde besluiteloosheid met betrekking tot de vertaling van 'gavagai' als term toe te schrijven aan een gebrek in de formulering van het begrip stimulusbetekenis, en te menen dat de kwestie oplosbaar is door verder wijzen en vragen. Als we naar een konijn wijzen hebben we daarmee tevens naar een stadium of een deel van een konijn gewezen. Niets dat niet in stimulusbetekenis zelf onderscheiden is, kan onderscheiden worden door (verder) te wijzen, tenzij dit wijzen gepaard gaat met gerichte vragen betreffende identiteit en diversiteit zoals 'Is dit dezelfde gavagai als dat?', 'Hebben we hier met een of twee gavagai te maken?'. Dit soort vragen vereist echter, aldus Quine, van de linguïst een beheersing van de inheemse

taal die ver uitgaat boven wat we tot dusver hebben kunnen verklaren. Deze vragen veronderstellen namelijk een bekendheid met het individuatie- en referentie-apparaat van de inheemse taal met andere woorden bekendheid met iets wat niet onthuld wordt wanneer we ons beperken tot de methode van radicale vertaling, afgaande op stimuli en de reacties daarop.

De assumptie van de linguïst, dat de inboorlingen een korte uitdrukking zullen hebben voor 'konijn' en niet voor de andere mogelijke vertalingen van 'gavagai' als term, acht Quine uitermate plausibel; dit neemt echter niet weg dat de linguïst die 'Gavagai' gelijkstelt met 'Konijn' - en niet met een van de andere mogelijkheden - dit doet op grond van een zogenaamde analytische of vertalingshypothese; en deze analytische hypothesen kunnen, zoals we nog zullen zien, niet gerekend worden tot welbepaalde functies van verbaal gedrag, wat betekent dat ze niet objectief zijn.

Concluderend kunnen we stellen dat het ongeoorloofd is, uit de stimulussynonymie van twee gelegenheidsbeweringen, te concluderen dat deze beweringen coextensief zijn.

Zelfs gegeven de stimulussynonymie van twee gelegenheidsbeweringen zoals 'Konijn' en 'Gavagai' blijft vertaling in intuïtieve zin onbepaald; we weten immers niet of we 'Gavagai' moeten vertalen door 'Konijn' of door bijv. 'Stadium van een konijn'. Vertaling van 'Gavagai' door 'Konijn' is slechts gerechtvaardigd voor zover we de verschillen tussen 'Konijn' en andere mogelijke vertalingen irrelevant achten³⁴.

9.6 Intrasubjectieve synonymie. Stimulus-analytische en stimulus-contradictorische beweringen.

Uit de definitie van waarneembaarheid (in 9.4) volgt dat gelegenheidsbeweringen met een lage waarneembaarheidsgraad (bijv. 'Vrijgezel') worden gekenmerkt door het feit dat hun stimulusbetekenissen van spreker tot spreker grote discrepanties vertonen. Aan de betekenis in intuïtieve zin van dergelijke beweringen doet stimulusbetekenis weinig recht.

Heel merkwaardig is, aldus Quine, dat de linguïst ten aanzien

van beweringen met een lage waarneembaarheidsgraad niet met stimulusbetekenis maar wel met stimulussynonymie iets kan bereiken, mits en zolang hij zich beperkt tot (telkens) één spreker³⁵. Een linguïst zou bijv. kunnen ontdekken dat na een zelfde stimulus een bepaalde spreker op twee verschillende beweringen hetzelfde reageert, met andere woorden, dat voor die spreker die twee beweringen stimulussynoniem zijn. Quine spreekt in dit verband van intrasubjectieve synonymie of wel van stimulussynonymie voor één individu.

De beperking tot één persoon, die nodig is omdat het om beweringen gaat met een lage waarneembaarheidsgraad, en dus om beweringen waarop na een zelfde stimulus door verschillende sprekers verschillend wordt gereageerd, sluit niet uit dat we ook van intrasubjectieve synonymie in sociale zin kunnen spreken namelijk wanneer twee beweringen stimulussynoniem zijn voor de hele gemeenschap in de zin van stimulussynoniem voor iedere individuele spreker.

Lichten we dit toe. Wanneer iemand een hem bekende vrijgezel tegenkomt zal hij, indien daarom gevraagd, instemmen met 'Vrijgezel?'. Indien de persoon in kwestie hem onbekend is zal hij niet instemmen. De vraag of iemand bij het zien van een bepaalde man zal instemmen met 'Vrijgezel?' zal primair afhangen niet van de stimulus (het zien van de man) maar van wat Quine noemt zijdelingse informatie. 'Vrijgezel' is een gelegenheidsbewering met een zeer lage waarneembaarheidsgraad; ten aanzien van een dergelijke bewering schieten we niets op met stimulussynonymie in de zin van een gelijke reactie van verschillende personen op een ex hypothesi voor allen gelijke stimulus.

Toch kunnen we volgens Quine zeggen dat de gelegenheidsbeweringen 'Vrijgezel' en 'Ongehuwd man' stimulussynoniem zijn voor de gehele gemeenschap in zoverre iedere afzonderlijke spreker die na een bepaalde stimulus instemt met 'Vrijgezel' ook instemt met 'Ongehuwd man'. De stimulus en daarmee de stimulussynonymie is dan wel weer gerelateerd aan sprekers afzonderlijk genomen.

Dat bepaalde beweringen in voornoemde zin stimulussynoniem zijn, zou, aldus Quine, zelfs door een Marsbewoner ontdekt kunnen worden, vooropgesteld dat deze op het idee zou komen twee willekeurige beweringen op hun stimulussynonymie voor een bepaalde spreker te onderzoeken.

Uit het voorafgaande mag niet geconcludeerd worden dat een linguïst beweringen waarvan hij constateert dat ze voor een bepaalde spreker synoniem zijn ook kan vertalen. Het gaat hier immers om beweringen met een zeer lage waarneembaarheidsgraad.

Vertalen kan een linguïst slechts datgene waarop na een gelijke stimulus hetzelfde wordt gereageerd door verschillende sprekers³⁶.

Behalve dat de linguïst kan vaststellen dat bepaalde gelegenhedsbeweringen met een lage waarneembaarheidsgraad voor een bepaalde spreker stimulus-synoniem zijn - eventueel dat dit het geval is voor alle sprekers afzonderlijk van een gemeenschap - kan hij ook de zogenaamde stimulus-analytische of stimulus-contradictorische beweringen herkennen³⁷.

Een stimulus-analytische bewering is een bewering waarmee een spreker (of, in sociale zin: de gehele gemeenschap) instemt na iedere stimulus of, anders gezegd, ongeacht welke stimulus dan ook; een stimulus-contradictorische bewering is een bewering waarmee nooit wordt ingestemd, ongeacht de stimulus. De linguïst kan, aldus Quine, weliswaar constateren dat bepaalde beweringen stimulus-analytisch respectievelijk stimulus-contradictorisch zijn, hij kan deze beweringen niet vertalen.

De reden waarom een linguïst dergelijke beweringen niet kan vertalen ligt voor de hand. Wanneer een bewering bevestigd respectievelijk ontkend wordt ongeacht welke stimulus dan ook, dan betekent dit dat stimulusbetekenis geen recht kan doen aan de betekenis (in intuïtieve zin) van dergelijke beweringen. De linguïst, die bij radicale vertaling gebonden is aan de methode van stimulus en respons staat machteloos tegenover dergelijke beweringen.

9.7 Waarheidsfuncties³⁸.

In het voorafgaande hebben we gezien dat waarnemingsbeweringen, dat wil zeggen gelegenhedsbeweringen met een hoge waarneembaarheidsgraad, radicaal vertaalbaar zijn, dit in tegenstelling tot gelegenhedsbeweringen met een lage waarneembaarheidsgraad en blijvende beweringen.

Er is echter, aldus Quine, nog een geheel ander gebied waar radicale vertaling mogelijk is namelijk dat van de waarheidsfunc-

ties zoals negatie, conjunctie en disjunctie.

Voor het vertalen van deze waarheidsfuncties maakt het niets uit of de beweringen die aan de informant worden voorgelegd gelegenhedenbeweringen of blijvende beweringen zijn.

Onder verwijzing naar instemming en afkeuring³⁹ zijn we in staat semantische criteria op te stellen voor de waarheidsfuncties, dat wil zeggen criteria om te bepalen of een gegeven inheems idioom geconstrueerd moet worden als uitdrukking voor de waarheidsfunctie in kwestie.

Het semantische criterium voor negatie is dat het een willekeurige bewering, waarmee men bereid is in te stemmen, omzet in een bewering die men zal ontkennen en omgekeerd.

Het criterium voor conjunctie is dat het samengestelde beweringen produceert waarmee men bereid is in te stemmen dan en slechts dan wanneer men bereid is in te stemmen met iedere component. Op analoge wijze kunnen criteria worden opgesteld voor disjunctie en materiële implicatie⁴⁰.

Wanneer we tot de bevinding komen dat een inheemse constructie voldoet aan een van de genoemde criteria, kunnen we het inheemse idioom in onze eigen taal vertalen als 'niet' of 'en', etc., zij het onder het nodige voorbehoud, immers uitdrukkingen als 'niet', 'en' etc. zijn niet altijd exacte en ondubbelzinnige representanten van negatie, conjunctie etc.

Een constructie voor het samenstellen van beweringen uit beweringen geldt in de logica als een waarheidsfunctie als zij aan de volgende voorwaarde voldoet: de samengestelde bewering heeft een unieke waarheidswaarde voor iedere toekenning van waarheidswaarden aan de componenten.

Onder verwijzing naar instemming en afkeuring kunnen we, aldus Quine, semantische criteria opstellen voor alle waarheidsfuncties. Wanneer we op grond van de semantische criteria de inheemse waarheidsfuncties hebben vastgelegd, dan hebben we daarmee de logische wetten van het volk in kwestie volledig bepaald, althans voor wat betreft het waarheidsfunctionele deel van de logica.

Dit betekent dat we wat Quine tautologieën⁴¹ noemt radicaal kunnen vertalen namelijk die (samengestelde) beweringen waarvan de waarheidswaarde uitsluitend afhangt van de waarheidswaarden van

de componenten, en die bij elke toekenning van waarheidswaarden aan de componenten waar blijken te zijn. Genoemde tautologieën vormen echter slechts de meest eenvoudige logisch ware beweringen, en de waarheidsfuncties slechts de eenvoudigste logische functies. De vraag is of we meer kunnen vertalen dan de genoemde tautologieën. Andere logische functies die op het eerste gezicht voor radicale vertaling in aanmerking lijken te komen zijn wat Quine noemt de 'categoricals', traditioneel aangeduid met A, E, I en O voor respectievelijk 'Alle zijn', 'Geen zijn' etc. Semantische criteria hiervoor zijn weliswaar op te stellen ware het niet dat de gedachte zelf - gezien het gestelde in 9.5 - onjuist is. Immers, termen als 'alle', 'sommige' etc. behoren net als meervoudsuitgangen, identiteit tot ons eigen speciale individuatie- en referentie-apparaat, zijn met andere woorden taal- en cultuurgebonden en niet zoals stimulusbetekenissen objectief en algemeen geldig.

Het enige gebied van de logica dat zich derhalve leent tot radicale vertaling is het domein van de waarheidsfuncties en de tautologieën; deze bezitten derhalve objectiviteit en algemeenheid in de strengste zin, dat wil zeggen zij zijn niet cultuurgebonden en ook niet afhankelijk van een specifieke taal⁴².

Met de tautologieën en de waarnemingsbeweringen is het terrein waarop radicale vertaling mogelijk is uitgeput. Alleen wat radicaal vertaalbaar is (en dat zijn alleen de waarnemingsbeweringen en de tautologieën) kan er aanspraak op maken objectief en algemeen geldig te zijn. Aangezien Quine's opvatting aangaande radicale vertaling op alle communicatie van toepassing is, betekent dit dat van objectieve geldigheid in strikte zin uitsluitend kan gesproken worden wanneer het gaat om waarnemingsbeweringen en tautologieën.

Quine merkt op⁴³ dat het in de (empiristische) kennistheorie een gemeenplaats is dat twee tegengestelde gebieden van kennis onherleidbare zekerheid genieten. Dit betreft in de eerste plaats kennis van wat direct present is in de zintuiglijke ervaring; deze kennis wordt tot uitdrukking gebracht in waarnemingsbeweringen. Het andere gebied betreft logische waarheid. Het is opvallend, aldus Quine, dat dit - globaal - de twee gebieden zijn waar radicale vertaling mogelijk is gebleken.

9.8 Analytische hypothesen⁴⁴.

Gaan we na tot welk resultaat de linguïst komt die radicale vertaling onderneemt op de in het voorafgaande beschreven wijze.

1. Waarnemingsbeweringen kunnen worden vertaald; er is een zekere onzekerheid, maar dat is de normale onzekerheid, inherent aan inductie.
2. Waarheidsfuncties kunnen worden vertaald.
3. Stimulus-analytische en stimulus-contradictorische beweringen kunnen worden herkend, maar niet vertaald.
4. Kwesties betreffende intrasubjectieve stimulussynonymie van inheemse gelegenheidsbeweringen (ook als die een zeer lage waarneembaarheidsgraad hebben) kunnen, indien aan de orde gesteld, worden beslist, maar de beweringen kunnen niet worden vertaald.

We zien dat de resultaten van radicale vertaling zeer summier zijn vergeleken bij de resultaten van vertaling in gebruikelijke zin.

Hoe overschrijdt de linguïst de grenzen van radicale vertaling zoals die in 1) - 4) zijn weergegeven? Zeer globaal als volgt. Hij doet dit met behulp van wat Quine analytische- of vertalingshypothesen noemt. De linguïst splitst gehoorde uitdrukkingen op in geschikte, korte, terugkerende delen en stelt aldus een lijst op van inheemse 'woorden'. Verschillende hiervan stelt hij hypothetisch gelijk aan woorden en uitdrukkingen van zijn eigen taal, zodanig dat ze overeenstemmen met 1) - 4). Dergelijke, op gissingen berustende, equaties van delen noemt Quine analytische- of vertalingshypothesen. Dergelijke analytische hypothesen heeft de linguïst niet alleen nodig voor inheemse woorden, maar ook voor inheemse constructies of manieren om woorden samen te stellen.

Genoemde analytische hypothesen vormen, te samen genomen, een grammatica en een dictionaire voor de vertaling van de inheemse taal in die van de linguïst en omgekeerd.

De linguïst zal verder - hoe tentatief ook - de analytische hypothesen gaan toepassen op beweringen voor de vertaling waarvan geen onafhankelijk bewijsmateriaal dat wil zeggen geen bewijsmateriaal in termen van stimuli beschikbaar is. Het gebruikmaken van analytische hypothesen komt in wezen neer op het volgende: de linguïst legt zijn eigen conceptuele schema met het daar bijbeho-

rende individuatie- en referentie-apparaat op aan de inheemse taal. Het meest opvallende van analytische hypothesen is, aldus Quine, dat zij alles te boven gaan wat besloten ligt in willekeurig welke disposities tot verbaal gedrag. Analytische hypothesen overschrijden de grenzen van radicale vertaling, met andere woorden, het gebied waarop onafhankelijk bewijsmateriaal beschikbaar is.

Met behulp van deze analytische hypothesen slaagt de linguïst erin te komen tot wat we volledige vertaling in gebruikelijke zin van de inheemse taal kunnen noemen. Quine spreekt in dit verband van een 'infinite semantic correlation'⁴⁵, dat wil zeggen de impliciete specificatie van een bewering uit de taal van de linguïst voor ieder van de oneindig vele mogelijke inheemse beweringen.

De analytische hypothesen doen zich voor in verschillende stadia van het onderzoek van de linguïst.

Deze vertaalt niet alleen met behulp van deze hypothesen beweringen die niet voor radicale vertaling vatbaar bleken (bijv. blijvende beweringen) maar ook reeds de beslissing van de linguïst welke inheemse tekens als tekens van instemming en afkeuring op te vatten, berust, aldus Quine, op een analytische hypothese⁴⁶. Dit betekent dat reeds de definitie van stimulusbetekenis berust op een analytische hypothese.

Zelfs als we dit laatste punt buiten beschouwing laten, is het gebied waarop radicale vertaling mogelijk is en waar we van objectiviteit in strikte zin kunnen spreken, uiterst summier. Proberen we dit nog enigszins te verduidelijken en wel aan de hand van Quine's 'Gavagai'.

Aangenomen dat 'Gavagai' en 'Konijn' stimulussynoniem zijn, dan nog is het vertalen van 'Gavagai' door 'Konijn' slechts gerechtvaardigd als we de verschillen tussen 'Konijn', 'Stadium van een konijn' etc. irrelevant achten.

Wanneer de linguïst de verschillen tussen genoemde mogelijke vertalingen wel relevant acht en vasthoudt aan 'Konijn' als vertaling van 'Gavagai', dan doet hij dit op grond van een analytische hypothese, wat inhoudt dat hij zijn eigen conceptuele schema aan de inboorling oplegt.

Dit betekent dat ook bij vertaling van waarnemingsbeweringen, die, zoals gezegd, radicaal vertaalbaar zijn, analytische hypothesen al een niet onaanzienlijke rol spelen.

Het is onjuist te menen dat we met behulp van analytische hypothesen in staat zouden zijn te testen welke vertaling de juiste is en op welke objecten 'gavagai' als term van toepassing is. Nemen we aan dat de linguïst op grond van een analytische hypothese een bepaalde inheemse constructie vertaalt door 'zijn dezelfde als'. Daarvan uitgaande zal hij, na de informant bij verschillende gelegenheden ondervraagd te hebben, concluderen dat gavagai konijnen zijn en geen stadia van konijnen.

Indien de linguïst echter - wat evengoed denkbaar is, aldus Quine - de inheemse constructie vertaald had door 'zijn stadia van hetzelfde dier', dan zou hij na het ondervragen van de informant concluderen dat gavagai stadia van konijnen zijn. Het voorafgaande moge twee zaken duidelijk maken.

In de eerste plaats zijn analytische hypothesen slechts in een onvolledige zin hypothesen.

Stellen we tegenover het juist besproken geval de vertaling van 'Gavagai' door 'Konijn' op grond van overeenkomst in stimulusbetekenissen. De vertaling van 'Gavagai' door 'Konijn' is een echte hypothese, gebaseerd op waarnemingen. De hypothetische gelijkstelling van 'Gavagai' en 'Konijn' op grond van gelijk geachte stimuli kan naderhand onjuist blijken te zijn. Iets dergelijks is niet het geval als het gaat om analytische hypothesen. De kwestie is niet dat we er niet zeker van kunnen zijn welke analytische hypothese de juiste is, maar, aldus Quine, dat er, anders dan in het geval van 'Gavagai', überhaupt niets is ten aanzien waarvan men het al dan niet bij het rechte eind kan hebben. Verder zien we dat met hetzelfde feitenmateriaal (in casu dezelfde stimuli) onderling tegenstrijdige analytische hypothesen verenigbaar zijn. Dit betekent dat de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen ook op vertaling van toepassing is, met andere woorden ook vertaling is onderbepaald.

Behalve onderbepaald is vertaling (en meer algemeen de linguïstiek) ook onbepaald, en daarin onderscheidt vertaling zich van (natuurwetenschappelijke) theorie in het algemeen.

De linguïst die een vreemde taal in zijn eigen taal vertaalt, eindigt met wat Quine een 'infinite semantic correlation' noemt dat wil zeggen voor iedere inheemse bewering heeft hij een equi-

valent (of meer) in zijn eigen taal. Nemen we met Quine aan dat betekenis datgene is wat een bewering deelt met haar vertaling, dan kunnen we zeggen dat een linguist komt tot het opstellen van betekenissen of van vertalingsrelaties. Deze betekenissen of vertalingsrelaties zijn slechts objectief geldig voor zover ze in termen van stimulusbetekenissen verklaard kunnen worden. Voozover de linguist betekenissen of vertalingsrelaties opstelt die niet in termen van stimuli verklaard kunnen worden, bezitten die betekenissen geen objectieve geldigheid; zij zijn afhankelijk van willekeurig door de linguist gekozen analytische hypothesen.

Vergelijken we met de linguist een fysicus die het bestaan van atomen, moleculen aanneemt. Deze entiteiten liggen buiten het terrein van het waarneembare. Het bestaan van deze entiteiten wordt gepostuleerd door de fysicus, vandaar dat Quine spreekt van 'posits'. Aan deze 'posits' moet naar de mening van Quine objectieve geldigheid worden toegekend.

Wanneer een linguist stelt dat 'Vrijgezel' en 'Bachelor' synoniem zijn, met andere woorden een synoniemrelatie poneert, daarbij het terrein van het waarneembare, en dus in termen van stimuli verklaarbare, verlatend of overschrijdend, dan kunnen we op analoge wijze stellen dat genoemde synoniemrelatie een 'posit' is. Het verschil tussen de posits van de natuurwetenschappen en die van de linguist is, dat wel aan eerstgenoemde maar niet aan laatstgenoemde objectieve geldigheid kan worden toegekend. Dit bedoelt Quine wanneer hij stelt dat vertaling (en linguïstiek), anders dan natuurwetenschappelijke theorie, niet alleen onderbepaald maar ook onbepaald is.

De 'posits' van vertaling en linguïstiek bezitten geen objectieve geldigheid, wat we ook als volgt kunnen uitdrukken: er bestaan geen betekenissen, noch synoniemen noch verschillen in betekenissen buiten wat we kunnen verklaren in termen van stimuli en disposities tot verbaal gedrag⁴⁷.

Par. 10 Quine's these van de 'Indeterminacy of Radical Translation'.

We zullen in het hiernavolgende nader ingaan op Quine's argumenten voor de these die bekend staat als de 'Indeterminacy of Radical Translation' (verder afgekort I.R.T.). Vooral van belang

is een antwoord te geven op de vraag of uit Quine's argumenten volgt dat er geen betekenissen, 'meanings', anders dan stimulusbetekenissen, bestaan¹.

10.1

Gaan we er vanuit dat in een vertaling beweringen van een gegeven (vreemde) taal op een bepaalde manier gecorreleerd worden aan beweringen van onze eigen taal, op grond van een relatie die synonymie wordt genoemd. Gegeven een vertaling in de juist omschreven zin, neemt de onkritische semantiek aan dat er voor iedere vertalingsrelatie een 'betekenis' of 'idee' bestaat die de vreemde bewering en haar vertaling gemeenschappelijk hebben².

Zetten we de I.R.T. these en de diverse componenten waaruit ze bestaat nogmaals kort uiteen aan de hand van Quine's welbekende 'Gavagai' voorbeeld.

De linguïst, die, aldus Quine, uitsluitend een beroep kan doen op empirisch waarneembaar bewijsmateriaal (stimuli) stelt de door de inboorling geuite kreet bij het langskomen van een konijn ('Gavagai') tentatief gelijk aan 'Konijn'.

De linguïst vertaalt 'Gavagai' door 'Konijn' op grond van wat Quine noemt een analytische hypothese. De linguïst had echter evengoed, zonder in strijd te komen met het empirisch waarneembare, 'Gavagai' kunnen vertalen door 'Stadium van een konijn' of 'Deel van een konijn', als hij was uitgegaan van een andere analytische hypothese.

'Konijn', 'Stadium van een konijn' etc. zijn immers stimulus-synoniem. De betekenis van 'Gavagai' in intuïtieve zin³ is echter onbepaald. Op basis van het beschikbare bewijsmateriaal kan de linguïst niet beslissen welke vertaling van 'Gavagai' de voorkeur verdient, de vertaling die hij uiteindelijk kiest is afhankelijk van een analytische hypothese, en zoals we gezien hebben, zijn er meer (onderling verschillende, zelfs tegenstrijdige) analytische hypothesen verenigbaar met hetzelfde waarneembare gegeven.

De kern van Quine's I.R.T. these houdt in dat welke keuze de linguïst ook maakt uit verschillende analytische hypothesen, die keuze geen objectieve geldigheid bezit. Van belang is in her-

innering te brengen dat radicale vertaling niet alleen leidt tot onbepaaldheid van betekenis in intuïtieve zin, maar ook tot onbepaaldheid (inscrutability) van extensie (reference)⁴.

Juist zoals we van betekenis in intuïtieve zin slechts kunnen spreken relatief aan een analytische hypothese, zo ook kunnen we vragen betreffende de extensie van een term (en daarmee de vraag wat er is en hoe iets is) slechts beantwoorden wanneer het 'individuatie-apparaat'⁵ als vaststaand is gegeven, met andere woorden slechts relatief aan een achtergrondtheorie⁶.

We zullen in het hiernavolgende geen onderscheid maken tussen onbepaaldheid van betekenis en onbepaaldheid van extensie (of ontologische relativiteit) maar blijven spreken van onbepaaldheid van radicale vertaling.

We kunnen aan het bovengenoemde 'Gavagai'-voorbeeld een drietal stellingen ontleen⁷:

1. Gegeven de totaliteit van alle mogelijke bewijis zijn er meer vertalingen van een gegeven taal mogelijk.
2. Vertalingsrelaties zijn slechts mogelijk relatief aan een vertalingsschema (analytische hypothesen, achtergrondtheorie).
3. Er zijn geen vertalingsrelaties zonder meer. Een vertalingsrelatie was, zoals we gezien hebben, datgene wat een bewering uit een vreemde taal en de vertaling daarvan in de eigen taal gemeenschappelijk hadden, namelijk 'betekenis' of 'idee'.

ad 1. Deze these namelijk de on(der)bepaaldheid van vertaling is niet alleen van toepassing op vertalingstheorie maar, aldus Quine, op alle theorie. (We zullen voorlopig geen onderscheid maken tussen onbepaaldheid en onderbepaaldheid). Zij vloeit voort uit het 'guesswork' karakter van gevolgtrekkingen vanuit de waarneming naar de theorie.

ad 2. Deze 'relativiteits'these is volgens Quine ook van toepassing op alle andere theorie: wat er is en hoe het is hangt af van onze achtergrondtheorie of conceptuele schema⁸.

ad 3. Er bestaan, aldus Quine, geen betekenissen, 'meanings'⁹. Quine neemt hier aan dat de 'posits' (gepostuleerde entiteiten) van de vertalingstheorie niet bestaan.

Ondanks het feit dat Quine's on(der)bepaaldheidsthese op

alle theorie van toepassing is, en zowel de posits van de linguïstiek alsook die van de natuurwetenschappen afhankelijk zijn van willekeurige theoretische keuzen, zijn de posits van de linguïstiek in tegenstelling tot die van de natuurwetenschappen verwerpelijk¹⁰.

Er treedt hier een verschil op in on(der)bepaaldheid, aldus Quine. Het verschil in status tussen de posits van de linguïstiek en die van de natuurwetenschap zal in het vervolg van onze uiteenzetting centraal staan.

We zullen nu ingaan op een tweetal argumenten die Quine aanvoert voor de onbepaaldheid van vertaling. Het eerste argument lijkt onafhankelijk te zijn van (zoal niet in strijd met) de on(der)bepaaldheid van natuurwetenschappelijke theorieën die een grote rol speelt in Quine's tweede argument. Anderzijds is het tweede argument onafhankelijk naar het schijnt van de verificationistische betekenistheorie à la Peirce die wezenlijk is voor het eerste argument.

10.2

Het eerste argument berust, behalve op de betekenistheorie van Peirce, op Quine's holisme¹¹. Volgens deze aan Duhem ontleende opvatting worden niet afzonderlijke beweringen maar theorieën in hun totaliteit getoetst aan de ervaring. Wanneer dit holisme gecombineerd wordt met de betekenistheorie van Peirce, volgens welke de betekenis van een bewering bestaat in het verschil dat de waarheid van die bewering uit zou maken voor mogelijke ervaring¹², dan volgt hieruit dat in het algemeen beweringen afzonderlijk geen eigen betekenis hebben, en de conclusie die hieruit getrokken kan worden, volgens Quine, is de onbepaaldheid van vertaling van theoretische beweringen¹³.

Het wezenlijke punt is hier wat we bij de bespreking van 'Two Dogmas' genoemd hebben de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component in beweringen afzonderlijk, zij het in verzwakte vorm: er wordt een uitzondering gemaakt voor de waarnemingsbeweringen¹⁴.

Dit eerste argument voert geen enkele nieuwe reden aan voor

onbepaaldheid van vertaling. Vanuit een empirische, verificationistische betekenistheorie kan alleen recht worden gedaan aan de waarnemingsbeweringen. Deze kunnen radicaal vertaald worden. De betekenis en vertaling van niet-waarnemingsbeweringen, zoals theoretische beweringen (die in de terminologie van 'Word and Object' gekenschetst moeten worden als 'blijvende beweringen' of als gelegenheidsbeweringen met een zeer lage graad van waarneembaarheid) blijven vanuit een dergelijke betekenistheorie uiteraard onbepaald.

Wijzen we op een moeilijkheid die voortvloeit uit de combinatie van Duhem's holisme en Peirce's betekenistheorie.

Quine wijst in 'Word and Object'¹⁵ nadrukkelijk Peirce's opvatting van de hand volgens welke we, door voortdurend voortgezet wetenschappelijk onderzoek, uiteindelijk komen tot één ware laatste theorie aangaande de wereld.

Toch valt niet in te zien hoe we op grond van genoemde combinatie aan Peirce's conclusie kunnen ontkomen.

Immers, als we er vanuit gaan dat de eenheid ('unit') van empirische betekenis de gehele theorie is¹⁶, en als we door voortdurend voortgezet wetenschappelijk onderzoek, steeds meer mogelijke theorieën eliminerend, tenslotte een paar theorieën overhouden die in al hun voorspellingen voor de toekomstige ervaring volledig overeenstemmen, dan moeten we op grond van Peirce's betekenistheorie, volgens welke empirisch equivalente theorieën identiek zijn, concluderen tot één uiteindelijke ware theorie. Met andere woorden, holisme gecombineerd met een betekenistheorie als die van Peirce leidt tot 'bepaaldheid' van theorie, ondanks het feit dat Quine de on(der)bepaaldheid van vertaling op alle theorie van toepassing acht.

De vraag is natuurlijk hoe deze conclusie te rijmen valt met de door Quine gepropageerde on(der)bepaaldheid van theorie volgens welke logisch onverenigbare theorieën empirisch equivalent kunnen zijn. Ons inziens hebben we hier met een duidelijke tegenstrijdigheid te maken die voortvloeit uit het feit dat Quine enerzijds de verificatietheorie van betekenis niet wil opgeven¹⁷ en wenst vast te houden aan de band tussen betekenis en het zintuigelijk gegevene, anderzijds in een theorie meer waardevolle elementen ziet dan die welke in strikt empirische termen verklaard kunnen worden.

10.3

Komen we nu tot Quine's tweede argument voor de 'indeterminacy of translation'.

We spreken hier van een tweede argument omdat Quine hier, anders dan we zojuist gezien hebben, onbepaaldheid van vertaling altijd in verband brengt¹⁸ met de onderbepaaldheid van de natuurwetenschappelijke theorie¹⁹.

Het is precies deze relatie tussen de onderbepaaldheid van de natuurwetenschappelijke theorie (en theorie in het algemeen) en de onbepaaldheid van vertaling die tot grote problemen leidt²⁰. We zullen in het hiernavolgende onderzoeken in hoeverre de onderbepaaldheid van (alle) theorie en de onbepaaldheid van vertaling parallel lopen en in hoeverre de laatste ten opzichte van de eerste additioneel is.

Het lijkt ons nuttig hier een duidelijk onderscheid te maken. Zolang we over de geaardheid van de natuurwetenschappelijke theorie en over theorie in het algemeen spreken, zullen we de term onderbepaaldheid (under-determination) gebruiken. Slechts daar waar het gaat om de vraag waar vertalingstheorie (of linguïstische theorie) zich onderscheidt van theorie in het algemeen, namelijk daar waar er naar Quine's dictum 'no fact of the matter' is, zullen we spreken van onbepaaldheid (indeterminacy)²¹.

Het ligt voor de hand dat men de relatie natuurtheorie (of theorie in het algemeen) - vertalingstheorie (linguïstiek) op twee manieren kan benadrukken.

De eerste benadrukt de parallelle²² tussen beide, de tweede concentreert zich op het verschil²³ tussen beide (namelijk in hoeverre vertalingstheorie additioneel is ten opzichte van natuurtheorie).

De moeilijkheid waarmee we geconfronteerd worden kan in het kort als volgt worden weergegeven: gegeven de parallelle tussen natuurwetenschap en vertalingstheorie, moeten we ons afvragen hoe Quine tot dermate radicaal verschillende conclusies ten aanzien van elk van beide komt, en gegeven het verschil tussen beide, dienen we ons af te vragen, in hoeverre de onderbepaaldheid der natuurtheorie een argument kan zijn voor de onbepaaldheid van vertaling.

We kunnen Quine's argument en de daaruit voortvloeiende moeilijkheden het best illustreren aan een fragment uit Quine's 'Reply to Chomsky',²⁴, dat alle ingrediënten lijkt te bevatten.

F Q "Though linguistics is of course a part of the theory of nature, the indeterminacy of translation is not just inherited as a special case of the underdetermination of our theory of nature. It is parallel but additional. Thus, adopt for now my fully realistic attitude toward electrons and muons and curved space-time, thus falling in with the current theory of the world despite knowing that it is in principle methodologically underdetermined. Consider from this realistic point of view, the totality of truths of nature, known and unknown, observable and unobservable, past and future.

The point about indeterminacy of translation is that it withstands even all this truth, the whole truth about nature. This is what I mean by saying that, where indeterminacy of translation applies, there is no real question of right choice; there is no fact of the matter even to within the acknowledged underdetermination of a theory of nature"²⁵.

We zullen nu eerst nader onderzoeken wat Quine verstaat onder de onderbepaaldheid van onze natuurtheorie²⁶.

Onze natuurtheorie is onderbepaald door empirisch bewijs uit het verleden, immers een toekomstige waarneming kan ermee in strijd zijn²⁷. Eveneens is onze natuurtheorie onderbepaald door bewijs uit het verleden en toekomst te samen, daar een waarneembare gebeurtenis die ermee in strijd is onopgemerkt kan blijven. Velen zullen het, aldus Quine, erover eens zijn dat de natuurtheorie onderbepaald is zelfs door alle mogelijke ervaringen.

Quine bedoelt hier het volgende mee: neem alle waarnemingsbeweringen van de taal. Voorzie deze van data en posities in alle mogelijke combinaties, ongeacht of er waarnemers op die tijd en plaats aanwezig zijn (waren).

Sommige van deze, van plaats- en tijdsaanduiding voorziene, beweringen zullen waar zijn, andere onwaar enkel krachtens de waarneembare doch niet waargenomen gebeurtenissen in de wereld uit heden en verleden.

Wat Quine duidelijk wil maken is dat de natuurtheorie on-

derbepaald is zelfs door al deze waarheden.

Hoewel alle mogelijke waarnemingen gefixeerd zijn kan de theorie toch nog variëren, met andere woorden, theorieën kunnen logisch onverenigbaar en tegelijk empirisch equivalent zijn.

Quine verwacht met dit punt instemming in brede kring alleen al omdat de waarneembaarheidscriteria voor theoretische termen gewoonlijk zo flexibel en fragmentarisch zijn.

Van fundamenteel belang is nu in het oog te houden dat onderbepaaldheid niet voortvloeit uit de inductieve stadia van verificatie van een theorie (dit blijkt al uit het feit dat gegeven de totaliteit van alle mogelijke waarneembare bewijs er meer dan één theorie mogelijk is die aan het bewijsmateriaal recht doet), maar uit wat men kan noemen de abductieve stadia van de theorievorming²⁸.

We kunnen dit punt toelichten aan de hand van het Gavagai-voorbeeld. Het uitgangspunt bij radicale vertaling is altijd het aan elkaar gelijkstellen van de waarnemingsbeweringen van de twee talen op grond van het inductief aan elkaar gelijkstellen van de stimulusbetekenissen. Er is onzekerheid, maar dat is de gebruikelijke gang van zaken bij inductie.

Aangenomen dat de gelijkstelling aan elkaar van de stimulusbetekenissen inductief goed gefundeerd is, komt pas het punt aan de orde dat meer (onderling verschillende) vertalingen verenigbaar zijn met hetzelfde feitenmateriaal.

We zullen nu nagaan in hoeverre vertalingstheorie en fysische theorie parallel lopen. In zoverre beide parallel lopen zullen we spreken van de onderbepaaldheid van vertaling en niet van onbepaaldheid van vertaling.

De totaliteit van mogelijke waarnemingen van verbaal gedrag, daadwerkelijk waargenomen of niet, is verenigbaar met onderling onverenigbare systemen van analytische hypothesen van vertaling.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de fysische theorie. Als men een fysicus een theoretische vraag stelt, buiten het gebied van de waarnemingsbeweringen, zal hij een antwoord geven op basis van zijn theorie en niet op grond van een onbekende, met zijn eigen theorie strijdige, maar met alle gegevens overeenstemmende, andere theorie.

De fysicus neemt het bestaan aan van zekere 'posits', laten we zeggen atomen, de linguïst neemt aan dat er 'betekenissen' bestaan, dat wil zeggen voor iedereen geldende synonymieën of vertalingsrelaties. Hier gaat, aldus Quine, de parallel niet langer op.

Natuurtheorie en vertalingstheorie zijn beide onderbepaald. Hun onderbepaaldheid spruit voort uit dezelfde abductieve bronnen. Toch verwerpt Quine niet het bestaan van atomen, maar wel dat van betekenissen.

Er kan geen twijfel over bestaan dat voor Quine de ontkenning van het bestaan van betekenissen voortvloeit uit de 'indeterminacy of translation'²⁹.

Hieruit wordt tevens duidelijk dat Quine onder 'indeterminacy' iets anders moet verstaan dan 'under-determination': uit deze laatste volgt immers niet het niet-bestaan van betekenissen. Uit de 'under-determination (in tegenstelling tot indeterminacy) of translation' zou wel volgen dat de 'museum-myth' van voor eens en altijd gefixeerde betekenissen onhoudbaar is, niet echter dat er geen objectieve vertalingsrelaties of betekenissen zouden kunnen bestaan, als 'posits' van de linguïst op één lijn met de 'posits' van de fysicus³⁰.

Zolang er sprake is van onderbepaaldheid (in tegenstelling tot onbepaaldheid) gaat het om feiten aangaande de wereld. Het is niet zo dat alle natuurtheorieën die verenigbaar zijn met hetzelfde bewijsmateriaal even goed zijn, en dat hun onderbepaalde delen handige ficties zijn die niets over de wereld zeggen.

Bij onze keuze van een theorie laten we ons leiden door bepaalde voorkeuren, zoals bijv. eenvoud, maar een uniek resultaat wordt hierdoor niet gegarandeerd³¹.

Waar houdt de parallel tussen natuurtheorie en vertalingstheorie of linguïstiek op te bestaan? Volgens Quine essentieel in het volgende punt³²: fysische theorie is een laatste parameter. Er bestaat geen legitieme eerste filosofie waarop we ons kunnen beroepen over de hoofden der fysici heen. Ook onze erkenning van de onderbepaaldheid van onze alomvattende natuurtheorie is geen intuïtie van hoger niveau; zij maakt deel uit van onze onderbepaalde natuurtheorie zelf, en van onszelf

als natuurlijke objecten. Ons redeneren en affiïmeren gaat voort binnen onze onderbepaalde en zich steeds verder ontwikkelende natuurtheorie, de beste die we op elk moment kunnen bieden.

Normaliter is het overbodig de theorie als parameter³³ van onze affirmaties aan te halen; dit wordt pas noodzakelijk als alternatieve theorieën tegenover elkaar gesteld worden op een fundamenteel niveau, bijv. met het oog op een verandering.

Nu kan men redetwisten over de vraag of de analytische hypothesen die de parameter van vertaling vormen, anders dan in het geval van de natuurtheorie, niet of zelden gefixeerd zijn³⁴.

De moeilijkheid is echter dat Quine, na dit argument naar voren te hebben gebracht, zijn betoog vervolgt met de opmerking dat de linguïstiek deel uitmaakt van de natuurtheorie (zie de eerste regel van F Q), wat zijn argument voor het verschil tussen beide (vooropgesteld al dat het juist is) op losse schroeven lijkt te zetten.

De bron van de ongelijkheid van natuurtheorie en linguïstiek kunnen we localiseren in de eerste twee regels van F Q:

'Though linguistics is of course a part of the theory of nature, the indeterminacy of translation is not just inherited as a special case of the underdetermination of our theory of nature. It is parallel but additional'.

De oorzaak van de 'indeterminacy' lijkt Quine hier te zoeken in de wijze waarop de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen, in het bijzondere geval van vertaling verschilt van 'normale gevallen'.

Tot dusver was voor Quine de onderbepaaldheid van natuurtheorie het uitgangspunt³⁵ wat ook blijkt uit de laatste regel van F Q: 'there is no fact of the matter even to within the acknowledged under-determination of a theory of nature'. In strijd hiermee lijken evenwel twee tussenliggende regels van F Q: 'Thus , adopt for now my fully realistic attitude.... despite knowing that it is in principle methodologically under-determined. Consider from this realistic point of view....

Uit deze regels zou men kunnen afleiden dat Quine's argument voor 'indeterminacy' onafhankelijk is van de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen.

We zullen proberen te verklaren waarom, aldus Quine, het feit dat de onderbepaaldheid van vertaling additioneel is ten opzichte van de onderbepaaldheid van natuurtheorie, leidt tot 'indeterminacy of translation'. Het lijkt ons nuttig uit te gaan van de natuurtheorie waarin zich ook gevallen voordoen waar de onderbepaaldheid niet alleen 'parallel' maar ook additioneel is³⁶.

We gaan uit van het 'macroscopisch' gedeelte van onze alomvattende natuurtheorie waar we het bestaan aannemen van alledaagse middelgrote fysische objecten.

De theorieën die we omtrent de gedragingen van onze macroscopische objecten opstellen zijn onderbepaald.

Gaan we nu over tot het opstellen van theorieën op microscopisch niveau (het moleculair gedrag) over genoemde macroscopische objecten; ook dit microscopisch deel van onze alomvattende natuurtheorie is onderbepaald, het is immers gebaseerd op de macroscopische theorieën en neemt daarvan de onderbepaaldheid over.

Nu heeft microscopische theorie binnen onze alomvattende theorie echter ook een eigen onderbepaaldheid die additioneel is ten opzichte van de onderbepaaldheid die overgenomen werd van de macroscopische theorie. Immers, zelfs relatief aan de totaliteit van ware macroscopische theorie, is microscopische theorie onderbepaald, en in deze zin is de onderbepaaldheid van onze microscopische opvattingen additioneel ten opzichte van de onderbepaaldheid van onze macroscopische opvattingen³⁷.

Gaan we hierna over tot de linguïstische theorie, met vertaling in de hoofdrol.

De onderbepaaldheid, aanwezig in voorafgaande hypothesen, wordt door de linguïstische theorie overgenomen.

De linguïstische theorie heeft echter ook een eigen onderbepaaldheid, immers zelfs relatief aan de totaliteit van voorafgaande theorie, is de linguïstiek onderbepaald.

Deze onderbepaaldheid is additioneel ten opzichte van de onderbepaaldheid, overgenomen van de voorafgaande theorie.

Zij is parallel - dat wil zeggen van dezelfde soort en voortkomend uit dezelfde oorsprong - maar additioneel.

Tot dusver lopen natuurwetenschap en linguïstiek ook wat het additionele karakter van onderbepaaldheid betreft, parallel

en er lijkt geen reden te bestaan om te concluderen tot onbepaaldheid van vertaling, wat zou inhouden dat de 'posits' van de linguïstiek niet bestaan; immers ook in de natuurtheorie doen zich gevallen voor waar de onderbepaaldheid additioneel is zonder dat dit leidt tot het opgeven van 'posits'.

Wat kan dan de reden zijn dat Quine uit het additioneel karakter van de onderbepaaldheid van de linguïstiek concludeert tot het niet bestaan van 'betekenissen'?

Het enige antwoord dat deze vraag zou kunnen beantwoorden lijkt het volgende: de onderbepaaldheid van vertaling is niet alleen additioneel ten opzichte van de onderbepaaldheid van de voorafgaande theorie, dat wil zeggen de theorie die toevallig in de vertaling figureert, maar: De onderbepaaldheid van vertaling is additioneel ten opzichte van de gehele natuurtheorie, ten opzichte van de natuurtheorie überhaupt.

Hierop schijnt in F Q te worden gedoeld als Quine zegt 'The point about indeterminacy of translation is that it withstands even all this truth, the whole truth about nature'.

Als het additionele karakter van de onderbepaaldheid van vertaling in een dergelijke absolute zin genomen moet worden, volgt daaruit noodzakelijk dat de linguïstiek buiten het geheel der natuurwetenschap valt, immers zou zij binnen de natuurwetenschap vallen dan zou zij niet in de laatst omschreven zin additioneel ten opzichte van de natuurwetenschap kunnen zijn.

Overigens, zelfs als de linguïstiek buiten de natuurwetenschap zou vallen is dat nog geen voldoende reden om te concluderen tot het niet-bestaan van 'betekenissen'. Een dergelijke conclusie volgt slechts als men een fysicalistisch standpunt huldigt³⁸.

Heel in het kort kunnen we uit bovenstaande uiteenzetting concluderen dat

1. uit de onderbepaaldheid van theorie, zelfs als zij additioneel is, niets volgt wat een onderscheid tussen natuurtheorie en linguïstiek rechtvaardigt, dat
2. de assumptie ('argument') van Quine dat de linguïstiek in bovenomschreven 'absolute' zin additioneel is, zonder enige vorm van argumentatie als juist wordt aangenomen, dat
3. genoemde assumptie in strijd is met het door Quine aangevoer-

de punt dat de linguïstiek een onderdeel is van de natuurwetenschap, dat

4. genoemde assumptie een kwalijke vorm is van de door Quine verworpen 'first philosophy', en dat
5. gegeven de waarheid van voornoemde assumptie slechts in combinatie met een fysicalistisch standpunt het niet-bestaan van betekenissen volgt.

Fysicalisme lijkt ons de ratio te zijn achter de onder (2) genoemde assumptie.

Afgezien van het feit dat Quine's argumentatie ons inziens onjuist is, is zij ook uiterst verwarrend. Eerst wordt betoogd dat het verschil tussen natuurwetenschap en linguïstiek gelegen is in het feit dat de natuurtheorie in tegenstelling tot de linguïstiek een laatste parameter is.

Dit punt wordt ondergraven door de er direct op volgende mededeling van Quine dat de linguïstiek deel uitmaakt van de natuurwetenschap.

Vervolgens trekt Quine uit het feit dat de onderbepaaldheid van vertaling (en van de linguïstiek) additioneel is, de conclusie dat vertaling onbepaald is, buiten het geheel der natuurwetenschap valt, waaruit volgt dat vertaling en linguïstiek onwetenschappelijk zijn, zich niet bezighouden met wetenschappelijke feiten, immers, buiten de natuurwetenschap is er niets.

We moeten nog proberen vast te stellen wat precies de relatie is tussen onderbepaaldheid van theorie in het algemeen en onbepaaldheid van vertaling. We hebben er eerder al op gewezen dat op dit punt in F Q een tegenstrijdigheid aanwezig lijkt te zijn.

Quine's eerste argument voor de 'indeterminacy of translation' stond los van de onderbepaaldheid van theorie.

Of dit voor Quine's tweede argument ook geldt kunnen we in eerste instantie wellicht het best onderzoeken aan de hand van een reconstructie van zijn tweede argument.

Uitgangspunt voor Quine was het begrip 'stimulusbetekenis'.

Als men, zoals Quine doet, enerzijds op nogal willekeurige wijze het begrip 'betekenis' beperkt tot 'stimulusbetekenis', daar mee de voor betekenis relevante aspecten beperkend tot stimuli, en

anderzijds niet uitsluit dat er een omvattender begrip 'betekenis' is, namelijk betekenis in intuïtieve zin³⁹, dan is het niet verwonderlijk dat een en dezelfde totaliteit van het beperkte (namelijk door Quine als wettig erkende) feitenmateriaal verenigbaar is met meer interpretaties (of 'betekenissen' in intuïtieve zin). Tot dusver is Quine's these weinig controversiëel tamelijk willekeurig, misschien zelfs triviaal, immers (en dit lijkt ons cruciaal), men kan er mee instemmen zonder dat men zijn eigen standpunt behoeft op te geven⁴⁰.

Dit laatste punt kan wellicht duidelijk maken waarom de onderbepaaldheid van theorie bij Quine een rol gaat spelen.

Tot nu toe heeft Quine zich immers beperkt tot het geven van een persoonlijke mening of zo men wil, tot het ventileren van een vooroordeel.

Wil Quine zijn tegenstanders overtuigen dan zal hij met argumenten moeten komen, en wel van wetenschappelijke aard.

Daar volgens Quine de onderbepaaldheid kenmerkend is voor alle wetenschappelijke theorie, valt aan een confrontatie met de genoemde onderbepaaldheid niet te ontkomen.

Nu leidt deze confrontatie met onderbepaaldheid van theorie voor Quine tot een dilemma: Laat hij de onderbepaaldheid buiten beschouwing, dan verandert er niets aan zijn positie en blijft het uitgangspunt steken op het niveau van een vooroordeel of een persoonlijke mening.

Verklaart hij anderzijds de onderbepaaldheid van theorie volledig, analoog aan wat het geval is in de natuurwetenschap, van toepassing op de linguïstiek dan geraakt hij in moeilijkheden.

Vertalingstheorie zou onderbepaald zijn in dezelfde mate als natuurtheorie, de 'posits' van de linguïst zouden objectieve geldigheid bezitten. Bovendien zou in dit geval Quine's conceptie van stimulusbetekenis en stimulussynonymie te beperkt zijn. De linguïst zou op grond van methodologische overwegingen, zoals ook in de natuurwetenschappen gebeurt, de voorkeur kunnen geven aan een of meer vertalingsrelaties of betekenissen boven andere, hoewel ze alle empirisch equivalent namelijk stimulussynoniem zijn. Als Quine echter, in een poging het geschetste dilemma te omzeilen, zou kunnen aantonen dat, zelfs als we er van uitgaan dat de

linguïstiek onderbepaald is en deel uitmaakt van de natuurwetenschap, 'indeterminacy of translation', met alle consequenties van dien, onontkoombaar is, dan zou hij niet alleen het pleit in zijn voordeel beslist hebben, maar bovendien zijn positie zozeer hebben versterkt dat hij de aanvankelijk nog gedoogde betekenissen in intuïtieve zin nu voorgoed van het toneel kan laten verdwijnen.

Vanuit bovenstaande reconstructie worden de tegenstrijdigheden in F Q begrijpelijker: uitgangspunt is de onderbepaaldheid en het wetenschappelijk karakter van de linguïstiek, vervolgens komt het fundamentele punt aan de orde, dat geponeerd maar niet beargumenteerd wordt (dit laatste is ook onmogelijk, het zou neerkomen op de verzoening met elkaar van twee contradictoria). Het additionele karakter van de onderbepaaldheid van vertaling is zo ingrijpend dat de onderbepaaldheid zelf ophoudt enige rol te spelen⁴¹ en overgaat in onbepaaldheid van vertaling. Vandaar dat Quine kan eindigen met 'there is no fact of the matter even to within the acknowledged under-determination of a theory of nature'.

Uit het voorafgaande moeten we concluderen dat ook Quine's tweede argument voor de I.R.T. niet alleen onafhankelijk is van de onderbepaaldheid van theorie, maar er zelfs mee in strijd is, net zoals dat bij het eerste argument het geval is.

10.4

Gezien de fundamentele plaats die zowel de I.R.T. als de onderbepaaldheid van theorie innemen in Quine's filosofie willen we de kwestie nogmaals - kort - bespreken, maar nu vanuit een breder perspectief.

In de vorige en ook in deze paragraaf hebben we ons, waar het ging om radicale vertaling, voornamelijk bezig gehouden met radicale vertaling in eigenlijke zin: het ging om de vertaling van een taal van een tot dusver onbekend volk.

We hebben er reeds op gewezen dat de these van de I.R.T. ook opgaat, aldus Quine, voor de sprekers van een en dezelfde taal⁴². Bekijken we de kwestie vanuit deze bredere versie van de I.R.T.

Vertaling is additioneel ten opzichte van onze natuurweten-

schappelijke theorie. Nemen we met Quine aan dat onze huidige natuurwetenschap een volledige beschrijving van de werkelijkheid geeft en van alles wat er is. Nemen we verder aan dat de natuurwetenschappelijke theorie in het nederlands is geformuleerd en dat we die in een andere taal gaan vertalen. Wanneer onze natuurwetenschappelijke theorie een uitputtende beschrijving van de werkelijkheid is, dan volgt daaruit dat bij vertaling van deze theorie in een andere taal niet een verder domein van de werkelijkheid wordt beschreven, immers dat is er ex hypothesi niet.

Vandaar dat Quine de natuurwetenschappelijke theorie een laatste of een absolute parameter noemt en stelt dat er bij vertaling 'no fact of the matter' is.

Vertaling van de natuurwetenschappelijke theorie in een andere taal kan op diverse manieren geschieden, afhankelijk van de analytische hypothesen die de vertaler kiest. Deze analytische hypothesen, die niet objectief geldig zijn volgens Quine, vormen de parameter van vertaling.

Deze parameter van vertaling is, behalve dat zij niet objectief geldig is (zij bestaat immers uit de analytische hypothesen), additioneel ten opzichte van de laatste of absolute parameter namelijk de natuurwetenschappelijke theorie.

Wanneer nu, aldus Quine, de I.R.T. ook opgaat voor sprekers van eenzelfde taal en er in principe geen verschil bestaat tussen de communicatie van een linguïst met een inboorling, die een volkomen vreemde taal spreekt, en de communicatie van bijv. twee nederlanders onderling, dan heeft dit de volgende consequenties.

In de eerste plaats kan niet meer worden volgehouden dat er in geval van vertaling van het nederlands in een andere taal sprake is van een additionele parameter - tenzij men aanneemt dat die er ook is in communicatie van nederlanders onderling. Deze laatste assumptie is echter absurd: Quine verwerpt de mogelijkheid van een privé-taal⁴³, en derhalve valt niet in te zien ten opzichte waarvan communicatie van sprekers van een en dezelfde taal additioneel kan zijn. Verder volgt uit de brede versie van de I.R.T. these dat er geen sprake kan zijn van de natuurwetenschappelijke theorie als een laatste of absolute parameter. Natuurwetenschappelijke theorie is onderbepaald, wat inhoudt dat zij meer omvat dan in

termen van empirie verklaard kan worden. Radicaal vertaalbaar zijn slechts de waarnemingsbeweringen en de waarheidsfuncties.

Wanneer de I.R.T. these ook op sprekers van dezelfde taal van toepassing is, dan impliceert dit dat onbeslisbaar is of twee fysici - tot dezelfde taalgemeenschap behorend - er dezelfde theorie op na houden; immers, datgene in een natuurwetenschappelijke theorie dat uitgaat boven het empirisch waarneembare, valt, uitgaande van de brede versie van de I.R.T. ten prooi aan onbepaaldheid van vertaling⁴⁴. Derhalve kan van de natuurwetenschappelijke theorie als een laatste parameter geen sprake zijn.

Vatten we het voorafgaande samen.

1. Uit de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen (vertaling inclus) volgt dat er meer in een theorie (of in een vertaling) is, dan verklaard kan worden in termen van empirie. Logisch onverenigbare theorieën kunnen empirisch equivalent zijn.
2. Uit Quine's behavioristische betekenis-theorie, culminerend in de I.R.T. these, volgt dat aan betekenissen en vertalingsrelaties geen objectieve geldigheid kan worden toegekend voorzover zij meer bevatten dan in termen van stimulusbetekenissen kan worden verklaard.
3. Het in (2) gestelde met betrekking tot de posits van vertaling en linguïstiek geldt niet voor de posits van de natuurwetenschappen. Natuurwetenschappelijke theorie vormt een laatste parameter ten opzichte waarvan vertaling altijd additioneel is.
4. Het in (3) gestelde is onhoudbaar wanneer we uitgaan van de brede versie van de I.R.T. Tot dusver hadden we het in (3) gestelde beschouwd als een fysicalistisch vooroordeel van Quine.

Tegen (3) kan een fundamenteel en, naar wij menen, doorslaggevend, bezwaar worden aangevoerd. Aan (3) ligt ten grondslag dat we in de natuurwetenschappelijke theorie beschikken over een laatste absolute parameter, ten opzichte waarvan vertaling additioneel is. Dit laatste zou echter alleen het geval kunnen zijn indien de I. R.T. uitsluitend van toepassing was op vertaling in eigenlijke zin, wat niet zo is: de I.R.T. betreft alle communicatie.

Houden we vast aan Quine's stelling van de I.R.T., dan volgt daaruit dat ook de posits van de natuurwetenschappelijke theorie ten prooi vallen aan de onbepaaldheid van vertaling, wat betekent dat zij niet langer aanspraak op objectieve geldigheid kunnen maken.

Een andere consequentie is dat het dan verder geen zin meer heeft te spreken van logisch onverenigbare, doch empirisch equivalente theorieën. Wanneer uitsluitend datgene wat empirisch verklaarbaar is aanspraak op objectieve geldigheid kan maken, dan moeten alle theorieën die empirisch equivalent zijn, als equivalent in objectieve zin en dan ook als equivalent zonder meer beschouwd worden.

Verder, wanneer twee of meer theorieën objectief dat wil zeggen empirisch niet meer onderscheidbaar zijn, dan kunnen we evengoed van één theorie spreken.

Onbepaaldheid van radicale vertaling leidt aldus tot 'bepaaldheid' van theorie⁴⁵.

Houden we anderzijds vast aan de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen, dan valt niet in te zien waarom we met betrekking tot vertaling en linguïstiek tot andere conclusies zouden moeten komen dan met betrekking tot de natuurwetenschappen. Concluderend menen we te mogen stellen dat onderbepaaldheid van theorie en onbepaaldheid van vertaling onverenigbaar met elkaar zijn.

Tegen deze conclusie zou men - naar het lijkt terecht - kunnen inbrengen dat Quine's I.R.T. these onderbepaaldheid vooronderstelt.

Om misverstanden te voorkomen moeten we onderbepaaldheid van theorie iets nader kwalificeren.

Wanneer Quine onze natuurwetenschappelijke theorie onderbepaald noemt, dan impliceert dat niet - integendeel - dat de onderbepaalde delen van die theorie geen objectieve geldigheid zouden bezitten. Wanneer Quine daarentegen vertaling onderbepaald noemt, dan wordt daarmee wel geïmpliceerd dat de onderbepaalde delen geen objectieve geldigheid bezitten; onderbepaaldheid in deze laatst gekwalificeerde zin ligt ten grondslag aan onbepaaldheid van vertaling, zo men al niet kan zeggen dat beide identiek zijn.

We menen in deze paragraaf duidelijk te hebben gemaakt dat en waarom twee fundamentele stellingen uit Quine's filosofie met elkaar onverenigbaar zijn.

Van de relatie tussen onderbepaaldheid van theorie en analyticiteit hebben we in par. 8.4 al iets gezien.

De consequenties van de I.R.T. these voor analyticiteit zullen weinig toelichting behoeven.

Indien Quine's I.R.T. these een verwerping behelst van het begrip 'betekenis' in intuïtieve zin, dan houdt dit tevens een verwerping in van alles wat in termen van dit laatste begrip definieerbaar is, zoals analyticiteit⁴⁶.

Ook zonder dat we een analytisch oordeel definiëren in termen van betekenis, kunnen we de gevolgen van Quine's betekenis-theorie voor analyticiteit laten zien.

Vatten we een analytisch oordeel op als een oordeel dat we kunnen bevestigen (of ontkennen) zonder een beroep te hoeven doen op de ervaring. In Quine's betekenis-theorie vertaald betekent dit dat een analytisch oordeel bevestigd (of ontkend) kan worden onafhankelijk van een aansporende stimulus, wat erop neerkomt dat een analytisch oordeel een 'standing sentence' is, dat wil zeggen een bewering die niet radicaal vertaalbaar is, en dus niet objectief geldig.

Par. 11

Logische waarheid en reviseerbaarheid.

'If sheer logic is not conclusive, what is?'¹

11.1

Bij de bespreking van 'Two Dogmas' in par. 8 hebben we gezien dat naar de mening van Quine iedere bewering, een logisch ware bewering niet uitgezonderd, voor revisie in aanmerking kan komen. In deze paragraaf zullen we een antwoord moeten vinden op de vraag of en zo ja hoe een logisch ware bewering reviseerbaar is.

We zullen deze kwestie behandelen in samenhang met een aantal andere opvattingen die Quine er op na houdt, maar die op het eerste gezicht niet of moeilijk verenigbaar lijken met reviseerbaarheid van logica en logische waarheid. Geven we in het kort

de belangrijkste opvattingen van Quine met betrekking tot de logica en logische waarheid weer.

1. Quine gaat er vanuit dat er voor alle mensen van alle culturen slechts één geldige logica bestaat namelijk de klassieke, tweewaardige standaardlogica. De belangrijkste reden voor deze opvatting hebben we in par. 9 reeds gezien: logica - althans het waarheidsfunctionele deel ervan - is radicaal vertaalbaar².
2. Uit (1) concludeert Quine dat de zogenaamde 'deviant logics', afwijkende logica's, zoals bijv. meerwaardige logica's of intuitionistische logica, voor de klassieke tweewaardige standaardlogica geen alternatief vormen. Hun afwijking is puur nominaal, zij ontkennen iets anders dan wat de klassieke logica bevestigt, en omgekeerd³.
3. Quine's kenschets van afwijkende logica's als logica's die slechts nominaal of verbaal van de standaardlogica afwijken, lijkt te impliceren dat we kunnen onderscheiden tussen verschillen die puur verbaal zijn en verschillen die dat niet zijn. De mogelijkheid van een dergelijk onderscheid lijkt moeilijk te rijmen met Quine's opvatting dat de feitelijke en de linguïstische component in beweringen afzonderlijk niet te onderscheiden zijn⁴.
4. Logica en logisch ware beweringen komen principiëel voor revisie in aanmerking⁵.
Deze opvatting lijkt moeilijk te verenigen met Quine's afwijzing van deviante logica's, tenzij Quine een criterium geeft aan de hand waarvan we kunnen onderscheiden tussen
 - a. afwijkende logica's, die slechts nominaal van de standaardlogica verschillen en
 - b. revisie van standaardlogica, waar het niet om een puur verbale of nominale afwijking gaat.Een dergelijk criterium lijkt evenwel weer voor te onderstellen dat we kunnen onderscheiden tussen een verandering die puur verbaal is en een verandering die dat niet is; aldus zou een dergelijk criterium in strijd komen met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component.
5. Alle wetenschappelijke kennis berust op twee componenten namelijk taal en werkelijkheid⁶. Uit (4) lijkt te volgen dat

louter verandering in linguistische component - vooropgesteld dat we daarvan al kunnen spreken - geen revisie van standaard-logica tot gevolg kan hebben. Bij een revisie van standaard-logica zal met andere woorden ook de feitelijke (en dat betekent bij Quine de empirische) component een rol moeten spelen, en dit betekent dat logica vatbaar is voor feitelijke of empirische invloeden.

6. Logica is geen empirische wetenschap; hetzelfde geldt voor de wiskunde⁷.
7. Logica wordt gekenmerkt door 'topic-neutrality'⁸, dat wil zeggen logica is onafhankelijk en neutraal ten opzichte van het speciale wetenschapsgebied waarop zij wordt toegepast⁹. Dit betekent dat er in logische waarheid geen verandering kan optreden als gevolg van toepassing van de logica op een bepaald wetenschapsgebied¹⁰, anders gezegd: de logica ondergaat geen invloeden van de speciale wetenschapsgebieden waarop zij wordt toegepast.
8. De topic-neutrality van de logica lijkt voor te onderstellen dat we bij toepassing van de logica op een bepaald wetenschapsgebied in staat zijn vorm en inhoud van een bewering of van een argument te onderscheiden¹¹; dit nu lijkt weer te impliceren dat we scherp kunnen onderscheiden tussen feitelijke en linguistische component.

Met andere woorden, topic-neutrality lijkt in strijd met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component.

9. Als argument voor de principiële reviseerbaarheid van willekeurig welke bewering (een logisch ware niet uitgezonderd), heeft Quine de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen aangevoerd¹². Deze onderbepaaldheid komt neer op de mogelijkheid dat theorieën logisch onverenigbaar doch empirisch equivalent zijn.

Aldus geformuleerd kan onderbepaaldheid echter niet op de logica van toepassing zijn, immers Quine erkent geen onderling tegenstrijdige logica's.

10. Een aantal hierboven besproken opvattingen die Quine huldigt met betrekking tot de logica lijken voor te onderstellen dat linguistische en feitelijke component onderscheiden kunnen

worden, Indien linguistische en feitelijke component onderscheidbaar zijn, kunnen we een scherp onderscheid maken tussen analytische en synthetische oordelen, aldus Quine¹³. Hoe dit ook zij, Quine bestrijdt ook in zijn 'Philosophy of Logic' nadrukkelijk de opvatting dat logisch ware beweringen analytisch zijn¹⁴.

Een aantal van de hier opgesomde opvattingen lijkt onderling onverenigbaar te zijn. Het opvallende is verder dat bijna alle bovengenoemde opvattingen te vinden zijn in Quine's, 'Philosophy of Logic', dus in één publicatie.

De meeste, zo niet alle tegenstrijdigheden (of schijnbare tegenstrijdigheden) zouden naar het lijkt verdwijnen als we erin zouden slagen:

1. te onderscheiden tussen een puur verbale of nominale verandering en een 'echte' verandering van logica en wel zodanig dat
2. een dergelijke onderscheiding niet in strijd komt met Quine's stelling dat feitelijke en linguistische component in beweringen afzonderlijk genomen niet te onderscheiden zijn.

11.2

Gaan we eerst in op Quine's argument voor het bestaan van één voor alle mensen van alle culturen geldige logica.

Quine's argument berust op de onlosmakelijke verbondenheid van logica en vertaling.

We hebben in 9.7 gezien dat voor de waarheidsfuncties semantische criteria kunnen worden opgesteld; waarheidsfuncties, zo hebben we gezien, zijn, aldus Quine, radicaal vertaalbaar¹⁵. Deze radicale vertaalbaarheid van logische connectieven is in strijd met een door bepaalde anthropologen gehuldigde doctrine van 'pre-logische mentaliteit', volgens welke sommige pre-logische volken bepaalde zelf-contradictorische beweringen als waar beschouwen¹⁶.

Aangenomen dat een inboorling van een tot dan toe onbekende stam een bepaalde bewering uit, die we in onze eigen taal weergeven door een bewering van de vorm 'p en non-p'. Moeten we daaruit dan concluderen dat de inboorling er een andere logica op nahoudt,

of dat we te maken hebben met een slechte vertaling?

Quine: 'Wanton translation can make the natives sound as queer as one pleases. Better translation imposes our logic upon them, and would beg the question of prelogicality if there were a question to beg'¹⁷.

We hebben, anders gezegd, geen criterium om te onderscheiden tussen 'pre-logische mentaliteit' en slechte vertaling. We leggen onze logica aan de inboorlingen op, onze logica is ingebouwd in ons vertalingsschema. Logica en vertaling zijn onlosmakelijk verbonden¹⁸.

Aangenomen dat Quine tot dusver gelijk heeft, is niets meer aangetoond dan dat een linguïst zijn eigen logica ten grondslag legt aan zijn (poging tot) vertaling.

De vraag is of het uitgesloten moet worden geacht dat een linguïst, die er een andere logica op nahoudt dan de klassieke tweewaardige standaardlogica waar Quine vanuit gaat, beweringen van een vreemde taal kan vertalen. Deze vraag wordt eerst zinvol als kan worden aangetoond dat de linguïst in kwestie zelf - of überhaupt iemand - er een andere logica op na kan houden dan de tweewaardige standaardlogica.

De vraag wordt dan of er andere logica's bestaan, of beter, of de logica's die als alternatieven voor de standaardlogica zijn ontwikkeld, echte alternatieven zijn. Quine beantwoordt deze vraag ontkennend.

We zullen hier niet ingaan op de argumenten die Quine tegen de afzonderlijke alternatieve logica's naar voren brengt¹⁹, maar alleen de gedachtengang weergeven die eraan ten grondslag ligt, en die analoog is aan de redenering die hij gebruikte bij de beantwoording van de vraag of er pre-logische volken bestaan.

Zoals we, aldus Quine, geen criterium hebben om te onderscheiden tussen pre-logische mentaliteit en slechte vertaling, zo ook kunnen we niet onderscheiden tussen een alternatieve logica en 'mere change in usage of logical words'²⁰.

Gesteld dat iemand 'p of non-p' ontkent of 'p en non-p' bevestigt. Neemt hij daarmee een alternatieve logica aan?

Als we onder alternatieve logica een logica verstaan die ontkent wat de klassieke logica bevestigt, of omgekeerd, dan is het antwoord ontkennend. Wat Quine betoogt is dat een dergelijk

iemand verandert van onderwerp, 'changes the subject', iets anders ontkent dan wat de klassieke logicus bevestigt of omgekeerd²¹.

Wij leggen onze logica aan de deviante logicus op.

Van tegenstrijdigheid tussen standaardlogica en alternatieve logica(s) kan geen sprake zijn, een alternatieve logica is ononderscheidbaar van louter een verandering in het gebruik van logische woorden.

De reden waarom Quine wil vasthouden aan de klassieke standaardlogica en deviaties afwijst, is zijn 'maxim of minimum mutilation'²². Deze strategie wordt aldus Quine ondersteund door het feit dat de klassieke logica een toonbeeld is van helderheid, elegantie, efficiëntie en vertrouwdeheid van beginsel²³, waaraan afwijkende logica's alleen maar afbreuk kunnen doen. (De werkelijke reden lijkt ons veeleer de volgende te zijn. De klassieke tweewaardige logica kan worden ingepast in Quine's schema van radicale vertaling waarvan instemming en afkeuring de twee basiscoördinaten vormen.)

Uit de ononderscheidbaarheid van enerzijds pre-logische mentaliteit en slechte vertaling en van anderzijds alternatieve logica en een loutere verandering in het gebruik van logische termen lijkt niets anders geconcludeerd te kunnen worden dan dat er slechts één logica bestaat, geldig voor alle mensen van alle culturen namelijk de klassieke tweewaardige standaardlogica.

11.3

Quine heeft op een aantal welbekende plaatsen²⁴ betoogd dat zelfs de meest fundamentele logische beginselen voor revisie in aanmerking kunnen komen.

Men zou tegen Quine kunnen aanvoeren dat zijn argument tegen het bestaan van echte alternatieven voor de klassieke logica in strijd is met mogelijke revisie van fundamentele logische beginselen²⁵. Een mogelijkheid om aan deze onverenigbaarheid te ontkomen, lijkt de volgende te zijn: men maakt een onderscheid tussen enerzijds het bestaan van één voor iedereen geldige logica, die op onderdelen kan worden gewijzigd, met dien verstande dat men na een eventuele wijziging blijft spreken van één, voor ie-

dereen geldige, zij het gewijzigde logica, en anderzijds het naast elkaar bestaan van onderling tegenstrijdige, alternatieve logica's. De vraag is natuurlijk of dit een meer dan nominaal onderscheid is. Deze vraag kan nader gepreciseerd worden als de vraag naar de geaardheid van een verandering van logica.

Wetenschap in haar totaliteit berust op twee fundamenten, taal en werkelijkheid. Deze dualiteit is echter niet isoleerbaar in afzonderlijke beweringen. De consequentie hieruit is, dat we een afzonderlijke bewering niet kunnen ontleden in een puur-feitelijke en een puur-linguistische component. Met betrekking tot dit punt doet zich de volgende moeilijkheid voor. Quine heeft de mogelijkheid dat er echte alternatieven bestaan voor de klassieke standaardlogica afgewezen met het argument dat een alternatieve logica ononderscheidbaar is van 'mere change in usage of logical words'. Wil Quine vasthouden aan zijn argument tegen alternatieve logica's, dan zal hij het verschil tussen de klassieke en alternatieve logica's moeten bestempelen als puur nominaal of linguistisch van aard, en zal hij, in strijd met zijn opvattingen uit 'Two Dogmas', scheiding van een puur-feitelijke en een puur-linguistische component in afzonderlijke beweringen, moeten erkennen.

Zou Quine anderzijds vasthouden aan de onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component, dan ontvalt hem, naar het lijkt, zijn argument tegen alternatieve logica's, immers als de verschillen tussen klassieke en alternatieve logica's meer dan zuiver nominaal zijn, dan is niet in te zien waarom er geen daadwerkelijke verschillen zouden bestaan.

De inconsequentie van Quine lijkt te zijn dat hij in zijn 'Philosophy of Logic' naast zijn opvatting over alternatieve logica's ook zijn standpunt uit 'Two Dogmas' handhaaft.

Na het voorafgaande weten we in ieder geval hoe een revisie van de logica eruit moet zien, of beter, hoe ze er niet uit moet zien. Is de voorgestelde 'revisie' immers louter nominaal, dan hebben we niet te maken met een 'echte' revisie, maar alleen met een afwijkende logica, die ononderscheidbaar is van 'mere change in usage of logical words', en die niet in strijd is met de klassieke standaardlogica.

Proberen we een antwoord te geven op de vraag of afwijzing van deviante logica's verenigbaar is met revisie van standaardlogica. Hoe we deze vraag ook beantwoorden, we geraken op grond van het tot dusver gestelde in moeilijkheden. Een bevestigend antwoord veronderstelt dat we kunnen onderscheiden tussen verwerping van afwijkende logica's (die zouden voortvloeien uit een puur nominale afwijking van standaardlogica) en (echte) revisie van standaardlogica. Vereist voor een dergelijke onderscheiding is verwerping van Quine's opvatting in 'Two Dogmas' - die overigens gehandhaafd wordt in zijn 'Philosophy of Logic'; immers, we hebben een criterium nodig om te onderscheiden tussen een puur nominale en een niet puur nominale verandering. Een dergelijk criterium is uiteraard bij Quine niet te vinden, omdat hij ook in zijn 'Philosophy of Logic' vasthoudt aan de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component. Een negatief antwoord, gebaseerd op de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component, ontnemt Quine het argument op grond waarvan hij afwijkende logica's kan afwijzen en tevens de mogelijkheid om te onderscheiden tussen alternatieve logica('s) en revisie van standaardlogica.

Het is overigens de vraag of Quine zich voldoende bewust is geweest van het verschil tussen afwijking van de standaardlogica (resultierend in deviante logica('s)) en revisie van standaardlogica. Als Quine spreekt over mogelijke revisie van de meest fundamentele logische beginselen, noemt hij als voorbeeld de voorgestelde revisie van het principium tertiū exclusi in verband met een vereenvoudiging van de quantummechanica²⁶. Dit zelfde voorbeeld gebruikt hij echter ook als een voorbeeld van afwijkende logica²⁷.

11.4

De in het voorafgaande geschetste moeilijkheden concentreren zich om de volgende punten.

1. Quine's kwalificatie van deviante logica's als slechts nominale afwijkingen van standaardlogica.
2. De vraag hoe revisie van standaardlogica mogelijk is.
3. De vraag hoe de onder (1) en (2) genoemde punten zich verhouden tot de opvatting dat feitelijke en linguïstische com-

ponent in afzonderlijke beweringen niet onderscheidbaar zijn.

Proberen we Quine's kwalificatie van deviante logica's te verklaren vanuit zijn opvatting met betrekking tot de standaardlogica. In 9.7 hebben we gezien dat waarheidsfuncties, logische connectieven, radicaal vertaald konden worden onder verwijzing naar en relatief aan instemming en afkeuring²⁸.

Dit vooronderstelt dat de linguïst, die radicale vertaling onderneemt, reeds bepaald heeft wat de inheemse tekens zijn voor instemming en afkeuring. Niet alleen vertaling van waarheidsfuncties maar ook de definitie van 'stimulusbetekenis' vooronderstelt dat de inheemse tekens voor instemming en afkeuring door de linguïst zijn bepaald.

Aangezien slechts datgene in strikte zin radicaal vertaalbaar is, wat in termen van stimulusbetekenis vertaalbaar is, en aangezien het bepalen van instemming en afkeuring vooraf gaat aan en in die zin ook valt 'buiten' het begrip stimulusbetekenis, moet de beslissing van de linguïst welke tekens op te vatten als tekens van instemming en afkeuring, beschouwd worden als een analytische hypothese²⁹. Aangenomen dat de linguïst de (volgens Quine slechts) twee basis-disposities tot verbaal gedrag heeft vastgesteld namelijk instemming en afkeuring - op basis van een analytische hypothese - kan hij met behulp daarvan semantische criteria opstellen voor de waarheidsfuncties en de logische connectieven vertalen. Wanneer Quine stelt dat deviante logica's slechts nominale afwijkingen van de standaardlogica zijn, dienen we daarbij niet te vergeten dat Quine daarbij van de volgende vooronderstellingen lijkt uit te gaan.

1. Er zijn twee basiscoördinaten of basis-disposities tot verbaal gedrag namelijk instemming en afkeuring. Deze twee basiscoördinaten worden geacht gefixeerd te zijn, en voor iedereen te gelden.
2. Relatief aan en in termen van instemming en afkeuring kunnen semantische criteria worden opgesteld voor de waarheidsfuncties en de betekenissen van de logische connectieven. De betekenissen van de logische connectieven zijn volledig weer te geven in termen van instemming en afkeuring en bezitten daarbuiten geen 'residual essence'³⁰.

Uitgaande van deze vooronderstellingen is het niet moeilijk in te zien waarom er slechts van één voor iedereen geldige logica sprake kan zijn, en waarom deviante logica's slechts nominaal van de standaardlogica kunnen afwijken.

Wanneer immers ex hypothesi alle mensen van alle culturen overeenstemmen in hun basisdisposities tot verbaal gedrag namelijk instemming en afkeuring, en verder de betekenissen van de connectieven van de klassieke logica restloos weergegeven kunnen worden in termen van die basisdisposities, dan kan er van werkelijke alternatieven voor de tweewaardige standaardlogica geen sprake zijn. De enige afwijkingen die, gegeven een gefixeerd gedrag, mogelijk zijn betreffen een andere formulering of symbolisering van dat gedrag.

Alleen wanneer Quine uitgaat van de hierboven genoemde vooronderstellingen kan hij, vooropgesteld dat die vooronderstellingen juist zijn, stellen dat er slechts van één algemeengeldige logica sprake kan zijn en dat deviante logica's slechts nominaal van de standaardlogica verschillen.

Vatten we het voorafgaande kort samen. Quine's argument voor het bestaan van één standaardlogica en zijn afwijzing van deviante logica's berustte op twee vooronderstellingen.

De eerste vooronderstelling moet in Quine's terminologie worden gekwalificeerd als een analytische hypothese. Dit betekent dat Quine's kwalificatie van alternatieve logica's afhankelijk is van een (set van) analytische hypothese(n).

Relatief aan een (set van) analytische hypothese(n) kunnen we nooit iets 'absoluut' bepalen, immers we moeten altijd rekening houden met het bestaan van een (of meer) rivaliserende set(s) van analytische hypothesen.

Niettemin lijkt Quine in zijn 'Philosophy of Logic' alternatieve logica's in 'absolute' zin af te wijzen³¹.

Gaan we over tot het tweede punt namelijk de vraag hoe een revisie van de standaardlogica eruit zou (moeten) zien.

Deze vraag lijkt moeilijk te beantwoorden, daar Quine hierover in het vage blijft en de voorgestelde revisie van het principium tertiū exclusi zowel als voorbeeld van een wijziging van standaardlogica alsmede als voorbeeld van een alternatieve logica aan-

haalt.

Bij het vorige punt hebben we gezien dat, strikt genomen, Quine's bepaling van de relatie tussen standaardlogica en deviante logica's relatief was aan een analytische hypothese. We gingen er vanuit dat de basisdisposities tot verbaal gedrag gefixeerd waren. Deze vastlegging van instemming en afkeuring geschiedt in een analytische hypothese, en dit betekent, dat er, in principe althans, een andere analytische hypothese mogelijk is.

De betekenissen van de connectieven van de klassieke tweewaardige standaardlogica waren, zoals we gezien hebben, gedefiniëerd in termen van instemming en afkeuring.

Wanneer nu de beslissing welke tekens op te vatten als tekens van instemming en afkeuring niet alleen berust op een analytische hypothese³² maar bovendien, zoals Quine ook stelt 'no fixity of dispositions to verbal behavior is assumed',³³ dan weten we dat we van een revisie van logica moeten spreken wanneer er een verandering optreedt in de basisdisposities tot verbaal gedrag namelijk instemming en afkeuring, een verandering waarvan Quine de mogelijkheid erkent.

Tevens wordt dan duidelijk hoe de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen ook op de logica van toepassing is.

De definities van de logische connectieven zijn afhankelijk van een analytische hypothese, wat inhoudt dat bij een verandering van analytische hypothese, ook de daarvan afhankelijke definities van de logische connectieven veranderen, zoals bijv. zou gebeuren wanneer we naast instemming en afkeuring nog een derde basisdispositie zouden erkennen³⁴.

Een dergelijke verandering van logica als gevolg van een andere analytische hypothese aangaande de basisdisposities tot verbaal gedrag, kan niet als louter verbaal of nominaal bestempeld worden. Weliswaar treedt er als gevolg van verandering in de basisdisposities ook een verandering in de betekenissen van de logische connectieven op.

Niettemin is laatstgenoemde verandering een gevolg van een verandering in (verbaal) gedrag, en kan derhalve niet als puur verbaal of nominaal worden beschouwd.

Wanneer aldus op de hier geschetste wijze revisie van (stan-

daard) logica mogelijk is - en dit lijkt ons de enige wijze waarop revisie mogelijk is - dan is deze revisie niet in strijd met de door Quine gepropageerde onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component.

(De ironie wil dat juist daar waar Quine een aanwijzing lijkt te geven hoe we revisie van standaardlogica moeten interpreteren³⁵ hij van een revisie van logica niet wil weten; logica dient gevrijwaard te zijn tegen iedere revisie, nota bene op grond van een conventie namelijk 'Save logical truth'. Quine: 'This convention of translation safeguards logical truth, nominally, against or through all behavioral vicissitudes. In this curious sense logical truth may even be said after all to be true by convention. Yet it is not a sense that gives logic a distinctive epistemological basis'.³⁶ Ondanks alle voorbehoud is Quine's beroep op conventie uiterst merkwaardig, daar hij zich op diverse plaatsen³⁷ een tegenstander heeft getoond van pogingen om de logica op conventie te funderen. Quine's bezwaar tegen dergelijke pogingen komt in het kort hierop neer: logisch ware beweringen, oneindig in aantal, moeten gegeven worden door algemene conventies, en niet ieder afzonderlijk door een aparte conventie, wat ondoenlijk is. Wil men die algemene conventies op individuele gevallen toepassen - waardoor ex hypothesi eerst logisch ware beweringen ontstaan - dan is logica reeds vereist)³⁸.

Wanneer de boven gegeven interpretaties van de relatie standaardlogica - alternatieve logica's en de reviseerbaarheid van (standaard-)logica correct zijn, dan lijkt er prima facie van een formele tegenspraak tussen Quine's afwijzing van deviante logica's en zijn opvatting dat (standaard-)logica reviseerbaar is geen sprake te zijn. Beide opvattingen bevinden zich als het ware op een 'verschillend niveau'.

De afwijzing van deviante logica's geschiedt relatief aan en op grond van een analytische hypothese; reviseerbaarheid van logica wordt verdedigd met een beroep op de onderbepaaldheid van de basisdisposities tot verbaal gedrag³⁹.

Ondanks de mogelijke schijn van het tegendeel zijn revisie van logica en afwijzing van deviante logica's niet met elkaar te verenigen. Quine's afwijzing van deviante logica's is niet alleen

afhankelijk van een analytische hypothese, maar berust tevens op een verabsolutering van die analytische hypothese, wat in strijd is met het wezen van een analytische hypothese. Voor een analytische hypothese bestaat in principe altijd een alternatief. Wanneer de analytische hypothese, relatief waaraan deviante logica's worden afgewezen, absoluut wordt gesteld, dan wordt Quine's argument tegen deviante logica's triviaal: als er inderdaad slechts van één, voor iedereen geldige logica sprake kan zijn, dan kunnen er geen alternatieven bestaan.

Quine's beschrijving en behandeling van alternatieve logica's is verder hoogst willekeurig.

Indien, zoals hij stelt, de definities van de logische termen afhankelijk zijn van de basisdisposities tot verbaal gedrag, en indien het vastleggen van deze basisdisposities geschiedt in een analytische hypothese, dan valt niet in te zien, waarom we niet van een alternatieve logica zouden kunnen spreken, wanneer we uitgaan van een andere analytische hypothese met betrekking tot de basisdisposities. Een dergelijke alternatieve logica (bijv. een logica die van drie basisdisposities uitgaat) zou niet alleen ten aanzien van Quine's als standaardlogica gekenschetste tweewaardige logica in meer dan nominaal opzicht verschillen, maar zou bovendien als een revisie van Quine's standaardlogica beschouwd kunnen worden.

Vatten we het voorafgaande kort samen. Tegen Quine's behandeling van alternatieve logica's kunnen zwaarwegende argumenten worden ingebracht. In de eerste plaats kan tegen zijn afwijzing van deviante logica's worden ingebracht dat zij volstrekt willekeurig is, vervolgens dat zij in strijd is met de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen, en wel door wat slechts een analytische hypothese is als absoluut uitgangspunt te nemen. Ten derde lijkt Quine's argumentatie voor afwijzing van deviante logica's moeilijk te verenigen met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component, ook al dwingt zij niet zonder meer deze laatste op te geven.

Eerlijkheidshalve zij hier opgemerkt dat in later werk van Quine aanwijzingen te vinden zijn voor een positievere benadering van afwijkende logica's dan in zijn 'Philosophy of Logic'⁴⁰.

Verder hebben we gezien dat Quine de mogelijkheid van revisie van (standaard-)logica erkent. Revisie van logica is mogelijk als een verandering in de basisdisposities tot verbaal gedrag, met als gevolg daarvan een wijziging in de betekenissen van de logische termen. Een dergelijke wijziging in logica kan niet als puur verbaal beschouwd worden, er ligt een verandering in gedrag aan ten grondslag. Met andere woorden, revisie van logica is in overeenstemming met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component, alsmede in overeenstemming met de onderbepaaldheid van theorie in het algemeen.

11.5

We hebben in 11.4 gezien in welke relatie de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component stond tot afwijzing van deviante logica's en revisie van (standaard-) logica. Alhoewel we de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component pas in de volgende paragraaf nader zullen bespreken zijn er nog een paar punten die in verband hiermee de aandacht verdienen.

We hebben in 11.1 in de no's (7) en (8) de topic-neutrality van de logica te berde gebracht en de relatie daarvan tot de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component. Wanneer de logica gekenmerkt wordt door 'topic-neutrality' en wordt toegepast op een empirisch wetenschapsgebied, dan betekent dit dat de logica geen weerslag van haar toepassing kan ondervinden, en dat er tengevolge van die toepassing geen verandering in logisch ware beweringen kan optreden. Niettemin hebben we gezien in 11.4 dat er in logica en derhalve in logische waarheid wel degelijk wijziging kan optreden en wel door verandering in de basisdisposities tot verbaal gedrag. Een dergelijke verandering moet vanuit Quine's standpunt, zoals we nader zullen zien wanneer we in de volgende paragraaf op zijn naturalisme zullen ingaan, ongetwijfeld als empirisch of fysisch worden gekwalificeerd. Dit roept de vraag op hoe topic-neutrality, die in strijd lijkt met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component verenigbaar is met revisie van logica, die met genoemde onscheidbaarheid in overeenstemming is.

De enige manier om aan dit probleem het hoofd te bieden lijkt te zijn weer 'verschillende niveaus' te onderscheiden.

Relatief aan een fixering van de basisdisposities (dus relatief aan een analytische hypothese) kunnen we de logische termen definiëren en derhalve de logische waarheden afgrenzen ('per accidens' zou Quine zeggen⁴¹). De basisdisposities zijn verenigbaar met alle stimulusbetekenissen⁴² daar de eerstgenoemde aan stimulusbetekenissen ten grondslag liggen. In een dergelijke 'relatieve' zin kunnen we zeggen dat de logica gekenmerkt wordt door topic-neutrality immers de stimulusbetekenissen die een rol spelen in het wetenschapsgebied waarop de logica wordt toegepast, kunnen niet in strijd zijn met de logische termen; hetzelfde geldt voor de 'betekenissen' van die termen, waaraan stimulusbetekenis weinig of geen recht doet, en die voornamelijk zullen berusten op later ingevoerde analytische hypothesen, die, vallend buiten het begrip stimulusbetekenis, daarmee niet in strijd kunnen zijn en ook niet met de basisdisposities waarmee we stimulusbetekenissen identificeren. In een dergelijke relatieve zin kunnen we dan zeggen dat de logica geen invloeden ondergaat van het bijzondere wetenschapsgebied waarop ze wordt toegepast.

Op een 'fundamenteler' niveau - en het volgende lijkt ons niet met het voorafgaande in strijd - ondergaat de logica wel 'empirische' invloeden, namelijk wanneer we rekening houden met de onderbepaaldheid van de basisdisposities, waarin verandering kan optreden. Deze verandering zullen we als 'empirisch' moeten kwalificeren, zij het ook dat we hier met een zeer bijzondere zin van 'empirisch' te maken hebben. Het als 'empirisch' gekwalificeerde gedrag (of een verandering daarin) gaat vooraf aan, en ligt ten grondslag aan de definities van de logische termen en de bijzondere empirische theorievorming naderhand.

Wanneer we topic-neutrality in relatieve zin - zoals hierboven geschetst - nemen, dan behoeft deze niet in strijd te zijn met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component. Overigens lijkt topic-neutrality niet meer te vóóronderstellen dan dat, relatief aan een analytische hypothese met betrekking tot de basisdisposities, de logisch ware beweringen afgegrensd kunnen worden van de niet logisch ware beweringen. Quine's argument tegen

deviante logica's ging wat dit betreft verder daar het alternatieve logica's als puur nominale afwijkingen kenschetste.

Proberen we tenslotte de relatie topic-neutrality - onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component vanuit Quine's meest algemene definitie van logische waarheid te benaderen.

Logische waarheid berust, aldus Quine, op twee dingen: grammatica, een puur linguistische aangelegenheid, en waarheid⁴³. Een bewering is logisch waar indien alle beweringen die dezelfde grammaticale structuur hebben, waar zijn.

Men zou nu geneigd kunnen zijn een bewering logisch waar te noemen enkel krachtens haar grammaticale structuur. Quine wenst deze formulering te vermijden voorzover zij suggereert dat het enkel de taal is die logisch ware beweringen waar maakt, met dien verstande dat logisch ware beweringen niets met de aard van de werkelijkheid uitstaande zouden hebben. Quine geeft toe dat grammaticale structuur linguistisch is, maar hetzelfde geldt voor het lexicon⁴⁴. Het lexicon gebruiken we om over de wereld te spreken, maar hetzelfde geldt, aldus Quine, voor grammaticale structuur.

Een logische waarheid, die waar blijft onder alle lexicale substituties (we zouden ook kunnen zeggen: die waar blijft ongeacht het bijzondere wetenschapsgebied waarin zij figureert) kan niet afhankelijk zijn, aldus Quine, van die trekken van de wereld die weerspiegeld worden in lexicale distincties⁴⁵. Dit sluit echter niet uit volgens Quine dat logische waarheid afhankelijk is van andere trekken van de werkelijkheid die niet zozeer weerspiegeld worden in het lexicon, als wel in de grammaticale constructies⁴⁶.

Uit het voorafgaande zien we dat wat wij topic-neutrality hebben genoemd heel wel verenigbaar is met de onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component, en dat Quine verder aan genoemde onscheidbaarheid blijft vasthouden, niettegenstaande het feit dat zijn definitie van logische waarheid dit begrip puur afhankelijk van de taal lijkt te maken.

11.6

Uit het feit dat Quine vasthoudt aan de onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component volgt dat er geen sprake

kan zijn van een onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen, en dat logisch ware beweringen niet analytisch kunnen zijn.

We hebben gezien dat en hoe logica, aldus Quine, reviseerbaar is, namelijk als gevolg van verandering in de basisdisposities tot verbaal gedrag, welke basisdisposities onderbepaald zijn.

Uit reviseerbaarheid van de logica volgt, dat de logica geen wetenschap a priori (in de traditionele zin van het woord) kan zijn. Van de andere kant kan de logica ook niet als een empirische wetenschap beschouwd worden.

Gegeven dat de logica noch a priori noch a posteriori is en gegeven verder dat volgens Quine de logica de wetenschap is die komt tot de strengste graad van zekerheid, moeten we ons afvragen wat de kentheoretische basis van logica en logische waarheid is.

Quine's antwoord op deze vraag is dat een kentheoretische basis van logica en logische waarheid niet bestaat⁴⁷. Het enige dat we in laatste instantie van logica (en logische waarheid) kunnen zeggen is dat zij 'duidelijk' ('obvious')⁴⁸ is, maar dit is geen kenmerk dat uitsluitend aan logica en logische waarheid toekomt.

Aan het eind van 11.5 hebben we gezien dat Quine's meest algemene definitie van logische waarheid gegeven werd in termen van grammaticale structuur. Dit zou de suggestie kunnen wekken dat het enkel de taal is die een logisch ware bewering waar maakt, en dit zou weer betekenen dat een logisch ware bewering analytisch is, dat wil zeggen waar enkel op grond van de taal⁴⁹.

In zijn reactie op deze suggestie geeft Quine weer waarom het geen zin heeft logische waarheid te funderen, dat wil zeggen tot iets fundamenteleers te herleiden.

Quine: 'What are we trying to get at when we call a sentence analytic, or true purely by virtue of the language?

When we ask this question, our focus changes. Our focus shifts to the phrase 'true by virtue of'. How, given certain circumstances and a certain true sentence, might we hope to show that the sentence was true by virtue of those circumstances? If we could show that the sentence was logically implied by sentences describing those circumstances, could more be asked? But any sentence logically implies the logical truths. Trivially then, the logical truths

are true by virtue of any circumstances, you care to name - language, the world, anything⁵⁰.

Centraal in deze gedachtengang staat de term 'by virtue of' of 'krachtens'. Deze term dient geïnterpreteerd te worden als 'logisch afleidbaar uit'. Wanneer logica voorondersteld wordt heeft het inderdaad geen zin logica uit logica af te leiden of te proberen met de middelen der logica de logica zelf te funderen.

De werkelijke reden waarom Quine een kentheoretische fundering van de logica afwijst, is ons inziens gelegen in het feit dat hij, zoals we in de volgende paragraaf zullen zien, de kennistheorie zelf en daarmee een kentheoretische fundering en rechtvaardiging van wetenschappelijke kennis onmogelijk acht.

Resteert voor deze paragraaf na te gaan wat Quine kan bedoelen wanneer hij logica en logische waarheid als 'duidelijk'⁵¹ kwalificeert. Een definitie van 'duidelijk' geeft Quine niet, vermoedelijk verstaat hij onder deze term zoets als 'zelf-evident'.

Niettemin zijn er voor de interpretatie van deze term enige aanwijzingen te vinden.

In 11.2 hebben we gezien dat logica en vertaling onafscheidelijk verbonden zijn. Deze onafscheidelijke verbondenheid vloeit voort uit de duidelijkheid van logische waarheden⁵².

Logica is echter niet in een diepere zin verbonden met vertaling dan andere duidelijke waarheden zoals bijv. 'Het regent', uitgesproken in de regen⁵³. (De bewering 'Het regent' zullen we in Quine's terminologie, als een 'observation sentence' moeten kwalificeren).

Verder dient 'duidelijk' in termen van 'gedrag' begrepen te worden⁵⁴. Uit deze aanwijzingen menen we te moeten concluderen dat 'duidelijkheid' een eigenschap is van beweringen die radicaal vertaalbaar zijn.

Indien logisch ware beweringen 'duidelijk' zijn in de zin van 'radicaal vertaalbaar', dan nemen ze wel een bevoorrechte positie is, immers in de meest strikte zin kan men alleen algemeen-geldigheid claimen voor radicaal vertaalbare beweringen. Anderzijds verschaft een dergelijke kwalificatie logisch ware beweringen geen bijzondere status in kentheoretisch opzicht.

In de eerste plaats verschillen logisch ware beweringen qua duidelijkheid niet van waarnemingsbeweringen en in de tweede plaats

komen logisch ware beweringen, hoe 'duidelijk' ze ook mogen zijn, principiëel voor revisie in aanmerking.

Vatten we de voor ons onderzoek belangrijkste punten van deze paragraaf samen.

Logisch ware beweringen zijn niet a priori, ze komen volgens Quine immers principiëel voor revisie in aanmerking. Indien logisch ware beweringen niet als a priori gekwalificeerd kunnen worden, dan kan geen enkele bewering als zodanig gekwalificeerd worden, immers logisch ware beweringen, of logica überhaupt, verschaffen ons de grootste mate van zekerheid. Dit betekent dat het traditionele onderscheid 'a priori - a posteriori', in Quine's visie, geen toepassing meer kan vinden.

Verder hebben we gezien dat logisch ware beweringen niet analytisch kunnen zijn. Voor zover analytische beweringen als a priori worden beschouwd behoeft dit na het juist gestelde geen nadere toelichting. Voorzover analytische beweringen worden beschouwd als waar op grond van de taal alleen, vloeit dit voort uit de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component.

Par. 12

Terug naar 'Two Dogmas'. Onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component. Naturalisme.

'Wie Schiffer sind wir, die ihr Schiff auf offener See umbauen müssen, ohne es jemals in einem Dock zerlegen und aus besten Bestandteilen neu errichten zu können'.

O. Neurath¹.

12.1

In het voorafgaande hebben we gezien dat een constante factor in Quine's afwijzing van het onderscheid A - S gevormd wordt door de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component in afzonderlijke beweringen.

Een andere veelvuldig optredende factor is de onderbepaaldheid van theorie.

Quine stelt, in 'Two Dogmas'², de totaliteit van onze kennis

voor als een krachtenveld dat alleen aan de uiteinden bepaald wordt door de ervaring.

Het totale veld is zo onderbepaald door de randvoorwaarden namelijk de ervaring, dat men grote keuzevrijheid heeft met betrekking tot de vraag welke beweringen te herzien ingeval van een recalcitrante ervaring.

Men kan een bepaalde ervaring niet identificeren met een bepaalde bewering; het is misleidend te spreken van de empirische inhoud van een afzonderlijke bewering, met name als een bewering ver verwijderd ligt van de periferie van het systeem³.

Eerder genoemde keuzevrijheid houdt in, dat men enerzijds vast kan houden aan de waarheid van iedere willekeurige bewering, wat er ook gebeure; anderzijds is geen enkele bewering immuun voor revisie.

Het feit dat iedere willekeurige bewering, aldus Quine, kan worden opgegeven wil niet zeggen dat alle beweringen tegelijk zouden kunnen worden opgegeven. Dit laatste zou tot gevolg hebben dat, in termen van Neurath's metafoor gesproken, het schip zou zinken.

In 'Two Dogmas' ontbreekt een duidelijke definitie van de onderbepaaldheid van theorie, die we in 8.4 hebben weergegeven als de opvatting dat logisch onverenigbare theorieën empirisch equivalent kunnen zijn.

We willen nu aantonen dat niettemin impliciet in 'Two Dogmas' de juist genoemde opvatting van de onderbepaaldheid van theorie te vinden is.

Quine's standpunt in 'Two Dogmas' komt neer op het volgende: geen enkele bewering, van welke aard of van welk wetenschapsgebied dan ook, kan in isolatie geverifieerd of gefalsificeerd worden.

Deze opvatting van Quine lijkt tot problemen te leiden. Gaan we uit van een alomvattende theorie T. Deze bestaat uit een conglomeraat van hypothesen, hulphypothesen etc. Nemen we aan dat T het optreden van een gebeurtenis E voorspelt. E blijft echter uit, waaruit logisch volgt dat we T moeten wijzigen⁴.

T bestaat uit een conglomeraat van een oneindig aantal beweringen, die, door het uitblijven van E, niet langer allemaal onderling verenigbaar blijken te kunnen zijn. We moeten T aanpassen en in overeenstemming brengen met de feiten (in casu het uit-

blijven van E), dat wil zeggen we moeten een deel van T laten vallen, of wijzigen.

Gesteld dat we zouden besluiten de bewering S_1 te laten vallen teneinde T in overeenstemming te brengen met de feiten.

Volgens Quine kan geen enkele bewering in isolatie geverifieerd of gefalsificeerd worden, daar alle beweringen onderling samenhangen en een soort netwerk vormen.

Dit lijkt in te houden dat we bij ontkenning van S_1 in een regressus ad infinitum terecht zouden komen, omdat ex hypothesi S_1 samenhangt met of logisch afhankelijk is van een bewering S_2 , deze laatste weer van een bewering S_3 enz.

De enige manier om aan deze regressus te ontkomen lijkt te zijn het proces op een bepaald moment, nemen we aan na de n-de stap, tot stilstand te brengen. Dit is volgens Bennett⁵ echter onmogelijk daar we dan - in strijd met de opvatting van Quine - toch een bewering in isolatie (zij het ook een lange bewering namelijk de conjunctie van S_1 tot en met S_n) gefalsificeerd zouden hebben.

Aangenomen dat Quine's theorie juist is, lijkt er niettemin een mogelijkheid te bestaan om Bennett's argument te ontzenuwen.

Bennett lijkt er namelijk vanuit te gaan dat ingeval van onderbreking van de regressus de negatie van de conjunctie $S_1 - S_n$ op unieke wijze geïdentificeerd wordt met de recalcitrante ervaring namelijk het uitblijven van E.

Quine zal weliswaar niet ontkennen dat het laten vallen van de conjunctie $S_1 - S_n$ een mogelijkheid is om de theorie in overeenstemming te brengen met de feiten, maar dit wil niet zeggen dat het de enige mogelijkheid is⁶. Quine zal met andere woorden ontkennen dat het uitblijven van E op unieke wijze verbonden mag worden met de negatie van de conjunctie $S_1 - S_n$, en daarentegen benadrukken dat het verdisconteren van de recalcitrante ervaring namelijk het uitblijven van E, ook kan geschieden door (een conjunctie van) andere beweringen te laten vallen.

We kunnen de kwestie wellicht als volgt verduidelijken. Laten we aannemen dat T bestaat uit een conglomeraat van hypothesen, H, hulphypothesen, A, en beweringen die de aanvangscondities uitdrukken C.

T kan dan worden weergegeven als $H + A + C$.

Er doet zich een recalcitrante ervaring E voor die in strijd is met T. Daaruit volgt logisch non-T en dus de negatie van (H + A + C).

We beperken ons bij de wijziging van T tot twee mogelijkheden,

a. we laten H vallen; dit levert op: non-H + A + C. (T₁)

b. we laten A vallen; dit levert op: H + non-A + C. (T₂)

Aangenomen dat Quine's opvatting juist is en dat T₁ en T₂ beide in overeenstemming zijn met de recalcitrante ervaring E.

Hier hebben we dan te maken met twee theorieën, T₁ en T₂, die logisch onverenigbaar doch empirisch equivalent zijn. De mogelijkheid dat twee (of meer) theorieën logisch onverenigbaar doch empirisch equivalent zijn, is precies wat Quine in zijn opvatting van de onderbepaaldheid van theorie tot uitdrukking wil brengen.

Alvorens nader in te gaan op de onscheidbaarheid van feitelijke en linguïstische component nog een paar korte opmerkingen.

Quine's opvatting uit 'Two Dogmas' dat afzonderlijke beweringen geen eigen empirische inhoud hebben leidt tot de volgende, ook door Quine erkende moeilijkheid: als alle beweringen, zoals ook in 'Word and Object' betoogd wordt, onderling van elkaar afhankelijk zijn, hoe kan men dan enerzijds spreken van de betekenissen van afzonderlijke beweringen anders dan in relatie tot de overige beweringen van een omvattende theorie, terwijl men anderzijds uitsluitend toegang heeft tot de omvattende theorie door middel van de individuele componenten namelijk de afzonderlijke beweringen?

We hebben in 9.2 gezien dat Quine dit probleem gedeeltelijk meende te kunnen oplossen met behulp van het begrip stimulusbetekenis.

In 'Epistemology Naturalized' lijkt Quine een stap verder te gaan en te erkennen dat bepaalde beweringen (observation sentences) een geheel eigen empirische inhoud hebben⁷.

Waarnemingsbeweringen, dat wil zeggen beweringen waarmee de gehele taalgemeenschap instemt gegeven een uniforme stimulus situatie, zijn in twee opzichten fundamenteel namelijk zowel in het testen van wetenschappelijke hypothesen alsook in het aanleren van een taal⁸.

Uit dit laatste punt volgt, dat waarnemingsbeweringen inder-

daad een geheel eigen inhoud moeten hebben onafhankelijk van een omvattende theorie of taal, immers een kind dat voor het eerst een taal begint te leren kan ex hypothesi niet reeds over een omvattende taal of theorie beschikken. Met het voorafgaande lijkt Quine's positie in 'Two Dogmas' afgezwakt te zijn, wat overigens niet wegneemt dat Quine blijft volhouden dat in het algemeen beweringen geen eigen inhoud hebben⁹.

Wanneer Quine erkent dat bepaalde beweringen een geheel eigen inhoud hebben, dan volgt hieruit dat ook zijn extreem aandoende holisme uit 'Two Dogmas' is afgezwakt¹⁰.

12.2

In het hiernavolgende zullen we nader ingaan op Quine's opvatting dat feitelijke en linguistische component in beweringen afzonderlijk genomen niet te onderscheiden zijn, en zullen we proberen aan te tonen dat deze opvatting neerkomt op de afwijzing van de kennistheorie als een discipline die logisch aan de onderscheiden wetenschappen voorafgaat en deze poogt te rechtvaardigen.

Tevens zullen we proberen aan te tonen dat uit Quine's verworping van de kennistheorie de onmogelijkheid van het onderscheid A - S volgt.

Voor verwijzingen naar Quine's opvatting van de onscheidbaarheid van feitelijke en linguistische component zullen we in het vervolg de afkorting O.F.L. gebruiken.

In par. 8.3 hebben we gezien dat Quine in 'Two Dogmas' het reductionisme verwierp. In 'Epistemology Naturalized' werkt Quine zijn argumenten tegen het reductionisme verder uit¹¹.

Het reductionisme, dat aldus Quine kenmerkend is voor de (logisch-) empiristische kennistheorie van Hume tot en met Carnap, tracht onze kennis van de wereld buiten ons te verklaren in termen van en te rechtvaardigen met een beroep op het zintuiglijk gegevene.

Daar het reductionistisch program als mislukt gekwalificeerd moet worden volgens Quine, dient niet alleen het reductionisme verworpen te worden maar ook de kennistheorie waarvoor het reductionisme kenmerkend was¹².

Het reductionisme veronderstelt aldus Quine dat we in afzon-

derlijke beweringen feitelijke en linguistische component kunnen onderscheiden. Al houdt verwerping van het reductionisme voor Quine in dat we in afzonderlijke beweringen de twee genoemde componenten niet kunnen onderscheiden, dit neemt niet weg dat Quine onze wetenschappelijke kennis als totaal opvat als samengesteld uit genoemde elementen.

Tot dusver hebben we gezien dat Quine's verwerping van het reductionisme alsmede zijn afwijzing van de mogelijkheid van de kennistheorie werden ingegeven door de de facto mislukking van het reductionistische program.

Aangezien het reductionisme, zoals we geconstateerd hebben in par. 8.3, voor het klassieke, kantiaanse onderscheid A - S irrelevant is, kan Quine's afwijzing van het reductionisme - hoe gerechtvaardigd die op zich ook moge zijn - noch een argument zijn tegen het onderscheid A - S noch een argument tegen de mogelijkheid van kennistheorie überhaupt.

Gezien het belang van Quine's opvatting van de O.F.L. voor het onderscheid A - S en voor de mogelijkheid van de kennistheorie, moeten we nagaan of Quine's argumentatie voor de O.F.L. niet in een vorm kan worden gegoten die deze argumentatie onafhankelijk maakt van de de facto mislukking van het reductionistisch program. Hieraan voorafgaande een paar korte opmerkingen.

1. Wanneer Quine spreekt van een 'first philosophy' of een 'prior philosophy' dan bedoelt hij hiermee de kennistheorie¹³.
2. Onder kennistheorie of 'first philosophy' verstaat Quine een logisch aan de onderscheiden wetenschappen voorafgaande en deze laatste funderende discipline¹⁴.
3. Zoals hierboven reeds opgemerkt vat Quine het totaal van onze wetenschappelijke kennis op als berustend op twee fundamenteën, taal en werkelijkheid. (Deze opvatting lijkt een relic te zijn van de overigens door Quine verworpen logisch-empiristische kennistheorie. Of het vanuit Quine's standpunt enige zin heeft linguistische en feitelijke component te onderscheiden, wagen we te betwijfelen).
4. Het verrichten van kentheoretisch onderzoek en het opstellen van een kennistheorie (in boven omschreven zin) wordt, aldus Quine, gemotiveerd door het (Cartesiaanse) zoeken naar zekerheid¹⁵.

Indien het uitgangspunt waardoor de kennistheorie in het algemeen gemotiveerd wordt misplaatst is, of indien de kennistheorie van een aantal onhoudbare vooronderstellingen zou uitgaan, zou dat een reden kunnen zijn de mogelijkheid van de kennistheorie te ontkennen.

Uitgaande van het onder 3. genoemde punt zullen we nagaan aan welke eisen naar de mening van Quine de kennistheorie zoals boven omschreven moet voldoen.

Behandelen we deze kwestie uitgaande van het volgende citaat van Quine, waarin hij zijn eigen opvatting weergeeft.

'The fundamental-seeming philosophical question, How much of our science is merely contributed by language and how much is a genuine reflection of reality? is perhaps a spurious question which itself arises wholly from a certain particular type of language. Certainly we are in a predicament if we try to answer the question; for to answer the question we must talk about the world as well as about language, and to talk about the world we must already impose upon the world some conceptual scheme peculiar to our own special language'¹⁶.

We zien in deze tekst van Quine dat wetenschap zijns inziens op twee fundamenteën berust. De vraag naar de bijdrage van elk van beide fundamenteën afzonderlijk is, als het al geen schijnvraag is, in ieder geval een vraag die tot grote moeilijkheden leidt, immers, om deze vraag te kunnen stellen moeten we reeds over een conceptueel schema beschikken.

Wat Quine met deze tekst wil duidelijk maken is dat we altijd opgescheept zitten met een bepaald conceptueel schema waaruit we ons niet kunnen losmaken, op dezelfde wijze als de matrozen uit de metafoor van Neurath hun schip niet kunnen verlaten.

Overigens wil dit niet zeggen dat het conceptuele schema net als het schip op open zee van Neurath, niet bij stukjes en beetjes veranderd of verbeterd zou kunnen worden. Willen we ons conceptuele schema verbeteren dan zullen we in de tussentijd wel op dit conceptuele schema zelf een beroep moeten blijven doen, we blijven er afhankelijk van.

Na het voorafgaande kunnen we nu de vraag beantwoorden aan welke eisen de traditionele kennistheorie (of 'first philosophy')

naar de mening van Quine moet voldoen en van welke vooronderstelling daarbij wordt uitgegaan. Quine formuleert zijn standpunt in deze kwestie weliswaar niet rechtstreeks, maar uit wat hij afwijst zal zijn opvatting naar wij menen voldoende duidelijk worden.

Quine: 'We can improve our conceptual scheme, our philosophy, bit by bit while continuing to depend on it for support; but we cannot detach ourselves from it and compare it objectivily with an unconceptualized reality. Hence it is meaningless, I suggest, to inquire into the absolute correctness of a conceptual scheme as a mirror of reality¹⁷.

Zouden we de eerder genoemde, fundamenteel lijkende filosofische vraag, een vraag die van kentheoretische aard is, willen kunnen beantwoorden, dan zouden wij, of de kentheoreticus die deze vraag stelt, blijkens deze passage, in staat moeten zijn na te gaan of ons conceptuele schema een absoluut adequate weergave, ja een blauwdruk van de werkelijkheid is.

Wanneer Quine de mogelijkheid om uit te maken of kennis aan een dergelijk extreem hoog, bovendien extreem realistisch, kennisideaal voldoet, verwerpt, zal vermoedelijk iedereen daarmee kunnen instemmen.

Een heel andere kwestie is, of het hanteren van een dergelijke maatstaf voor kennis kenmerkend is voor de kennistheorie in het algemeen. Quine lijkt dit in ieder geval te veronderstellen.

De kennistheoreticus of filosoof, die zou willen nagaan of het conceptuele schema (onze kennis) overeenstemt met de werkelijkheid, zou daartoe, aldus Quine, zich los moeten kunnen maken van het conceptuele schema in kwestie, en dat vervolgens moeten kunnen vergelijken met de onconceptualiseerde werkelijkheid, en wel zonder zelf over een conceptueel schema te beschikken¹⁸. We moeten ons afvragen of we hier niet met een caricaturale voorstelling van zaken te maken hebben.

Quine lijkt de traditionele kentheoreticus of filosoof immers voor te stellen als een figuur die vanuit een gunstige positie ergens in de kosmos in staat zou zijn het fundamentele conceptuele schema van onze wetenschap en ons gezond verstand te vergelijken met de wereld, zonder zelf over een conceptueel schema te beschikken.

Ter adstructie nog enige teksten.

'The philosopher's task differs from the others', then, in detail; but in no such drastic way as those suppose who imagine for the philosopher a vantage point outside the conceptual scheme that he takes in charge. There is no such cosmic exile. He cannot study and revise the fundamental conceptual scheme of science and common sense without having some conceptual scheme, whether the same or another no less in need of philosophical scrutiny, in which to work. He can scrutinize and improve the system from within, appealing to coherence and simplicity; but this is the theoretician's method generally'¹⁹.

'I see philosophy not as an a priori propaedeutic or groundwork for science, but as continuous with science. I see philosophy and science as in the same boat - a boat which, to revert to Neurath's figure as I so often do, we can rebuild only at sea while staying afloat in it. There is no external vantage point, no first philosophy'²⁰.

Gezien de voorstelling die Quine geeft van een 'first philosophy' of kennistheorie behoeft het geen verbazing te wekken dat Quine een dergelijke discipline afwijst²¹.

Alvorens in te gaan op de consequenties van Quine's verwerping van een 'first philosophy' voor het onderscheid A - S willen we proberen een antwoord te geven op de vraag hoe Quine aan een dergelijke caricaturale voorstelling van de traditionele kennistheorie komt.

Quine's teksten die een expliciete afwijzing van een eerste filosofie behelzen, bevatten geen verwijzingen naar een vertegenwoordiger van de traditionele kennistheorie. Niettemin lijken er een paar aanwijzingen te vinden.

De kennistheorie in het algemeen wordt, aldus Quine, gekenmerkt door het cartesiaanse zoeken naar zekerheid²².

Volgens Quine's voorstelling van de traditionele kennistheorie, zouden we met absolute zekerheid moeten kunnen uitmaken of onze kennis van de werkelijkheid adequaat is. Daartoe is vereist dat de filosoof uit het conceptuele schema treedt en dat vervolgens met de ongeconceptualiseerde werkelijkheid vergelijkt. In het hiernavolgende citaat lijkt Quine te suggereren dat Descartes uitging

van de mogelijkheid om aldus uit het conceptuele schema te treden:

'Unlike Descartes, we own and use our beliefs of the moment, even in the midst of philosophizing, until by what is vaguely called scientific method we change them here and there for the better. Within our own total evolving doctrine, we can judge truth as earnestly and absolutely as can be; subject to correction, but that goes without saying.²³

Het is ons inziens duidelijk dat Quine in de cartesische methode van de twijfel²⁴ waarbij alles wat betwijfeld kan worden (voorlopig) tussen haakjes wordt gezet, teneinde tot onbetwifelbare kennis te komen, een uittreden uit het conceptuele schema ziet.

Wanneer het cartesische zoeken naar zekerheid door Quine kenmerkend wordt geacht voor de hele moderne kennistheorie en wanneer Quine, naar het lijkt, aanneemt, dat hiervoor de mogelijkheid van het eerder beschreven uittreden uit het conceptuele schema is vereist, anders gezegd: de mogelijkheid van 'cosmic exile' of een 'external vantage point', dan behoeft zijn afwijzing van een 'first philosophy' geen verbazing te wekken.

We hebben in het voorafgaande Quine's argument voor de O.F.L. weergegeven in een vorm die dit argument onafhankelijk maakte van de naar de mening van Quine feitelijke mislukking van het reductionistisch program. Quine's argument voor de O.F.L. kwam neer op de afwijzing van de mogelijkheid van een eerste filosofie, anders gezegd van de traditionele kennistheorie.

De afwijzing van een eerste filosofie wordt door Quine ook wel naturalisme²⁵ genoemd, waarover later meer.

Hoe caricaturaal Quine's opvatting van een eerste filosofie ook moge zijn en hoe weinigzeggend bijgevolg ook zijn afwijzing van een eerste filosofie, dit neemt niet weg dat we nu moeten laten zien hoe uit Quine's afwijzing van een eerste filosofie zijn verworping van het onderscheid A - S volgt.

Aangenomen met Quine dat onze wetenschappelijke kennis op twee fundamenteën of componenten berust namelijk taal en werkelijkheid.

Een analytisch oordeel zou een oordeel zijn waarin de linguïstische component is 'all that matters',²⁶ een analytisch oor-

deel zou waar zijn enkel op grond van de taal²⁷ of, wat op hetzelfde neerkomt, enkel krachtens het conceptuele schema²⁸.

In tegenstelling tot analytische oordelen, die Quine verder ook wel aanduidt als bijprodukten van de taal, zijn synthetische oordelen 'reports on the world'²⁹; in deze laatste overheerst de feitelijke component.

Aangenomen dat een eerste filosofie, zoals door Quine beschreven, mogelijk is. We zouden dan in staat zijn ons conceptuele schema, onze kennis van de werkelijkheid met de werkelijkheid zelf te vergelijken, in absolute zin. Dit betekent dat we zouden kunnen uitmaken welke beweringen waar zijn door overeenstemming met de werkelijkheid, anders gezegd welke beweringen synthetisch zijn.

Eveneens zouden we dan kunnen uitmaken welke beweringen waar zijn enkel op grond van de taal of krachtens het conceptuele schema, dat wil zeggen onafhankelijk van en ongeacht wat in de werkelijkheid daadwerkelijk het geval is; met andere woorden, we zouden dan kunnen beslissen welke beweringen analytisch zijn.

Uit de onmogelijkheid van een eerste filosofie volgt dat een vergelijking van een conceptueel schema met de werkelijkheid onmogelijk is; dit betekent dat we niet in staat zijn uit te maken welke beweringen waar zijn uitsluitend krachtens het conceptuele schema of op grond van de taal (we zouden, met Hume, ook kunnen zeggen: van welke beweringen we de waarheid kunnen inzien 'by the mere operation of thought') en welke niet. Uit de onmogelijkheid van een eerste filosofie volgt met andere woorden de onmogelijkheid van het onderscheid A - S.

In het voorafgaande heeft Quine's conceptie van een eerste filosofie centraal gestaan.

We hebben deze conceptie als caricaturaal bestempeld en we zijn het met Quine eens wanneer hij een dergelijke voorstelling van de kennistheorie afwijst.

Heel anders wordt het echter wanneer een dergelijke caricaturale voorstelling van de kennistheorie kenmerkend wordt geacht voor de kennistheorie in het algemeen. Dat Quine deze opvatting huldigt blijkt reeds uit het feit dat hij uit de onmogelijkheid van de door hem beschreven eerste filosofie concludeert tot de onmoge-

lijkheid van kennistheorie überhaupt.

Wijzen we ter ondersteuning op een ander punt, namelijk Quine's wens de empirische psychologie in te schakelen bij het oplossen van kennistheoretische problemen.

We hebben gezien dat Quine niet alleen de uitvoering van het reductionistisch program als feitelijk mislukt beschouwt, maar ook, en dat is belangrijker, waarom een dergelijk program bij voorbaat tot mislukken gedoemd is. Het vooronderstelt immers volgens Quine de mogelijkheid van de door hem beschreven eerste filosofie.

Voor onze kennis van de wereld buiten ons, zijn we, aldus Quine, volledig aangewezen op zintuigelijke gegevens³⁰. Het reductionisme is een poging onze kennis van de wereld buiten ons te verklaren in termen van en te rechtvaardigen met een beroep op zintuigelijke gegevens.

De onmogelijkheid van het reductionisme, voortvloeiend uit de onmogelijkheid van een eerste filosofie, brengt Quine tot het hiernavolgende pleidooi voor het te hulp roepen van de empirische psychologie:

'The stimulations of his sensory receptors is all the evidence anybody has had to go on, ultimately, in arriving at his picture of the world. Why not just see how this construction really proceeds? Why not settle for psychology? Such a surrender of the epistemological burden to psychology is a move that was disallowed in earlier times as circular reasoning. If the epistemologist's goal is validation of the grounds of empirical science, he defeats his purpose by using psychology or other empirical science in the validation. However, such scruples against circularity have little point once we have stopped dreaming of deducing science from observations',³¹.

Met andere woorden, toelating van de empirische psychologie bij de oplossing van kentheoretische problemen wordt bepleit met een beroep op de onmogelijkheid van een eerste filosofie.

12.3

Waar komt Quine's eigen filosofische positie, zijn eigen filosofie in laatste instantie op neer?

Zelf duidt Quine zijn standpunt aan als naturalistisch, en zijn filosofie kan het best naturalisme genoemd worden. De kortste en ons inziens belangrijkste omschrijving van Quine's naturalisme is: afwijzing van een eerste filosofie in de eerder omschreven zin³².

De onmogelijkheid om onze kennis (ons conceptueel schema) in absolute zin, zoals eerder beschreven, te vergelijken met haar object, de ons omringende werkelijkheid, komt volgens Quine op het volgende neer.

Onze kennis en de ons omringende werkelijkheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Wanneer we dit weergeven in de terminologie van de subject-object-verhouding betekent dit dat subject en object van onze kennis een onverbreeklijke eenheid vormen. Een dergelijke opvatting is bij meer filosofen te vinden zonder dat die overigens daaruit concluderen tot de onmogelijkheid van kennis-theorie.

Quine gaat echter verder. Niet alleen zijn we onlosmakelijk met de ons omringende werkelijkheid of natuurlijke wereld verbonden, maar we maken daar ook deel van uit, we zijn van dezelfde aard, natuur, als de natuurlijke wereld om ons heen en dienen op dezelfde wijze en met dezelfde middelen bestudeerd te worden.

Quine: '..... I hold that knowledge, mind, and meaning are part of the same world that they have to do with, and that they are to be studied in the same empirical spirit that animates natural science'³³.

Uit het feit dat alles in natuurwetenschappelijke geest bestudeerd moet worden blijkt dat Quine's filosofie, zijn naturalisme, een zeer radicale vorm van empirisme is.

Alle wetenschappelijke bewijs is zintuigelijk³⁴ en dit betekent dat in laatste instantie alle bewijs onlosmakelijk is verbonden met de psychologie van stimulus en respons³⁵.

De psychologie van stimulus en respons lag ten grondslag aan de eerder besproken betekenis-theorie van Quine die culmineerde in de stelling van de onbepaaldheid van radicale vertaling. Quine's betekenis-theorie, die we eerder steeds behavioristisch of empirisch hebben genoemd, wordt door Quine zelf ook wel naturalistisch³⁶ genoemd en is de uiting van een radicaal empirisme.

Dat Quine een eerste filosofie afwijst en daarmee de traditionele kennistheorie, impliceert voor hem niet dat er geen ken-theoretische problemen zouden bestaan. De kennistheorie bestudeert, aldus Quine, de relatie tussen onze theorie en het bewijs dat we voor die theorie hebben.

Daar de traditionele kennistheorie onmogelijk is gebleken, dient de discipline, die de relatie tussen theorie en bewijs bestudeert en die door Quine toch weer kennistheorie wordt genoemd, een nieuwe status te verkrijgen.

De kennistheorie wordt een onderdeel van de empirische psychologie en daarmee van de natuurwetenschap. (Vergelijk het citaat aan het einde van par. 12.2). Tegenwerpingen als zou hier sprake zijn van circulaire procedures, bijv. dat inductie gerechtvaardigd wordt met een beroep op inductie, wijst Quine van de hand met een beroep op zijn naturalisme, zijn afwijzing van een eerste filosofie³⁷.

Onze kennis van de werkelijkheid is een natuurlijk of fysisch fenomeen en hetzelfde kan gezegd worden van de kennistheorie en van de meest fundamentele kenmerken van onze kennis, zoals uit de hiernavolgende citaten moge blijken.

'It (Epistemology) studies a natural phenomenon, viz., a physical human subject. This human subject is accorded a certain experimentally controlled input - certain patterns of irradiation in assorted frequencies, for instance - and in the fullness of time the subject delivers as output a description of the three-dimensional external world and its history'³⁸.

'We are after an understanding of science as an institution or process in the world, and we do not intend that understanding to be any better than the science which is its object'³⁹.

'Even our appreciation of the partial arbitrariness or under-determination of our overall theory of nature is not a higher-level intuition; it is integral to our under-determined theory of nature itself, and of ourselves as natural objects'⁴⁰.

Quine's naturalisme is verder sterk evolutionistisch, darwinistisch geïnspireerd. Kennis is niet alleen een natuurlijk of fysisch fenomeen, maar het is een fysisch proces dat in voortdurende ontwikkeling is, en waarin Darwin's principe van de natuurlijke

selectie een grote rol speelt⁴¹.

Quine: 'Creatures inveterately wrong in their inductions have a pathetic but praiseworthy tendency to die before reproducing their kind'⁴².

Vanuit de opvatting dat kennis uitsluitend een fysisch proces is, in voortdurende ontwikkeling en aan verandering onderhevig, moet a priori of 'onveranderlijke' kennis wel als een contradictio in terminis gekwalificeerd worden.

Quine's afwijzing van kennis of oordelen a priori kan reeds geconcludeerd worden uit zijn afwijzing van een eerste filosofie alleen, zonder daarbij andere aspecten van zijn naturalisme te betrekken.

Om uit te kunnen maken of kennis of een oordeel a priori is, dat wil zeggen immuun voor revisie op grond van ervaringsgegevens, is naar de mening van Quine een vergelijking vereist van onze kennis met de werkelijkheid, en wel een vergelijking zoals die volgens Quine mogelijk wordt geacht door de traditionele kennistheorie.

Uit Quine's verwerping van een eerste filosofie of van de traditionele kennistheorie volgt niet alleen de onmogelijkheid van het onderscheid A - S, maar ook die van het onderscheid 'a priori - a posteriori'⁴³.

Eerder, bij de bespreking van 'Two Dogmas', hebben we Quine's afwijzing van a priori kennis toegeschreven aan de onderbepaaldheid van theorie.

We moeten nu laten zien in welke relatie de onderbepaaldheid van theorie staat tot Quine's naturalisme als de negatie van een eerste filosofie.

Quine laat zich over deze relatie niet expliciet uit. Hij stelt alleen, zoals we in een van de boven geciteerde teksten hebben gezien, dat ons inzicht in de onderbepaaldheid van theorie niet een 'higher-level' - intuïtie is, maar deel uitmaakt van onze onderbepaalde natuurtheorie zelf en van onszelf als natuurlijke objecten⁴⁴.

De relatie tussen de onderbepaaldheid van theorie en de afwijzing van een eerste filosofie lijkt de volgende te zijn. Uit de onmogelijkheid van een eerste filosofie volgt voor Quine dat

we er nooit zeker van kunnen zijn of onze kennis een adequate weergave van de werkelijkheid is⁴⁵. Dit betekent dat we er nooit zeker van kunnen zijn of er niet een andere, eventueel betere theorie van de werkelijkheid mogelijk is dan die welke wij er nu op nahouden⁴⁶.

We zullen er met andere woorden rekening mee moeten houden dat er andere theorieën, andere conceptuele schema's mogelijk zijn die ook de ons omringende werkelijkheid kunnen verklaren. Dit inzicht, dit besef, dat rechtstreeks voortvloeit uit de onmogelijkheid van een eerste filosofie, zo het niet al mede de uitdrukking van die onmogelijkheid is, lijkt Quine naar voren te willen brengen wanneer hij stelt dat onze alomvattende theorie, onze kennis onderbepaald is.

Wanneer Quine op grond van de onmogelijkheid van een eerste filosofie concludeert tot de onmogelijkheid van a priori kennis behoeft zijn radicale empirisme geen verbazing te wekken. Of we Quine's positie nu kenschetsen als naturalistisch dan wel als empiristisch, behavioristisch of fysicalistisch, is van ondergeschikt belang. Al deze termen verwijzen wezenlijk naar een en dezelfde basishouding namelijk de afwijzing van een eerste filosofie.

De wortels van Quine's filosofie worden gevormd door het naturalisme waarvan we in het voorafgaande een aantal facetten hebben gezien.

Uit dit naturalisme dient alles verklaard te worden; alle tot dusver besproken opvattingen van Quine zijn herleidbaar tot of vormen de uitdrukking van dit naturalisme.

Sluiten we onze bespreking van Quine af met een paar korte opmerkingen.

Het onderscheid A - S, zoals door Kant geconcipeerd, is een kentheoretisch onderscheid. Dit onderscheid brengt tot uitdrukking de verschillende wijzen waarop onze kennis gerechtvaardigd kan worden. Voorondersteld is uiteraard dat kennis gerechtvaardigd kan worden met andere woorden dat kennistheorie mogelijk is.

Hoe onderscheiden de opvattingen van Kant en Quine met betrekking tot de kennistheorie en het onderscheid A - S ook mogen zijn, wat betreft de relatie die beide leggen tussen de kennistheo-

rie en het onderscheid A - S stemmen beide overeen.

Quine's afwijzing van het onderscheid A - S vloeit voort uit, is de uitdrukking van de onmogelijkheid van de kennistheorie.

In zijn afwijzing van de kennistheorie en het onderscheid A - S staat Quine lijnrecht tegenover Kant.

Het onderscheid A - S dat Quine bestrijdt berust op een vooronderstelling, reductionisme genaamd, die vreemd is aan het kantiaanse onderscheid A - S. Wanneer Quine het onderscheid A - S aan de orde stelt lijkt hem daarbij eerder Hume's distinctie tussen 'matters of fact' en 'relations of ideas' of een latere variant daarvan, voor ogen te staan dan het kantiaanse onderscheid.

Gaan we nog kort in op Quine's afwijzing van een eerste filosofie.

De voorstelling die Quine van de traditionele kennistheorie geeft hebben we eerder reeds caricaturaal genoemd. Met Quine's afwijzing van een dergelijke voorstelling van de kennistheorie zal ons inziens iedereen kunnen instemmen.

Anders dan Quine achten wij zijn voorstelling van zaken niet representatief voor de kennistheorie, en we zien dan ook geen enkele reden waarom we op grond van Quine's argumenten daarvoor zouden moeten concluderen tot de onmogelijkheid van de kennistheorie, en daaruit voortvloeiend de onmogelijkheid van het onderscheid A - S.

HOOFDSTUK III

Zijn de distincties 'analytisch-synthetisch' en 'a priori-a posteriori' onvolledig?

Par. 13 De opvattingen van Delius.

13.1

We zullen ons in dit hoofdstuk eerst bezighouden met de theorieën van Delius die in zijn uitvoerige en doorwrochte Habilitationsschrift 'Untersuchungen zur Problematik der sogenannten synthetischen Sätze a priori' (verder afgekort 'Untersuchungen') wil aantonen dat zowel het onderscheid A - S alsook het onderscheid 'a priori-a posteriori' onvolledig is.

Na de bespreking van Delius zullen we ingaan op de inzichten die met betrekking tot deze materie door Kripke naar voren zijn gebracht, en die, volgens sommige auteurs, het onderscheid A - S - als zij niet al de volledigheid ervan in twijfel trekken - toch minstens met een volledig nieuwe dimensie hebben verrijkt¹. We zullen proberen aan te tonen, dat, welke argumenten er ook mogen zijn om de door Kant geïntendeerde onderscheidingen als onvolledig te kwalificeren, in ieder geval noch de opvattingen van Delius noch die van Kripke ons nopen tot de conclusie dat genoemde distincties onvolledig zijn. Eerlijkheidshalve voegen we eraan toe dat Kripke zulks ook niet beweert.

13.2

Beginnen we met Delius.

Delius wenst geen bijdrage te leveren tot de problematiek die naar voren is gebracht door Kant's vraag: Hoe zijn synthetische oordelen a priori mogelijk?

Evenmin wil hij de vraag beantwoorden of er überhaupt synthetische oordelen a priori bestaan, een vraag die ten opzichte van Kant's probleemstelling beschouwd kan worden als een 'Vorfrage'. De problematiek waar Delius op doelt dient begrepen te worden als

de opgave om te komen tot een adequate bepaling van de logische structuur van een bepaalde groep van uitspraken die wel omstreden zijn op grond van het feit dat ze gekwalificeerd worden als 'synthetische waarheden a priori'².

De opzet van Delius is te komen tot een rechtvaardiging van zijn overtuiging dat de beide schema's 'analytisch-synthetisch' en 'a priori-a posteriori' ontoereikend zijn ter verklaring van de structuur van de zogenaamde Farbsätze.

Onder Farbsätze verstaat Delius beweringen van de volgende soort:

1. Als iets rood is, dan is het niet (tegelijkertijd) groen
2. Wat rood is, is ook uitgebreid
3. Alle kleuren zijn uitgebreid.

Aan de hand van analyses van deze Farbsätze wil Delius aantonen dat er zinvolle uitspraken zijn (namelijk genoemde Farbsätze) die noch analytisch noch synthetisch zijn en, hoewel waar, noch a priori noch a posteriori waar³.

Indien dit slechts voor één bewering is aangetoond, dan volgt daar reeds uit dat de algemeengeldigheid van de twee volgende stellingen namelijk

1. dat alle beweringen ofwel analytisch ofwel synthetisch zijn en
2. dat alle beweringen ofwel a priori ofwel a posteriori waar zijn, niet langer opgaat.

13.3

Alvorens nader in te gaan op de vooronderstellingen en de argumenten van Delius voor zijn opvatting, zullen we een globaal overzicht van zijn theorie geven⁴.

Delius constateert dat de vraag of er synthetische oordelen a priori zijn zich sinds het begin van deze eeuw in een steeds toenemende belangstelling mag verheugen.

De reden waarom Delius in zijn onderzoek de Farbsätze als thema kiest is verklaarbaar uit het feit dat zowel fenomenologen als logisch positivisten en analytici hun onderscheiden opvattingen aan de hand van Farbsätze uiteen hebben gezet.

Hij noemt in dit verband Husserl die reeds in 1901 de uit-

sluitingsrelatie van twee kleuren op een en dezelfde plaats in de ruimte, alsook de 'wesensgesetzliche' relatie tussen kleur en uitgebreidheid als voorbeeld van object van materiele of synthetische a priori inzichten naar voren brengt⁵.

Tegen deze nieuwe conceptie van een synthetisch a priori dat in tegenstelling tot het synthetisch a priori van Kant bepaald zou zijn door het 'inhoudelijke', materiële karakter richt zich dan het logisch positivisme van de Wiener Kreis.

Een eerste aanzet is te vinden in de Tractatus van Wittgenstein waarin gesteld wordt dat er slechts van logische noodzakelijkheid respectievelijk onmogelijkheid sprake kan zijn, en dat de onverenigbaarheid van twee kleuren van logische aard is⁶.

Schlick⁷ stelt vervolgens tegen de fenomenologen dat de beweringen in kwestie (namelijk de Farbsätze) zeker niet een bijzondere species van de problematische synthetische oordelen a priori vormen, maar dat zij als analytisch of logisch waar gekarakteriseerd moeten worden. Heel kort samengevat komt de controverse tussen fenomenologen en wat we gemakshalve maar analytici zullen noemen op het volgende neer:

Enerzijds (door de fenomenologen) wordt gesteld dat er a priori ware, noodzakelijke en streng algemeen geldige inzichten bestaan met betrekking tot aanschouwelijke, empirische inhouden van de werkelijkheid, terwijl anderzijds (door de analytici) betoogd wordt dat deze vermeende synthetische en materieel-a priori ware inzichten of beweringen niets anders zijn dan analytische waarheden of uitspraken, die hun karakter van algemeen geldigheid en noodzakelijkheid aan niets anders danken dan aan het feit dat zij uit bepaalde gebruiksregels voor woordtekens in een telkens bepaalde taal afleidbaar zijn,

Hoe diametraal deze twee stromingen ook tegenover elkaar staan, toch hebben ze, aldus Delius, één vooronderstelling gemeen namelijk de overtuiging dat alle überhaupt mogelijke ware uitspraken wat betreft de wijze waarop ze waar zijn ofwel a priori ofwel a posteriori waar zijn en, wat betreft de structuur van hun predikatie, ofwel analytisch ofwel synthetisch zijn.

Met andere woorden, beide stromingen vooronderstellen dat de schemata A - S en 'a priori - a posteriori' een volledige disjunctie vormen⁸. Hoe men de Farbsätze verder ook mag kwalificeren,

beide genoemde stromingen zijn het, aldus Delius, eens over de volgende drie punten: De Farbsätze zijn

1. waar
2. algemeengeldig
3. geen uit empirische waarnemingen inductief gewonnen generaliseringen⁹.

Met betrekking tot de twee klassifikatieschemata brengt Delius de stelling naar voren dat er meer dan slechts twee wijzen zijn waarop een bewering waar kan zijn, alsook dat er meer dan slechts twee mogelijke predikatiestructuren bestaan.

Aan de hand van de bewering dat alles wat gekleurd is ook uitgebreid is wil Delius eerst aantonen dat het onderscheid A - S onvolledig is.

Hij begint met nadrukkelijk te stellen dat het hem niet te doen is om een rehabilitatie of een nieuwe fundering van het materiële a priori van de fenomenologen.

Veeleer wil Delius aantonen dat de Farbsätze - die voor hem het object überhaupt van de voortdurende discussie over het bestaan van synthetische oordelen a priori vormen - hun streng algemeengeldige en noodzakelijke waarheid niet te danken hebben aan intuïtief te aanschouwen wezens-wetmatigheden, maar uitsluitend aan het feit dat wij met bepaalde, slechts ostensief te definiëren uitdrukkingen over bepaalde niet-talige, aanschouwelijke gegevens van de empirische werkelijkheid spreken.

Tegen de analytici stelt Delius dat het noodzakelijkheidskarakter van de Farbsätze ook niet adequaat begrepen kan worden door de Farbsätze te interpreteren als logisch-, analytisch ware beweringen¹⁰.

Kijken we nu naar de bij wijze van voorbeeld gekozen bewering 'Alles wat gekleurd is, is ook uitgebreid'¹¹, dan is, aldus Delius, gemakkelijk in te zien dat bij de gebruikelijke toepassing van de termen 'analytisch' en 'synthetisch' voor geen van beide beslisbaar is of hij op de Farbsatz kan worden toegepast of niet. De term 'analytisch' wordt, aldus Delius, gewoonlijk als volgt gebruikt: een bewering p is dan analytisch waar, als van p geldt dat p alleen op grond van de betekenis der woordtekens die in p voorkomen waar is.

Algemener: een bewering p is dan analytisch als een beslissing over de vraag of p waar is enkel op grond van de betekenis van de in p voorkomende woordtekens, met ander woorden, zonder enige kennis van het feitelijk voorhanden zijn van empirische gegevens, mogelijk is.

Datgene op grond waarvan een analytische bewering waar is, is het feit dat bepaalde tekens zus of zo gedefiniëerd zijn respectievelijk volgens een bepaalde gebruiksregel worden gebruikt.

De correlatieve term 'synthetisch' wordt dan als volgt gedefiniëerd: een bewering is synthetisch als van die bewering geldt dat een beslissing over haar waar-zijn niet geveld kan worden alleen op grond van kennis van de betekenis van de in die bewering voorkomende woordtekens; voor genoemde beslissing is kennis van niet-talige feiten of toedrachten vereist.

Kort samengevat: synthetische uitspraken, indien zij waar zijn, zijn waar omdat bepaalde niet-talige verhoudingen, die zij beschrijven, ook daadwerkelijk bestaan.

Delius vraagt vervolgens aandacht voor de omstandigheid dat Farbworte (kleuraanduidingen, 'kleurwoorden') slechts ostensief definiëerbaar zijn, slechts ostensieve betekenis hebben. Wanneer wij spreken over de betekenis van een woordteken kan dat, aldus Delius, twee fundamenteel verschillende zaken betekenen. Onder betekenis kan men verstaan:

1. datgene wat men aangeeft als men een woordteken verbaal definiëert; wanneer men, met andere woorden, een substitutieregel noemt die in een bepaalde taal N voor het woordteken in kwestie van kracht is. Bijv. Schimmel = ^{df} wit paard.
2. datgene, wat men in de vorm van ostensieve definitie of een aanduidingsregel ('Bezeichnungsregel') kan aangeven.

Van fundamenteel belang voor het vervolg is nu de vooronderstelling van Delius - zijns inziens vrijwel algemeen aanvaard - dat de betekenis van Farbworte (kleurwoorden) uitsluitend ostensief geleerd kan worden; dit betekent dat deze woorden slechts betekenis hebben in die zin dat er een aanduidingsregel bestaat volgens welke ze gebruikt worden, en dat ze geen betekenis hebben in de zin dat er een substitutieregel voor hen bestaat.

Wat 'groen' of 'gekleurd' betekent kan niet worden weergege-

geven door andere daarmee equivalente woordtekens van de taal zoals bijv. wel het geval is bij het woord 'schimmel' dat door (een reeks van) andere daarmee equivalente woordtekens (verbaal) kan worden weergegeven en wel op grond van de substitutieregels: Schimmel = df wit paard. De omstandigheid dat kleurwoorden uitsluitend ostensief gedefiniëerd kunnen worden, en, met andere woorden uitsluitend een ostensieve betekenis hebben wordt door Delius als volgt samengevat: "De betekenis van het woord 'kleur' kennen" betekent "Datgene kennen door verwijzing waarnaar dit woordteken ostensief gedefiniëerd wordt".

Na het voorafgaande is het nu mogelijk, aldus Delius, de eerder genoemde stelling te bewijzen namelijk dat er beweringen zijn ten aanzien waarvan onbeslisbaar is of ze als analytisch dan wel als synthetisch gekwalificeerd moeten worden.

Lichten we dit toe aan de hand van de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid'.

Als reden voor de kwalificatie van deze bewering als analytisch kan worden gewezen op de algemene betekenis van de term 'analytisch' krachtens welke alle beweringen analytisch genoemd moeten worden die enkel op grond van de betekenis van de erin voorkomende woordtekens waar zijn respectievelijk als waar ingezien kunnen worden.

Tegen deze kwalificatie van de Farbsatz als analytisch kan men nu inbrengen dat hij ook synthetisch is en wel om de volgende reden: we kunnen de waarheid van genoemde bewering slechts inzien op grond van kennis van niet-talige, aanschouwelijke gegevenheden, en wel precies van die gegevenheden waarnaar de in de bewering voorkomende descriptieve uitdrukkingen verwijzen. Anders gezegd: de bewering in kwestie kan slechts daarom als waar beschouwd worden, omdat bepaalde niet-talige feiten bestaan, namelijk het feit dat kleuren uitgebreid zijn.

Aangezien nu beide aspecten, die ter fundering van de tegenstelde opvattingen telkens naar voren worden gebracht, daadwerkelijk aanwezig zijn in de Farbsatz, is niet beslisbaar of deze bewering analytisch of synthetisch genoemd moet worden. Veeleer geldt dat men beide of geen van beide kan zeggen.

De met betrekking tot de Farbsatz geschetste situatie is, al-

dus Delius, voldoende om de traditionele opvatting, volgens welke iedere zinvolle bewering ofwel analytisch ofwel synthetisch is, te verwerpen.

Wat naar voren is gebracht aangaande het onderscheid A - S kan mutatis mutandis ook worden toegepast op het schema 'a priori - a posteriori'.

Men kan de bewering in kwestie a priori waar noemen omdat ze streng algemeen geldig en noodzakelijk is. (Delius licht dit hier niet verder toe. Hij stelt alleen dat dit de vrijwel zonder uitzondering aanvaarde opvatting is).

Niettemin kan men ook de stelling verdedigen dat de Farbsatz a posteriori is en wel op grond van het volgende argument: genoemde bewering is slechts waar op grond van een bepaald, empirisch-aanschouwelijk gegeven feit; slechts op grond van kennis van een niet-talige, aanschouwelijke stand van zaken kan men inzien dat de bewering in kwestie waar is. Derhalve dient de bewering in kwestie, uiggaande van de traditionele terminologie, als a posteriori gekwalificeerd te worden.

De conclusie uit het voorafgaande kan niet anders luiden dan dat de traditionele disjunctieve schemata onvolledig zijn. Dit resultaat - Delius spreekt van een dilemma - behoeft geen verwondering te wekken als we letten op de vaagheid en de dubbelzinnigheid die inherent is aan de traditionele terminologie¹², zo stelt Delius.

13.4

Gaan we in op het tweede deel van Delius'betoog.

Delius wil zijn tot dusver aangevoerde argumenten ondersteunen door aan te tonen dat de disjunctieve schemata ook nog onvolledig zijn als we er in zouden slagen beide termen exact te definiëren. Nemen we aan, zo stelt hij, dat de term 'analytisch' zo exact gedefiniëerd is dat we voor iedere willekeurige uitspraak kunnen beslissen op ondubbelzinnige wijze of ze analytisch is of niet. Als voorbeeld van zo'n poging om tot zo'n exacte definitie van analyticiteit te komen noemt hij de procedure zoals die door Carnap wordt ontwikkeld in 'Meaning Postulates'¹³.

Volgens Carnap mag een bewering pas analytisch (in een taal

S) genoemd worden, als zij uitsluitend op grond van een expliciet in een taal S ingevoerd 'meaning-postulate' waar is.

Nemen we als voorbeeld de bewering 'Alle raven zijn zwart', dan mag deze bewering eerst als analytisch (in een taal S) gekwalificeerd worden indien er in S een meaning-postulate is dat luidt: 'Voor alle x, als x een raaf is, dan is x ook zwart'.

Met een dergelijke procedure zouden we weliswaar formeel een volledige disjunctie krijgen door 'synthetisch' op te vatten als 'niet-analytisch' maar met betrekking tot de Farbsätze levert dit niets op. Delius verduidelijkt dit als volgt. We hebben gezien, stelt hij, dat de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid' in de zin van de traditionele disjunctie zowel analytisch als synthetisch is.

Zouden we nu in de zin van Carnap door middel van meaning-postulates proberen te komen tot een precisering van de term 'analytisch', dan heeft dit als consequentie dat genoemde bewering als synthetisch gekwalificeerd moet worden en wel om de volgende reden.

De meaning-postulates van Carnap zijn, aldus Delius, substitutieregels, wat impliceert dat er voor het definiendum een verbaal definiens is.

De kleurwoorden daarentegen zijn uitsluitend ostensief definiëerbaar, wat betekent dat voor hen een verbaal definiens onmogelijk is.

Nu is, uitgaande van de volledigheid van de disjunctie 'analytisch-synthetisch', de bewering in kwestie niet alleen synthetisch, maar bovendien moet zij, op grond van de eveneens nog als volledig geldende disjunctie 'a priori - a posteriori' als a priori gekwalificeerd worden; zij is immers, aldus Delius, streng algemeen geldig en noodzakelijk. (Ook hier licht Delius deze twee laatste kwalificaties niet nader toe).

De geschetste poging tot precisering leidt derhalve tot de conclusie dat de bewering in kwestie synthetisch a priori is, met alle problemen van dien.

Deze problemen die ontstaan in verband met het synthetische a priori zijn volgens Delius schijnproblemen die hun oorzaak vinden in de overtuiging dat er slechts twee predikatiestructuren en slechts twee mogelijke wijzen van waar-zijn bestaan.

Dat er naar de mening van Delius van beide categorieën minstens drie bestaan wordt geadstrueerd aan de hand van de drie volgende beweringen.

1. Alle schimmels zijn witte paarden¹⁴.
2. Alle kleuren zijn uitgebreid.
3. Alle deelnemers aan deze conferentie zijn ouder dan 20 jaar.

(Van de op de subjectplaats staande woordtekens van 1. en 3. geldt klaarblijkelijk niet dat hun betekenis slechts ostensief gedefiniëerd kan worden).

Uitgaande van een poging tot precisering in de zin van Carnap kan alleen bewering 1. als analytisch gekwalificeerd worden namelijk wanneer we de in een woordenboek te vinden definitie als een 'meaning-postulate' interpreteren.

Van belang acht Delius verder op te merken dat ook een buitenlander het corresponderende 'meaning-postulate' - als een correlatie tussen tekens - kan opzoeken en ter fundering van de analytische (in de zin van Carnap) van de bewering in kwestie kan aanvoeren, zonder een 'inhoudelijke' kennis van de ostensieve betekenis te bezitten die aan de termen in kwestie buitendien toekomt.

Voor bewering 2. bestaat, gegeven het uitgangspunt van Delius met betrekking tot kleurwoorden, geen 'meaning-postulate', met andere woorden, bewering 2. is synthetisch en hetzelfde geldt voor bewering 3.

Al worden de beweringen 2. en 3. beide synthetisch genoemd, dit neemt niet weg dat tussen beide principiële verschillen bestaan. Van bewering 2. kan men de waarheid inzien enkel op grond van de betekenis van de erin voorkomende woordtekens, waarbij 'betekenis' natuurlijk 'ostensieve betekenis' aanduidt.

Men behoeft alleen maar het woord 'kleur' te begrijpen en men begrijpt reeds dat bewering 2. waar is. Men kan immers, aldus Delius, de betekenis van het woord 'kleur' (en hetzelfde geldt voor de andere kleurwoorden) slechts hebben leren kennen door ostensieve verwijzing naar bepaalde empirische gegevenheden; omdat nu van deze gegevenheden de facto geldt dat ze behalve het moment van een bepaalde kleurkwaliteit ook altijd het moment van ruimtelijke uitgebreidheid bezitten, volgt daaruit dat iemand die de betekenis van de uitdrukking 'kleur' (of 'groen', 'rood' etc.)

kent ipso facto ook reeds weet dat wat gekleurd is uitgebreid is; immers de betekenis van de uitdrukking 'kleur' is niets anders dan datgene door verwijzing waarnaar wij de gebruikswijze (betekenis) van deze uitdrukking leren.

Daarom is het overbodig empirisch onderzoek te verrichten om te kunnen beslissen of de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid' waar is.

Heel anders staat het met de bewering 3. Kennis van de betekenis van de erin voorkomende uitdrukkingen is ten enenmale onvoldoende om te kunnen beslissen of zij waar is of niet.

In de zin van de traditionele terminologie is 3. een bewering a posteriori. Hierin onderscheidt 3. zich principieel van 2. en 1. Beweringen 1. en 2. zijn daarentegen - in de traditionele zin van de term - a priori waar, men hoeft immers geen empirisch onderzoek te verrichten om vast te stellen of ze waar zijn.

Er is zelfs, aldus Delius, geen empirisch te ontdekken feit ook maar denkbaar op grond waarvan beweringen 1. en 2. weerlegd zouden kunnen worden.

Niettemin bestaan er ook tussen 1. en 2. fundamentele verschillen. Om 1. als waar in te kunnen zien is slechts kennis nodig van substitutieregels, zonder dat men behoeft te weten wat de uitdrukkingen in kwestie 'inhoudelijk' betekenen.

Wil men daarentegen 2. als waar kunnen inzien, dan heeft men juist zulke 'inhoudelijke' kennis van de geaardheid van de door de kleurwoorden aangeduide niet-talige gegevenheden nodig. Had men deze kennis niet, dan zou men de bewering helemaal niet begrijpen.

Zowel van 1. als van 2. kunnen we zeggen dat hun waarheid uitsluitend volgt uit de betekenis der woordtekens, en van beide geldt dat hun waarheid kan worden ingezien onafhankelijk van empirisch onderzoek. Van beide geldt ook dat ze in de traditionele zin a priori zijn.

In het geval van 1. echter is 'de betekenis van woordtekens' een regel aangaande de substitueerbaarheid van bepaalde woordtekens door andere; in het geval van 2. daarentegen is 'de betekenis van woordtekens' een niet-talig, empirisch waarneembaar feit, en wel precies dat feit door verwijzing waarnaar men geleerd heeft (en heeft moeten leren) wat die woordtekens betekenen.

Dit verschil in het begrip 'betekenis' heeft als consequentie dat van bewering 2. - anders dan van bewering 1. - gezegd kan worden dat zij waar is op grond van bepaalde empirisch constateerbare feiten. En dit houdt in dat deze bewering op grond van het traditionele schema slechts a posteriori waar is en dat haar algemeen-geldigheid slechts inductief of comparatief is. Aldus beschouwd lijkt bewering 2. te vallen in de door bewering 3. gerepresenteerde klasse van oordelen.

Uit bovenstaande overwegingen zal duidelijk zijn, aldus Delius, dat iedere poging om de principiële eigenaard van ieder van de drie besproken beweringen in het licht te stellen door die beweringen onder te brengen in de tweetermige traditionele schemata tot mislukken gedoemd is.

Willen we tot een adequate karakterisering en classificatie van de drie besproken beweringen komen, dan hebben we reeds twee drietermige schemata nodig:

a. Voor wat de predikatiestructuur betreft het volgende:

1. analytisch waar, dat wil zeggen alleen op grond van substitutieregels waar,
2. ostensief waar, dat is alleen op grond van aanduidingsregels (Bezeichnungsregeln) waar,
3. synthetisch waar, dat wil zeggen niet alleen op grond van substitutie- of aanduidingsregels waar.

b. Met a. corresponderend kunnen we nu ook een drietermig schema opstellen voor de wijze van waar-zijn:

1. Logisch (of formeel) noodzakelijk, dat wil zeggen strenge algemeengeldigheid die haar grond heeft in de aanwezigheid van substitutieregels.
2. linguistisch noodzakelijk, dat wil zeggen strenge algemeengeldigheid die haar grond heeft in de aanwezigheid van aanduidingsregels.
3. factisch, dat wil zeggen slechts inductieve algemeengeldigheid, die haar grond heeft in empirische waarnemingen.

Delius acht het niet uitgesloten dat er nog meer verschillende predikatiestructuren en mogelijke wijzen van waar-zijn bestaan. Van fundamenteel belang, aldus Delius, is dat reeds het

hier gegeven ontwerp van een meer gedifferentieerd klassificatieschema duidelijk maakt dat het probleem van de synthetische oordelen a priori überhaupt niet meer kan ontstaan.

Tot zover een globaal overzicht van Delius' theorie.

We zullen in het vervolg op een aantal punten nader ingaan, waarbij we voornamelijk gebruik zullen maken van Delius' 'Untersuchungen'. Drie zaken zijn van fundamenteel belang en dienen aan een nader onderzoek onderworpen te worden.

In de eerste plaats dient nader ingegaan te worden op de fundamentele vooronderstelling van Delius namelijk dat kleurwoorden niet anders dan door middel van ostensieve definitie geleerd kunnen worden. Vervolgens moeten we nagaan of de eerder besproken Farbsatz¹⁵ namelijk 'Alle kleuren zijn uitgebreid' inderdaad noodzakelijk waar en universeel geldig is - Delius heeft daar tot dusver geen argumenten voor aangedragen - en waarin dan wel deze noodzakelijke waarheid en universele geldigheid bestaat volgens Delius.

Tenslotte, en dit is het belangrijkste, zullen we de vraag moeten beantwoorden of Delius' argumenten tegen de volledigheid van de disjuncties 'analytisch-synthetisch' en 'a priori - a posteriori' steekhoudend zijn.

13.5

We hebben in het voorafgaande gezien dat Delius met nadruk stelt dat kleurwoorden uitsluitend ostensief gedefiniëerd kunnen worden, wat wil zeggen dat we de betekenis van kleurwoorden enkel door middel van ostensieve definitie hebben leren kennen. Een andere mogelijkheid acht hij uitgesloten¹⁶.

Afgezien van de vraag of deze stelling juist is - we komen hier nog op terug - zou men zich kunnen afvragen wat de relevantie ervan is voor de aldan niet volledigheid van de distincties A - S en 'a priori - a posteriori'. Deze distincties zijn van kentheoretische aard, zij betreffen de wijze waarop wij onze kennis rechtvaardigen, de methodus justificandi, en niet de wijze waarop wij feitelijk onze kennis verwerven, de methodus inveniendi¹⁷. Lichten we dit toe.

Aangenomen dat men de betekenissen van woorden als 'vader' en 'moeder' door middel van ostensieve definitie heeft leren kennen. Dit feit betreffende de methodus inveniendi is volkomen irrelevant wanneer het gaat om vragen van de volgende aard: 'Waarop berust de waarheid van de bewering: Iedere moeder is een vrouwelijke ouder?'

Vragen van deze aard betreffen de methodus justificandi, en hun beantwoording staat los van de vraag naar de methodus inveniendi.

Zou Delius met zijn stelling dat kleurwoorden slechts ostensief definiëerbaar zijn alleen bedoelen dat wij die door middel van ostensie hebben leren kennen (methodus inveniendi), dan zou zijn stelling, vooropgesteld al dat ze juist is, kentheoretisch irrelevant zijn.

Delius bedoelt echter wel degelijk (men vergelijk de twee drietermige schemata in 13.4) ook te stellen dat ostensie een rol speelt in de methodus justificandi¹⁸.

Delius stelt met andere woorden twee dingen met betrekking tot de kleurwoorden:

1. De betekenissen van de kleurwoorden kunnen niet anders geleerd worden dan door middel van ostensie. (methodus inveniendi).
2. Willen we aangeven waarop de waarheid van een Farbsatz berust, dan moeten we een beroep doen op ostensie, met andere woorden ostensie speelt een rol in de methodus justificandi van de Farbsätze.

Gaan we eerst in op de opvatting dat ostensie een rol speelt in de methodus justificandi van de Farbsätze. We zullen in het hiernavolgende eerst aantonen dat Delius de termen ostensie en ostensieve definitie niet eenzinnig gebruikt. We kunnen een brede en een enge opvatting van ostensieve definitie onderscheiden bij Delius.

Dit heeft, zoals we zullen aantonen, de volgende consequenties. Nemen we ostensieve definitie in enge zin dan zou Delius' opvatting, indien juist, het inderdaad wettigen te spreken van een speciale band tussen ostensieve definitie en de Farbsätze, met dien verstande dat de Farbsätze als ostensief waar gekwalificeerd

moeten worden. (Vergelijk het schema aan het eind van 13.4). Wanneer we echter ostensieve definitie in enge zin nemen, dan is Delius' opvatting volstrekt onhoudbaar.

Nemen we daarentegen ostensieve definitie in brede zin, dan kan niet langer worden volgehouden dat er een speciale band bestaat tussen ostensieve definitie en de Farbsätze; de Farbsätze kunnen dan ook niet meer als ostensief waar beschouwd worden, dat wil zeggen als oordelen met een aparte status.

Dat kleurwoorden uitsluitend ostensief definiëerbaar zijn kan men ook uitdrukken door te zeggen dat kleurwoorden 'einfache', 'primitive' begrippen zijn waarvan de betekenis niet analyseerbaar is, dat wil zeggen niet in verbale elementen ontleedbaar¹⁹.

Delius sluit zich aan bij de opvatting van Russell²⁰ volgens wie alle woorden ofwel verbaal ofwel ostensief gedefiniëerd worden, waarbij we onder een ostensieve definitie ieder proces verstaan waardoor we iemand de betekenis van een woord bijbrengen zonder gebruik te maken van andere woorden.

Fundamenteel voor de ostensieve definitie is, aldus Delius, dat daarin als definiendum en als het niet-talige object dat als definiens fungeert - in het vervolg het ostensieve definiens te noemen - telkens individuele, tijd-ruimtelijk gelocaliseerde waarnemingsinhouden met elkaar in verband worden gebracht namelijk een individueel klank- of schriftbeeld (als het woordteken) en een individuele niet-talige inhoud (als datgene wat dit woordteken aanduidt)²¹. Delius gebruikt de term 'ostensieve definitie' ter aanduiding van een (en van ieder) individueel, telkens tijd-ruimtelijk gelocaliseerd, actueel proces, waardoor de betekenis van een woordteken voor iemand wordt gedefiniëerd; daarbij stipuleert hij nadrukkelijk dat de term 'ostensieve definitie' uitsluitend dient ter aanduiding van het actuele proces van definiëren en niet ter aanduiding van het resultaat van dit proces²².

Van belang is verder op te merken dat de woorden, om de definitie waarvan het bij Delius gaat, namelijk kleurwoorden, staan voor objecten of inhouden van de uiterlijke waarneming²³. Dit heeft als consequentie dat het ostensief definiëren van kleurwoorden een proces is dat zich afspeelt in de uiterlijke waarneming.

Dit proces dient verder gekwalificeerd te worden als een em-

pirisch constateerbaar proces²⁴, wellicht zelfs als een fysisch proces²⁵.

Laten we ostensieve definitie, zoals tot dusver weergegeven, verder ostensieve definitie in enge zin noemen.

Daarnaast hanteert Delius dit begrip in bredere zin. We zullen verder spreken van ostensieve definitie in brede zin. Delius stelt dat het bij een ostensieve definitie niet noodzakelijk een andere persoon hoeft te zijn aan wie de betekenis van een woord wordt duidelijk gemaakt. Hij vervolgt:

'Auch wenn ich mir selbst die Bedeutung eines Wortes vergegenwärtige, indem ich mir Fälle seiner Anwendung vergegenwärtige, informiere ich mich über die Bedeutung dieses Wortes vermittels ostensiver Definitionen'²⁶. Uit de gebruikte terminologie ('vergegenwärtigen') leiden wij af dat het object waarnaar het woord in kwestie verwijst, niet daadwerkelijk present is, met andere woorden niet in de uiterlijke waarneming is gegeven.

Nemen we het volgende geval. Ons wordt gevraagd of de bewering 'Wat rood is, is uitgebreid' (noodzakelijk) waar is, terwijl ons in de uiterlijke waarneming niets roods is gegeven; hierbij nemen wij aan dat de betekenissen van 'rood' en 'uitgebreid' ons bekend zijn, dat wil zeggen ons ooit door middel van ostensieve definitie zijn bijgebracht.

Bij de beantwoording van de gestelde vraag is een beroep op de uiterlijke waarneming niet mogelijk, en verder ook niet nodig want we kunnen ons wat 'rood' betekent 'vergegenwärtigen'.

Dit ons 'vergegenwärtigen' kan niets anders betekenen dan dat we ons iets roods voor ogen stellen of voor onze geest oproepen, anders gezegd een herinnering aan iets roods oproepen.

Al is deze herinnering een herinnering aan iets dat ooit in de uiterlijke waarneming gegeven is geweest, dit neemt niet weg dat de herinnering zelf niet behoort tot de uiterlijke waarneming.

We zien aldus dat het begrip 'ostensieve definitie' door Delius niet eenzinnig wordt gebruikt.

Merken we verder op dat Delius zich in het weergegeven citaat niet beperkt tot 'einfache', 'primitive' woordtekens; dit houdt in, dat ook in die gevallen dat men zich de betekenis van een woord, dat (ook) verbaal gedefiniëerd kan worden, voor ogen stelt, gesproken kan worden van een 'ostensieve definitie' (in

de zin van zich 'vergegenwärtigen').

De reden waarom Delius zijn term 'ostensieve definitie' in bredere zin hanteert dan zijn definitie van dit begrip (dit is wat we 'ostensieve definitie' in enge zin hebben genoemd) toelaat, lijkt ons de volgende te zijn.

Nemen we aan dat we de betekenissen van 'rood' en 'uitgebreid' ooit geleerd hebben door middel van ostensieve definitie, dat wil zeggen iemand heeft ons de betekenis van de termen in kwestie bijgebracht door onder het uitspreken van deze termen te wijzen op bepaalde niet-talige, in de uiterlijke waarneming gegeven inhoud.

Zou nu ostensieve definitie worden opgevat als een empirisch constateerbaar proces, zich afspelend in de uiterlijke waarneming, dan zouden wij, gegeven de opvatting van Delius dat ostensie een rol speelt in de methodus justificandi van Farbsätze, bij afwezigheid van een in de uiterlijke waarneming gegeven inhoud 'rood', geen antwoord kunnen geven op de vraag naar de kentheoretische status van de bewering 'Wat rood is, is uitgebreid'. Met andere woorden, de opvatting van Delius, dat ostensie of ostensieve definitie een rol speelt in de methodus justificandi van Farbsätze, wat wil zeggen, dat we, wanneer de vraag aan de orde wordt gesteld of een Farbsatz analytisch of synthetisch, a priori of a posteriori waar is, ter beantwoording van deze vraag een beroep moeten doen op ostensie, leidt tot ongerijmde consequenties wanneer we uitgaan van ostensie of ostensieve definitie in enge zin (namelijk als een empirisch constateerbaar proces, zich afspelend in de uiterlijke waarneming).

Alleen indien de vraag naar de status van de bewering 'Wat rood is, is uitgebreid' niet beantwoord zou kunnen worden bij afwezigheid van een in de uiterlijke waarneming gegeven inhoud rood, zou Delius' opvatting dat er een speciale relatie is tussen ostensieve definitie (in enge zin) en de Farbsätze, met dien verstande dat deze laatste als ostensief waar gekwalificeerd moeten worden, houdbaar zijn.

Gaan we na of Delius' kwalificatie van de Farbsätze als ostensief -waar houdbaar is wanneer we ostensieve definitie in brede zin nemen.

Willen we kunnen uitmaken of een gegeven bewering analytisch of synthetisch, a priori of a posteriori waar is, dan zullen we in de eerste plaats bekendheid met de betekenissen van de in die bewering voorkomende termen moeten vooronderstellen, en in de tweede plaats, op het moment dat ons naar de status van die bewering wordt gevraagd, ons de betekenissen van die termen moeten realiseren ('vergegenwärtigen'). Dit lijkt te betekenen dat ook beweringen die traditioneel (en mede door Delius) als uitsluitend analytisch gekwalificeerd worden, en waarvan de woordtekens (ook) verbaal definieerbaar zijn, uitgaande van ostensieve definitie in brede zin (het zich 'vergegenwärtigen' van de betekenissen der termen) als 'ostensief waar',²⁷ beschouwd kunnen worden.

Met andere woorden, uitgaande van ostensieve definitie in brede zin is Delius' kwalificatie van de Farbsätze als ostensief-waar weliswaar niet onjuist maar nietszeggend.

Het voorafgaande samenvattend menen we te mogen stellen dat Delius' opvatting dat ostensieve definitie een rol speelt in de methodus justificandi van Farbsätze volstrekt onhoudbaar is wanneer we uitgaan van ostensieve definitie in enge zin; verder, dat, uitgaande van ostensieve definitie in brede zin, zijn kwalificatie van de Farbsätze als ostensief-waar weliswaar niet onjuist is maar nietszeggend, en dat deze kwalificatie het geenszins wettigt de Farbsätze op te vatten als oordelen die buiten de traditionele classificatie vallen.

Gaan we nader in op Delius' stelling dat kleurwoorden uitsluitend ostensief gedefiniëerd kunnen worden.

Merken we eerst op dat deze stelling bepaald niet door iedereen wordt onderschreven²⁸.

In de tweede plaats lijkt ons de vraag hoe iemand (of men) de betekenis van bepaalde woorden geleerd heeft, een empirische kwestie, en niet een kwestie ten aanzien waarvan men zijn standpunt a priori bepaalt.

Lichten we dit toe aan het volgende geval.

Nemen we aan dat een bepaalde persoon de betekenissen kent van 'rood' en 'geel' maar niet weet wat 'oranje' betekent. We proberen de persoon in kwestie de betekenis van 'oranje' bij te brengen door te zeggen dat oranje tussen geel en rood in ligt, met

andere woorden, door een verbale definitie namelijk: Oranje ligt tussen geel en rood.

Vervolgens tonen we genoemde persoon een aantal willekeurig geordende voorwerpen van verschillende kleuren, waaronder oranje. Nu zijn er twee mogelijkheden:

1. De persoon in kwestie is in staat op grond van de verbale definitie voorwerpen, die oranje gekleurd zijn, te identificeren. In dit geval heeft hij de betekenis van 'oranje' leren kennen door middel van een verbale definitie en dus niet door middel van ostensie.
2. Genoemde persoon is niet in staat de oranje gekleurde voorwerpen te identificeren. In dit geval zullen we een beroep moeten doen op ostensie.

Welke van de twee mogelijkheden van toepassing is, kan ons inziens uitsluitend op grond van empirisch onderzoek worden vastgesteld. Volgens Delius echter hebben we in het juist besproken geval überhaupt niet te maken met een verbale definitie, maar enkel met 'ein verbaler Ersatz für das physisch-äusserliche Hinzeigen auf einen bestimmten Farbton'²⁹. Een dergelijke 'verbaler Ersatz' is, aldus Delius, slechts een andere vorm van ostensieve definitie; er wordt daardoor niets anders aangegeven dan de plaats waar datgene te vinden is waarvan men de betekenis door ostensie kan leren kennen.

Lichten we de relatie tussen ostensieve definitie en een 'verbaal surrogaat' voor een ostensieve definitie toe aan het volgende voorbeeld van Delius.

We kunnen iemand de betekenis van het woord 'steengroeve' door middel van ostensie bijbrengen namelijk door die persoon mee te nemen naar een steengroeve en dan te zeggen, wijzend op die steengroeve, 'dit is een steengroeve'.

Hetzelfde kunnen we ook doen door middel van een 'verbaal surrogaat', en wel als volgt: 'een steengroeve is datgene wat je ziet als je punt zus en zo (in het coördinatensysteem van deze landkaart) opzoekt en naar het zuiden kijkt'³⁰. Ook de bewering 'oranje ligt tussen geel en rood' is, aldus Delius, niets anders dan een 'verbaal surrogaat' voor een ostensieve definitie van 'oranje'.

De twee genoemde gevallen lopen volgens hem volledig parallel. In beide gevallen geeft het verbale surrogaat uitsluitend de plaats aan waar het ostensieve definiens voor de te definiëren term te vinden is; het verbale surrogaat is met andere woorden zuiver 'positioneel'.

Niettemin bestaat er ons inziens tussen beide gevallen een fundamenteel verschil.

In het geval van 'steengroeve' kunnen we instemmen met Delius dat het verbale surrogaat zuiver positioneel is, dat wil zeggen enkel de plaats aanduidt waar het ostensieve definiens te vinden is.

In het geval van 'oranje' liggen de zaken anders. Ons kleurenscale is op welbepaalde wijze gerangschikt. Als we zeggen dat oranje tussen geel en rood in ligt, dan bedoelen we te zeggen dat oranje zowel op geel als op rood lijkt, van beide iets weg heeft.

Dit 'liggen tussen' van oranje tussen geel en rood is, met andere woorden, primair een kwalitatieve relatie en daarvan afgeleid, secundair, pas een 'positionele' relatie³¹.

We moeten concluderen dat Delius ten onrechte twee fundamenteel verschillende 'verbale definities' over één kam heeft geschoren, en daaraan de consequentie heeft verbonden dat deze verbale definities slechts een verbaal surrogaat voor of 'nur eine besondere Form' van ostensieve definities vormen.

Vatten we het voorafgaande samen, dan kunnen we stellen dat Delius' opvatting, dat ostensie een rol speelt in de methodus justificandi van de Farbsätze, tot onaanvaardbare consequenties leidt wanneer we uitgaan van ostensieve definitie in enge zin; gaan we uit van ostensieve definitie in brede zin, dan is zijn opvatting weliswaar niet onjuist maar triviaal, en leidt zijn argumentatie niet tot het beoogde doel namelijk aan te tonen dat de Farbsätze niet classificeerbaar zijn in termen van de traditionele disjuncties.

Delius' stelling dat kleurwoorden uitsluitend ostensief definiëerbaar zijn, is aanvechtbaar, evenals zijn argumentatie voor deze stelling.

13.6

In dit nummer zullen we nader ingaan op Delius' argumenten voor de strenge noodzakelijkheid en strenge universele geldigheid van de Farbsätze; bij de behandeling van deze kwestie zullen we ons beperken tot de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid'³².

Eerst zullen we laten zien - aan de hand van de relatie tussen hypothetische en strenge noodzakelijkheid - dat ostensieve definitie een volgens Delius onmisbare rol speelt in de methodus justificandi van de Farbsätze.

Vervolgens zullen we proberen duidelijk te maken dat Delius er niet in slaagt aan te tonen dat Farbsätze streng universeel geldig of noodzakelijk zijn.

Alvorens in te gaan op Delius' argumentatie willen we enige termen, die in zijn betoog centraal staan, enigszins toelichten.

Onder 'strenge noodzakelijkheid' of 'strenge universele geldigheid' verstaat Delius een eigenschap van beweringen, welke eigenschap hij als volgt toelicht:

'Die Notwendigkeit, die diesen Sätzen eignet, ist, so behaupten wir, nichts anderes als das Korrelat der Unmöglichkeit, mit den in ihnen auftretenden Ausdrücken eine andere Bedeutung zu verbinden als die, die ihnen durch ihre ostensive Definition zugeordnet ist'³³.

Van strenge noodzakelijkheid, als een eigenschap van beweringen, onderscheidt Delius hypothetische noodzakelijkheid, als een eigenschap van een bepaalde situatie. Gaan we uit van de situatie dat iemand aan een andere persoon de betekenis van een kleurwoord wil bijbrengen. Daar nu volgens Delius kleurwoorden uitsluitend ostensief gedefiniëerd kunnen worden, is in een dergelijke situatie een beroep op ostensieve definitie noodzakelijk.

Dat men in genoemde situatie een beroep moet doen op ostensieve definitie is, aldus Delius, een noodzakelijke eigenschap van die situatie.

Van hypothetische noodzakelijkheid wordt gesproken omdat deze noodzakelijkheid afhankelijk is van een doel dat men zich gesteld heeft, in casu iemand de betekenis van een kleurwoord bijbrengen; genoemde noodzakelijkheid doet zich slechts voor diegene

voor, die het gestelde doel wil bereiken³⁴.

Niettegenstaande het feit dat er prima facie een aanzienlijk verschil bestaat tussen beide onderscheiden soorten van noodzakelijkheid, kan volgens Delius de strenge noodzakelijkheid van Farbsätze (in casu 'Alle kleuren zijn uitgebreid') slechts verklaard en adequaat geïnterpreteerd worden, wanneer deze strenge noodzakelijkheid (als een eigenschap van beweringen) in verband gebracht wordt met hypothetische noodzakelijkheid (als een eigenschap van een bepaalde situatie)³⁵.

Delius probeert een verband tussen beide soorten van noodzakelijkheid te leggen door aan te tonen dat ook strenge noodzakelijkheid (als een eigenschap van beweringen) 'in zekere zin' kan worden opgevat als een eigenschap van een situatie. Geven we de gedachtengang van Delius weer³⁶.

De betekenis van uitdrukkingen als 'Het is (een) noodzakelijk(heid) dat kleuren uitgebreid zijn' - waarbij het gaat om noodzakelijkheid als een eigenschap van beweringen - wordt, aldus Delius, treffender tot uitdrukking gebracht door de correlatieve formulering 'Het is (een) onmogelijk(heid) dat een kleur niet uitgebreid is'.

Deze laatste formulering is daarom treffender, omdat men zich de noodzakelijkheid in kwestie eerst en slechts daardoor bewust wordt, dat men zich deze onmogelijkheid gerealiseerd heeft.

We moeten, aldus Delius, duidelijk beseffen, dat wat wij tot uitdrukking brengen door van noodzakelijkheid respectievelijk correlatieve onmogelijkheid te spreken met betrekking tot de Farbsätze, iets is, dat überhaupt eerst daardoor tot stand komt, doordat wij eerst geconfronteerd worden met een bewering als 'Alle kleuren zijn uitgebreid', en vervolgens, in een poging het tegendeel (de negatie) van deze bewering als mogelijk te denken, tot de ontdekking komen dat we dit niet kunnen. Delius vervolgt: 'Die Einsicht in die universale Gültigkeit dieses Satzes ist, so scheint es, psychologisch eine Folge und logisch ein Äquivalent der Einsicht, dass keine Ausnahme zu dem hier Behaupteten möglich (denkbar) ist. Insofern scheint zu gelten, dass die Aussage, die Farbsätze seien notwendig wahr, nichts anderes ist als eine Beschreibung der Sachlage, dass es (nämlich: dem jeweils hierüber Reflek-

tierenden) unmöglich ist, ihr Gegenteil zu formulieren und zu denken.³⁷.

Aldus kan, blijkens dit citaat van Delius, noodzakelijkheid als een eigenschap van beweringen ook geïnterpreteerd worden als een eigenschap van een situatie.

Aangenomen dat we noodzakelijkheid als een eigenschap van beweringen in zekere zin ook kunnen interpreteren als een eigenschap van een bepaalde situatie, daarmee is nog niet aangetoond dat en waarom Farbsätze noodzakelijk waar zijn. De situatie waarin iemand zich bevindt die de negatie van de Farbsatz als mogelijk probeert te denken (Delius' herinterpretatie van de noodzakelijkheid van een bewering) is zo stelt hij, zeker een heel ander soort van situatie dan de situatie waarin iemand zich bevindt die de betekenis van kleurwoorden wil aangeven of leren kennen (van deze situatie is het een beroep doen op ostensieve definitie een - hypothetisch - noodzakelijke eigenschap).

Niettemin bestaat er, aldus Delius, tussen beide verschillende situaties een begrijpelijk verband.

De noodzakelijke waarheid van de Farbsatz, anders gezegd, de situatie, dat het onmogelijk is het tegendeel van de Farbsatz te denken, is een gevolg van de situatie waarin wij ons bevinden wanneer wij de betekenissen van kleurwoorden willen leren kennen, waarvoor wij, ten einde het gestelde doel te bereiken, een beroep moeten doen op ostensieve definitie.

Met andere woorden, slechts via hypothetische noodzakelijkheid (namelijk het feit dat wij, willen we de betekenissen van kleurwoorden leren kennen een beroep moeten doen op ostensieve definitie) en slechts als een gevolg van deze hypothetische noodzakelijkheid, is strenge noodzakelijkheid (als een eigenschap van beweringen of, anders geformuleerd, als de situatie dat het onmogelijk is het tegendeel van de Farbsatz te denken) mogelijk.

Delius: 'Eben die so entstanden zu denkende Sachlage ist es aber nun, die es jemandem, der es versucht, unmöglich macht, den Sachverhalt zu formulieren - und so als möglich zu denken -, dass eine Farbe nicht ausgedehnt sei. Denn dieser Sachverhalt - als einer, zu dessen Formulierung es unerlässlich ist, von Farben zu sprechen - liesse sich eben nur dann als ein möglicher formulieren

und denken, wenn die Ausdrücke, vermöge deren wir von Farben sprechen, nicht das bedeuteten, was sie bedeuten. Insofern und in diesem Sinne ist die Einsicht in die Unmöglichkeit dieser Sachlage und damit in die Notwendigkeit der Farbsätze eine Folge daarvan, dass wir die Bedeutung von Farbworten nicht anders als durch das hinweisen auf räumlich Ausgedehntes bzw. durch ein entsprechendes Erfassen von räumlich Ausgedehntem kennenlernen können³⁸.

Met andere woorden, de Farbsatz (in casu Alle kleuren zijn uitgebreid) is noodzakelijk waar omdat het onmogelijk is haar tegendeel (een uitzondering op het in de Farbsatz gestelde) als mogelijk te denken. Wij kunnen het tegendeel van de Farbsatz niet denken omdat wij geen andere betekenissen aan de in de Farbsatz optredende termen kunnen toekennen dan die welke hen toekomen op grond van ostensieve definitie.

Aldus zien we dat strenge noodzakelijkheid (als een eigenschap van een bewering) slechts aan de Farbsatz kan worden toegekend als een gevolg van hypothetische noodzakelijkheid, in casu het feit dat we een beroep moeten doen op ostensieve definitie, willen we de betekenissen van de in de Farbsatz optredende termen leren kennen.

Daarmee is tevens duidelijk geworden dat ostensieve definitie, naar de mening van Delius, een onmisbare rol speelt in de methodus justificandi van Farbsätze.

De noodzakelijke waarheid en strenge universaliteit van de Farbsatz 'Alle kleuren zijn uitgebreid' wordt, aldus Delius³⁹, uitsluitend bepaald door de drie volgende, empirisch constateerbare (en in geen enkele zin noodzakelijke), feiten:

1. door het feit dat enkelvoudige, aanschouwelijke inhouden ons op bepaalde wijze gegeven zijn (kleurinhouden als ruimtelijk uitgebreid);
2. door het feit dat in een taal N woordtekens bestaan, die ter aanduiding van deze inhouden, alsmede van de wijze waarop ze gegeven zijn, gebruikt worden (de woordtekens 'kleur' en 'uitgebreid');
3. Door het feit dat deze woordtekens slechts ostensief gedefiniëerd kunnen worden, en aldus hun betekenis slechts door ostensieve definitie geleerd kan worden of geleerd kan zijn.

Indien het uitsluitend deze drie empirische feiten zijn, als de premissen, waaruit de noodzakelijke waarheid en universele geldigheid van de Farbsatz volgen, dan zullen de drie premissen eerst vervuld moeten zijn, willen we de Farbsatz 'Alle kleuren zijn uitgebreid' als noodzakelijk waar en universeel geldig kunnen kwalificeren.

Gaan we na of de premissen vervuld (kunnen) zijn.

Met betrekking tot de uitdrukking 'alle kleuren' moeten we twee interpretaties onderscheiden.

1. Men bedoelt te zeggen: alle tot nu toe bekende of ontdekte kleuren. Gaan we van deze interpretatie van 'alle kleuren' uit, dan wordt de vraag of alle premissen al of niet vervuld zijn irrelevant. Een dergelijke interpretatie van 'alle kleuren' wettigt niet dat er gesproken wordt van universele geldigheid of noodzakelijke waarheid van de Farbsatz. Bij deze interpretatie van 'alle kleuren' kunnen we aan de Farbsatz hooguit inductieve of comparatieve algemeenheid toekennen.
2. Men bedoelt te zeggen: alle ontdekte, nog te ontdekken en überhaupt mogelijke kleuren. Bij deze interpretatie van 'alle kleuren' zouden we met betrekking tot de Farbsatz terecht spreken van universele geldigheid en noodzakelijke waarheid; zouden we van deze interpretatie van 'alle kleuren' uitgaan, dan heeft de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid' ook betrekking op nu nog niet ontdekte of tot dusver onbekende kleuren. Dit betekent dat de geldigheid van genoemde bewering zich ook uitstrekt over die gevallen waarvoor op dit moment noch een woordteken noch een ostensief definiens bestaat⁴⁰.

Alleen wanneer we 'alle kleuren' opvatten in de zin van de hier gegeven tweede interpretatie zouden we voor de bewering 'alle kleuren zijn uitgebreid', indien zij waar is, universele geldigheid kunnen claimen. Nemen we 'alle kleuren' in streng universele zin, dan kunnen Delius' premissen niet vervuld zijn; immers voor tot dusver niet ontdekte kleuren bestaat noch een woordteken noch een ostensief definiens. Concluderend kunnen we stellen dat de strenge universaliteit en noodzakelijke waarheid, die Delius claimt voor de Farbsatz, niet volgen uit de drie door Delius genoemde

premissen; aangezien Delius stelt dat deze eigenschappen uitsluitend uit genoemde premissen voortvloeien, moeten we stellen dat Delius er niet in geslaagd is de universele geldigheid en noodzakelijke waarheid van de Farbsatz aan te tonen.

13.7

Na het voorafgaande zullen we een antwoord moeten geven op de vraag of Delius' argumenten ons dwingen tot de conclusie dat de distincties A - S en 'a priori - a posteriori' onvolledig zijn.

We zullen eerst Delius' argumenten nader weergeven en er vervolgens commentaar op geven.

Delius begint met het onderscheid 'a priori - a posteriori',⁴¹. Hoe ongekwalficeerd de betekenis en de gebruikswijzen van de termen 'a priori' en 'a posteriori' ook mogen zijn, toch zijn er, aldus Delius, twee elementen die deel uit maken van de algemene betekenis van deze termen, en die ten grondslag liggen aan alle gebruikswijzen ervan⁴²,

1. Wanneer wij een bewering a priori waar noemen, dan brengen wij daardoor tot uitdrukking, overeenkomstig de kantiaanse bepalingen⁴³, dat die bewering noodzakelijk waar en streng algemeen geldig is; noemen wij daarentegen een bewering a posteriori waar, dan bedoelen wij daarmee te zeggen dat die bewering slechts feitelijk waar is, en indien algemeen geldig, slechts inductief (of comparatief) algemeen geldig.
Delius: 'So gefasst, betreffen die termini "a priori / a posteriori" nur die Art des Wahrseins von Aussagen',⁴⁴. (De opmerking van Delius dat het hier 'slechts' de wijze van waar zijn betreft doet nogal merkwaardig aan, wanneer wij bedenken dat zijn gehele betoog erop gericht is (o.a.) aan te tonen dat er meer dan twee mogelijke wijzen van waar zijn bestaan. Indien Delius er niet in slaagt aan te tonen dat er qua wijzen van waar zijn van een bewering meer mogelijkheden zijn dan door het traditionele onderscheid 'a priori - a posteriori' tot uitdrukking worden gebracht, is zijn hele betoog overbodig geweest, en slaagt hij er hoogstens in aan te tonen dat de termen 'a priori' en 'a posteriori' niet eenzinnig worden gebruikt).

2. Behalve het onder 1. genoemde drukken de termen 'a priori' en 'a posteriori' nog een tweede aspect uit; ze zeggen namelijk iets over de verhouding van een bewering tot datgene op grond waarvan die bewering waar is. Zo wordt, aldus Delius, de term 'a posteriori' algemeen gebruikt ter aanduiding van het feit dat een uitspraak alleen daarom waar is, omdat bepaalde, door die uitspraak beschreven empirische verhoudingen daadwerkelijk bestaan.

Analoog kunnen we zeggen - negatief - dat de term 'a priori' gebruikt wordt ter aanduiding van het feit dat een bewering weliswaar waar is, maar niet waar op grond van het bestaan van een (door die bewering beschreven) empirisch feit of een veelvoud daarvan⁴⁵.

Geven we eerst weer waarom de Farbsätze volgens Delius a posteriori waar zijn.

Delius: 'Die Farbsätze sind insofern a posteriori wahr, als von ihnen gilt, dass sie deswegen wahr sind, weil bestimmte empirische Verhältnisse, die sie beschreiben (z.B. das ausgedehntsein von Farben), tatsächlich bestehen und dementsprechend ferner von ihnen gilt, dass sie nur von jemandem als wahr erkannt werden können, der weiss, dass die empirischen Verhältnisse, die sie beschreiben, tatsächlich bestehen'⁴⁶.

De Farbsätze zijn aldus, volgens Delius, a posteriori waar en wel op grond van de volgende redenen:

1. De door de Farbsätze beschreven feiten of toedrachten op grond waarvan de Farbsätze waar zijn, zijn van empirische aard. (Op de betekenis van 'empirisch' komen we nog terug). We hebben hier derhalve te maken met het tweede aspect van de distinctie 'a priori - a posteriori'.
2. Kennis van de door de Farbsätze beschreven feiten of toedrachten kan slechts verworven worden uit de ervaring. Delius: ' - denn es ist das Wissen, dass bestimmte Inhalte der empirischen Wahrnehmung faktisch so und so beschaffen sind, und also ein Wissen, das nur "aus der Erfahrung" gewonnen sein kann'⁴⁷.

Het feit dat kennis van de door de Farbsätze beschreven feiten of toedrachten slechts uit de ervaring gewonnen kan worden

zeft iets over wat we eerder genoemd hebben (in 13.5 en 13.6) de methodus inveniendi; de ervaring is, zoals we aanstonds zullen zien niet de reden waarom we Farbsätze voor waar houden.

Dat de Farbsätze ook a priori waar zijn wordt als volgt beargumenteerd door Delius: 'Sie sind aber andererseits auch a priori wahr, insofern von ihnen 1. gilt, dass sie notwendig wahr und streng allgemein gültig sind, und 2. gilt, dass die Überzeugung, dass sie wahr sind, nicht das Ergebnis einer empirischen Prüfung und Entscheidung der Frage ist, ob die von ihnen beschriebenen empirischen Verhältnisse tatsächlich bestehen oder nicht, sondern vielmehr eine Überzeugung, die den Gedanken einer Bestätigung oder Widerlegung durch empirische Ermittlungen über Tatsachen sinnlos werden lässt'⁴⁸.

Blijkens dit citaat zijn de Farbsätze a priori waar omdat we onafhankelijk van de ervaring kunnen inzien dat ze waar zijn; een beroep doen op ervaring is niet alleen overbodig maar ook zinloos.

Kijken we naar de twee elementen die volgens Delius ten grondslag liggen aan alle gebruikswijzen van de termen 'a priori' en 'a posteriori', dan zien we dat Delius de Farbsätze als a priori kwalificeert met een beroep op het eerste element, anders gezegd het element dat 'nur die Art des Wahrseins von Aussagen' betreft.

Samenvattend kunnen we stellen dat de Farbsätze a priori waar zijn namelijk in zoverre hun waarheid onafhankelijk van de ervaring kan worden ingezien. 'A priori' dient hier in de zin van het eerste aspect begrepen te worden en heeft enkel betrekking op de wijze van waar zijn van beweringen.

Verder zijn de Farbsätze ook a posteriori waar, in zoverre ze namelijk waar zijn krachtens het daadwerkelijk bestaan van bepaalde empirische verhoudingen (tweede aspect), en omdat we hun inhoud hebben leren kennen uit de ervaring. (Dit laatste punt moet betrekking hebben op de methodus inveniendi; immers, om in te kunnen zien dat de Farbsätze waar zijn, is een beroep op de ervaring niet alleen overbodig maar ook zinloos).

Delius meent aldus te hebben aangetoond dat de disjunctie 'a priori - a posteriori' onvolledig is. De Farbsätze zijn immers, zo stelt hij, zowel a priori alsook a posteriori waar, en volgens

de traditionele opvatting moet een bewering ofwel a priori ofwel a posteriori waar zijn en niet beide (of geen van beide).

Alvorens Delius' argumentatie aan een nader onderzoek te onderwerpen, zullen we laten zien dat en waarom volgens Delius de Farbsätze ook zowel analytisch als synthetisch zijn. Delius: 'Der Satz "Alle Farben sind ausgedehnt" ist analytisch: denn es kann von ihm behauptet werden, dass er allein auf Grund der Bedeutungen der in ihm auftretenden Wortzeichen wahr ist und allein auf Grund einer Kenntniss dieser Bedeutungen als wahr eingesehen wird'⁴⁹.

De betekenissen waarvan hier sprake is, moeten natuurlijk begrepen worden in de zin van ostensieve⁵⁰ betekenissen, en dit maakt dan meteen begrijpelijk waarom genoemde Farbsatz volgens Delius ook synthetisch is: 'Er ist aber zugleich auch synthetisch, insofern von ihm ebenso gilt, dass er nicht allein auf Grund der in ihm verknüpften Wortbedeutungen ("Begriffe") wahr ist, sondern allein auf Grund des Bestehens einer nicht-sprachlichen (nämlich empirisch anschaulichen) Tatsache bzw. einer Vielzahl solcher Tatsachen, die den Grund seines Wahrseins bilden, und dass wir ihn allein vermöge einer (empirischen) Kenntnis dieser nicht-sprachlichen Tatsachen überhaupt als wahr erkennen können'⁵¹.

De Farbsätze worden analytisch genoemd omdat ze waar zouden zijn op grond van de betekenissen der termen alleen. Kleurwoorden hebben volgens Delius uitsluitend een ostensieve betekenis; ostensie wordt zoals we in 13.5 gezien hebben, als iets empirisch gedefiniëerd, en daarom dienen, aldus Delius, de Farbsätze ook als synthetisch gekwalificeerd te worden.

(In 13.5 zijn we nagegaan of, en in welke zin, Farbsätze als ostensief waar, dat wil zeggen waar op grond van ostensieve betekenis(sen) gekwalificeerd kunnen worden. We hebben daar gesteld dat Delius' kwalificatie van de Farbsätze als ostensief waar (waar op grond van ostensieve betekenis) volstrekt onhoudbaar is wanneer we uitgaan van ostensie in enge zin (als iets puur empirisch) .

Nemen we daarentegen ostensie in brede zin (het zich 'vergegenwärtigen' van de betekenissen der termen), dan is Delius' kwalificatie van de Farbsätze niet onjuist maar nietszeggend; immers ook door Delius als uitsluitend analytisch gekwalificeerde

beweringen kunnen dan 'ostensief waar' genoemd worden of 'waar op grond van ostensieve betekenis'.

In dit geval kan niet worden volgehouden dat ostensie (in de zin van zich 'vergegenwärtigen') iets puur empirisch is).

Gaan we iets nader in op de redenen waarom de Farbsätze volgens Delius ook synthetisch zijn.

In de eerste plaats zijn de Farbsätze ook synthetisch waar omdat ze waar zijn op grond van het bestaan van een niet-talig (namelijk empirisch aanschouwelijk) feit respectievelijk een meer-voud van dergelijke feiten.

Verder is de kennis die door Farbsätze tot uitdrukking wordt gebracht nog synthetisch in zoverre 'als es ein Wissen über die Beschaffenheit nicht-sprachlicher, empirischer Verhältnisse ist, das wir nur dadurch besitzen können, dass wir sie auf Grund von "Erfahrung" kennengelernt haben'⁵².

We zien derhalve dat de redenen die Delius aanvoert voor de kwalificatie van de Farbsätze als synthetische beweringen identiek zijn met de redenen waarom Farbsätze zijns inziens als a posteriori waar gekwalificeerd moeten worden.

Uit de boven weergegeven argumenten moet naar de mening van Delius geconcludeerd worden dat zowel de disjunctie A - S als de disjunctie 'a priori - a posteriori' onvolledig is ; immers, de Farbsätze zijn én analytisch én synthetisch én a priori én a posteriori waar.

Proberen we een antwoord te vinden op de vraag of uit Delius' argumenten volgt dat de disjuncties A - S en 'a priori - a posteriori' inderdaad onvolledig zijn.

Een van de doelen die Delius zich gesteld heeft is aan te tonen dat er meer dan twee wijzen van waar zijn van een bewering bestaan.

Wanneer de stelling geponeerd wordt dat een bepaalde disjunctie onvolledig is, dan zal men eerst moeten aantonen dat de termen in kwestie deel uitmaken van één en dezelfde disjunctie.

Het eerste door Delius onderscheiden aspect van de disjunctie 'a priori - a posteriori' had slechts betrekking op de wijze van waar zijn van beweringen.

Wil Delius aantonen dat er qua wijze van waar zijn van een

bewering meer mogelijkheden zijn dan 'a priori waar' en 'a posteriori waar', dan zal hij moeten duidelijk maken dat de Farbsätze en noodzakelijk waar en streng algemeen geldig zijn en tegelijk slechts feitelijk waar en slechts in inductieve of comparatieve zin algemeen geldig.

Dit heeft Delius, zoals we gezien hebben, niet aangetoond. Delius stelt namelijk dat de Farbsätze a priori waar zijn in de zin van het eerste aspect en tevens a posteriori waar in de zin van het tweede aspect; met andere woorden, wanneer Delius de Farbsätze zowel a priori als a posteriori waar noemt maken deze kwalificaties zelfs bezien vanuit Delius' eigen onderscheidingen geen deel uit van één en dezelfde disjunctie. Kortom, Delius is er zelfs naar zijn eigen maatstaven niet in geslaagd aan te tonen dat er meer dan twee mogelijke wijzen van waar zijn van een bewering bestaan.

In het gunstigste geval zou zijn argumentatie kunnen leiden tot de conclusie dat de termen 'a priori' en 'a posteriori' niet eenzinnig worden gebruikt.

Gaan we na of Delius' kwalificatie van Farbsätze als (ook) synthetisch en (ook) a posteriori waar houdbaar is. De redenen waarom Delius de Farbsätze als a posteriori waar kwalificeerde zijn identiek met de redenen waarom zijns inziens de Farbsätze als synthetisch gekwalificeerd moeten worden.

Beperken we ons tot de Farbsatz 'Alle kleuren zijn uitgebreid'. Deze bewering moet volgens Delius als (ook) synthetisch en als (ook) a posteriori waar worden gekwalificeerd omdat zij waar is op grond van het daadwerkelijke bestaan van bepaalde empirische feiten en toedrachten⁵³.

Wat betekent nu de term 'empirisch'?

Blijkens Delius' tekst betekent de term 'empirisch' toegepast op genoemde feiten en toedrachten niets anders dan dat deze feiten en toedrachten empirisch constateerbaar zijn, ons in de empirische Anschauung gegeven zijn en dat het hier geenszins om noodzakelijke feiten of toedrachten gaat⁵⁴.

Dat we empirisch kunnen constateren dat kleuren uitgebreid zijn, anders gezegd, dat kleuren ons in de empirische Anschauung als uitgebreid zijn gegeven, valt niet te ontkennen.

Niettemin valt niet in te zien hoe datgene wat de Farbsatz 'Alle kleuren zijn uitgebreid' tot uitdrukking brengt empirisch constateerbaar kan zijn.

De bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid' is volgens Delius noodzakelijk waar en universeel geldig. Dit betekent dat we onder 'alle kleuren' moeten verstaan: alle überhaupt mogelijke kleuren, inclusief tot dusver onbekende of onontdekte kleuren (zie 13.6).

Alle kleuren (in strikt universele zin) kunnen ons niet in de empirische Anschauung gegeven zijn⁵⁵; evenmin ons inziens kunnen kleuren ons in de empirische Anschauung als noodzakelijk uitgebreid gegeven zijn, tenzij wellicht de empirische Anschauung het element 'Wesensschau' bevat. (Van 'Wesensschau' en 'Wesensgesetze' moet Delius niets hebben; voor de verklaring van noodzakelijkheid zijn deze begrippen bovendien overbodig)⁵⁶.

We zien derhalve dat datgene wat de ex hypothesi noodzakelijk ware en streng universeel geldige Farbsatz tot uitdrukking brengt niet identiek is met wat we empirisch kunnen constateren. Afgezien van het feit dat Delius' argumentatie niet kan leiden tot het gestelde doel - de op de Farbsatz van toepassing verklaarde termen 'a priori' en 'a posteriori' maken geen deel uit van één en dezelfde disjunctie - zou zij, indien zij houdbaar was, leiden tot onhoudbare en ook voor Delius ongewenste resultaten.

Nemen we de bewering 'Alle schimmels zijn witte paarden'. Deze bewering is volgens Delius uitsluitend analytisch en uitsluitend a priori waar.

Niettemin zouden we, redenerend in de trant van Delius, ook van deze bewering moeten zeggen dat zij (ook) a posteriori waar en synthetisch is; immers, dat schimmels witte paarden zijn is empirisch constateerbaar⁵⁷.

We hebben in het voorafgaande Delius' argumentatie voor de kwalificatie van de Farbsatz als (ook) a posteriori waar (en synthetisch) als onhoudbaar bestempeld op grond van het feit dat datgene wat empirisch constateerbaar is niet identiek is met wat de Farbsatz tot uitdrukking brengt.

Belangrijker is evenwel het volgende: zelfs indien men zou kunnen stellen dat datgene wat een noodzakelijk ware bewering tot

uitdrukking brengt ook empirisch constateerbaar is, dan kan dat geen argument zijn om de bewering in kwestie als (ook) a posteriori waar te kwalificeren. Lichten we dit toe aan een tekst van Kant waar hij nader ingaat op de wiskundige kennis, die, anders dan filosofische kennis, voortvloeit uit de constructie van begrippen.

In de hiernavolgende tekst is weliswaar sprake van begrippen en niet van oordelen, maar dit neemt niet weg dat het door Kant gestelde gemakkelijk ook op oordelen kan worden toegepast.

Kant: 'So construïre ich einen Triangel, indem ich den diesem Begriffe entsprechenden Gegenstand entweder durch blosser Einbildung in der reinen, oder nach derselben auch auf dem Papier in der empirischen Anschauung, beidemal aber völlig a priori, ohne das Muster dazu aus irgend einer Erfahrung geborgt zu haben, darstelle'⁵⁸.

Blijkens deze tekst verandert er niets aan het a priori karakter van de constructie van het begrip door het met het begrip corresponderende object op papier, dat wil zeggen in de empirische Anschauung weer te geven. Wat ons als resultaat van die constructie gegeven wordt, hetzij in de reine Anschauung, hetzij op papier in de empirische Anschauung ('empirisch constateerbaar') is hetzelfde. Beide keren is de constructie volledig a priori uitgevoerd⁵⁹.

Op analoge wijze menen we te mogen stellen dat het feit dat bijv. cirkels ons als rond in de empirische Anschauung gegeven (kunnen) zijn volstrekt irrelevant is voor de status van het oordeel 'Cirkels zijn rond'.

Zelfs indien de door een noodzakelijk ware Farbsatz tot uitdrukking gebrachte feiten of toedrachten ons als object van empirische Anschauung gegeven zouden kunnen zijn⁶⁰, analoog aan het door Kant gestelde namelijk dat hetzelfde (met een mathematisch begrip corresponderend) object ons zowel in de reine Anschauung (dus zuiver a priori) alsook in de empirische Anschauung gegeven kan zijn, dan volgt daaruit geenszins dat de bewering in kwestie uit dien hoofde als (ook) a posteriori waar gekwalificeerd moet worden.

We willen niet ontkennen dat de termen 'a priori' en 'a pos-

teriori' meer betekenissen hebben dan die welke hen toekomen wanneer ze gebruikt worden ter karakterisering van oordeelssoorten. Toegepast op oordelen zeggen deze termen iets over de wijze van waar zijn van een oordeel, anders gezegd iets over de wijze waarop een oordeel wordt gerechtvaardigd⁶¹.

Delius voert in het onderscheid 'a priori - a posteriori' elementen in die in dit onderscheid als een onderscheid van oordeelssoorten niet thuishoren.

Een oordeel is niet (ook) a posteriori waar (of synthetisch, in de zin van empirisch) omdat bepaalde, door die bewering beschreven feiten of toedrachten (ook) empirisch constateerbaar zijn; een bewering is a posteriori waar indien de ervaring de reden is waarom wij die bewering als (on)waar erkennen.

Het voorafgaande samenvattend kunnen we stellen dat Delius er niet in is geslaagd aan te tonen dat er qua wijzen van waar zijn van een bewering meer dan twee mogelijkheden bestaan. Teneinde dit aan te tonen zou Delius aannemelijk hebben moeten maken dat de Farbsätze zowel noodzakelijk waar en streng algemeengeldig zijn alsook niet noodzakelijk waar (doch slechts feitelijk waar) en niet streng (maar slechts inductief of comparatief) algemeengeldig zijn. Delius is hierin, om begrijpelijke redenen, niet geslaagd.

Sluiten we de bespreking van Delius af. We menen in het voorafgaande duidelijk te hebben gemaakt dat de argumenten, die Delius aanvoert ter ondersteuning van zijn overtuiging, dat de disjuncties A - S en 'a priori - a posteriori' onvolledig zijn, niet steekhoudend genoemd kunnen worden.

Par. 14 Kripke.

14.1

In de vorige paragraaf hebben we de opvattingen van Delius besproken en zijn argumenten voor de onvolledigheid van de disjuncties A - S en 'a priori - a posteriori'.

De reden waarom wij de theorie van Kripke in dit hoofdstuk - waar het gaat om de vraag of de disjuncties A - S en 'a priori - a posteriori' onvolledig zijn - bespreken, is niet het feit dat

Kripke zelf een soortgelijk standpunt als Delius zou huldigen, maar de omstandigheid dat Kripke distincties maakt die prima facie in die richting lijken te tenderen. Kripke bespreekt namelijk o.a. a priori ware beweringen die contingent zijn en noodzakelijk ware beweringen die a posteriori zijn¹.

Of men uit dergelijke kwalificaties dan concludeert dat de traditionele distincties onvolledig zijn, dan wel - met Stegmüller - stelt, dat Kripke het onderscheid A - S met een totaal nieuwe dimensie verrijkt, maakt weinig uit. De beweringen aan de hand waarvan Kripke zijn opvattingen voornamelijk uiteenzet, worden door hem identiteitsbeweringen² genoemd; in deze kunnen we weer onderscheiden tussen die, waarin de identiteit tussen twee eigennamen wordt uitgedrukt bijv. 'Cicero is Tullius' of 'Hesperus is Phosphorus', en zogenaamde theoretische identiteitsbeweringen, zoals bijv. 'Water is H₂O'. We zullen ons met name met deze laatste categorie bezighouden.

14.2

Het centrale probleem waarmee Kripke zich bezighoudt betreft de relatie tussen naam en naamsdrager of referent. Alle andere problemen die Kripke bespreekt komen slechts in het kader van dit centrale probleem aan de orde. Aangezien het centrale probleem van Kripke buiten ons onderzoek valt, zullen we slechts summier op zijn eigenlijke thema ingaan.

Onder namen verstaat Kripke eigennamen³, dat wil zeggen namen voor personen, steden, landen etc., kortom wat in het dagelijkse gebruik een eigenaam wordt genoemd.

Ten aanzien van deze eigennamen huldigt Kripke - zich aansluitend bij Mill en tegen de gangbare opvattingen, volgens Kripke vertegenwoordigd door o.a. Frege en Russell - de opvatting dat eigennamen slechts een denotatie hebben en geen connotatie. Eigennamen verwijzen slechts naar een object; ze geven geen beschrijving van het object waarnaar ze verwijzen.

Kripke druist met zijn opvatting tegen de zijns inziens algemeen gangbare opvatting in, volgens welke zogenaamde eigennamen niets anders zijn dan afkortingen van of synoniemen voor uniek be-

palende beschrijvingen (definite descriptions). Een dergelijke uniek bepalende beschrijving bepaalt niet alleen op unieke wijze het object waarnaar verwezen wordt, maar beschrijft het object ook middels bepaalde eigenschappen, en geeft derhalve ook de betekenis (meaning, connotatie) van dat object weer. Zo is volgens de descriptietheorie van eigennamen de naam 'Aristoteles' bijv. niets anders dan een afkorting van (of synoniem voor) 'de man die Alexander de Grote onderrichtte'⁴.

Zou deze opvatting juist zijn, dan was de bewering 'Aristoteles was de leermeester van Alexander de Grote' een pure tautologie. Dit is, aldus Kripke, zeker niet het geval. Genoemde bewering drukt een feit uit, en wel een feit waarvan we zouden kunnen ontdekken dat het onjuist is; daarom kan 'leermeester van Alexander de Grote' geen deel uitmaken van de betekenis van de naam 'Aristoteles'.

De opvatting die Kripke huldigt met betrekking tot eigennamen huldigt hij ook met betrekking tot soortnamen. Ook algemene begrippen als 'tijger', 'hitte', 'water' etc., hebben zijns inziens geen connotatie.

Kripke acht de term 'algemene naam' dan ook zeer geschikt ter aanduiding van woorden voor natuurlijke soorten, stoffen en species⁵.

14.3

De reden waarom Kripke afwijkt van de gangbare opvattingen met betrekking tot eigennamen en soortnamen wordt wellicht duidelijker wanneer we aan de hand van een concrete bewering toelichten waar Kripke naar toe wil.

Nemen we de bewering 'Water is H_2O '. Kripke is de mening toegedaan dat deze bewering noodzakelijk waar is en wel 'in the strictest possible sense'⁶, dat wil zeggen deze bewering is waar in alle mogelijke werelden, anders gezegd: metafysisch noodzakelijk, zij zegt namelijk iets over het wezen van water.

Van de andere kant is deze bewering a posteriori, de waarheid van deze bewering is vastgesteld op grond van ervaring.

De bewering 'Water is H_2O ' is, aldus Kripke, een noodzake-

lijk ware bewering a posteriori en wel 'noodzakelijk waar' in metafysische zin 'a posteriori' in kentheoretische zin.

Hieruit blijkt dat we met betrekking tot beweringen, volgens Kripke, moeten onderscheiden tussen metafysische en kentheoretische kwalificaties. Kripke stelt dat in hedendaagse discussies zeer weinig mensen, zo al enige, onderscheid maken tussen het a priori karakter en het noodzakelijke karakter van een bewering. Hoe dit ook zij, Kripke wenst beide kwalificaties nadrukkelijk te onderscheiden. De term 'a priori' - en hetzelfde geldt voor de term 'a posteriori' - behoort tot de kennisleer, aldus Kripke⁷.

We zullen na de bespreking van Delius hier niet nader op dit kennistheoretische onderscheid ingaan. We constateren slechts dat de ware betekenis van dit onderscheid Kripke is ontgaan.

Kripke: '... one can learn a mathematical truth a posteriori by consulting a computing machine, or even by asking a mathematician'⁸.

De term 'noodzakelijk' daarentegen (hetzelfde geldt voor de term 'contingent') behoort, aldus Kripke, tot de metafysica. Kripke geeft toe dat deze term soms wel in epistemologische zin wordt gebruikt en dan hetzelfde betekent als 'a priori'; hij zelf wenst deze term echter in metafysische zin te gebruiken.

Stelt men de vraag of iets noodzakelijk is, dan heeft deze vraag niets met onze kennis van iets te maken; veeleer stelt men zich dan de vraag of een bepaald feit of een bepaalde stand van zaken anders had kunnen zijn dan daadwerkelijk het geval is. Is het antwoord op deze vraag ontkennend, dan hebben we te maken met een noodzakelijke waarheid, is het bevestigend, dan hebben we te maken met een contingente waarheid⁹.

(Kripke stelt weliswaar dat de term 'noodzakelijk' soms in epistemologische zin wordt gebruikt en dan zoveel betekent als 'a priori'. We zullen evenwel zien dat door Kripke als a priori gekwalificeerde beweringen geenszins in epistemologische zin noodzakelijk zijn, dat wil zeggen immuun voor revisie op grond van ervaringsgegevens.

Indien men de termen 'a priori' en 'a posteriori', anders dan bij Kripke het geval is, in kentheoretische zin verstaat, dan

kan de door Kripke metafysisch genoemde vraag of iets noodzakelijk is, niet langer beschouwd worden als een vraag die met onze kennis van iets niets te maken heeft.

Lichten we dit toe.

Een van de doelstellingen van Kripke is aan te tonen dat theoretische identiteitsbeweringen zoals bijv. 'Water is H_2O ' noodzakelijke waarheden a posteriori zijn.

Zoals we nog zullen zien is een van de voorwaarden voor de kwalificatie van een bewering als (metafysisch) noodzakelijk waar dat zij waar is.

De kentheoretische kwalificatie van een bewering als a posteriori waar impliceert dat een dergelijke bewering op grond van nader empirisch onderzoek onwaar kan blijken te zijn. Nemen we de bewering 'Water is H_2O '; deze a posteriori ware bewering is volgens Kripke metafysisch noodzakelijk, dat wil zeggen waar in alle mogelijke werelden.

Uit het feit dat

1. in kentheoretisch opzicht deze bewering a posteriori waar is en
2. dat, wil een bewering als metafysisch noodzakelijk gekwalificeerd kunnen worden, zij eerst waar moet zijn,

volgt dat de metafysische kwalificatie wel degelijk afhankelijk kan zijn van de kentheoretische status van een bewering; immers, indien 'Water is H_2O ' onwaar blijkt te zijn - met deze mogelijkheid moet vanuit kentheoretisch standpunt rekening worden gehouden, aangezien deze bewering a posteriori waar is - dan vervalt ipso facto de metafysische kwalificatie van deze bewering als noodzakelijk waar).

Kripke wenst met nadruk - zoals reeds uit bovenstaande onderscheidingen blijkt - de termen 'a priori' en 'noodzakelijk' niet met elkaar te identificeren.

Alvorens nader op de metafysische kwalificaties in te gaan, moeten we iets zeggen over Kripke's conceptie van analyticiteit.

Kripke wenst - bij wijze van stipulatie - als analytisch te beschouwen die oordelen, die ('in some sense') waar zijn op grond van hun betekenis en bovendien krachtens hun betekenis waar zijn in alle mogelijke werelden; een analytisch oordeel is met andere woorden zowel a priori als noodzakelijk (in metafysische zin)

waar¹⁰.

Dat het Kripke ernst is met zijn notie van metafysische noodzakelijkheid moge ook blijken uit de positie die hij inneemt met betrekking tot het onderscheid tussen modaliteit de re en de dicto¹¹.

Nemen we de notie metafysische noodzakelijkheid serieus, dan zullen we moeten kunnen zeggen, dat een bepaalde eigenschap aan een bepaald object noodzakelijk toekomt en wel ongeacht de wijze waarop we dat object beschrijven.

Voorstanders van noodzakelijkheid de re stellen dat een bepaalde eigenschap aan een ding zelf noodzakelijk toekomt, en wel ongeacht de wijze waarop dat ding beschreven wordt. (Kripke spreekt in dit verband van 'essentialisme').

Tegenstanders van noodzakelijkheid de re stellen, dat als we al van noodzakelijkheid kunnen spreken, dit een noodzakelijkheid is, die uitsluitend voortvloeit uit de wijze waarop we iets beschrijven ('de dicto') en zeker niet iets is dat aan een object onafhankelijk van de beschrijving ('de re') toekomt¹².

Zou men nu uitgaan van de door Kripke afgewezen descriptietheorie van (eigen)namen, dan lijkt er alleen plaats te zijn voor modaliteit de dicto.

Lichten we dit toe aan de volgende vraag: Was het noodzakelijk of contingent dat Nixon de verkiezingen van 1968 won?¹³

Zouden we onder 'Nixon' verstaan 'de man die de verkiezingen van 1968 won', dan hebben we 'het winnen van de verkiezingen van 1968' op te vatten als een noodzakelijke eigenschap van Nixon; hadden we onder 'Nixon' iets anders verstaan, dan zou hier sprake zijn van een contingente eigenschap.

Bovendien zou, uitgaande van de descriptietheorie, het oordeel 'Nixon heeft de verkiezingen van 1968 gewonnen' een pure tautologie zijn, als we Nixon beschrijven als 'de winnaar van de verkiezingen van 1968'; en dit is, aldus Kripke, zeker niet het geval.

Een van de redenen waarom Kripke de descriptietheorie afwijst is het feit dat op basis van de descriptietheorie alleen modaliteit de dicto mogelijk lijkt te zijn en Kripke wil nu juist naar modaliteit de re.

Willen we vasthouden aan modaliteit de re dan lijken we in eerste instantie in onoplosbare moeilijkheden terecht te komen¹⁴.

Een noodzakelijke eigenschap van een object is een eigenschap die aan dat object toekomt in alle mogelijke werelden.

Om te kunnen uitmaken of een bepaalde eigenschap aan een bepaald object in alle mogelijke werelden toekomt zullen we moeten beschikken over criteria op grond waarvan we dat object in die andere werelden kunnen identificeren.

Zonder dergelijke criteria zijn we overgeleverd aan pure willekeur en staan we machteloos wanneer iemand bijv. stelt dat een bepaald individu in de mogelijke wereld X daarom Nixon is, omdat genoemd individu een hond met de naam 'Checkers' bezit en bovendien door zijn landgenoten 'Tricky Dick' wordt genoemd¹⁵.

Aangezien het een onmogelijke zaak lijkt genoemde identiteitscriteria op te stellen, ziet het er naar uit dat we ons toch maar moeten stellen op het standpunt dat er uitsluitend sprake kan zijn van modaliteit de dicto.

Kripke ontkent dat we voor een dergelijk dilemma komen te staan. Het bovengeschetste beeld van mogelijke werelden berust, volgens Kripke, op een fundamenteel verkeerde voorstelling.

Op de redenen waarom dit volgens Kripke zo is kunnen we hier niet verder ingaan. We beperken ons tot een korte schets van Kripke's eigen conceptie van mogelijke werelden¹⁶.

De overweging op grond waarvan wij komen tot de conceptie van een mogelijke wereld of, anders gezegd, tot de vraag of iets anders had kunnen zijn, komt in het kort hierop neer¹⁷.

We nemen aan dat het verloop van een in overweging genomen mogelijke wereld tot een bepaald tijdstip T overeenstemt met het daadwerkelijk verloop van onze (werkelijke) wereld; dat daarentegen vanaf T het verloop der gebeurtenissen anders is geweest dan in werkelijkheid het geval was. Lichten we dit toe aan een voorbeeld van een mogelijke wereld namelijk de mogelijke wereld waarin Nixon de verkiezingen van 1968 verloren heeft.

Zo'n mogelijke wereld komt volgens Kripke als volgt tot stand. We nemen aan dat het verloop der gebeurtenissen in de mogelijke wereld in kwestie tot aan tijdstip T, in casu november 1968,

met het verloop der gebeurtenissen in onze (werkelijke) wereld heeft overeengestemd. Op T zelf is het, zo nemen we aan, anders gegaan, namelijk de Amerikaanse kiezers hebben niet Nixon maar zijn tegenstander tot president gekozen¹⁸.

Wanneer wij mogelijke werelden aldus opvatten, dan lijkt het probleem van de identiteitscriteria voor mogelijke werelden van de baan te zijn. We hoeven, alvorens te kunnen spreken van een mogelijke wereld waarin Nixon de verkiezingen van 1968 heeft verloren, niet eerst criteria op te stellen aan de hand waarvan we kunnen vaststellen dat Nixon in onze werkelijke wereld identiek is met de persoon die in de te beschrijven mogelijke wereld de verkiezingen heeft verloren; immers, Nixon, als de verliezer van genoemde verkiezingen, maakt deel uit van onze beschrijving van deze mogelijke wereld¹⁹.

Met andere woorden, het probleem een criterium vast te stellen voor de identiteit van Nixon (in onze werkelijke wereld) met degene die in de mogelijke wereld in kwestie de verkiezingen heeft verloren, is verdwenen, daar die identiteit zelf namelijk Nixon als verliezer van de verkiezingen deel uitmaakt van de beschrijving van die mogelijke wereld.

Mogelijke werelden worden niet ontdekt, aldus Kripke, maar gestipuleerd, en wel door aan te nemen dat de werkelijke loop der gebeurtenissen zich vanaf een bepaald moment anders heeft voorgedaan dan in werkelijkheid het geval is geweest.

Met de geschetste conceptie van mogelijke werelden meent Kripke te kunnen ontkomen aan het eerder genoemde dilemma namelijk de keuze tussen enerzijds modaliteit de re met de onmogelijke taak identiteitscriteria voor objecten in de verschillende mogelijke werelden op te stellen, en anderzijds berusten in de erkenning dat er hoogstens van modaliteit de dicto sprake kan zijn.

14.4

Vatten we het voorafgaande kort samen, dan kunnen we stellen dat volgens Kripke eigennamen geen connotatie hebben en het bovendien mogelijk is te spreken van mogelijke werelden zonder in de geschetste problematiek van de identiteitscriteria verzeild

te raken.

Een van de - intuïtieve - thesen die Kripke verder wil verdedigen is de stelling dat eigennamen 'rigid designators'²⁰ of 'vaste verwijzers'²¹ zijn. Een term is, aldus Kripke, een vaste verwijzer indien hij hetzelfde object aanduidt in alle mogelijke werelden; genoemde stelling komt er derhalve op neer dat eigennamen in alle mogelijke werelden hetzelfde object (dezelfde naamsdrager of referent) aanduiden.

Laten we deze stelling proberen te verduidelijken.

We hebben gezien dat eigennamen geen connotatie hebben en geen afkortingen zijn voor descripties (of 'clusters' of 'families' daarvan). Als nu bijv. de naam 'Aristoteles' staat voor geen enkele van de gebruikelijke beschrijvingen ('leermeester van Alexander de Grote', 'grootste leerling van Plato') kunnen we dan nog wel van Aristoteles spreken?

Volgens Kripke kunnen we dit zeer zeker. Het is volstrekt zinvol te zeggen dat Aristoteles ook had kunnen besluiten zich niet met filosofie in te laten, in welk geval hij geen leerling van Plato was geworden; verder had Aristoteles kunnen besluiten geen leermeester van Alexander de Grote te worden. Had Aristoteles aldus besloten, dan hadden de descripties 'grootste leerling van Plato' en 'leermeester van Alexander de Grote' naar een ander object verwezen. Met andere woorden, descripties kunnen geen vaste verwijzers zijn.

Om te begrijpen waarom eigennamen wel vaste verwijzers zijn, dat wil zeggen in alle mogelijke werelden naar hetzelfde object verwijzen, moeten we kijken naar de wijze waarop, volgens Kripke, een eigennaam aan de naamsdrager wordt toegekend. Dit geschiedt in een soort 'doopplechtigheid'.

Kripke: 'An initial baptism takes place. Here the object may be named by ostension or the reference of the same may be fixed by a description. When the name is 'passed from link to link', the receiver of the name must, I think, intend when he learns it to use it with the same reference as the man from whom he heard it'.²²

Aldus blijft volgens Kripke via een 'causale' keten de naam in kwestie steeds verwijzen naar hetzelfde object.

Van belang is op te merken dat Kripke's theorie van eigen-
namen - ook wel de 'causale' theorie van eigennamen genoemd -
impliceert dat de naamsdrager daadwerkelijk bestaat respectievelijk
daadwerkelijk bestaan heeft.

Dit roept in de eerste plaats de vraag op, wat de functie
is van eigennamen, als het object niet blijkt te (hebben) bestaan
of als we te maken hebben met de eigennaam van een fictie (bijv.
Sherlock Holmes).

Belangrijker evenwel - althans voor ons onderzoek - zijn de
consequenties voor het begrip mogelijke werelden.

Lichten we dit toe aan de eigennamen 'Nixon' en 'sherlock
Holmes'.

De naam 'Nixon' heeft een referent, de naam 'Sherlock Holmes'
daarentegen is de eigennaam van een fictie en heeft derhalve geen
referent.

Van Nixon kunnen we, aldus Kripke, zinvol beweren dat hij
ook niet had kunnen bestaan. Daartoe hoeven we slechts aan te
nemen, te stipuleren, dat de loop der gebeurtenissen zich vanaf
een bepaald tijdstip anders heeft afgespeeld dan daadwerkelijk
het geval is geweest, bijv. door aan te nemen dat Nixon's ouders
elkaar nooit hebben ontmoet. Met andere woorden, we kunnen een
werkelijk object veranderen in een louter mogelijk object, enkel
door aan te nemen dat het wereldverloop vanaf een bepaald moment
anders is geweest. Van de andere kant is het volgens Kripke onmo-
gelijk een louter mogelijk object te veranderen in een werkelijk
object.

Aangenomen dat Sherlock Holmes een fantasieprodukt van Conan
Doyle is en nooit heeft bestaan, kunnen we, aldus Kripke, van geen
enkele persoon zeggen dat hij Sherlock Holmes zou zijn geweest,
als die had bestaan.

We kunnen, met andere woorden, niet beweren dat Sherlock Hol-
mes weliswaar niet bestaat, maar dat hij in andere mogelijke we-
relden heel goed wel had kunnen bestaan²³.

Kripke's opvatting van mogelijke werelden komt in het kort
hierop neer: mogelijke werelden zijn extrapolaties vanuit de wer-
kelijke wereld, we kunnen slechts vanuit de werkelijke wereld over
mogelijke andere werelden spreken, niet omgekeerd.

Deze conceptie van mogelijke werelden heeft, zoals we nog zullen zien, consequenties voor de relatie tussen de kentheoretische en de metafysische status van een bewering.

14.5

Al mag een eigennaam volgens Kripke niet opgevat worden als een afkorting voor een descriptie en al is een eigennaam zeker niet synoniem met een descriptie, dit neemt niet weg dat in sommige gevallen de referentie van een naam wel degelijk door een descriptie wordt vastgelegd²⁴. (Men zou in deze gevallen weliswaar kunnen zeggen dat de descriptie dan een 'definitie' geeft van de naam. Echter, Kripke maakt een nadrukkelijk onderscheid tussen definities die een synoniem geven en definities die de referentie vastleggen²⁵. Alleen in de laatstgenoemde zin kunnen we zeggen dat descripties een 'definitie' van een naam geven).

Aangenomen dat we de referentie van de naam 'Aristoteles' hebben vastgelegd door de descriptie 'grootste leerling van Plato'.

Wat is dan de status van de bewering 'Aristoteles is de grootste leerling van Plato'?²⁶

Volgens Kripke moet deze bewering gekwalificeerd worden als een contingente waarheid a priori.

'Contingent' omdat Aristoteles had kunnen besluiten geen leerling van Plato te worden; dat Aristoteles de grootste leerling is van Plato, is met andere woorden niet waar in alle mogelijke werelden en derhalve contingent. In metafysisch opzicht hebben we hier dan te maken met een contingente waarheid.

'A priori' omdat we de referentie van de naam 'Aristoteles' door middel van de descriptie 'grootste leerling van Plato' hebben vastgelegd; we weten derhalve, aldus Kripke, zonder verder onderzoek te hoeven verrichten dat Aristoteles de grootste leerling van Plato is. In kentheoretisch opzicht is de bewering derhalve a priori.

Laten we het metafysisch aspect van deze bewering buiten beschouwing en gaan we na of de kwalificatie van deze bewering als a priori in kentheoretische zin terecht is.

De term 'noodzakelijk' wordt door Kripke gebruikt in meta-fysische zin. Niettemin erkent Kripke dat de term 'noodzakelijk' soms ook in epistemologische zin wordt gebruikt en dan zoveel betekent als 'a priori'²⁷.

Wanneer men de termen 'a priori' en 'noodzakelijk' in kentheoretische zin gebruikt ter karakterisering van een bewering, dan drukt men daardoor uit niet alleen dat de waarheid van die bewering onafhankelijk van de ervaring kan worden ingezien, maar ook dat die bewering immuun is voor weerlegging door ervaringsgegevens.

Als we nu de referentie van 'Aristoteles' hebben vastgelegd door de descriptie 'grootste leerling van Plato' en derhalve de bewering 'Aristoteles is de grootste leerling van Plato' kwalificeren als a priori (en noodzakelijk in kentheoretische zin), volgt daar dan uit dat deze bewering immuun is voor weerlegging door ervaringsgegevens?

We zullen deze vraag beantwoorden aan de hand van het volgende citaat:

Kripke: 'If "Aristotle" meant 'the man who taught Alexander the Great', then saying 'Aristotle was a teacher of Alexander the Great' would be a mere tautology. But surely it isn't; it expresses the fact that Aristotle taught Alexander the Great, something we could discover to be false'²⁸.

In deze tekst brengt Kripke tot uitdrukking dat een descriptie niet de betekenis geeft van een eigennaam. Met deze opvatting is heel wel verenigbaar dat een descriptie de referentie van een eigennaam vastlegt. Nemen we nu eens aan dat we de referentie van 'Aristoteles' hebben vastgelegd door de descriptie 'leermeester van Alexander de Grote'. Dit houdt in dat we dan de bewering 'Aristoteles is de leermeester van Alexander de Grote' moeten kwalificeren als a priori, volgens Kripke. Niettemin sluit blijkens bovenstaand citaat een dergelijke kwalificatie geenszins uit dat deze bewering empirisch weerlegd kan worden.

Het ziet er derhalve naar uit dat Kripke de term 'a priori' niet in kentheoretische zin gebruikt wanneer hij bepaalde beweringen kwalificeert als contingente waarheden a priori.

14.6

Teneinde de kentheoretische en metafysische status van de zogenaamde theoretische identiteitsuitspraken aan een nader onderzoek te kunnen onderwerpen, moeten we eerst nader ingaan op Kripke's opvatting met betrekking tot soortnamen.

We hebben tot dusver gezien dat eigennamen volgens Kripke vaste verwijzers zijn, dat wil zeggen eigennamen duiden in alle mogelijke werelden hetzelfde object aan.

Hebben we in het vorige nummer gezien dat er volgens Kripke contingente waarheden a priori bestaan, belangrijker is het feit dat er noodzakelijke waarheden a posteriori bestaan.

Nemen we het beroemde voorbeeld van Frege²⁹: 'de avondster is de morgenster'.

Vervangen we hierin de uitdrukkingen 'de avondster' en 'de morgenster' door hun eigennamen respectievelijk 'Hesperus' en 'Phosphorus', dan krijgen we de volgende identiteitsbewering: 'Hesperus is Phosphorus'.

Deze bewering is volgens Kripke een noodzakelijke waarheid a posteriori. Genoemde bewering is a posteriori omdat de beweerde identiteit is vastgesteld op grond van empirisch onderzoek; zij is echter ook noodzakelijk omdat zij - in Kripke's conceptie van mogelijke werelden - waar is in alle mogelijke werelden. Lichten we dit laatste punt nader toe.

Eigennamen zijn volgens Kripke vaste verwijzers, dat wil zeggen zij duiden in alle mogelijke werelden hetzelfde object aan (in het bovenstaande voorbeeld is dat de planeet Venus); derhalve geldt genoemde identiteit in alle mogelijke werelden. We hebben met andere woorden in het bovenstaande voorbeeld te maken met een noodzakelijke waarheid die het resultaat is van empirisch onderzoek.

De kwalificatie 'noodzakelijke waarheid a posteriori' komt volgens Kripke ook toe aan de zogenaamde theoretische identiteitsbeweringen zoals 'Water is H_2O '.

De reden waarom theoretische identiteitsuitspraken a posteriori genoemd worden, behoeft geen toelichting verder. Dat ze echter noodzakelijk worden genoemd vloeit voort uit Kripke's op-

vatting dat niet alleen eigennamen maar ook termen als 'water', 'H₂O' vaste verwijzers zijn.

Kripke stelt dat soort aanduidingen vaste verwijzers zijn en evenals eigennamen geen connotatie hebben³⁰. Ook met betrekking tot soort aanduidingen wijst Kripke de descriptietheorie af. Een begrip als 'mens' mag derhalve niet worden opgevat als een afkorting van bijv. 'animal rationale' en een descriptie als 'animal rationale' geeft zeker niet de betekenis van 'mens', aldus Kripke.

Hoe komen we aan algemene begrippen of soort aanduidingen? De door de term 'kat' aangeduide soort bijv. wordt in eerste instantie niet geïdentificeerd door kwalitatieve beschrijvingen, maar door middel van paradigmatische individuele gevallen.

Het oorspronkelijke begrip 'kat' is, volgens Kripke, 'dat soort ding', waarbij we 'dat soort ding' identificeren door middel van als paradigma fungerende individuele gevallen³¹.

De referentie van de soortnaam in kwestie wordt volgens Kripke vastgelegd door een aantal (uiterlijke) contingente eigenschappen (deze zijn a priori)³².

Van deze contingente eigenschappen kan voortgezet wetenschappelijk onderzoek aantonen dat ze niet (allemaal) toekomen aan (alle) representanten of instanties van de soort in kwestie. Lichten we dit toe aan het begrip 'goud'.

Nemen we aan dat we de referentie van 'goud' hebben vastgelegd door de eigenschap 'geel(kleurig)'. Dit kan, aldus Kripke, niet betekenen dat 'geelkleurig' behoort tot de connotatie van 'goud'. We zouden namelijk kunnen ontdekken³³ dat goud niet geel is maar blauw, en dat het alleen aan een optische illusie is toe te schrijven dat we goud als geel kwalificeren. Verder noemen we niet alles wat die eigenschappen heeft waardoor we de referentie van 'goud' hebben vastgelegd ook 'goud'. Kripke noemt in dit verband ijzerpyrietten of 'fool's gold' dat dezelfde uiterlijke kenmerken heeft als goud maar geen goud is³⁴.

Wanneer we aldus de referentie van 'goud' zouden vastleggen door middel van de eigenschap 'geel', dan doen we dit, aldus Kripke, door middel van een contingente eigenschap.

Als het nu zinvol is van contingente eigenschappen te spreken van goud, water, hitte etc., dan moet het ook zinvol zijn van essentiële of noodzakelijke eigenschappen te spreken. Dit roept

het volgende probleem op: Door een aantal filosofen wordt het begrip 'betekenis' ('meaning', 'intension') beschouwd als de opvolger van het aristotelische begrip 'wezen' of 'essentie'³⁵. We hebben echter gezien dat Kripke nadrukkelijk ontkent dat eigennamen en 'algemene namen' een connotatie of betekenis hebben. Dit betekent dat de begrippen 'wezen' en 'betekenis' bij Kripke volledig los staan van elkaar.

Lichten we dit weer toe aan het begrip 'goud'. Dit begrip heeft, aldus Kripke, geen connotatie. Goud heeft echter wel noodzakelijke of essentiële eigenschappen. Het is een noodzakelijke of essentiële eigenschap van goud dat het een element is met atoomgetal 79.

Het hebben van atoomgetal 79 behoort niet tot de connotatie van 'goud', - 'goud' heeft geen connotatie - maar is een noodzakelijke eigenschap van goud en behoort tot het wezen van goud.

Dat goud een element is met atoomgetal 79 is een wetenschappelijke ontdekking die we gedaan hebben op grond van empirisch onderzoek. De bewering 'goud heeft atoomgetal 79' moet derhalve gekwalificeerd worden als a posteriori.

Het ontdekken van het wezen en van wezenlijke of noodzakelijke eigenschappen is een taak die, aldus Kripke, toekomt aan de empirische wetenschappen³⁶.

Vatten we het voorafgaande kort samen.

De referentie van een algemene naam (voor een natuurlijke soort zoals katten of voor een stofsoort zoals goud) wordt vastgelegd door een of meer contingente eigenschappen. Deze contingente eigenschappen zijn a priori. Dit betekent dat als we de referentie van bijv. 'goud' zouden hebben vastgelegd door de eigenschap dat het een geel metaal is, de bewering 'goud is een geel metaal' a priori is maar contingent.

De noodzakelijke eigenschappen worden daarentegen ontdekt op grond van ervaring en dit houdt in dat een bewering als 'goud is een element met atoomgetal 79' een noodzakelijke waarheid a posteriori is.

Net als in het eerder genoemde voorbeeld 'Hesperus is Phosphorus', waarin 'Hesperus' en 'Phosphorus' vaste verwijzers zijn, moeten ook 'goud' en 'element met atoomgetal 79' beschouwd worden

als vaste verwijzers, die in alle mogelijke werelden naar hetzelfde object verwijzen.

14.7

Kripke's argumenten tegen de descriptietheorie zijn voor een deel van epistemologische (of 'epistemische') aard. Indien volgens de descriptietheorie 'Aristoteles' synoniem is met bijv. 'de man die Alexander de Grote onderrichtte', dan zou de bewering 'Aristoteles is de man die Alexander de Grote onderrichtte' een pure tautologie zijn, wat niet het geval is, immers, deze bewering zou, aldus Kripke, op grond van nader empirisch onderzoek onwaar kunnen blijken te zijn. Niettegenstaande het feit dat Kripke's argumenten tegen de descriptietheorie voor een deel van epistemologische ('epistemische') aard zijn en een bewering als de juist genoemde niet immuun is voor weerlegging door de ervaring, moet de juist genoemde bewering toch als a priori gekwalificeerd worden, aldus Kripke, indien wij namelijk de referentie van 'Aristoteles' zouden hebben vastgelegd door 'de man die Alexander de Grote onderrichtte'.

Het merkwaardige is nu dat Kripke argumenten die men tegen zijn eigen opvatting zou kunnen aanvoeren afwijst met de opmerking dat ze geen betrekking hebben op een reële situatie maar slechts op (in 'epistemische' zin, zoals Kripke bij voorkeur stelt) mogelijke situaties³⁷.

Wat Kripke onder 'epistemisch mogelijk' verstaat, kunnen we globaal als volgt omschrijven: 'Het is denkbaar dat onze wetenschappelijke kennis tot andere resultaten had geleid dan tot die resultaten waartoe zij daadwerkelijk is gekomen', of 'Gegeven dat iets daadwerkelijk het geval is, kunnen we ons voorstellen dat het anders was geweest'.

(Ook 'epistemisch' - en dit zal van bijzonder belang blijken te zijn - is de mogelijkheid dat we bijv. ontdekken dat onze gehele theorie aangaande atomaire en moleculaire structuren onjuist blijkt te zijn).

Proberen we de begrippen 'reële situatie' en '(slechts) epistemisch mogelijke situatie' te verduidelijken. door nader in te gaan op Kripke's argumenten tegen tegenwerpingen tegen zijn eigen theorie.

Kripke's argumenten verlopen als volgt:

Gegeven³⁸ dat iets daadwerkelijk het geval is (reële situatie), bijv. dat een identiteit tussen twee begrippen op grond van wetenschappelijk onderzoek is vastgesteld, kunnen we ons weliswaar situaties of mogelijke werelden voorstellen, waarin dat niet het geval is, maar dergelijke situaties zijn slechts in epistemische zin mogelijk, betreffen niet de reële situatie en tonen derhalve niets aan tegen de noodzakelijkheid van de vastgestelde identiteit, aldus Kripke.

Gegeven bijv. dat goud een element is met atoomgetal 79 - en dit betekent volgens Kripke dat door natuurwetenschappelijk onderzoek is komen vast te staan dat het hebben van atoomgetal 79 behoort tot het wezen van goud - dan volgt daar natuurlijk uit dat een stof, hoezeer verder ook gelijkend op goud, die wezenlijk anders is dan goud, namelijk een andere atomaire structuur heeft, geen goud is.

Gegeven dat katten de facto dieren zijn is ieder wezen dat er weliswaar als een kat uitzielt maar geen dier is, geen kat. Deze argumenten lijken ons tautologisch en triviaal.

Wanneer men van een reële situatie uitgaat, een situatie waarin dit of dat daadwerkelijk het geval is bijv. dat water H_2O is, dan kan men zich weliswaar een situatie voorstellen (als epistemisch mogelijk), waarin het anders is, maar een dergelijke in epistemische zin mogelijke situatie is geen situatie waarin het inderdaad anders is, is geen situatie, aldus Kripke, waarin water geen H_2O is.

De vraag is of Kripke alle argumenten die tegen de noodzakelijkheid van theoretische identiteitsbeweringen zijn aan te voeren, als 'slechts epistemisch' van aard kan afdoen ('epistemisch' in de zin die we hierboven middels enige voorbeelden hebben proberen te verduidelijken).

Kripke heeft gelijk als hij stelt dat gegeven een reële situatie een denkbare andere situatie geen argument vormt om datgene wat in de reële situatie geldt op te geven.

Daarmee is echter niet gezegd dat er vanuit epistemologisch ('epistemisch') standpunt geen situaties mogelijk zijn die ons zouden nopen de kwalificatie van theoretische identiteitsbeweringen als noodzakelijk waar te laten vallen.

Kripke beschrijft zelf een dergelijke situatie:

1. 'Certainly we could find out that we were mistaken. The whole theory of protons, of atomic numbers, the whole theory of molecular structure and of atomic structure, on which such views are based, could all turn out to be false. Certainly we didn't know it from time immemorial. So in that sense gold could turn out not to have atomic number 79'.³⁹
Hier hebben we duidelijk te maken met een vanuit epistemologisch standpunt mogelijke situatie, die, wanneer zij actueel wordt, ons zou dwingen de noodzakelijke waarheid van 'Goud is een element met atoomgetal 79' te laten vallen.
Op het eerste gezicht lijkt de volgende tekst in strijd te zijn met de juist geciteerde:
2. 'It's not just that it's a scientific law, but of course we can imagine a world in which it would fail. Any world in which we imagine a substance which does not have these properties is a world in which we imagine a substance which is not gold'⁴⁰.

Blijkens de eerste tekst bestaat - epistemologisch - de mogelijkheid dat we gedwongen worden goud niet langer op te vatten als een element met atoomgetal 79.

In de tweede tekst daarentegen is sprake van een mogelijke wereld (een epistemische mogelijkheid) die zodanig van aard is dat we daarin niet van 'goud' kunnen spreken.

In deze tweede tekst lijkt Kripke uit te gaan van een reële situatie (namelijk de situatie waarin goud daadwerkelijk atoomgetal 79 heeft), en vanuit deze reële situatie worden andere situaties als louter epistemisch mogelijke situaties, die voor de reële situatie irrelevant zijn, afgedaan.

Wanneer de in de eerste tekst genoemde mogelijkheid zich zou voordoen liggen de zaken fundamenteel anders.

Aangenomen dat onze hele theorie aangaande atomaire en moleculaire structuren onjuist blijkt te zijn kunnen we de situatie, waarin goud atoomgetal 79 heeft, niet langer als een reële situatie kwalificeren, en kunnen we bovendien situaties waarin goud niet atoomgetal 79 heeft, niet langer als louter epistemisch afwijzen.

Of Kripke deze twee verschillende gevallen bewust onderscheidt, of dat hij het eerste geval tot het tweede reduceert wordt

uit de context niet duidelijk⁴¹. Hoe dit ook zij, beide gevallen dienen fundamenteel onderscheiden te worden.

Gaan we naar aanleiding van de eerste hierboven weergegeven tekst in op de vraag wat de relatie is tussen de kentheoretische en de metafysische kwalificatie van een bewering.

Nemen we als uitgangspunt het oordeel 'Goud heeft atoomgetal 79'.

Kentheoretisch dient dit oordeel gekwalificeerd te worden als synthetisch a posteriori; in metafysisch opzicht is dit oordeel volgens Kripke noodzakelijk waar of waar in alle mogelijke werelden.

Blijkens de eerste tekst kunnen zich evenwel omstandigheden voordoen die ons zouden nopen de bewering dat goud atoomgetal 79 heeft op te geven; en als we zouden moeten erkennen dat deze bewering onwaar is, dan zou ipso facto ook de noodzakelijke waarheid van deze bewering komen te vervallen. We kunnen hieruit de volgende consequenties trekken. Anders dan Kripke meent, wanneer hij stelt dat de metafysische vraag of iets al dan niet noodzakelijk is niets te maken heeft met onze kennis van iets⁴², kan de kentheoretische kwalificatie van een bewering wel degelijk consequenties hebben voor de metafysische status van een bewering. Wanneer een bewering in principe empirisch falsificeerbaar is - dit volgt uit de kentheoretische kwalificatie 'a posteriori' waar⁴³ - betekent dit dat de metafysische kwalificatie ('noodzakelijk waar') kan komen te vervallen.

Met andere woorden, de opvatting dat de metafysische status van een bewering volledig onafhankelijk zou zijn van de kentheoretische status is ons inziens onhoudbaar.

Anderzijds lijkt de kentheoretische status van een bewering wel onafhankelijk te zijn van de metafysische status van een bewering.

Een (metafysisch) noodzakelijk ware bewering is weliswaar 'waar in alle mogelijke werelden', dit neemt niet weg, zoals ook blijkt uit Kripke's eerste tekst, dat zich omstandigheden kunnen voordoen die ons zouden nopen een dergelijke bewering op te geven, met andere woorden, de metafysische kwalificatie 'noodzakelijk waar' laat de kentheoretische kwalificatie 'a posteriori waar' onaangetaast⁴⁴.

We hebben zojuist gesteld dat de kentheoretische status van een bewering consequenties kan hebben voor de metafysische status van een bewering.

De vraag is hoe dit valt te rijmen met de opvatting van Kripke, volgens wie de kentheoretische en de metafysische status van een bewering van elkaar onafhankelijk zijn⁴⁵, ook al hebben we gezien, in Kripke's eerste tekst, dat er ook volgens hem omstandigheden kunnen zijn die ons zouden nopen een metafysisch noodzakelijk ware bewering op te geven.

Ter beantwoording van deze vraag moeten we terugkeren tot Kripke's conceptie van mogelijke werelden.

Kripke's mogelijke werelden zijn extrapolaties vanuit de werkelijke wereld. In no.4 van deze paragraaf hebben we gezien dat mogelijke werelden geconstitueerd worden door uit te gaan van de werkelijke wereld en door vervolgens aan te nemen dat vanaf een bepaald tijdstip T de loop der gebeurtenissen anders is geweest dan daadwerkelijk het geval was. Dit had als consequentie dat we een werkelijk object wel in een louter mogelijk object konden veranderen maar niet omgekeerd. Wanneer we, aldus Kripke, alleen vanuit de werkelijke wereld over (alle) mogelijke andere werelden kunnen spreken, dan betekent dit dat een bewering, waarin iets over de werkelijke wereld wordt gezegd, waar moet zijn.

Willen we, met andere woorden, een bewering als metafysisch noodzakelijk kunnen kwalificeren, dat wil zeggen als waar in alle mogelijke werelden, dan zal eerst moeten zijn vastgesteld dat die bewering waar is.

Kripke: ' ... I think that in both cases, the case of names and the case of the theoretical identifications, the identity statements are necessary and not contingent. That is to say, they are necessary if true'⁴⁶.

De waarheid van een bewering vormt een conditio sine qua non voor de noodzakelijke waarheid van een bewering. Nemen we weer de bewering 'Goud heeft atoomgetal 79'. De vraag of deze bewering noodzakelijk waar is, kan eerst beantwoord worden nadat is vastgesteld dat zij waar is. Het vaststellen van de waarheid van deze bewering is de taak van de empirische natuurwetenschap. Dit betekent dat deze bewering, indien wordt aangetoond dat zij waar is, a posteriori waar is.

Indien we de vraag willen beantwoorden of een (ware) bewering metafysisch noodzakelijk is, is het dan voldoende te weten dat die bewering waar is (zonder ons te bekommeren om de wijze waarop die bewering waar is namelijk a priori of aposteriori waar) of moet daarbij de wijze waarop die bewering waar is, anders gezegd de wijze waarop die bewering gerechtvaardigd wordt, nog een rol spelen? Anders dan Kripke⁴⁷ menen wij dat bij beantwoording van de metafysische vraag de wijze van waar zijn van een bewering wel degelijk een rol dient te spelen; immers, indien men een bewering als waar poneert dient men (in principe althans) de reden te kunnen aangeven waarom die bewering waar is.

Indien men de wijze van waar zijn van een bewering in zijn metafysische overwegingen betreft en indien men niettegenstaande het feit dat een bewering a posteriori waar is deze toch als metafysisch noodzakelijk kwalificeert, dan volgt daaruit dat de kentheoretische status van een bewering consequenties kan hebben voor de metafysische status van die bewering.

Gelet op de eerder geciteerde tekst van Kripke⁴⁸ waarin hij stelt dat er omstandigheden kunnen zijn die ons zouden nopen een noodzakelijk ware bewering op te geven moeten we nu nagaan of Kripke's standpunt, dat de kentheoretische en metafysische status van een bewering onderling onafhankelijk zijn, houdbaar is.

Nemen we weer de bewering 'Goud heeft atoomgetal 79'. Nemen we verder aan dat de situatie zich voordoet dat onze theorie aangaande atomaire en moleculaire structuren onjuist blijkt te zijn en dat we derhalve genoodzaakt zijn de noodzakelijk ware bewering 'Goud heeft atoomgetal 79' op te geven.

Indien we vasthouden aan de onderlinge onafhankelijkheid van de kentheoretische en metafysische status van een bewering dan kunnen we niet, wat het meest voor de hand liggend is, zeggen dat een noodzakelijk ware bewering empirisch gefalsificeerd is. (De mogelijkheid van empirische falsificatie vloeit immers voort uit het feit dat de bewering a posteriori waar is, een kentheoretische kwalificatie, die ons noopt de metafysische kwalificatie 'noodzakelijk waar' op te geven)⁴⁹.

Het enige wat we, vasthoudend aan de onderlinge onafhankelijkheid van kentheoretische en metafysische status van een bewering, in een dergelijke situatie nog kunnen zeggen lijkt ons het

volgende te zijn: we hebben het ten onrechte aangenomen dat de bewering 'Goud heeft atoomgetal 79' noodzakelijk waar was, ten onrechte, omdat de conditio sine qua non namelijk dat deze bewering waar is niet vervuld blijkt te zijn geweest.

Of deze formulering in meer dan nominaal opzicht afwijkt van de eerder genoemde formulering namelijk dat de noodzakelijk ware bewering 'Goud heeft atoomgetal 79' empirisch gefalsificeerd is, wagen we te betwijfelen.

Indien Kripke⁵⁰ moet toegeven dat - vanuit kentheoretisch standpunt - de mogelijkheid bestaat dat we gedwongen worden een noodzakelijk ware bewering op te geven, dan kan ons inziens niet langer worden volgehouden dat de metafysische status van een bewering volstrekt onafhankelijk is van de kentheoretische status van een bewering. De kentheoretische status van een bewering daarentegen is, zoals we hebben gezien, wel onafhankelijk van de metafysische status van een bewering. We menen derhalve te moeten concluderen dat Kripke's introductie van metafysische kwalificaties de traditionele kentheoretische distincties niet alleen onverlet laten maar daaraan ook niets toevoegen.

Teneinde deze conclusie te onderstrepen zullen we in het hiernavolgende de opvattingen van Kripke op een aantal punten vergelijken met die van Kant, hoe vergezocht een dergelijke vergelijking op het eerste gezicht ook moge lijken.

14.8

Wanneer, zoals Kripke stelt, algemene namen voor natuurlijke soorten (zoals bijv. katten) en voor substanties en stoffen (zoals water en goud) geen connotatie hebben, dan betekent dit dat een oordeel waarin op de subjectplaats zo'n algemene naam en op de predikaatplaats een daaraan toegeschreven predikaat staat, nooit analytisch kan zijn⁵¹. Op de vraag of Kripke's opvattingen voor alle 'algemene namen' gelden of alleen voor die, welke staan voor 'natuurlijke soorten', bepaalde stoffen en substanties, kunnen we hier niet ingaan; evenmin op de vraag hoe we eventuele nadere onderscheidingen kunnen aanbrengen⁵².

Stegmüller stelt dat Kripke's opvatting dat (bepaalde) algemene namen geen connotatie hebben historisch zonder precedent is⁵³.

Kripke begint de uiteenzetting van zijn theorie over algemene namen⁵⁴ met zich vrolijk te maken over de terloops gedane uitspraak van Kant namelijk dat de bewering 'Goud is een geel metaal' analytisch is⁵⁵.

De ironie wil echter dat er juist bij Kant een tekst te vinden is waarvan de inhoud zeer dicht bij de opvattingen van Kripke lijkt te komen⁵⁶.

Kant stelt daar dat empirische begrippen niet gedefiniëerd kunnen worden⁵⁷. Onder empirische begrippen verstaat Kant begrippen als 'water', en 'goud', met andere woorden begrippen die ook bij Kripke als voorbeelden dienen aan de hand waarvan hij zijn theorie uiteenzet.

Kant: 'Denn da wir an ihm (het empirisch begrip) nur einige Merkmale von einer gewissen Art Gegenstände der Sinne haben, so ist niemals sicher, ob man unter dem Worte, das denselben Gegenstand bezeichnet, nicht einmal mehr, das anderemal weniger Merkmale desselben denke. So kann der eine im Begriffe vom Golde sich ausser dem Gewichte, der Farbe, der Zähigkeit noch die Eigenschaft, dass es nicht rostet, denken, der andere davon vielleicht nichts wissen. Man bedient sich gewisser Merkmale nur so lange, als sie zum Unterscheiden hinreichend sind; neue Bemerkungen dagegen nehmen welche weg und setzen einige hinzu, der Begriff steht also niemals zwischen sicheren Grenzen'⁵⁸.

Wanneer we deze tekst in de geest van Kripke interpreteren, dan kunnen we het volgende zeggen: de referentie van een empirisch begrip wordt vastgelegd door een aantal kenmerken (dit kan blijkens de tekst van Kant, maar ook volgens Kripke, op verschillende wijze gebeuren). Nader onderzoek ('Neue Bemerkungen') kan ertoe leiden dat sommige van die kenmerken komen te vervallen. (Kripke spreekt in dit verband van contingente eigenschappen a priori). De kenmerken, waardoor de referentie van een empirisch begrip gefixeerd is, liggen met andere woorden niet voor eens en altijd vast.

Kant vervolgt: 'Und wozu sollte es auch dienen, einen solchen Begriff zu definieren, da, wenn z.B. von dem Wasser und dessen Eigenschaften die Rede ist, man sich bei dem nicht aufhalten wird, was man bei dem Worte Wasser denkt, sondern zu Versuchen schreitet, und das Wort mit den wenigen Merkmalen, die ihm anhängen, nur eine Bezeichnung und nicht einen Begriff der Sache ausmachen

soll, mithin die angebliche definition nichts anders als Wortbestimmung ist.⁵⁹

Het heeft, aldus Kant, geen zin stil te blijven staan bij de naam waarmee we een empirisch begrip (of wat daaronder valt) aanduiden. De tot de naam (of aanduiding) van het empirisch begrip behorende kenmerken, maken geen deel uit van het begrip, behoren, anders gezegd, niet tot de connotatie.

Willen we de eigenschappen van bijv. water - Kripke zou hier spreken van het wezen van water - vaststellen, dan zullen we empirisch wetenschappelijk onderzoek moeten verrichten ('Zu Versuchen schreiten').

We menen te mogen stellen dat Kant's opvatting met betrekking tot empirische begrippen en Kripke's theorie van algemene namen sterke overeenkomsten vertonen.

Afgaande op de hierboven weergegeven teksten van Kant moeten we stellen dat, evenals dat bij Kripke het geval is, volgens Kant alle kennisoordelen (in tegenstelling tot die oordelen die strikt genomen buiten het terrein van de kennis vallen, en waarin we, in de zin van Kripke, al dan niet willekeurig, slechts de referentie van een begrip vastleggen), die op de subjectplaats een empirisch begrip bevatten zonder uitzondering als synthetisch a posteriori gekwalificeerd moeten worden.

Kant's kennisoordelen, zo hebben we in par. 3 gezien, komen tot stand door een categoriale synthese van een in de (empirische) Anschauung gegeven 'Mannigfaltiges'.

Die synthetische oordelen a posteriori die kennisoordelen zijn (door Kant ervaringsoordelen genoemd ter onderscheiding van waarnemingsoordelen⁶⁰), worden, aldus Kant, gekenmerkt door noodzakelijkheid⁶¹, en hier hebben we dan een tweede punt waarin we de opvattingen van Kripke met die van Kant willen vergelijken.

We hebben gezien dat Kripke theoretische identiteitsbeweringen als metafysisch noodzakelijk waar kwalificeert, niettegenstaande het feit dat het hier empirische uitspraken betreft.

Of we het nu met Kripke's conceptie van noodzakelijkheid eens zijn of niet, één ding lijkt ons onloochenbaar: sommige empirische beweringen (bijv. 'Water is H₂O') lijken in tegenstelling tot andere empirische beweringen (bijv. 'Ik zie een auto voorbijkomen') gekenmerkt te worden door 'noodzakelijkheid' (hoe vaag dit

begrip ook moge zijn).

Dit karakter van noodzakelijkheid heeft sommige filosofen ertoe verleid beweringen als 'Water is H_2O ' op te vatten als logisch noodzakelijk waar of analytisch, immers, 'water' zou gedefiniëerd worden als ' H_2O '.

Ter illustratie van de overwegingen die ertoe kunnen leiden een oorspronkelijk empirische bewering als logisch noodzakelijk waar op te vatten geven we hier de volgende tekst van Nagel weer: 'It is, nevertheless, not difficult to understand why laws of nature sometimes appear to be logically necessary. There was a time, for example, when copper was identified on the basis of properties that included none of the electrical properties of the substance. After electricity was discovered, the sentence 'Copper is a good electrical conductor' was asserted on experimental grounds as a law of nature. Eventually, however, high conductivity was absorbed into the defining properties of copper, so that the sentence 'Copper is a good electrical conductor' acquired a new use and meaning. In its new use, the sentence no longer expressed merely a logically contingent truth, as it did before, but served to convey a logically necessary truth'⁶².

Willen we recht blijven doen aan het empirisch karakter van oordelen als 'Water is H_2O ' en hen tevens onderscheiden van empirische oordelen die niet door 'noodzakelijkheid' gekenmerkt worden, dan zullen we binnen de klasse der empirische (of synthetische a posteriori) oordelen een onderscheid moeten aanbrengen.

Bij Kant wordt dit onderscheid duidelijk uit zijn distinctie tussen ervaringsoordelen en waarnemingsoordelen of, anders gezegd, uit zijn distinctie tussen (empirische) kennissoordelen en oordelen die dat (nog) niet zijn⁶³.

De kennissoordelen of ervaringsoordelen worden in tegenstelling tot de waarnemingsoordelen gekenmerkt door noodzakelijkheid.

Zien we af van Kripke's nadere kwalificatie van 'noodzakelijkheid' dan kunnen we stellen dat Kant en Kripke hierin overeenstemmen dat beide vasthouden aan het empirisch karakter van natuurwetenschappelijke uitspraken en tevens houden dat natuurwetenschappelijke uitspraken gekenmerkt worden door noodzakelijkheid.

Proberen we tot slot Kant's kwalificatie van ervaringsoor-

delen als noodzakelijk waar nog iets te verduidelijken.

Kripke wenst, zoals we gezien hebben, de termen 'a priori' en 'noodzakelijk' ten strengste uiteen te houden. .

Voor Kant vormen noodzakelijkheid en strenge universaliteit zekere kenmerken van kennis a priori⁶⁴.

Al zijn bij Kant de termen 'a priori' en 'noodzakelijk' in ieder geval coextensief, hieruit mag niet geconcludeerd worden, zoals Kripke lijkt te suggereren⁶⁵, dat twee verschillende gebieden (in Kripke's zin het metafysische en het kentheoretische) door Kant niet onderscheiden zouden worden.

Indien een oordeel gekenmerkt wordt door strenge of onvoorwaardelijke noodzakelijkheid betekent dit niet dat ook de door het oordeel beschreven inhoud zonder meer door strikte noodzakelijkheid wordt gekenmerkt.

Kant: 'Die unbedingte Notwendigkeit der Urteile aber ist nicht eine absolute Notwendigkeit der Sachen. Denn die absolute Notwendigkeit des Urteils ist nur eine bedingte Notwendigkeit der Sache, oder des Prädikats im Urteile. Der vorige Satz (namelijk dat een driehoek drie hoeken heeft) sagte nicht, dass drei Winkel schlechterdings nothwendig sind, sondern, unter der Bedingung, dass ein Triangel da ist (gegeben ist) sind auch drei Winkel (in ihm) notwendiger Weise da'⁶⁶.

Met andere woorden, van een verwarring van twee verschillende gebieden is bij Kant geen sprake. Uit de onvoorwaardelijke of strenge universaliteit van een oordeel mag eerst geconcludeerd worden tot de strenge noodzakelijkheid van een door het oordeel in kwestie beschreven toedracht indien - dit blijkt uit de context⁶⁷ - de in het oordeel voorkomende begrippen objectieve geldigheid bezitten.

Indien bij Kant de termen 'noodzakelijk' en 'a priori' coextensief zijn, hoe kunnen dan ervaringsoordelen die a posteriori waar zijn, gekenmerkt worden door noodzakelijkheid⁶⁸?

Ervaringsoordelen zijn juist inzoverre noodzakelijk als ze een a priori element bevatten. Dit a priori element, door Kant nader bepaald als een categoriale synthese, onderscheidt het ervaringsoordeel van het waarnemingsoordeel, dat puur empirisch is⁶⁹. Deze categoriale synthese maakt het ervaringsoordeel tot een ob-

jectief-geldig, en in zoverre noodzakelijk waar oordeel, onderscheiden van de slechts subjectief geldige waarnemingsoordelen.

Ter afsluiting van onze bespreking van Kripke menen we te mogen stellen dat er bij Kripke geen argumenten te vinden zijn die ons nopen tot de conclusie dat de traditionele onderscheidingen 'analytisch - synthetisch' en 'a priori - a posteriori' onvolledig zijn. Kripke heeft zulks - er zij nogmaals op gewezen - ook niet beweerd.

Verder vertonen sommige opvattingen van Kripke - ironisch genoeg juist daar waar ze met de 'traditie' in strijd lijken te komen - sterke overeenkomsten met opvattingen van Kant, de grondlegger van het onderscheid A - S.

Concluderend moeten we stellen, dat, mochten er al steekhoudende argumenten zijn aan te voeren tegen de volledigheid van de disjuncties A - S en 'a priori - a posteriori', deze argumenten in ieder geval niet te vinden zijn bij Delius en Kripke.

CONCLUSIE

We menen in deze studie duidelijk te hebben gemaakt wat de aard is van het onderscheid A - S, wat ermee beoogd wordt en welke vooronderstellingen eraan ten grondslag liggen.

Het door Kant geconcipeerde onderscheid A - S is van kennis-theoretische aard, het vooronderstelt de mogelijkheid van de kennis-theorie, vormt van die mogelijkheid de uitdrukking.

Wat de relatie betreft tussen het onderscheid A - S en de mogelijkheid van de kennistheorie stemmen Kant en Quine met elkaar overeen.

De argumenten die tegen de volledigheid van de disjuncties 'analytisch - synthetisch' en 'a priori - a posteriori' zijn aangevoerd en die we in het laatste hoofdstuk besproken hebben, berusten op de introductie van elementen die in de oorspronkelijke distincties (althans voorzover die op oordelen betrekking hebben) niet thuishoren.

De argumenten van Quine tegen het onderscheid A - S dienen naar onze mening verklaard te worden uit zijn afwijzing van een 'eerste filosofie' of van de kennistheorie. Quine's afwijzing van de kennistheorie berust op en vloeit voort uit een caricaturale voorstelling van de kennistheorie.

Noten bij par. 1.

1. Vgl. III 109, r. 26-28. Kant's werk wordt geciteerd naar de Akademie-uitgave.
2. Vgl. IX 141 e.v.
3. Vgl. IX 149, IV 276 r. 28 e.v., IV 275 r. 6-7.
4. Vgl. IX 59.
5. Het gaat hier met andere woorden om categorische oordelen, vgl. III 88 r. 33 e.v.
6. 'denn auf die verneinende ist nachher die Anwendung leicht'. Vgl. III 33 r. 14-15.
7. Vgl. III 33 r. 13 e.v.
8. Koppelman spreekt in dit verband van twee nadere definities, al stelt ook hij dat deze twee laatste uit de eerste voortvloeien.. Vgl. Koppelman: Kants Lehre vom analytischen Urtheil 68.
9. Vgl. IX 111.
10. Vgl. IV 266.
11. De termen 'a priori' en 'a posteriori' worden door Kant gedefinieerd als respectievelijk 'onafhankelijk van de ervaring' en 'berustend op de ervaring'. Vgl. III 28-29.
12. Vgl. III 144 r. 2 e.v.
13. Vgl. III 143 e.v.
14. Vgl. III 29 r. 15-16.
15. In de Einleitung van de Kritik der reinen Vernunft lijkt Kant zich te beperken tot categorische oordelen (vgl. III 33 r. 13). In de Prolegomena (vgl. IV 266 r. 16 e.v.) is van een dergelijke beperking geen sprake.
16. 'Nun sollte man doch denken, dass keine Logik in der Welt an der Eintheilung etwas auszusetzen finden konnte: In jedem Urtheile liegt entweder das Prädikat schon im Begriffe des Subjects, oder nicht, d.i. das Prädikat lässt sich aus dem Begriffe des Subjects entweder durch den blossen Satz des Widerspruchs herleiten, oder nicht, und es sind also, wenn man die erste Art Urtheilen analytische, und die andere synthetische nennt, alle Urtheilen entweder analytische oder synthetische', weil diese Eintheilung sich unmittelbar auf den Satz des Widerspruchs gründet'. XX 408.
17. Vgl. III 17 n.
18. Vgl. VIII 244 r. 30.
19. Vgl. VIII 244 r. 27 e.v.
20. Vgl. VIII 245.
21. Dit moge blijken uit het volgende: Kant's kernvraag uit de Kritik der reinen Vernunft hoe synthetische oordelen a priori mogelijk zijn is equivalent met de vraag hoe onze kennis be-

trekking heeft op een object. In de Kritik der Urteils-kraft spreekt Kant ook over synthetische oordelen a priori niettegenstaande het feit dat de daar als zodanig gekwalificeerde es-thetische oordelen juist geen betrekking op een object hebben. Vgl. V 203-204.

22. Vgl. IV 275 r. 25-30.
23. Vgl. IV 266-267.
24. Vgl. III 143 r. 17-25.
25. Vgl. III 77 r. 21-22, III 79 r. 27, III 79 r. 33, IX 12 r. 19-20. IX 61 r. 17-18.
26. Vgl. III 77, r. 21-31, III 78 r. 28 e.v., III 130 r. 22-23.
27. Vgl. III 113-114, IV 297-302. Zie verder par. 3.
28. Vgl. III 145.
29. Vgl. n. 16. We willen er hier reeds op wijzen dat Kant's be-grip 'logische waarheid' niet overeenstemt met wat heden ten dage 'logische waarheid' wordt genoemd. Het moderne begrip 'logische waarheid' lijkt veel meer overeen te stemmen met wat Kant 'logische Notwendigkeit' noemt dan met het door Kant van dit laatste begrip duidelijk onderscheiden 'logische Wahr-heit'. Vgl. III 90 r. 16-22. Vgl. verder par. 6.
30. Vgl. III 245.
31. Vgl. IV 266 r. 16-23.
32. Vgl. III 15 r. 22-23. III 76 r. 33-35, IX 21 r. 22-23, IX 13 r. 3-5.
Dat de formele logica abstraheert van alle inhoud dient niet zo geïnterpreteerd te worden als zou zij ten enenmale onbe-kend moeten blijven met de oordeelsmaterie. Veeleer is bedoeld dat het voor de algemene logica niet uitmaakt of de oordeels-materie van byv. filosofische, wiskundige of andere aard is. Vgl. III 81 r. 15-17.
33. Vgl. III 143 r. 17-25.
34. Vgl. VIII 244.
35. Vgl. III 74 e.v.
36. Dit betekent natuurlijk niet dat in de Sinnlichkeit geen for-mele elementen aanwezig zijn.
37. Het zal duidelijk zijn dat de termen 'analytisch' en 'synthe-tisch' hier een andere betekenis hebben dan in het onderscheid A - S dat van toepassing is op de oordeelsmaterie.
38. Vgl. IX 91.
39. Vgl. III 101 r. 1-4, IV 304 r. 1-4.
40. Vgl. Reflexion 2856 (XVI 548): 'Die logische Frage ist nicht: wie wir zu den Begriffen gelangen, sondern: welche Handlungen des Verstandes einen Begriff ausmachen'. Vgl. ook IX 93 r. 29-34.
41. Vgl. III 146 r. 29-30.

42. 'Die Form eines Begriffs als discursiver Vorstellung ist jederzeit gemacht' Rfl. 2855 (XVI 547). Vgl. ook IX 93 r. 25-26.
43. Vgl. Rfl. 2854 (XVI 547) en verder IX 94 r., 20-27.
44. Vgl. III 91 r. 1-2, III 92 r. 5-6.
45. Vgl. III 109 r. 26.
46. Vgl. III 109 n. Vgl. verder R. Stuhlmann-Laeisz: Kants Logik 83 en H.U. Hoche: Nichtempirische Erkenntnis 15. Ook al lijken de akten, waardoor begrippen tot stand komen, oordeelsakten te zijn, toch dient hier niet van analytische oordelen gesproken te worden. Vgl. Paton: Kant's Metaphysic of Experience I 201: 'It is to be observed that the act of analysis, while it seems to involve judgement, is not to be identified with analytic judgement in the technical sense. An analytic judgement is essentially a judgement made by an analysis of a concept; here we are concerned with making concepts by analysis of intuitions'.
47. Vgl. III 109 n.
48. Dit lijkt ook te gelden voor het 'Ich denke', gezien Kant's bewering: 'Das: Ich denke, muss alle meine Vorstellungen begleiten können'. (III 108 r. 19). Vgl. Stuhlmann-Laeisz o.c. 83.
49. Wat hier precies voorondersteld wordt is de synthetische eenheid van het bewustzijn zonder welke de analytische niet mogelijk is. Vgl. III 109 n.
50. Vgl. ook K. Reich: Die Vollständigkeit der Kantischen Urteilstafel 14. Het met betrekking tot begrippen gestelde lijkt bij Kant ook op wiskundige begrippen van toepassing te zijn. Kant spreekt weliswaar van het construeren van begrippen in de wiskunde en stelt verder dat wat geconstrueerd wordt iets individueels is. Strikt genomen is het niet het begrip zelf maar de met het begrip corresponderende Anschauung - die als zodanig individueel is - die wordt geconstrueerd. Al is wat daadwerkelijk geconstrueerd wordt iets individueels, dit laat de algemeenheid van het begrip onverlet. Vgl. III 469 r. 8-26.
51. Vgl. III 86 r. 10.
52. Vgl. III 110 r. 15-17.
53. Vgl. III 107 r. 11-25.
54. Vgl. III 108 r. 3. De verbindende functie van het verstand is primair. Het verstand kan namelijk niets ontleden (analyseren) tenzij het eerst verbonden heeft. Vgl. III 107 r. 25-30.
55. Vgl. III 108 r. 31-35. Vgl. ook Paton o.c. 221 '.... it is clear that for Kant every judgement (whether it be classified as analytic or synthetic) involves a synthesis and that this synthesis is thought in the very form of the judgement itself'.
56. Vgl. III 92 r. 19-22.
57. Vgl. Hoche o.c. 14-15, Reich o.c. Par. 1.
58. Vgl. III 85 r. 28 e.v.
59. Vgl. Hoche o.c. 15, vgl. Paton o.c. 202.

60. Vgl. III 109 n.
61. Vgl. IV 87 n. r. 31 e.v.
62. Vgl. III 110 r. 19-20, III 112 r. 13-19, III 268 r. 7-9.
63. Vgl. Koppelman o.c. 97-101 waar een aantal van deze tegenstrijdigheden besproken en verklaard worden. Alleen voor het onderhavige geval zegt Koppelman geen verklaring te kunnen geven.
64. Vgl. IV 86 r. 31-32, IV 87 r. 9, III 108 r. 30-109, r. 1-2. III 110 r. 22, III 112 r. 17.
65. Vgl. IV 87, III 110 r. 20-22, III 112 r. 13-15.
66. Vgl. met name III 112 r. 14 t/m 19. Vgl. ook het begin van par. 16 waar Kant met het eerste aspect begint.
67. Vgl. IV 87 n. met name r. 28-34.
- 67a Vgl. III 112 r. 13-14. 'Dieser letztere Satz ist, wie gesagt, selbst analytisch, ob er zwar die synthetische Einheit zur Begründung alles Denkens macht'; In het door ons onderstreepte gedeelte van dit citaat staat de reden vermeld waarom Kant in de eerste editie de Grundsatz synthetisch noemt. (Vgl. IV 87 n.); In III 112 r. 14-19 volgt dan de reden waarom Kant deze Grundsatz in de tweede editie analytisch noemt.
- 67b Vgl. III 110 r. 23-24, III 112 r.22, III 265 r. 15-16.
68. Vgl. III 141 e.v.
69. Vgl. III 141 r. 26-27.
70. De term 'Erkenntnis', die ons in het meervoud gebruikt onvertaalbaar lijkt, wordt door Kant behalve voor oordelen ook gebruikt om er begrippen en Anschauungen mee aan te duiden. Vgl. III 250 r. 4 e.v.
71. Vgl. III 141 r. 20-25.
72. Vgl. III 142 r. 8 e.v.
73. Vgl. K. Marc-Wogau: Kants Lehre vom analytischen Urteil 144-145.
74. Vgl. III 33, IX 111, XX 322. In de kritische geschriften worden p.n.c. en identiteitsbeginsel vaak naast of door elkaar gebruikt (vgl. b.v. XX 322 r. 25-26 en 323 r. 9-11, VIII 245). In de voorkritische geschriften ligt dit anders. Soms worden ze scherp onderscheiden (vgl. II 60 en 294) soms ook weer niet (vgl. II 202-203).
75. Vgl. Marc-Wogau o.c. p. 145.
76. Vgl. b.v. A Pap: Semantics and Necessary Truth 46 n.
77. Vgl. XVIII 648. De verwijzing naar deze tekst danken we aan Marc-Wogau o.c. 141-142.
78. Vgl. Koppelman o.c. 84.
79. Vgl. III 399 r. 34.
80. Zoals we gezien hebben bestaat er ook in negatief-analytische oordelen een tegenspraak tussen S - begrip en P - begrip. Vgl. 'Geen lichaam is onuitgebreid', waarin 'lichaam' en 'onuitge-

breid' met elkaar in tegenspraak zijn. Deze tegenspraak wordt echter in negatief-analytische oordelen niet geaffirméerd maar ontkend. In contradicties daarentegen wordt genoemde tegenspraak geaffirméerd: vgl. 'Alle lichamen zijn onuitgebreid'.

- 80a. Tegen deze interpretatie zou men kunnen aanvoeren, dat er wel degelijk oordelen zijn die een zelfcontradictorisch begrip bevatten, en die bovendien waar zijn. Bijv. 'Een cirkel zonder middelpunt is ondenkbaar' of 'Vierkante cirkels bestaan niet'. Deze oordelen bevatten inderdaad zelfcontradictorische begrippen en zijn bovendien waar. Tegen deze objectie kan niet-temin worden ingebracht, dat deze oordelen juist de mogelijkheid van zelfcontradictorische begrippen ontkennen, en fundamenteel verschillen van 'oordelen' als 'Een vierkante cirkel is uitgebreid'.

Men denke hierbij ook aan de negatief-analytische oordelen, waarin weliswaar sprake is van een contradictorische relatie tussen S - begrip en P - begrip, maar die genoemde relatie juist ontkennen of opheffen. Vgl. vorige noot.

81. Vgl. n. 80.
82. In de zin van de minimumeisen die het p.n.c. aan een oordeel stelt.
83. Vgl. III 141 r. 32 - 142 r. 1-7.
84. Vgl. III 141 r. 28-31.
85. Vgl. III 36 r. 18-25. Op de relatie analytische -logische waarheid komen we in par. 6 terug.
86. Vgl. III 33, IV 266, IX 111.
87. Voor de redenen waarom Kant individuele 'begrippen' afwijst, raadplege men Stuhlmann-Laeisz o.c. 77-81 en Hoche o.c. 18-23.
88. Vgl. III 87. Kant spreekt hier weliswaar van een begrip als subject van een singulier oordeel maar het is duidelijk dat het hier een 'Anschauung' betreft.
89. Vgl. III 401 r. 1-3.

Noten bij par 2.

1. Vgl. III 477 e.v.
2. Vgl. III 33 r. 27, III 38 r. 21, III 32 r. 31, III 33 r. 17, IV 266 r. 25, XX 322 r. 18 e.v.
3. Vgl. XX 322 r. 18 e.v. , IX 111 r. 22 e.v.
4. Vgl. III 38 r. 21, III 150 r. 27, III 473 r. 33, IV 269 r. 34, VIII 228 r. 29-30, XX 323 r. 7-8.
5. Vgl. IX 59 r. 1-4, vgl. verder Reflexion 2290 (XVI 301).
6. Vgl. Refl. 3928 (XVII 350).
7. Vgl. III 38 r. 20-21, III 150 r. 25-27, III 472 r. 1-3, III 473 r. 29-33.

8. Vgl. b.v. L.W. Beck: Studies in the philosophy of Kant 77 e.v., Marc-Wogau o.c. 146, Bennett: Kant's analytic 7.
9. Vgl. IV 294 r. 13-14.
10. Vgl. III 472 r. 1-2.
11. Voor het volgende vgl. VIII 228 e.v.
12. 'Es ist aber ein solches Attribut, welches als nach dem Satze des Widerspruchs zu dem Begriffe des Körpers gehörig vorgestellt wird, mithin der Satz selber, unerachtet er ein Attribut vom Subjecte aussagt, dennoch analytisch' VIII 229 r. 27-29. Die 'unerachtet - dennoch' slaat op het feit dat Kant hier Eberhard's opvatting bestrijdt, volgens welke in analytische oordelen als predikaat een essentiale en in synthetische oordelen apriori een attribuut fungeert.
13. Vgl. III 471-472.
14. Vgl. III 477 e.v.
15. Ook een auteur als L.W. Beck (vgl. o.c. 61-73) die de rol die definities met betrekking tot analyticiteit spelen bepaald niet wenst te overschatten stelt niettemin dat op het gebied van de wiskunde, dat wil zeggen wanneer we beschikken over definities in strikte zin 'it is possible to decide indubitably what is analytic and what is synthetic' vgl. o.c. 70.
16. Vgl. III 477 e.v.
17. Vgl. IV 273 r. 20-22.
18. Onder een scherp onderscheid verstaan we een onderscheid dat de klasse van alle oordelen waarin op de S- plaats het gedefiniëerde begrip staat, op ondubbelzinnige wijze verdeelt in een analytische en een synthetische deelklasse.
19. Men zal wellicht geneigd zijn hiertegen het volgende in te brengen: definities in strenge zin zijn mathematische definities; mathematische definities zijn reële definities, en reële definities drukken het reële wezen uit. Wanneer Kant een mathematische definitie reël noemt, dan bedoelt hij daarmee dat een met het gedefiniëerde begrip corresponderend object a priori, in de reine Anschauung geconstrueerd kan worden. (Vgl. III 469, IV 158 n.). Hiermee is ons inziens niet in strijd dat het definiens van een mathematisch begrip uitsluitend de som van de essentialia mag bevatten en dat is precies het logische wezen.
20. Vgl. III 477 r. 16-18. Vgl. verder III 477-480. Voor een analyse van Kant's opvatting van definitie in strenge zin vgl. Stuhlmann-Laeisz o.c. 106 t/m 114.
21. Vgl. III 477 r. 32-37.
22. Vgl. III 478.
23. Vgl. IX 144 r. 31-32.
24. Vgl. III 477 r. 19 e.v., 478 r. 25 e.v.

25. Vgl. III 478 r. 5 e.v.
26. Wij volgen hier de interpretatie van Stuhlmann-Laeisz. Vgl. o.c. 109-110.
27. Vgl. III 478 r. 30-33.
28. Dat het definiens geen analytisch afleidbare Merkmale mag bevatten ligt voor de hand: vgl. XXIV 759: 'Siehe zu, dass nicht ein Merkmal schon das andere enthalte und also entbehrt werden kann'.
Dat Kant ook een synthetisch afleidbaar Merkmal uit het definiens wenst te weren moge blijken uit III 480 r. 5-11 waar Kant zich verzet tegen het opnemen van het Merkmal 'krom' in de definitie van 'cirkel'.
Het verbod op het opnemen van synthetisch afleidbare Merkmale is, zoals we nog zullen zien, van fundamenteel belang voor de mogelijkheid van synthetische oordelen a priori.
29. Vgl. VIII 229.
30. Vgl. VIII 229 r. 9-12.
31. Vgl. III 477 r. 36-37.
32. Vgl. III 38 r. 10.
33. Vgl. III 471-472.
34. Vgl. VIII 229 r. 24-26, vgl. verder XI 35.
35. Vgl. VIII 229 r. 24-29, VIII 231 r. 7-15.
36. Vgl. IX 111: 'der Mensch ist Mensch' en XX 322: 'ein jeder Körper ist ein körperliches Wesen'.
37. Vgl. III 400. Vgl. verder par. 4.
38. Vgl. XXIV 581.
39. XXIV 581 r. 19-22.
40. Vgl. VIII 228-229.
41. Vgl. Hoche o.c. 119 e.v.
42. Hoche spreekt overigens van 'Grundbegriff'. Hij verstaat hieronder echter het 'logische wezen' vgl. o.c. 24. Voor de identificatie 'Grundbegriff-logisch wezen' vgl. IX 61 r. 25 e.v.
43. Vgl. Hoche o.c. 120, 122.
44. Strikt genomen kunnen we in het tweede geval niet van een definitie (in strenge zin) spreken. Niettemin geloven we hier met een duidelijk geval te maken te hebben.
45. Dit wordt vereist door Kant's conceptie van definitie. De in de definitie (definiens) opgenomen Merkmale moeten onderling onafhankelijk zijn.

Noten bij par. 3.

1. Vgl. IV 266 r. 17-18.

2. Kant heeft hier de zogenaamde transcendentale synthetische oordelen op het oog. Voor de term 'transcendentiaal' vgl. III 43 r. 16-19, III 78 r. 7-11. Vgl. verder III 201 r. 36-202 r. 3.
3. Vgl. III 17 n., III 116-117, III 399 n. -400 n.
4. Vgl. III 113-114. Deze definitie wordt door Kant aangekondigd in IV 475-476 n.
5. Deze kwalificatie geldt uiteraard slechts voor zover Kant's theoretische filosofie aan de orde is.
6. Vgl. IV 298 e.v.
7. Vgl. IV 304 r. 25 e.v.
8. Vgl. III 113-114.
9. Vgl. IV 304 r. 26 e.v.
10. Vgl. III 114 r. 26 e.v.
11. Vgl. III 115 r. 8-11. Genoemde logische functie, die een functie in transcendentiaal-logische zin is, dient niet verward te worden met de (formeel-) logische oordeelsfuncties uit par. 9 van de Kritik. Genoemde functie is logisch in de zin van transcendentiaal-logisch omdat door deze functie het oordeel eerst betrekking krijgt op een object. De formele logica daarentegen abstraheert van alle inhoud, dat wil zeggen van iedere betrekking op het object. Vgl. III 77 r. 21-22.
12. Zie vorige voetnoot.
13. Vgl. III 115 r. 11-18.
14. Vgl. III 86 e.v.
15. Vgl. IV 324 r. 1-3.
16. Vgl. III 86 e.v.
17. Voor uitvoerige kritiek op deze afleiding vgl. M. Aebi: Kants Begründung der deutschen Philosophie. Een veel positiever waardering voor Kant in deze vindt men in K. Reich: Die Vollständigkeit der kantischen Urteilstafel.
18. Zolang het oordeel nog 'unbestimmt' is, dat wil zeggen (nog) niet onder een categorie is gesubsumeerd, staat het ons vrij om bijv. in een categorisch oordeel de logische functies van subject en predikaat te verwisselen. Vgl. IV 475 r. 8 e.v., III 106 r. 21 e.v.
19. Dit geldt voor alle synthetische oordelen. Vgl. IV 301 r. 14 e.v. Bij analytische oordelen liggen de zaken anders vgl. par. 4. Kant beschrijft overigens het gesubsumeerd worden van een oordeel onder een categorie en het objectieve geldigheid verkrijgen van een oordeel in verschillende volgorde. Vgl. IV 300 r. 35-301 r. 1, IV 324 r. 1-3. Blijkens III 92 r. 19 e.v. worden beide door hetzelfde verstand en door precies dezelfde handelingen tot stand gebracht.

Noten bij par. 4.

1. Vgl. III 141 r. 32-34 - 142 r. 1-7.
2. Objectieve geldigheid is een eigenschap die ook begrippen kunnen hebben vgl. III 186 r. 25-35 - 187 r. 1-15.
3. Vgl. XVII 362: 'sind Begriffe aber subiectiv d.i. vor Gar keinem object, weder einer gegebenen Condition der repraesentation der objecte: Raum und Zeit, noch (von) willkürliche Begriffe der quantitaet, so sind die Urtheile doch objectiv und allgemein Gültig, d.i. entweder allgemein wahr oder falsch, wenn ihre Form analytisch ist' r. 6-10. (onder 'vorm' dient hier ons inziens de subject-predikaat-relatie te worden verstaan).
4. Vgl. III 17 r. 29-38, III 399 n. - 400 n.
5. Vgl. III 117.
6. Vgl. III 36 r. 7-10.
7. Vgl. III 267 e.v., III 399-400.
8. Vgl. III 267 r. 4-7. Vgl. verder III 400 r. 17 waar Kant spreekt over 'nichts als eine elende Tautologie'.

Noten bij par. 5.

1. Vgl. III 477, XVII 350, XX 408-409.
2. De verwijzing naar deze tekst (XX 408-409) danken we aan L. W. Beck (o.c. 72-73, 83-84, 118-119). Deze tekst is overigens niet van de hand van Kant zelf, maar is onder zijn supervisie geschreven door Schulz.
3. Vgl. III 17 n., III 116.
4. Vgl. VIII 229.
5. Vgl. III 477, vgl. ook par. 2.3.
6. Vgl. III 478 r. 3-5.
7. Vgl. III 477 r. 20-26.
8. Vgl. III 477 r. 19-31 - 478 r. 1-5.
9. Op Kant's opvatting met betrekking tot empirische begrippen komen we terug bij de bespreking van Kripke.
10. Voor de bespreking van een aantal gevallen vgl. Koppelman o. c. 97-101 en Marc-Wogau o.c. 151 e.v.

Noten bij par. 6.

1. Strikt genomen dient dit begrip naar hedendaagse maatstaven steeds gekoppeld te worden aan een gespecificeerd formeel systeem.

2. Vgl. III 90.
3. Vgl. IX 120 r. 3-5: 'Ein Vernunftschluss ist das Erkenntnis der Notwendigkeit eines Satzes durch die Subsumtion seiner Bedingung unter eine gegebene allgemeine Regel'. Vgl. ook XVI 710, Reflexion 3201 en XXIV 771.
4. Vgl. IX 122 r. 9-10: '.... die Conclusion ist immer mit dem Bewusstsein der Notwendigkeit begleitet und hat folglich die Dignität eines apodiktischen Satzes'.
5. Vgl. III 36 r. 14-26. Kant stelt in deze passus - terecht - dat men analyticiteit en logische afleidbaarheid of bewijsbaarheid niet met elkaar dient te verwarren. Aangezien Kant - ten onrechte - logische bewijsbaarheid en logische waarheid (noodzakelijkheid) niet uit elkaar houdt, moeten we stellen dat wat geldt voor de relatieve analyticiteit en logische bewijsbaarheid ook van toepassing is op de relatieve analyticiteit en logische waarheid. Verder blijkt - impliciet - uit deze passus dat Kant het onderscheid A - S alleen op afzonderlijke beweringen - die hij, zoals bekend, verdeelt in categorische, hypothetische en disjunctieve - van toepassing acht en niet op ketens van beweringen, zoals bijv. syllogismen. Lichten we dit toe. Aangenomen dat de mathematische bewering M logisch afleidbaar is uit andere mathematische beweringen, P, als uit haar premissen. M is dan logisch afleidbaar uit P, of anders gezegd, de bewering 'Als P dan M' is logisch waar. Zien we voor het moment af van het feit dat Kant logische waarheid en logische bewijsbaarheid niet uit elkaar houdt. Indien het onderscheid A - S op ketens van beweringen toepasbaar was, dan zou 'Als P dan M' als analytisch gekwalificeerd moeten worden, immers Kant stelt dat mathematische bewijzen (i.c. 'Als P dan M') volgens het principium non contradictionis verlopen.
6. Vgl. III 251 r. 2-9.
7. Vgl. Reich o.c. 19.
8. Reich: 'Mag die bloße allgemeine Logik also zureichend zur Erklärung der Möglichkeit analytischer Urteile sein, so kennt sie doch für sich weder den Namen der synthetischen noch der analytischen Urteile und hat zu ihrer Aufgabe weder die Erklärung der Möglichkeit synthetischer noch die Erklärung der Möglichkeit analytischer Urteile', o.c. 19.

Noten bij par. 8

1. Oorspronkelijk verschenen in 'The Philosophical Review' 1951. Later opgenomen in Quine's 'From a logical point of view' (verder afgekort LPV) 20-46. We verwijzen naar de laatstgenoemde editie.
2. Vgl. Stegmüller: 'Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik', 292.

3. Vgl. Quine: 'Word and Object' (verder afgekort W.O.) 65 n. en Quine: 'Philosophy of Logic' (P.L.) 97 e.v. In 'Two Dogmas' wordt dit niet expliciet gesteld. Niettemin kunnen we, uitgaande van het traditionele analyticitetsbegrip dat stelt dat een analytisch oordeel immuun is voor revisie op grond van ervaringsgegevens, stellen dat Quine in de slotparagraaf van 'Two Dogmas' hier toespelingen op maakt.
4. Het begrip 'betekenis' is voor Quine - behalve voor zover dit begrip in behavioristische termen kan worden weergegeven, zoals we nog zullen zien - een obscuur begrip, afkomstig van het zijns inziens even obscure, aristotelische begrip 'wezen'. Quine onderscheidt het begrip 'betekenis' ('meaning', 'intensie') nadrukkelijk van het begrip 'referentie' of 'extensie'. Betekenissen zijn, aldus Quine, obscure intermediaire entiteiten die zich bevinden tussen woorden of termen die naar bepaalde objecten verwijzen en die objecten zelf waarnaar verwezen wordt. Gezien Quine's bepaling van analyticitet in termen van betekenis ligt het voor de hand dat voor hem ook het begrip 'analyticitet' obscuur is.
5. Vgl. LPV 23-24.
6. Vgl. Carnap: 'Meaning and Necessity' 9 e.v.
7. Er is door Kemeny ('Extension of the methods of inductive Logic') en Bar-Hillel ('A note on state-descriptions') gewezen op de mogelijkheid van een gewijzigd begrip state-description met dien verstande dat onderling afhankelijke atomaire beweringen en extra-logische synonymie-paren in aanmerking worden genomen. Een dergelijk gewijzigd begrip state-description zal echter behalve aan de puur formeel-logische axioma's nog moeten voldoen aan additionele axioma's, en deze laatste zouden door Quine ongetwijfeld betiteld worden als 'semantical rules' met alle consequenties van dien.
Vgl. Mates: 'Analytic sentences' 526.
8. Vgl. LPV 24-27.
9. Of we met dit door Quine transparant genoemde geval van synonymie iets verder komen wagen we te betwijfelen. Deze vorm van synonymie lijkt alleen nieuwe gevallen van analyticitet te kunnen verklaren zonder licht te werpen op eventueel reeds bestaande. Men moet namelijk bedenken dat conventie waardoor synonymie gecreëerd wordt geen blijvend kenmerk is en bovendien geen kenmerk is dat aan beweringen toekomt.
Quine: '... conventionality is a passing trait, significant at the moving front of science but useless in classifying the sentences behind the lines. It is a trait of events and not of sentences'. ('Carnap and logical truth', opgenomen in 'The Ways of Paradox and other essays, verder afgekort W.P., 112 .)
10. Vgl. LPV 27-32.
11. Vgl. LPV 32-37.
12. Vgl. Martin: 'On analytic' 45, Gewirth: 'Analytic and Synthetic Truths' 406-407, Carnap: 'Quine on Logical truth' 918 en Pap: 'Semantics and Necessary Truth' 237 n.

13. Vgl. Carnap: 'Meaning and Necessity', 7 e.v.
14. LPV 36-37.
15. Vgl. LPV 37-42.
16. Vgl. LPV 37-38. Zoals we nog zullen zien huldigt Quine in zijn behavioristische betekenistheorie een geheel andere opvatting.
17. Vgl. Duhem: *La théorie physique: son objet et sa structure*, (met name tweede deel, hoofdstuk 6).
18. Vgl. LPV 42 e.v.
19. LPV 42.
20. Vgl. W.O. 12 n.

Noten bij par. 9

1. Dit punt blijkt Seuren te zijn ontgaan. Vgl. Seuren: 'Tussen Taal en Denken', XI. Seuren merkt terecht op dat Quine's theorie van de indeterminacy of radical translation ook op zou moeten gaan voor leden van dezelfde taalgemeenschap. Hij voegt hier echter aan toe dat Quine de lijn niet zo ver doortrekt; wat Quine wel doet. Vgl. Quine: 'Ontological Relativity', opgenomen in 'Ontological Relativity and other essays', verder afgekort O.R., 46 e.v. Vgl. ook W.O. 78.
2. Vgl. vooral W.O. tweede hoofdstuk. Vgl. verder Quine: 'Meaning and Translation', verder afgekort M.T., opgenomen o.a. in Fodor en Katz (eds.): 'The structure of Language', 460-478 naar welke editie wij verwijzen. Vgl. ook O.R. gelijknamig essay.
3. M.T. 460.
4. Het betreft hier de vertaling van een taal die geen verwantschap toont met de taal van de linguïst (zoals er bijv. verwantschap bestaat tussen germaanse talen) en het gaat hier om een volk waarmee ook geen historische of culturele banden of handelsbetrekkingen bestaan.
5. Vgl. W.O. 27.
6. Vgl. W.O. 27.
7. Vgl. par. 8.4.
8. Met betrekking tot het begrip 'intuïtief' merkt Quine op: '... I have been startled to find my use of 'intuitive' misconstrued as alluding to some special and mysterious avenue of knowledge. By an intuitive account I mean one in which terms are used in habitual ways, without reflecting on how they might be defined or what presuppositions they might conceal' W.O. 36 n.
9. Vgl. W.O. 29-30, M.T. 461.
10. Vgl. W.O. 32-33.
11. Vgl. W.O. 33. Uit het feit dat Quine de modulus in seconden uitdrukt blijkt weliswaar dat de stimulus normaliter van be-

trekkelijk korte duur zal zijn; dit neemt niet weg dat we, zolang de modulus niet nader bepaald is, niet beschikken over een duidelijk individuatiebeginsel voor stimuli, met als gevolg dat een aantal nog te bespreken onderscheidingen die Quine maakt met behulp van het door het begrip modulus bepaalde begrip stimulus niet al te scherp kunnen zijn..

12. LPV 42.
13. Vgl. W.O. par. 3.
14. Vgl. W.O. 34-35. Vgl. verder par. 9.3 en par. 12.1.
15. Vgl. Quine: 'Replies' in Davidson en Hintikka (eds.): 'Words and Objections' verder afgekort W.O.S., 316- 317.
16. Vgl. W.O. 35 e.v.
17. Vgl. noot 11.
18. Vgl. noot 8.
19. De kwalificatie 'bevoorrecht' slaat op het feit dat het hier gaat om gelegenheidsbeweringen met een hoge graad van waarneembaarheid, waarover in 9.4 meer.
20. Vgl. W.O. 37.
21. Vgl. W.O. 38.
22. W.O. 40.
23. Vgl. W.O. 40-46, M.T. 465-468.
24. Vgl. W.O. 42.
25. Vgl. W.O. 42.
26. Vgl. W.O. 43.
27. W.O. 43.
28. Vgl. W.O. 42-43.
29. Vgl. W.O. 43.
30. Vgl. W.O. 45.
31. Wanneer het om beweringen gaat gebruiken we hoofdletters, zoals we tot dusver steeds gedaan hebben. Gaat het om termen dan gebruiken we kleine letters.
32. Vgl. W.O. 51 e.v., M.T. 463 e.v. en 'Speaking of Objects', opgenomen in O.R., 2 e.v.
33. Het vertalen van 'Gavagai' door 'Konijn' en niet door 'Stadium van een konijn' etc. is slechts gerechtvaardigd in zover de linguïst die verschillen tussen 'Konijn', 'Stadium van een konijn' etc. irrelevant acht. Vgl. O.R. 2.
34. Vgl. O.R. 2.
35. Vgl. W.O. 46 e.v.
36. We zouden weliswaar, aldus Quine, alle gelegenheidsbeweringen (inclusief die met een lage waarneembaarheidsgraad) kunnen vertalen indien we de beschikking hadden over een tweetalige spre-

ker (vgl. W.O. 47, 71). Afgezien echter van de bezwaren die tegen het werken met een dergelijke persoon kunnen worden ingebracht wanneer het gaat om radicale vertaling in eigenlijke zin, met andere woorden, om de vertaling van een tot dan toe volstrekt onbekende taal (vgl. voor deze bezwaren W.O. 71, M. T. 475, O.R. 5) is er een principiële bezwaar namelijk het volgende: Quine huldigt de opvatting (vgl. O.R. 46 e.v.) dat er principiële geen verschil is tussen radicale vertaling in eigenlijke zin en radicale vertaling 'at home' waar het gaat om sprekers van dezelfde taal. Van tweetaligheid 'at home' is geen sprake. Houden we nu vast aan de principiële gelijkheid van radicale vertaling in eigenlijke zin en radicale vertaling 'at home', dan dienen we de mogelijkheid van inschakeling van een tweetalige spreker buiten beschouwing te laten, daar er anders grote verschillen zouden optreden tussen de resultaten van radicale vertaling in eigenlijke zin en die 'at home'

37. Vgl. W.O. 68. Voor stimulus-analyticiteit vgl. W.O. 54 e.v. en 65 e.v.
38. Vgl. W.O. 57 e.v., M.T. 470 e.v.
39. Deze relativisering zal van fundamenteel belang blijken te zijn in par. 11.
40. Quine merkt in 'Existence and Quantification', in O.R. 104, op dat de in W.O. 57-58 geformuleerde criteria onvolledig zijn. Maar zelfs als men deze criteria aanvult voorzien ze nog niet in alle gevallen.
41. Onder tautologieën verstaat Quine 'the truth-functional compounds that are true by truth-functional structure alone' W. O. 60.
42. Dit neemt niet weg dat Quine de bevoorrechte status die strikt genomen alleen aan de waarheidsfuncties en tautologieën toekomt toch ook op de andere gebieden van de logica van toepassing acht. Vgl. W.O.S. 317.
43. Vgl. M.T. 472.
44. Vgl. W.O. 68 e.v., M.T. 473 e.v.
45. Vgl. W.O. 71, M.T. 475.
46. Vgl. W.O.S. 312. Vgl. ook Quine: 'On the reasons for the indeterminacy of radical translation', verder afgekort R.I.T. 181.
47. Vgl. O.R. 29.

Noten bij par. 10.

1. Vgl. O.R. 29. 'Er bestaan (geen) betekenissen'. Deze uitdrukking vereist nadere toelichting, zeker in vergelijking met een uitdrukking als 'Er bestaan atomen'. Een chemicus die beweert dat een watermolecuul bestaat uit 2 waterstofatomen en een zuurstofatoom, poneert daarmee het bestaan van moleculen en

atomen. Een linguist daarentegen die beweert dat de bewering 'a bachelor is an unmarried man' synoniem is met 'een vrijgezel is een ongehuwd man', poneert daarmee niet, zo kan men betogen, het bestaan van betekenissen als een aparte categorie van objecten, of 'res'. Als Quine beweert dat er geen betekenissen bestaan, dan bedoelt hij niet alleen dat er geen betekenissen bestaan als een aparte categorie van objecten (hetzij als mentale entiteiten, hetzij als platoonse ideeën, ofwel de gedenoteerde concrete dingen zelf, vgl. O.R. 27) maar ook - en met name - dat aan synoniemiën en vertalingsrelaties, zoals de bovengenoemde, geen objectieve geldigheid kan worden toegekend. Quine's verwerping van de 'posits' van vertaling (linguïstiek) komt neer op het volgende: wanneer een linguïst een uitspraak doet, zoals hierboven, over een bepaalde synoniemie, dan kan aan die uitspraak geen objectieve geldigheid worden toegekend, dit in tegenstelling tot wat het geval is wanneer bijv. een chemicus een theoretische uitspraak doet.

2. Quine noemt dergelijke opvatting 'the myth of a museum in which the exhibits are meanings and the words are labels'. O.R. 27. Vgl. verder O.R. 28-29.
3. Vgl. W.O.36.
4. Vgl. O.R. 35, W.O. 51 e.v. Vgl. par. 9.5
5. Vgl. O.R. 45.
6. Dit is Quine's stelling van de ontologische relativiteit. Vgl. O.R. gelijknamig essay.
7. Vgl. Martin and Smith: 'On the nature and relevance of indeterminacy' 49 e.v.
8. Vgl. O.R. gelijknamig essay.
9. Vgl. noot 1.
10. Quine: 'Where indeterminacy of translation applies, there is no real question of right choice; there is no fact of the matter even to within the acknowledged under-determination of a theory of nature W.O.S. 303.
11. Vgl. L.P.V. 42 e.v.
12. Vgl. 'Epistemology Naturalized', O.R. 78.
13. Quine: 'If we recognize with Peirce that the meaning of a sentence turns purely on what would count as evidence for its truth, and if we recognize with Duhem that theoretical sentences have their evidence not as single sentences but only as larger blocks of theory, then the indeterminacy of translation of theoretical sentences is the natural conclusion. And most sentences, apart from observation sentences are theoretical. This conclusion ... seals the fate of any general notion of propositional meaning or, for that matter, state of affairs' O.R. 80-81. (Merken we op dat in deze tekst het rigoureuze holisme uit Two Dogmas opgegeven is. Observation sentences lijken hier een geheel eigen inhoud te hebben. Vgl. ook O.R.89).

14. Quine: 'The crucial consideration behind my argument for the indeterminacy of translation was that a statement about the world does not always or usually have a separable fund of empirical consequences that it can call its own' O.R. 82. Vgl. ook Føllesdal: 'Indeterminacy of translation and the under-determination of the theory of nature' 290-291.
15. Vgl. W.O. 23.
16. Vgl. L.P.V. 42.
17. Vgl. O.R. 75, 81.
18. Dit 'in verband brengen met' dient neutraal te worden geïnterpreteerd, niet als een causale relatie.
19. Vgl. W.O. 75 e.v., 78, W.O.S. 302 e.v., 'On the reasons for the indeterminacy of radical translation' (verder afgekort R.I.T.).
20. Quine: 'Though linguistics is of course a part of the theory of nature, the indeterminacy of translation is not just inherited as a special case of the underdetermination of our theory of nature. It is parallel but additional' W.O.S. 303.
21. We volgen in deze Føllesdal o.c. en wijken af van Martin and Smith o.c. die doorgaans in beide gevallen spreken van 'indeterminacy'.
22. Vgl. Martin and Smith o.c. en R. Rorty: Indeterminacy of translation and of truth.
23. Vgl. Føllesdal o.c.
24. Vgl. W.O.S. 302 ff.
25. W.O.S. 303.
26. Vgl. W.O.S. 302 e.v., 'Posits and Reality' (in W.P. 241) en met name R.I.T.
27. R.I.T. 178. Zelfs hier waar de kern van het betoog juist berust op het onderscheid tussen een zekere mate van onzekerheid, die inherent is aan inductie, en onderbepaaldheid van theorie, permiteert Quine zich een inconsequent gebruik van de term 'onderbepaaldheid'.
28. De term 'abductief' is afgeleid van de door Peirce gebruikte term 'abduction'. De verschillende stadia van wetenschappelijk onderzoek kunnen volgens Peirce onderscheiden worden naar de verschillende wijzen van gevolgtrekking, die, zeer globaal, als volgt kunnen worden omschreven: het zoeken naar en het tentatief vaststellen van een hypothese is een gevolgtrekkingsproces (inferential process), dat door Peirce dikwijls abduction wordt genoemd. 'Abduction' is volgens Peirce, en hetzelfde geldt voor Quine, essentieel 'guesswork' (vgl. Quine: 'The Web of Belief' 43). Het afleiden van waarneembare gevolgen uit een hypothese vindt plaats door deduction. Onze conclusies aangaande alle waarneembare gevolgen komen tot stand door induction toe te passen op bij wijze van proef genomen waarnemingen. Voor een vergelijking van Peirce's opvattingen met die van Quine vgl. Martin and Smith o.c. 50-57.

29. Vgl. O.R. 27 e.v., W.O.S. 304, W.O. 207 e.v.
30. Quine: 'To call a posit a posit is not to patronize it. A posit can be unavoidable except at the cost of other no less artificial expedients. Everything to which we concede existence is a posit from the standpoint of a description of the theory-building process, and simultaneously real from the standpoint of the theory that is being built. Nor let us look down on the standpoint of the theory as make-believe; for we can never do better than occupy the standpoint of some theory or other, the best we can muster at the time'. W.O. 22.
31. Vgl. W.O. par. 6.
32. Vgl. W.O.S. 303, O.R. 20.
33. Vgl. W.O. 75 e.v.
34. Vgl. Martin and Smith o.c. 64, Rorty o.c. 444.
35. Vgl. W.O.S. 302 e.v., R.I.T. 178 e.v.
36. Voor het vervolg van ons betoog vgl. Martin and Smith o.c. 65 e.v.
37. Vgl. W.O. 22.
38. Vgl. Føllesdal o.c. Føllesdal komt vanuit een ander uitgangspunt globaal tot dezelfde conclusie: '... indeterminacy of translation seems to follow from empiricism alone without the need for any extra dogma' 296. Dat hier onder 'empiricism' het zelfde dient te worden verstaan als wat wij hebben aangeduid met een fysicistisch standpunt moge blijken uit o.c. 293 (over intensional entities) 294 (1e alinea) 295 (laatste alinea). Ook Føllesdal lijkt het additioneel karakter van vertaling (en linguïstiek) in de omschreven absolute zin te interpreteren, vgl. o.c. 295: 'In translation we are not describing a further realm of reality, we are just correlating two comprehensive language/theories concerning all there is'.
39. Vgl. W.O. 63-66.
40. Rorty o.c. 443, zegt te betwijfelen of er hier nog sprake is van een geschilpunt.
Vgl. verder Ch. Landesman: 'Scepticism about meaning: Quine's thesis of Indeterminacy' 326: 'This first part of the thesis of indeterminacy ... is relatively non-controversial from the standpoint of current philosophical theories of language and mind. The reason is that it is compatible both with behavioristic theories of language and mind such as Quine's and non-behavioristic theories. After all, it is not a new claim that behavioral propensities narrowly construed as dispositions to engage in observable peripheral activity cannot completely account for our intuitive semantic judgements'. Vgl. ook Chomsky: Current issues in linguistic theory, 59 n.
41. Dit blijkt uit de derde en vierde regel van F.Q.: 'Thus, adopt for now my fully realistic attitude toward electrons and muons and curved space-time, thus falling in with the current theory of the world despite knowing that it is in principle methodologically underdetermined. Consider, from this realistic point of view ...'.

42. Vgl. O.R. 46 e.v.
43. Vgl. O.R. 27, 47.
44. Weliswaar stelt Quine dat de problemen die de I.R.T. these met zich meebrengt 'practisch' oplosbaar zouden zijn waar het gaat om sprekers van dezelfde taal (vgl. O.R. 49), dit neemt niet weg dat ieder probleem dat Quine heeft opgeworpen met betrekking tot vertaling in eigenlijke zin, ook naar voren kan worden gebracht ten aanzien van communicatie in een gemeenschappelijke taal, juist op grond van de principiële gelijkheid van radicale vertaling in eigenlijke zin en radicale vertaling 'at home'.
Vgl. ook Chomsky: 'Reflections on Language' 186.
45. Vgl. onze bespreking van Quine's eerste argument voor de I. R.T. in par. 10.2.
46. Vgl. b.v. L.P.V. 21.

Noten bij par. 11.

1. Quine: 'Philosophy of Logic' (verder afgekort P.L.), 81.
2. Vgl. W.O. 57-61, P.L. 80 e.v.. W.P. 102.
3. Vgl. W.P. 105, P.L. 81, 84.
4. Vgl. L.P.V. 42, P.L. 100-101.
5. Vgl. P.L. 100, L.P.V. 43 e.v., 'Methods of Logic', 3.
6. L.P.V. 36, 42, P.L. 100-101.
7. Vgl. P.L. 100.
8. Vgl. Quinton: 'The a priori and the analytic' in: Strawson (ed.): 'Philosophical Logic', 121-125.
9. Vgl. Quine: 'Mathematical Logic', 2; P.L. 98, 102. De term 'topic-neutrality' wordt door Quine zelf overigens niet gebruikt.
10. Vgl. P.L. 102.
11. Vgl. S. Haack: 'Deviant Logic', 45.
12. Vgl. L.P.V. 42 e.v.
13. Vgl. P.L. 100-101.
14. Vgl. P.L. 97 e.v. Vgl. ook W.O. 65 n.
15. Vgl. W.O. 57 e.v.
16. Vgl. W.O. 58.
17. W.O. 58.
18. Wat Quine hier stelt met betrekking tot de logica geldt voor de gehele logica en niet slechts voor dat - waarheidsfuncti-
nele - deel dat zich leent voor radicale vertaling. Vgl.
W.O.S. 317. Als Quine's argument acceptabel is, dan volgt daar

niet uit dat er geen 'pre-logische mentaliteit' kan bestaan, maar alleen dat die niet constateerbaar is. Of dit voor een empirist als Quine overigens verschil maakt, wagen we te betwifelen.

19. Vgl. P.L. hoofdstuk 6.
20. W.P. 105.
21. Quine: 'Clearly we would regard his deviation merely as notational and phonetic' en 'Here, evidently, is the deviant logician's predicament: when he tries to deny the doctrine he only changes the subject'. P.L. 81. Vgl. verder W.P. 102.
22. Vgl. P.L. 85, 100. L.P.V. 44.
23. Vgl. P.L. 85-86.
24. L.P.V. 43, P.L. 100, 'Methods of Logic' 2.
25. Zo bijv. Haack: 'Deviant Logic' 15.
26. Vgl. L.P.V. 43, P.L. 100.
27. Vgl. P.L. 85-86.
28. Vgl. W.O. 57.
29. Vgl. W.O.S. 312, R.I.T. 181.
30. P.L. 81. Vgl. ook W.O. 58: 'When we find that a native construction fulfills one or another of these three semantic criteria, we can ask no more toward an understanding of it'. Vgl. verder W.P. 102.
31. Dit ondanks het feit dat hij elders en wel in publicaties niet lang voorafgaande aan, dan wel ongeveer samenvallend met zijn 'Philosophy of Logic' het fixeren van instemming en afkeuring opvat als een analytische hypothese. Vgl. W.O.S. 312, 317. R.I.T. 181.
32. Vgl. W.O.S. 312.
33. W.O.S. 317.
34. Verder is een analytische hypothese waarin de basisdisposities worden vastgelegd verenigbaar met alle stimulusbetekenissen. Immers, stimulusbetekenissen worden gedefinieerd in termen van de basisdisposities. Vgl. W.O.S. 312.
35. Vgl. W.O.S. 317, 318.
36. W.O.S. 317-318.
37. Vgl. zijn 'Truth by Convention' (in W.P. 96 e.v.) en 'Carnap and logical truth' (eveneens in W.P.)
38. Vgl. W.P. 108.
39. Vgl. W.O.S. 312, 317, 318.
40. Vgl. Quine: 'The Roots of Reference' 75-78, m.n. 78 over het intuitionisme.
41. Vgl. W.P. 103.
42. Vgl. W.O.S. 312 en noot 34.

43. Vgl. P.L. 95, 58 e.v.
44. P.L. 95. Voor het onderscheid tussen lexicon - grammaticale structuur vgl. P.L. hoofdstuk 2.
45. Vgl. P.L. 102. 'Mathematical Logic' 2.
46. Vgl. P.L. 95. Vgl. ook W.P. 106.
47. Quine: 'There is no epistemological corollary as to the ground of logical truth' W.P. 121. Vgl. verder P.L. 96 e.v.
48. De term 'duidelijk' dient, aldus Quine, begrepen te worden 'in an ordinary behavioral sense, with no epistemological overtones' P.L. 82.
49. Vgl. P.L. 96.
50. P.L. 96.
51. Vgl. P.L. 82-83, 96-97.
52. Vgl. P.L. 97.
53. Vgl. P.L. 96-97. Vgl. ook P.L. 97: 'Logic is inseparable from translation only as anything obvious is inseparable from translation'.
54. Vgl. P.L. 82, 102.

Noten bij par. 12.

1. O. Neurath: 'Protokollsätze' 206.
2. Vgl. par. 8.4
3. Het begrip 'periferie' in 'Two Dogmas' correspondeert met het begrip 'stimulus' uit W.O. Vgl. W.O.S. 316-317.
4. Overigens kunnen we volgens Quine in bepaalde gevallen het optreden van een recalcitrante ervaring niet ontvankelijk verklaren. Vgl. L.P.V. 43, P.L. 5.
5. J. Bennett: 'Analytic-synthetic' 181.
6. Quine: 'A recalcitrant experience can, I have urged, be accommodated by any of various alternative reevaluations in various alternative quarters of the total system' L.P.V. 44.
7. Quine: 'The observation sentence is the cornerstone of semantics. For it is fundamental to the learning of meaning. Also, it is where meaning is firmest. Sentences higher up in theories have no empirical consequences they can call their own; they confront the tribunal of sensory evidence only in more or less inclusive aggregates. The observation sentence, situated at the sensory periphery of the body scientific, is the minimal verifiable aggregate; it has an empirical content all its own and wears it on its sleeve' O.R. 89.
8. Vgl. O.R. 81, 88-89. Verder stelt Quine dat beide genoemde functies onscheidbaar en coextensief zijn. Vgl. 'The Roots of Reference' 38.

9. Vgl. O.R. 80-81, 82.
10. Vgl. Quine: 'A comment on Grünbaum's Claim, opgenomen in Harding (ed.): 'Can theories be refuted?' 132.
11. Vgl. O.R. 69 e.v.
12. Vgl. O.R. 75 e.v.
13. Vgl. O.R. 87.
14. Vgl. W.O.S. 293, 298, 303, en verder 'Natural Kinds', opgenomen in O.R. 126-127.
15. Quine: 'The Cartesian quest for certainty had been the remote motivation of epistemology.....' O.R. 74.
16. Quine: 'Identity, ostension and hypostasis', opgenomen in L.P. V. 78.
17. L.P.V. 79. Onze onderstreping.
18. Voor wat dit laatste betreft vgl. ook W.O. 275-276.
19. W.O. 275-276. Onze onderstreping.
20. O.R. 126-127. Onze onderstreping.
21. Vgl. W.O.S. 293, 298, 303. O.R. 26.
22. Vgl. O.R. 74.
23. W.O. 24-25,.
24. Quine: 'Doubt is what prompts us to try to develop a theory of knowledge. Furthermore, doubt is also the first step to take in developing a theory of knowledge, if we adopt the line of Descartes. But this is only half of a curious interplay between doubt and knowledge. Doubt prompts the theory of knowledge, yes; but knowledge, also, was what prompted the doubt. Scepticism is an offshoot of science'. 'The Nature of Natural Knowledge' opgenomen in S. Guttenplan (ed.): 'Mind and Language' 67.
25. Vgl. W.O.S. 298. O.R. 26, 126.
26. Vgl. L.P.V. 41.
27. Vgl. P.L. 96.
28. Taal, conceptueel schema, conceptualisering, 'denken' zijn voor Quine zo al niet identiek dan toch in ieder geval onafscheidelijk met elkaar verbonden. Vgl. W.O. 3: 'The mistake comes only in seeking an implicit sub-basement of conceptualization, or of language. Conceptualization on any considerable scale is inseparable from language'. Vgl. verder L.P.V. 79: 'Concepts are language, and the purpose of concepts and of language is efficacy in communication and in prediction'. Vgl. ook O.R. 24.
29. Vgl. W.O. 67.
30. Quine: ' whatever evidence there is for science is sensory evidence' O.R. 75.
31. O.R. 75-76.

32. Quine: 'I am able to take this stance because of my naturalism, my repudiation of any first philosophy logically prior to science. My affinity here is to Neurath' W.O.S. 298. Vgl. verder O.R. 126-127 en O.R. 26.
33. O.R. 26.
34. Vgl. O.R. 75.
35. Vgl. W.O. 17.
36. Vgl. O.R. 26 e.v.
37. Vgl. O.R. 126-127, 75-76, 83-84.
38. O.R. 82-83.
39. O.R. 84.
40. W.O.S. 303.
41. Vgl. O.R. 126-127.
42. O.R. 126.
43. We kunnen in dit verband ook nog wijzen op het feit dat Quine geen 'hogere' of strengere vorm van noodzakelijkheid wenst te erkennen dan natuurlijke noodzakelijkheid. ' I see no higher or more austere necessity than natural necessity; and in natural necessity ... I see only Hume's regularities ...' Quine: 'Necessary Truth' in W.P. 56.
44. Vgl. W.O.S. 303.
45. Vgl. L.P.V. 79. Vgl. verder W.O.S. 303.
46. Vgl. Quine: 'The Nature of Natural Knowledge' 80-81. Quine: ' what wants recognizing is that a physical theory of radically different form from ours, with nothing even recognizably similar to our quantification or objective reference, might still be empirically equivalent to ours , in the sense of predicting the same episodes of sensory bombardment on the strenght of the same past episodes' o.c. 81.

Noten bij par. 13.

1. Vgl. Stegmüller: 'Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie', II, verder afgekort 'Hauptströmungen', 238.
2. Vgl. Untersuchungen 11.
3. Vgl. Untersuchungen 12. Indien dit is aangetoond, dan volgt daaruit dat de genoemde schemata onvolledig zijn. En als genoemde schemata onvolledig zijn, dan betekent dit dat we ook kunnen zeggen dat er beweringen zijn, die zowel analytisch als synthetisch en bovendien zowel a priori als a posteriori waar zijn.
4. We baseren ons hier op een door Delius gehouden referaat dat onder de titel 'Die Unvollständigkeit der Disjunktionen "analytisch-synthetisch" und "a priori- a posteriori"' opgenomen

is in P. Weingartner (ed.): 'Deskription, Analytizität und Existenz', 182-192, verder afgekort 'Unvollständigkeit'. Delius geeft hierin in kort bestek een schets van zijn argumenten en een overzicht van de resultaten waartoe hij in zijn eerdergenoemde Habilitationsschrift is gekomen.

5. Vgl. Husserl: 'Logische Untersuchungen' II bd. 1. teil 250 e.v.
6. Vgl. Wittgenstein: Tractatus 6.375 en 6.3751.
7. Vgl. M. Schlick: 'Gibt es ein materiales A priori?'
8. Vgl. Unvollständigkeit 184.
9. Vgl. Untersuchungen 40.
10. Vgl. Unvollständigkeit 185.
11. Met de keuze van dit voorbeeld wil reeds gezegd zijn dat Delius zich met de toepassing van de termen in kwestie richt op beweringen van een natuurlijke taal. Een verdere beperking die Delius zich bij zijn uiteenzetting oplegt is dat hij uitgaat van universele, ware beweringen. Vgl. Unvollständigkeit 185.
12. Vgl. Unvollständigkeit 187-188. De vaagheid en dubbelzinnigheid die Delius hier noemt lijkt - gezien het vervolg van zijn betoog - te moeten worden toegeschreven aan het feit dat men niet heeft onderkend dat er meer dan twee predikatiestructuren en meer dan twee wijzen van waarzijn bestaan.
13. Vgl. R. Carnap: Meaning and Necessity, appendix B.
14. Gezien het voorkomen van het kleurwoord 'wit' moet men zich afvragen of Delius niet beter een ander voorbeeld had kunnen kiezen.
15. Ook in zijn Untersuchungen worden de belangrijkste argumenten van Delius exemplarisch aan de hand van 'Alle Farben sind ausgedehnt' uiteengezet.
16. Vgl. Unvollständigkeit 191.
17. Vgl. Kant III 99-101, IV 304 r. 2-7.
18. Dit zal duidelijk worden wanneer we in 13.6 ingaan op de relatie tussen hypothetische en strenge noodzakelijkheid.
19. Vgl. Untersuchungen 41.
20. Vgl. Russell: 'Human Knowledge. Its scope and limits', 18,78, 521.
21. Vgl. Untersuchungen 236-237.
22. Vgl. Untersuchungen 238. Delius maakt hier weliswaar een nadrukkelijk onderscheid, dit neemt niet weg dat bij de rechtvaardiging van de Farbsatz ostensie als proces een onmisbaar element is volgens Delius. Vgl. par. 13.6
23. Vgl. Untersuchungen 235 n.
24. Vgl. Untersuchungen 230, 231.

25. Vgl. Untersuchungen 41 waar Delius spreekt van 'das physisch-äusserliche Hinzeigen auf einen bestimmten Farbton'.
26. Untersuchungen 238 n. 9.
27. We gebruiken hier de term die Delius in het eerder besproken referaat invoerde ter karakterisering van de Farbsätze (zie 13.4). In zijn Untersuchungen gebruikt Delius bij voorkeur de term 'materiëel-analytisch' of 'ostensief-analytisch' (laatstgenoemde term ontleent hij aan Austin, vgl. diens 'Sense and Sensibilia' 123). Deze verschillen in terminologie zijn onbelangrijk; waar het Delius in beide publicaties om gaat, is aan te tonen dat de traditionele disjuncties onvolledig zijn.
28. Vgl. bijv. Pap: 'Semantics and necessary truth', 66 en Robinson: 'Definition', 126. Interessant in dit verband is ook wat Hume over kleuren zegt in zijn 'Enquiry', 20-21.
29. Untersuchungen 44.
30. Vgl. Untersuchungen 45.
31. De verbale definitie 'Oranje ligt tussen geel en rood' kan ook niet worden opgevat als een, in de zin van Delius, indirecte ostensieve definitie. 'indirekte ostensive Definitionen sind diejenigen Handlungen des Angebens der Bedeutung eines zu definierenden Wortzeichens, in denen zur (exemplarischen) Angabe dieser Bedeutung ausschliesslich solche Wortzeichen Verwendung finden, die selbst Bezeichnungen von Beispielen dessen sind, was das zu definierende Wortzeichen bedeutet' Untersuchungen 244. Noch wat 'geel' betekent, noch wat 'rood' betekent kan worden opgevat als een voorbeeld van wat 'oranje' betekent.
32. Delius zelf zet zijn opvattingen voornamelijk en bij voorkeur aan de hand van deze bewering uiteen.
33. Vgl. Untersuchungen 266-267.
34. Vgl. Untersuchungen 252, 267.
35. Vgl. Untersuchungen 267 e.v.
36. Vgl. voor het vervolg Untersuchungen 267-268.
37. Untersuchungen 267-268, onze onderstreping.
38. Untersuchungen 268.
39. Vgl. Untersuchungen 270.
40. Delius: 'Die Anzahl möglicher Farbbezeichnungen ist - wie die möglicher Farbtöne - beliebig gross; nur einige von ihnen sind bisher gebildet worden, neue treten gelegentlich hinzu'. Untersuchungen 44.
41. Vgl. Untersuchungen 313-316.
42. Vgl. Untersuchungen 313.
43. Vgl. Kant III 28-29.
44. Untersuchungen 313, onze onderstreping.
45. Vgl. Untersuchungen 313-314.

46. Untersuchungen 314.
47. Untersuchungen 315.
48. Untersuchungen 314.
49. Untersuchungen 316, onze onderstreping.
50. Men dient hierbij niet te vergeten dat ostensie volgens Delius iets puur empirisch is.
51. Untersuchungen 317, onze onderstreping.
52. Vgl. Untersuchungen 317.
53. Vgl. Untersuchungen 314, 317.
54. Vgl. Untersuchungen 317, 270.
55. Vgl. noot 40.
56. Delius: 'Die Rede von der Notwendigkeit ... kann ohne jeden Rekurs auf Wesensgesetze, und auch ohne Hinweis auf Notwendigkeitszusammenhänge "in der Natur" gedeutet und verständlicht gemacht werden', Untersuchungen 266.
57. Niet empirisch constateerbaar is dat alle schimmels witte paarden zijn of dat een schimmel noodzakelijk een wit paard is.
58. Kant III 469 r. 16-20, onze onderstreping.
59. Verder blijft, aldus Kant, de algemeenheid van het begrip gehandhaafd niettegenstaande het feit dat datgene wat geconstrueerd wordt iets individueels is. Vgl. Kant III 469 r. 11-16.
60. Te denken valt hierbij aan beweringen als 'Indien a (of iets) gekleurd is, dan is a (of iets) ook uitgebreid'. Aan deze bewering komen volgens Delius dezelfde eigenschappen toe als aan de bewering 'Alle kleuren zijn uitgebreid'. (Vgl. Untersuchungen 41). Anders dan voor deze laatste bewering het geval is, zouden men van de eerste kunnen zeggen dat wat zij tot uitdrukking brengt ook empirisch constateerbaar is. Hetzelfde zou dan ook gezegd kunnen worden van de twee volgende beweringen: 'Als a een schimmel is, dan is a een wit paard'. 'Als a een cirkel is, dan is a rond'.
61. Vgl. Kant III 28-29.

Noten bij par. 14.

1. Vgl. Kripke: 'Naming and Necessity' (verder afgekort N.N.), opgenomen in Davidson & Harman (eds.): 'Semantics of Natural Language', 253-355 en 763-769 (addenda). Voor een globaal overzicht vgl. Stegmüller: Hauptströmungen II, 221-252. Vgl. verder Seuren: 'Tussen Taal en Denken' (verder afgekort T.T.D.), 199-214 en Dummett: 'Frege, Philosophy of Language', 110-151.
2. Vgl. ook Kripke: 'Identity and Necessity' (verder afgekort I. N.) in Schwartz (ed.): 'Naming, Necessity and Natural Kinds', 66-101.

3. Vgl. N.N. 254.
4. Volgens Kripke (N.N. 258 e.v.) is Wittgenstein's opvatting dat een eigenaam niet staat voor één bepaalde beschrijving maar voor een 'familie' of 'cluster' van beschrijvingen slechts een variant van de descriptietheorie en vormt zij geen wezenlijk nieuwe opvatting. Voor Wittgenstein's opvatting vgl. 'Philosophische Untersuchungen' no 79.
5. Vgl. N.N. 322. Deze opvatting van Kripke heeft, aldus Stegmüller, (Hauptströmungen II 242) geen historisch precedent. Niettemin geloven we dat Kripke's opvatting in deze - voor een deel althans - reeds te vinden is bij Kant, waar deze stelt dat empirische begrippen niet gedefiniëerd kunnen worden. (Vgl. Kant III 477-478). We komen op deze kwestie in 14.8 terug.
6. Vgl. N.N. 320.
7. Vgl. N.N. 260 e.v.
8. N.N. (addenda) 765. Vgl. verder N.N., 261. Ook Stegmüller blijkt niet op de hoogte te zijn van de betekenis van dit onderscheid; hij vat het op als een onderscheid dat iets zegt over de wijze van kennisverwerving. (Hauptströmungen II 223).
9. Vgl. N.N. 261.
10. Vgl. N.N. 264.
11. Vgl. N.N. 264 e.v.
12. Vgl. Quine: 'Reference and Modality', in LPV 148.
13. Vgl. N.N. 264 e.v..
14. Vgl. N.N. 266 e.v.
15. Vgl. Stegmüller Hauptströmungen II 227.
16. Seuren noemt Kripke's begrip van mogelijke werelden een 'verdund' begrip. T.T.D. 200.
17. Vgl. N.N. 351 (n. 57).
18. Stegmüller: 'Übrigens, ist, wie man zur Unterstützung der Kripkeschen These anführen könnte, vermutlich der Umstand, dass wir alle selbst immer wieder vor Entscheidungsalternativen gestellt sind und in derartiger Situationen durch unsere Entscheidungen den weiteren Verlauf der Dinge mitbestimmen, die wichtigste, wenn nicht überhaupt die einzige psychologische Wurzel für unsere Fähigkeit, sinnvoll von anderen möglichen Welten reden zu können'. Hauptströmungen II 231.
19. Vgl. N.N. 267.
20. Vgl. N.N. 270.
21. Vgl. Seuren T.T.D. 200.
22. N.N. 302. Vgl. Seuren T.T.D. 201.
23. Deze opvatting - vroeger door Kripke zelf voorgestaan in zijn 'Semantical Considerations on Modal Logic', opgenomen in Linsky (ed.): 'Reference and Modality', 65 - wordt in N.N. door Kripke verworpen. Vgl. N.N. 764.

24. Vgl. N.N. 276.
25. Vgl. N.N. 274-275.
26. Kripke lijkt aan te nemen dat wat geldt voor de bewering 'Aristoteles is de grootste leerling van Plato' ook geldt voor zijn voorbeeld van de standaardmeter in Parijs namelijk 'Een meter is de lengte van S' waarbij 'S' staat voor een bepaalde staaf in Parijs. Vgl. N.N. 274-275. In het voorbeeld van de standaardmeter kunnen we weliswaar stellen dat hier van 'noodzakelijkheid' geen sprake is in zoverre we de referentie van 'een meter' anders hadden kunnen vastleggen. Niettemin kunnen we ten aanzien van dit voorbeeld, anders dan in het voorbeeld van Aristoteles, bezwaarlijk volhouden dat de bewering 'Een meter is de lengte van S' op grond van empirisch feitenmateriaal weerlegbaar is, wat overigens niet wegneemt dat we alsnog zouden kunnen besluiten de referentie van 'een meter' op een andere wijze vast te leggen.
27. Vgl. N.N. 261.
28. N.N. 258.
29. Frege: 'Über Sinn und Bedeutung' opgenomen in Patzig (ed.): 'Funktion, Begriff, Bedeutung' 40-66.
30. Vgl. N.N. 315 e.v.
31. Vgl. N.N. 319.
32. Vgl. N.N. 328.
33. Vgl. N.N. 315 e.v.
34. Vgl. N.N. 316.
35. Vgl. b.v. Quine LPV 22.
36. Vgl. N.N. 330,312.
37. Vgl. N.N. 306 e.v., 331-333, I.N. 91 e.v.
38. Vgl. N.N. 'Given that gold does have the atomic number 79' (319), 'Given that gold is this element' (320), ' given that cats are in fact animals ...' (321).
39. N.N. 319.
40. N.N. 320.
41. Vgl. N.N. 319-320.
42. Vgl. N.N. 261.
43. Vgl. ook Stegmüller Hauptströmungen II 245.
44. Indien de metafysische kwalificatie ('noodzakelijk waar') de kentheoretische kwalificatie ('a posteriori waar') onaangetaast laat, valt moeilijk in te zien hoe - door introductie van metafysische kwalificaties - de traditionele distincties 'a priori - a posteriori' en 'analytisch - synthetisch' met een totaal nieuwe dimensie worden verrijkt, zoals Stegmüller stelt. We komen op deze kwestie terug.
45. Vgl. N.N. 261.
46. I.N. 77. (Onderstropping van Kripke). Vgl. verder I.N. 89:

'One can hold that certain statements of identity between names, though often known a posteriori, and maybe not knowable a priori, are in fact necessary, if true'. Vgl. ook N.N. 333.

47. Vgl. N.N. 261.
48. Vgl. N.N. 319.
49. Of men nu metafysische en kentheoretische kwalificaties scherp uiteenhoudt of niet, dit neemt niet weg dat de kwalificatie van een en dezelfde bewering als zowel noodzakelijk waar alsook als a posteriori waar ons uiterst merkwaardig voorkomt. 'Noodzakelijk waar' betekent immers 'waar in alle mogelijke werelden' of 'wat niet anders had kunnen zijn' en een dergelijke kwalificatie lijkt ons intuïtief niet te verenigen met de kwalificatie 'aposteriori waar' die inhoudt dat we tot de ontdekking van het tegenovergestelde kunnen komen.
50. Vgl. N.N. 319.
51. Minder nadrukkelijk dan bij Kripke is deze opvatting ook bij Putnam te vinden. Vgl. Putnam 'It ain't necessarily so' in Rosenberg & Travis (eds.): 'Readings in the philosophy of language'. 52 e.v.
52. Voor enige aanwijzingen met betrekking tot deze problemen vgl. Schwartz: 'Naming, necessity and natural kinds', introduction 37 e.v.
53. Vgl. Stegmüller Hauptströmungen II 242.
54. Vgl. N.N. 315 e.v.
55. Vgl. Kant IV 267 r. 17. Deze uitspraak moet gezien wat Kant stelt in III 477-478 als ongelukkig gekwalificeerd worden.
56. Vgl. Kant III 477-478.
57. Vgl. Kant III 477 r. 19-20.
58. Vgl. Kant III 477 r. 20-29.
59. Vgl. Kant III 477 r. 29-31 -- 478 r. 1-5.
60. Vgl. Kant IV 297 e.v.
61. Vgl. Kant IV 304-305.
62. Nagel: 'The structure of science', 54.
63. Vgl. Kant IV 297 e.v., III 113-114.
64. Vgl. Kant III 29 r. 15-16
65. Vgl. N.N. 765.
66. Kant III, 398 r. 14-20.
67. Vgl. Kant III 398 e.v.
68. Vgl. Kant IV 305 r. 23-35.
69. Het puur empirische waarnemingsoordeel is wat Hume noemt een 'matter of fact'.

Gebruikte afkortingen.

Teksten van Kant worden geciteerd uit de Akademie-uitgave. Het romeinse cijfer verwijst naar het deel van deze uitgave; het cijfer daarachter naar de pagina uit dat deel, en het cijfer achter de 'r' geeft de regel(s) op die pagina aan.

LPV : W.V. Quine: From a logical point of view.

W.O. : W.V. Quine: Word and Object.

W.O.S. : Davidson and Hintikka: Words and Objections.

Essays on the work of W.V. Quine.

P.L. : W.V. Quine: Philosophy of Logic.

W.P. : W.V. Quine: The Ways of Paradox and Other Essays.

O.R. : W.V. Quine: Ontological Relativity and Other Essays.

M.T. : W.V. Quine: Meaning and Translation.

Untersuchungen : H. Delius: Untersuchungen zur Problematik
der sogenannten synthetische Sätze
a priori.

Unvollständigkeit : H. Delius: Die Unvollständigkeit der Disjunk-
tionen "analytisch-synthetisch"
und "a priori-a posteriori".

N.N. : S. Kripke: Naming and Necessity

I.N. : S. Kripke: Identity and Necessity.

Geciteerde literatuur.

- M. Aebi: Kants Begründung der Deutschen Philosophie, Basel 1947.
- J.L. Austin: Sense and Sensibilia, Oxford 1962.
- Y. Bar Hillel: A note on state-descriptions. Philosophical Studies, vol. 2, 1951.
- L.W. Beck: Studies in the philosophy of Kant, Indianapolis 1965.
- J. Bennett: Analytic-Synthetic. Proceedings of the Aristotelian Society, N.S. 59, 1959.
- J. Bennett: Kant's Analytic, Cambridge 1966.
- R. Carnap: Meaning and Necessity, Chicago 1956².
- R. Carnap: Meaning Postulates. Opgenomen als appendix B in 'Meaning and Necessity' 1956².
- R. Carnap: Quine on Logical Truth. In. P.A. Schilpp (ed.): The Philosophy of Rudolf Carnap.
- N. Chomsky: Current Issues in Linguistic Theory, The Hague 1970.
- N. Chomsky: Reflections on Language, Glasgow 1976.
- D. Davidson and G. Harman (eds.): Semantics of Natural Language, Dordrecht 1972.
- D. Davidson and J. Hintikka (eds.): Words and Objections. Essays on the work of W.V. Quine, Dordrecht 1969.
- H. Delius: Untersuchungen zur Problematik der sogenannten synthetischen Sätze a priori, Göttingen 1963.
- H. Delius: Die Unvollständigkeit der Disjunktionen "analytisch-synthetisch" und "a priori-a posteriori". In P. Weingartner (ed.): Deskription, Analytizität und Existenz.
- P. Duhem: La Théorie physique: son objet et sa structure, Paris 1906.
- M. Dummett: Frege. Philosophy of Language, London 1973.
- J.A. Fodor & J.J. Katz (eds.): The structure of language, Englewood Cliffs, New Jersey 1964.

- D. Føllesdal: Indeterminacy of translation and under-determination of the theory of nature. In: *Dialectica*, 27, 1973.
- G. Frege: Über Sinn und Bedeutung. In G. Patzig: *Funktion, Begriff und Bedeutung*, Göttingen 1969.
- A. Gewirth: The distinction between Analytic and Synthetic Truths. *The Journal of Philosophy*, 47, 1950.
- S. Guttenplan (ed.): *Mind and Language*, Oxford 1975.
- S. Haack: *Deviant Logic*, Cambridge 1974.
- S. Harding (ed.): *Can theories be refuted?* Dordrecht 1976.
- G. Harman: *Zie Davidson and Harman*.
- J. Hintikka: *zie Davidson and Hintikka*.
- H.U. Hoche: *Nichtempirische Erkenntnis. Analytische und synthetische Urteile bei Kant und bei Husserl*. Meisenheim am Glan. 1964.
- D. Hume: *An enquiry concerning human understanding*. Reprinted from the 1777 edition. Oxford 1972.
- E. Husserl: *Logische Untersuchungen*, Halle 1913².
- I. Kant: *Werke*. Akademie-Tekstausgabe. Walter de Gruyter. Berlin.
- J.J. Katz: *Zie Fodor & Katz*.
- J.G. Kemeny: *Extension of the methods of inductive logic*. *Philosophical Studies*, vol. 3, 1952.
- W. Koppelmann: *Kants Lehre vom analytischen Urteil*. *Philosophische Monatshefte* XXI, Heidelberg 1885.
- S. Kripke: *Identity and Necessity*. In S. Schwartz (ed.): *Naming, Necessity and Natural Kinds*.
- S. Kripke: *Naming and Necessity*. In Davidson and Harman (eds.): *Semantics of Natural Language*.
- S. Kripke: *Semantical Considerations on Modal Logic*. In Linsky (ed.): *Reference and Modality*.
- Ch. Landesman: *Scepticism about meaning: Quine's thesis of indeterminacy*. *Australasian Journal of Philosophy*, vol. 48, 1970-.

- L. Linsky (ed.): Reference and Modality, Oxford 1971.
- K. Marc-Wogau: Kants Lehre vom analytischen Urteil, Theoria, XVII, 1951.
- E. Martin & D.W. Smith: On the nature and relevance of indeterminacy. Foundations of Language, 12, 1974.
- R.M. Martin: On Analytic. Philosophical Studies, vol. 3, 1952.
- B. Mates: Analytic Sentences. The Philosophical Review, vol.LX 1951.
- E. Nagel: The structure of science, London 1961.
- O. Neurath: Protokollsätze, Erkenntnis 3, 1932.
- A. Pap: Semantics and Necessary Truth, New Haven, 1958.
- H.J. Paton: Kant's Metaphysic of Experience, London 1970⁵.
- G. Patzig (ed.): Funktion, Begriff und Bedeutung. Fünf logische Studien, Göttingen 1969.
- H. Putnam: It ain't necessarily so. In Rosenberg and Travis (eds): Readings in the philosophy of language.
- W.V. Quine: Two Dogmas of Empiricism. In LPV essay 2.
- W.V. Quine: From a logical point of view, Cambridge, Massachusetts 1964².
- W.V. Quine: Word and Object, Cambridge, Massachusetts 1960.
- W.V. Quine: Philosophy of Logic, Englewood Cliffs, New Jersey, 1970.
- W.V. Quine: Carnap and logical Truth. In W.P.
- W.V. Quine: The Ways of Paradox and Other Essays, New York 1966.
- W.V. Quine: Ontological Relativity. In O.R.
- W.V. Quine: Ontological Relativity and Other Essays, New York 1969.
- W.V. Quine: Meaning and Translation. In Fodor & Katz: The structure of language.
- W.V. Quine: Replies. In W.O.S.
- W.V. Quine: Speaking of Objects. In O.R.

- W.V. Quine: Existence and Quantification. In O.R.
- W.V. Quine: On the reasons for the indeterminacy of radical translation. The Journal of Philosophy, 67, 1970.
- W.V. Quine: Epistemology naturalized. In O.R.
- W.V. Quine: Posits and Reality. In W.P.
- W.V. Quine (en J.S. Ullian): The Web of Belief. New York, 1970.
- W.V. Quine: Methods of Logic, New York 1972³.
- W.V. Quine: Mathematical Logic, Cambridge, Massachusetts 1974.
- W.V. Quine: Truth by convention. In W.P.
- W.V. Quine: The Roots of Reference, La Salle, Illinois 1973.
- W.V. Quine: A comment on Grünbaum's claim. In S. Harding (ed.): Can theories be refuted?
- W.V. Quine: Natural Kinds. In O.R.
- W.V. Quine: Identity, ostension and hypostasis. In LPV.
- W.V. Quine: The nature of natural knowledge. In S. Guttenplan (ed.): Mind and Language.
- W.V. Quine: Necessary Truth. In W.P.
- W.V. Quine: Reference and Modality. In LPV.
- A. Quinton: The a priori and the analytic. In P.F. Strawson (ed.): Philosophical Logic.
- K. Reich: Die Vollständigkeit der kantischen Urteilstafel, Berlin 1948².
- R. Robinson: Definition, Oxford 1950.
- R. Rorty: Indeterminacy of Translation and of Truth. Synthese, 23, 1971-1972.
- J.F. Rosenberg and Ch. Travis: Readings in the philosophy of language, Englewood Cliffs, New Jersey 1971.
- B. Russell: Human Knowledge. Its scope and limits, London 1948.
- P.A. Schilpp (ed.): The Philosophy of Rudolf Carnap, La Salle, Illinois 1963.

- M. Schlick: Gibt es ein materiales A priori? In Schlick's Gesammelte Aufsätze 1926-1936. Wien 1938.
- S.P. Schwartz (ed.): Naming, Necessity and Natural Kinds, New York 1977.
- P.A.M. Seuren: Tussen Taal en Denken, Utrecht 1975.
- D.W. Smith: Zie Martin & Smith.
- W. Stegmüller: Hauptströmungen der Gegenwartsphilosophie, II, Stuttgart 1975.
- W. Stegmüller: Das Wahrheitsproblem und die Idee der Semantik, Wien 1957.
- P.F. Strawson (ed.): Philosophical Logic, Oxford 1967.
- R. Stuhlmann-Laeisz: Kants Logik, Berlin-New York 1976.
- Ch. Travis: Zie Rosenberg and Travis.
- P. Weingartner (ed.): Deskription, Analytizität und Existenz, Salzburg-München 1966.
- L. Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus, London 1922.
- L. Wittgenstein: Philosophische Untersuchungen, Oxford 1953.

SUMMARY.

The famous analytic - synthetic distinction and a number of objections raised against it form the subject - matter of this study. Our primary aim is to answer the question whether Quine's objections raised against this distinction (most emphatically so in his 'Two Dogmas Of Empiricism') are valid.

Quine's criticism of the analytic - synthetic distinction results, we have argued, in a rejection of this distinction as such, so that, in his opinion, there is no boundary to be drawn at all between analytic and synthetic judgments.

Besides Quine's objections we have discussed some arguments against this distinction which question its completeness.

In order to better be able to assess the objections brought forward against the analytic - synthetic distinction we have expounded, in the first chapter, Kant's conception of it.

To Kant, we have argued, this distinction is an epistemological one. His analytic - synthetic distinction presupposes and reflects the possibility of epistemology and expresses the different ways in which we can justify our knowledge.

It follows that in Kant's theoretical philosophy the analytic - synthetic distinction stands or falls with the possibility of justifying our knowledge. If this distinction is dissociated from the function of epistemology - for instance by taking it as a purely, formally logical one - it would become worthless for Kant.

In the second chapter Quine's objections against the analytic - synthetic distinction are discussed and analyzed.

We have tried to make it clear that Quine's rejection of this distinction is, in the last resort, the consequence and the expression of his naturalism viz, his dismissal of a 'prior' or 'first' philosophy, by which he understands traditional epistemology.

The reason why Quine renounces traditional epistemology - and in its wake the analytic - synthetic distinction - is, in our opinion, to be found in his totally misplaced, caricaturing view of what epistemology traditionally has stood for.

According to traditional epistemology as Quine pictures it, we should be able 'to inquire into the absolute correctness of a conceptual scheme as a mirror of reality'.

We agree with Quine when he rejects the possibility of deciding on whether our knowledge is a blueprint of reality.

But we deny that it is the assumption of this possibility which underlies the analytic - synthetic distinction, and against Quine we hold that his picture of traditional epistemology is a misrepresentation of the facts. Curiously, in respect to the relation between epistemology and the analytic - synthetic distinction Kant and Quine take the same stance.

In the last chapter we have discussed some arguments, propounded by Delius and Kripke, which should force us to the conclusion that the analytic - synthetic distinction (and the same holds for the distinction 'a priori - a posteriori') is incomplete.

It is assumed by the proponents of the analytic - synthetic distinction that two mutually exclusive classes, the analytic and the synthetic, together exhaust the set of true judgments.

Against this notably Delius points out that on the usual definitions of the terms 'analytic' and 'synthetic' the classes of analytic and synthetic judgments are not mutually exclusive, from which he concludes that the analytic - synthetic distinction is incomplete.

The same applies mutatis mutandis to the a priori - a posteriori distinction. We have argued that the arguments brought forward against the completeness of the traditional distinctions are fallacious, because they introduce into the discussion elements alien to these distinctions as far as they apply to judgments.

To sum up: the arguments adduced against the analytic - synthetic distinction we have discussed in this study do not prove what they were meant to prove and do not force us either to give up the analytic - synthetic distinction as such or to conclude that this distinction is incomplete. This is not to say of course that there are no problems concerning the analytic - synthetic distinction.

Curriculum Vitae

De schrijver van deze dissertatie werd op 7 januari 1948 geboren te Heerlen. Hij bezocht in Nijmegen het gymnasium en studeerde van 1966 tot 1973 aan de Katholieke Universiteit.

Hij behaalde in 1968 het kandidaatsexamen in de rechten, in 1970 het kandidaatsexamen in de wijsbegeerte, en legde in 1973 het doctoraalexamen in de wijsbegeerte af.

Sinds augustus 1975 is hij verbonden aan de Centrale Interfaculteit te Nijmegen waar hij eerst als projectmedewerker werkzaam was en met ingang van 1 januari 1977 als wetenschappelijk medewerker bij de afdeling kennisleer en metafysica.

STELLINGEN

1. Kennistheoretische problemen worden niet nader tot een oplossing gebracht door de introductie van kennisgenetische elementen.
2. De pleidooien van Kripke en Plantinga voor een duidelijke onderscheiding tussen het metafysische begrip 'noodzakelijk' en het kentheoretische begrip 'a priori' winnen niet aan overtuigingskracht door in de discussie beweringen te betrekken waarvan de waarheidswaarde onbeslist is.
(vgl. Kripke, Naming And Necessity, 261 e.v.; A. Plantinga, The Nature Of Necessity, 7).
3. Het artikel 'analytisch en synthetisch oordeel' in de Encyclopedie van de filosofie (onder redactie van Prof. K. Kuypers e.a.) geeft een volkomen vertekend beeld van het onderscheid tussen analytische en synthetische oordelen.
4. Nothing is more usual than for philosophers to encroach upon the province of grammarians; and to engage in disputes of words, while they imagine that they are handling controversies of the deepest importance and concern.
David Hume, An Enquiry Concerning The Principals Of Morals, Appendix IV. In Selby-Bigge (ed) 312.
5. Wie de zeer uitgebreide literatuur gewijd aan de behavioristische betekenis theorie van Quine overziet krijgt licht de indruk dat Quine's theorie handelt over konijnen. Deze indruk is onjuist.
6. Discussies over de mogelijkheid respectievelijk de wenselijkheid van een onderscheiding tussen epistemologische noodzaak en metafysische noodzaak zouden aan duidelijkheid winnen indien in deze discussies de klassieke tegenstelling Realisme - Idealisme betrokken wordt.
(Vgl. M. Dummett, Frege. Philosophy of Language, 117 e.v.)

7. Het synthetische a priori is (bij Kant) niet zozeer van belang voor de mogelijkheid van de (speculatieve) metafysica - zoals veelvuldig wordt gesteld - als wel beslissend voor de mogelijkheid van ervaringskennis.
8. De juridische verwickelingen rond de zaak Menten maken duidelijk dat in Nederland ernst gemaakt wordt met de rechtszekerheid voor de individuele burger.

